

શ્રીમદ્વિનયવિજયોપાધ્યાયવિરચિતઃ

શ્રી-શાન્તસુધારસઃ

॥ પં. શ્રી ગંભીરવિજયગણિફતટીકાસમેતઃ॥

: સંપાદક :

પ.પૂ.પંન્યાસ પ્રવર શ્રી તત્વપ્રભવિજયજી ગણિવર

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ

શ્રી મદાત્મ - કમલ - દાન - પ્રેમ-રામચન્દ્ર - ભદ્રંકર - મહોદય
જિનપ્રભ-પુણ્યપાલ-હેમભૂષણ સૂરીશ્વરેભ્યો નમઃ

શ્રીમદ્વિનયવિજયોપાધ્યાયવિરચિતઃ

॥ શ્રી-શાન્તસુધારસઃ ॥

॥ પં. શ્રી ગંભીરવિજયગણિકૃતટીકાસમેતઃ ॥

૪૫

: સંપાદક :

પ્રશાન્તમૂર્તિ પ.પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્ વિજય
જિનપ્રભસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન
પ.પૂ. પંન્યાસપ્રવર તત્ત્વપ્રભવિજય ગણિવર

❖ પ્રકાશક ❖

પ. પૂ. આ. ભ. શ્રી જિનપ્રભસૂરિ ગ્રંથમાળા

C/o જિનય ઓટોમોબાઈલ્સ ચાંદખેડા BRTS બસ સ્ટેન્ડ

સામે હાઈવે રોડ, ચાંદખેડા, અમદાવાદ ૩૮૨૪૨૪

કૌશિકભાઈ - મો. ૯૨૨૭૨૦૦૦૭૩

॥ શ્રી-શાન્તસુધારસઃ ॥

કર્તા	:	શ્રીમદ્વિનયવિજયોપાધ્યાયવિરચિતઃ
ટીકાકાર	:	॥ પં. શ્રી ગંભીરવિજયગણિકૃતટીકાસમેતઃ ॥
સંપાદક	:	પ. પૂ. પંન્યાસશ્રી તત્ત્વપ્રભવિજયજી ગણિવર
પ્રકાશક	:	પ. પૂ. આ.ભ.શ્રી જિનપ્રભસૂરિ ગ્રંથમાલા
આવૃત્તિ	:	પ્રથમા
નકલ	:	૭૫૦
વિ.સં.	:	૨૦૭૭
કિંમત	:	૨૫૦-૦૦

પ્રાપ્તિસ્થાન

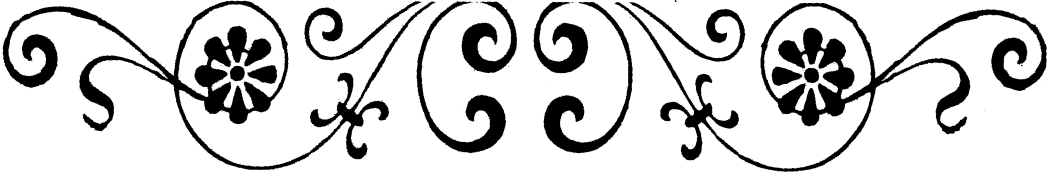
(૧) કૌશિકભાઈ - મો. ૯૨૨૭૨૦૦૦૭૩

(૨) પરિમલભાઈ - મો. ૯૩૨૭૪૮૨૬૪૮

(પ્રણવ) ૯૯૦૪૮૧૨૮૮૨

પત્ર વ્યવહાર પૂછપરછ નં. ૨ ઉપર કરવી

મુદ્રક : નવનીત પ્રિન્ટર્સ (નિકુંજ શાહ) મો. ૯૮૨૫૨ ૬૧૧૭૭

શુભભક્તિની અભૂમોહના

ભવોદધિતારક પ. પૂ. પ્રશાન્તમૂર્તિ સુવિશુદ્ધસંયમી પરમ પૂજ્ય આચાર્ય
ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય જિનપ્રભસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન

પ. પૂ. પંન્યાસ પ્રવર તત્ત્વપ્રભવિજયજી
ગણિવરના સદુપદેશથી

સુકૃતની - સરવાણી

વિ.સં. ૨૦૭૬ ના પર્યુષણપર્વની આરાધના પ.પૂ. પં શ્રી તત્ત્વપ્રભ વિ.
ગણિવરની નિશ્રામાં સુ.શ્રા પંકજભાઈ વાસણાવાળાના જૈનનગર, ૨૦, સંજીવની
બંગલામાં થઈ તે વખતે થયેલી જ્ઞાનખાતાની ઉપજમાંથી

તથા વિ.સ. ૨૦૭૬ ના જૈન સોસાયટી ઋજુવાલિકા ફ્લેટમાં સંવત્સરી
પ્રતિક્રમણના સૂત્રોની બોલીની જ્ઞાનખાતાની ઉપજમાંથી

તથા વિ. સં. ૨૦૭૭ નું પ્રવચનકાર પરમ પૂજ્ય પંન્યાસ પ્રવર શ્રી
તત્ત્વપ્રભવિજયજી ગણિવર તથા માતૃહૃદયા સા. શ્રી જયરેખાશ્રીજી મ.સા. ના
શિષ્યા સા. શ્રી શુદ્ધદર્શનાશ્રીજી મ.સા. ના શિષ્યા સા. શ્રી ક્ષમાનિધિશ્રીજી
આદિ ઠાણા ૧૨ નું પ્રિતમનગર - પાલડી અમદાવાદ ઋજુવાલિકા પરિસરમાં
થયેલ યાદગાર ઐતિહાસિક ચાર્તુમાસમાં થયેલ જ્ઞાનખાતાની ઉપજમાંથી આ
ગ્રંથનો લાભ લીધેલ છે.

- ગૃહસ્થોએ ૨૫૦/- જ્ઞાનખાતામાં ચૂકવીને માલિકી કરવી.

અસજ્જાય કોઠો:

ક્રમ	ગ્રંથના નામો	ચાર કાળવાળા	પક્ષ્મી	ત્રણ ચોમાસી	બે ઓળી	પ્રથમ ત્રણ દિવસ
૧.	શ્રી આવશ્યક સૂત્રો (ગૃહસ્થ + સંયમી)	×	×	×	×	×
૨.	કલ્લાણકંદ વિ. થો.ય. ચૈત્યવંદન - સજ્જાય અતિચાર	√	√	√	√	√
૩.	નવ સ્મરણ	નિત્ય ગણાય	પણ	ગોખાય	કે ભણાય	નહિ
૪.	૪ પ્રકરણ, ૩ ભાષ્ય, ૧ થી ૫ કર્મ - ગ્રંથ	×	√	√	√	×
૫.	દ્વદ્વે કર્મગ્રંથ	×	×	×	×	×
૬.	ક્ષેત્રસમાસ - બૃહત્ સંગ્રહણી	×	√	√	√	×
૭.	પંચસંગ્રહ - કમ્પપયડિ	×	×	×	×	×
૮.	ત્રણ શતક તથા સિન્દૂર પ્રકર	×	√	√	√	×
૯.	ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજી કૃત ગ્રંથો	×	√	√	√	×
૧૦.	આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી કૃત ગ્રંથો	×	√	√	√	×
૧૧.	શ્રી ઉમાસ્વાતિજી મ.કૃત ગ્રંથો	×	×	×	×	×
૧૨.	ધર્મદાસગણિજી રચિત ઉપદેશમાલા	×	×	×	×	×
૧૩.	શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર પંચાંગી	×	×	×	×	×
૧૪.	શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર પંચાંગી	×	×	×	×	×
૧૫.	શ્રી આચારંગસૂત્રાદિ આગમો પંચાંગી	×	×	×	×	×
૧૬.	વીતરાગ સ્તોત્ર	√	√	√	√	√
૧૭.	યોગશાસ્ત્ર	×	√	√	√	×
૧૮.	યોગસાર - પંચસૂત્ર	×	×	×	×	×
૧૯.	ગુણસ્થાન કમારોહ	×	√	√	√	×
૨૦.	શાન્તસુધારસ ભાવના	√	√	√	√	√
૨૧.	અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ	×	√	√	√	×
૨૨.	ધર્મરત્ન પ્રકરણ	×	√	√	√	×
૨૩.	ધ્યાન શતક	×	√	√	√	×
૨૪.	પ્રવચન સારોદાર	×	√	√	√	×
૨૫.	લોકપ્રકાશ - જીવસમાસાદિ	×	√	√	√	×
૨૬.	નિગોદષટ્ત્રિશિકા, સિધ્ધદિકા	×	√	√	√	×
૨૭.	કુલક સંગ્રહ	×	√	√	√	√
૨૮.	સામાચારી પ્રકરણ, સમ્યક્ત્વ પ્રકરણ	×	√	√	√	×
૨૯.	સમવસરણસ્તવ પ્રકરણ	×	√	√	√	×
૩૦.	ચરિત્ર ગ્રંથો - ઉપમિતિ, ત્રિષષ્ઠી વિ.	√	√	√	√	√
૩૧.	સંસ્કૃત - પ્રાકૃત - ગુજરાતી સ્તવન - થો.ય - સજ્જાય - ચૈત્યવંદનાહિ.	√	√	√	√	√

પ્રકાશકીય - પ્રકાશ

શાંત સુધારસ નામનો આ ગ્રંથ નામ પ્રમાણે ગુણવાળો છે. અનેક ભવ્યાત્માઓના ચિત્તમાં શાંતિ અને સુધારસની ધારાને પેદા કરનારો છે.

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રીમદ્ વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય છે. કે જે ઓશ્રી જૈન જગતમાં પર્યુષણપર્વમાં સર્વમાન્ય અને સર્વ ઠેકાણે વંચાતી કલ્પસૂત્રઉપરની સુખબોધિકાટીકાના કર્તા છે. તથા શ્રી સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન ઉપરથી અલ્પ ક્ષયોપશમવાળા જીવોના ઉપકાર માટે. હેમલઘુપ્રક્રિયા (વ્યાકરણ) પણ તેઓશ્રીની રચના છે. તેની ઉપર તેઓશ્રીની જ ૩૫૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા રચેલી છે. ચારેય અનુયોગમાં નિપુણમતિ એવા તેઓશ્રી એ દ્રવ્યાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગમાં શિરમોર એવા લોકપ્રકાશ નામના વિશાળકાય ગ્રંથની રચના કરી છે. આ ગ્રંથ પણ ૨૦,૦૦૦ અનુષ્ટુપ વૃત્ત શ્લોક પ્રમાણ બનાવેલો છે.

આ શાન્ત સુધારસ ગ્રંથ અનિત્યાદિ બાર અને મૈત્ર્યાદિ ચાર એમ સોળ ભાવનાના ૧૬ પ્રકાશમાં ફેલાયેલો છે. આ પ્રકાશો દરેક અલગ અલગ ઢાળમાં બનાવેલ છે. આવી ઉત્તમ કોટિની રચના સંસ્કૃતમાં કોઈપણ જાતના ભાષાદોષ વિના અને વિવિધ અલંકારો અને ઉપમાઓ આપીને બનાવવી તે કપરું કામ છે.

આ ગ્રંથ સંવત ૧૭૨૩માં ખંભાત પાસે આવેલા ગંધાર નગર

(પ.પૂ. સુવિશાળ ગચ્છાધિપતિ આ.ભ. શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્ર મહારાજની દિક્ષા ભૂમિ)માં શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ મ.સા. ના શાસનમાં કર્તાએ રચેલો છે. ન્યાયવિશારદ મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજ તેઓશ્રીના સમકાલીન અને કલ્યાણમિત્ર હતા. બહુધા સાથે રહીને અભ્યાસ કરેલો છે.

કાશી જઈને વિદ્યાભ્યાસ કરવામાં પણ સાથેજ હતા. એવી દન્તકથા છે.

જૈન શાસનમાં વરસમાં બે વખત આવતી શાશ્વતી ઓળીમાં શ્રી સિધ્ધચક્રના માહાત્મ્યનો સૂચક શ્રીપાલરાજનો રાસ બનાવતાં અપૂર્ણ સ્થિતિમાં તેઓશ્રી કાલધર્મ પામ્યા હતા. પાછળ તે ગ્રંથ મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજએ પૂર્ણ કરેલ છે.

આ શાન્ત સુધારસ ગ્રંથ ઉપર એક પણ ટીકા ન હતી અને આ ગ્રંથ ભવ્ય જીવોને હિતકારક અને સામાન્ય બુદ્ધિવાળાને ઉપકારક અને તે માટે ટીકાની જરૂર હતી. તેથી શાંતમૂર્તિ મુનિરાજ શ્રી વૃષ્ણિચંદ્રજી મહારાજના શિષ્યરત્ન પંન્યાસ શ્રી ગંભીરવિજયજી ગણિવરે વિ.સં. ૧૯૬૮ માં આ ટીકાની રચના કરી છે સુંદર સરળ અને રસાળ ટીકા સાથે આ ગ્રંથનું સંપાદન કાર્ય દીક્ષાયુગ પ્રવર્તક પ.પૂ. આ.ભ. શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન નમસ્કાર મહામંત્ર સમારાધક પ.પૂ. પંન્યાસજી ભગવંત શ્રી ભદ્રંકર વિજયજી ગણિવરના શિષ્યરત્ન મધુરભાષી પ.પૂ. આ.ભ. જિનપ્રભસૂરીશ્વરજી મહારાજના ચરમ શિષ્યરત્ન પ્રવચનકાર પૂ.પં. શ્રી તત્ત્વપ્રભવિ. ગણિવરે કરેલ છે અને પ.પૂ. આ.ભ. શ્રી જિનપ્રભસૂરિ ગ્રંથમાળાના અન્વયે ૪૫ પુષ્પ તરીકે આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે તે ગ્રંથમાળાનું સૌભાગ્ય છે

-પ.પૂ. આ.ભ. શ્રી જિનપ્રભસૂરિ ગ્રંથમાળા

शृणुत सुधियः मम वचनम् ।

परमवत्सल - परार्थव्यसनी - परमेश्वरैः श्री तीर्थकृद्भिः,

“श्रमणश्रमणीगणैः, श्रमणोपासकश्रमणोपासिकागणैश्च प्रत्यहं षोडशभावना भावनीया इति” आज्ञप्तम् । किमर्थं ? स्वरूपरमणतालाभार्थं परमानन्दसुखार्थं इति ।

यतः सततं भाविता श्रुतपावना भावना मनस्तापं हरति, प्रहरति मोह-मद-मदनरिपून्, संहरति कर्मसंचयः, व्याहरति श्रेयःश्रियं, प्रत्याहरति स्वात्मसुखं, अनुहरति प्रियसखीं शिवलक्ष्मीं, यतो भव्या विहरति परमानन्द सुखस्थाने सिद्धशिलायाम् ।

किं बहुना ? एतादृशी सद्भावनाः किं किं न कुर्युः ? यावत् महोदयपदमपि दद्युः ।

ये पूज्याः परमसात्त्विक - तात्त्विकश्रुतधर - कूर्चालसरस्वती - सर्वतोमुखी - प्रतिभावतां श्रीमद् महोपाध्यायश्रीयशोविजयवाचकपुंगवानां परमश्रेयःसुहृदः, तत्रभवन्तः श्रीमन्तः, अस्मादृशां परमोपकारिणः, नैकग्रन्थसर्जकाः, बहुमुखीप्रतिभावन्तः श्रीमद्विनयविजयवाचक - पुंगवाः सन्ति । अस्मद्भाग्यतो येषां पुण्याभिधानं पुण्यकार्यं च त्रिशताधिकसंवत्सरेषु व्यतीतेष्वपि भविजनहृदयेषु विराजमानमस्ति यतः- लोकप्रकाशः, हैमलघुप्रक्रिया, कल्पसूत्रसुबोधिकादि नैकग्रन्थान् विरचय्य तैरस्मासु महदुपकृतम् ।

पुरा विष्णुभक्तमहाकविजयदेवैः प्रासादिकशैल्या मनोहारिगेयकाव्यं रचितम् तत्तु शृंगारगर्भितम् ।

शान्तसुधारसकार-श्रीमद्विनयविजयवाचकवर्यैस्तु शान्त सुधारसाभिध गेयकाव्यं विरचय्य निखिलं विश्वं विरोगण चित्रितम् तन्महच्चित्रम् ।

एतद्ग्रन्थसंपादनकार्ये निमित्तमेतदेव यत्- एष ग्रन्थो ममप्रियतमो नैकभविनामपि पठनपाठनादिना निर्जराकृत् इति प्रिये हिते च सदा यतनीयमिति न्यायेन मया यतितम् । अस्य चेतश्चमत्कारिणी, हितकारिणी प्रस्तावनां परमोपकारी - विद्वद्वर्य पू.आ.भ.श्रीमद्विनय हेमप्रभसूरिभिः विलिख्य मयि महती कृपा - वात्सल्यञ्च प्रदशितम् ।

तत्तु कदापि नैव विस्मरेयम् ।

प्रान्ते एतत्शान्तसुधारसग्रन्थसिन्धुमवगाह्य

भव्याः आत्मदेहं विमलीकृत्य, भोगतृषामपाकृत्य शीघ्रं परमानन्दसुधारसमाऽस्वादयन्तु इति शम्

मधुरभाषी गुरुदेव जिनप्रभसूरि चरणचंचरीकः

एतत्प्रमदिक्य

पंन्यास श्री तत्त्वप्रभविजयो गणी

અશાંતિના સમંદરમાં શાંતસુધાનું મીઠું ઝરણું

॥ શિવમસ્તુ સર્વ જગતઃ ॥

પ્રશાંતમૂર્તિ એવા અમારા આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય મનમોહન સૂરીશ્વર મહારાજ પાસે બે શ્રમણીભગવંતો દીક્ષાતિથિના આશીર્વાદ હિતશિક્ષા લેવા આવ્યા. આચાર્યમહારાજે કહ્યું: આ તો બહુ મોટી વાત - સિધ્ધિ છે.

જ્યારે કષાયો નબળા પડ્યા હોય ત્યારે શાંતિનો અનુભવ થાય એમાં પણ કષાયો ઓછા થાય તો પણ છેલ્લે ગમે ત્યાંથી અહંકાર આવી જાય ને બધી જ સાધના પર પાણી ફેરવી દે.

આજ વિષય ઉપર આચાર્યમહારાજે એક ઘટના બતાવી કે... “એક સાધક હિમાલયમાં સંત પાસે સાધના કરવા - શીખવા ગયા. સંતે એમની બધી સાધના શીખવી. પછી કહ્યું કે... મારી પાસે જેટલી સાધના હતી... છે... એ બધી તને આપી... હવે એક સાધના બાકી રહી. અહં ને તોડવાની અને એ માત્ર જૈન મુનિ પાસે જ છે. તો તું તેમની પાસે જા. અને શીખ. કારણ કે... અહં ના ત્યાગ વિના કરાયેલી સઘળીયે સાધના પ્રાણ વિનાના શરીર જેવી છે. ઘટના અહિં પૂરી થાય છે પણ એનો સાર એ જ કે “જીવનનું લક્ષ્ય શું?” શાંતિની પ્રાપ્તિ

પવિત્ર આગમ શ્રી અનુયોગદ્વારજી સૂત્રમાં ૧ પ્રકરણ છે.

કાવ્યના નવ રસોનું...

વીરો સિંગારો... ઈત્યાદિ

વીરરસ - શૃંગાર રસ, અદ્ભૂત રસ, રૌદ્ર રસ, પ્રીડનકરસ બીભત્સરસ, હાસ્યરસ, કરુણ રસ, પ્રશાંત રસ

કુલ રસો નવ છે. દરેક રસોનું લક્ષણ તેમજ હેતુ દ્વારા સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે. તેમાં સહુથી છેલ્લે પ્રશાંતરસની વ્યાખ્યા કરી કે...

નવે રસોનો રાજા પ્રશાંત રસ છે. નવમાંથી આઠ રસો નૈમિત્તિક છે. નિમિત્ત મળે ત્યારે તેવી - તેવી માનસિક પરિણતિના કારણે ભિન્ન - ભિન્ન રસોનો ઉદય થાય છે માટે નૈમિત્તિક છે. સ્થાયી નથી, સ્થાયી રસ તો માત્ર એક જ છે.

પ્રશાંત રસ... પ્રશમ રસ...!

જીવનની ભિન્ન - ભિન્ન અવસ્થામાં નવે રસોમાંથી બે-ત્રણ રસોનો ઉદય વધારે હોય જેમ કે...

બાલ અવસ્થામાં અદ્ભૂત રસ

યુવાન અવસ્થામાં - શૃંગાર, વીર, રૌદ્રરસ

પૌઢ અવસ્થામાં - પ્રીડનક રસ

વૃદ્ધ અવસ્થામાં કડૃશ, હાસ્યરસ

આ તુલના તે - તે અવસ્થામાં બહુલતાની અપેક્ષાએ કરી છે. જ્યારે પ્રશાંતરસ તો સર્વ અવસ્થામાં સ્થાયી છે.

- પ્રશામ્યતિ ક્રોધાદિજનિતૌત્સુક્યરહિતો ભવત્યનેતિ પ્રશાન્તઃ ।

ક્રોધ આદિના કારણે થતી જે ઉત્સુકતા, એ જે વિચારોથી દૂર થાય તે પ્રશાંતરસ...

પરમગુરુવચ્ચઃશ્રવણાદિહેતુસમુલ્લસિત-ઉપશમપ્રકર્ષાત્મા પ્રશાંતરસઃ ॥

પરમાત્માના વચનશ્રવણ આદિના કારણે ઉલ્લસિત થયેલો ઉપશમનો પ્રકર્ષ તે આત્મા પોતે જ પ્રશાંતરસ છે.

દિવસ આખો કાર્ય વિગેરેમાં વ્યગ્ર હોવાના કારણે, સાંસારીક આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિઓના કારણે અલગ - અલગ સમયે વીર આદિ રસો વર્તમાન હોય છે પણ અંતે તો દરેક રસોને પ્રશાંતરસમાં ભળવું જ પડે છે માટે જ પ્રશાંત રસને રસોનો રાજા દર્શાવ્યો છે.

હવે પ્રશાન્તરસનું સ્વરૂપ જોઈએ...

નિદ્વેસમણસમાહણસંભવો જો પસંતભાવેણ ।

અવિકારલક્ષણો સો રસો પસંતો તિ ગાયવ્વો ॥

- પ્રશાન્તરસ ઉત્પન્ન થવાનો હેતુ:- મનમાં હિંસા વિગેરે ના વિચારો ન હોય અને વિષયોની આસક્તિની માત્રા અલ્પ હોય ત્યારે પ્રશમ-શાંતરસ ઉત્પન્ન થાય. તેમજ પ્રશમરસથી છલકાતી વ્યક્તિની ઓળખાણ શું ? તો કહ્યું છે: 'નિર્વિકારતાચિહ્નઃ' અર્થાત્ પાંચે ઈન્દ્રિયો પોતાના વિષય સાથે જોડાય છતાં પણ મનના શુભ પરિણામોમાં લેશ માત્ર પણ ફેરફાર ન થાય. આસક્તિ ન જાગે... એ અવસ્થા છે નિર્વિકારતા... આ છે પ્રશમરસનું લક્ષણ... ઓળખાણ...!

માટે જ લખ્યું છે કે...

શમ એવ પરં તીર્થ, શમ એવ પરં તપઃ ।

શમ એવ પરં જ્ઞાનં, શમો યોગઃ પરસ્તથા ॥

(ઈતિહાસ સમુચ્ચય અધ્યાય-૧૨ શ્લોક - ૩૩)

શાંતિ એ જ શ્રેષ્ઠ તીર્થ છે, શ્રેષ્ઠ તપ છે, શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન છે અને શ્રેષ્ઠ યોગ પણ શાંતિ જ છે.

જીવનભર પરિવાર, પૈસા આદિની પાછળ દોડધામ કર્યા પછી અંતિમ સમય કેવો હોવો જોઈએ ? કેવો મળવો જોઈએ ? તેની એક બહુ જ સરસ કાવ્ય પંક્તિ છે...

‘કાયાની કણી કણીથી પ્રગટે, એક જ શાંત સરોદ;

જોજે ! રખે પડે પાતળું, કદીયે આતમ કેરું પોત...

(હરિ ! હું તો માંગુ એવું જ મોત... !)

હે પ્રભુ ! અંતિમ સમયે મારા રૂંવે રૂંવેથી એક જ સૂર વહેતો રહે શાંત રસનો... ! જે

શાંત રસ મારા આત્માનું પોત = સ્વભાવ છે. એ તૂટે નહિ તેનું ધ્યાન રાખજે મારા પ્રભુ... !

આવો મહિમા છે શાંતરસનો... !

Every Time Demanded Item છે શાંતરસ... ! પણ... આવી શાંત અવસ્થા - શાંતિ મળે ક્યાંથી ? શી રીતે ? એની જરૂરત શું ? આવા પ્રશ્નો થાય ને !

આજે આખા વિશ્વમાં લોકોએ શાંતિ મેળવવા દોટ મૂકી છે પણ... જઈ રહ્યા છે અશાંતિ તરફ... !

વ્યક્તિ નાનો હોય કે મોટો...

ગરીબ હોય કે તવંગર...

Common man હોય કે Celebrity

દરેક વ્યક્તિને કોઈ ને કોઈ જાતની અશાંતિ પજવતી જ હોય છે. હમણાં જ WHO નો ઈ.સ. ૨૦૨૧નો Depression સંબંધિત રીપોર્ટ વાંચ્યો. વિશ્વમાં Depressed Person કેટલા છે ? વાંચીને ચોકી જવાશે. વિશ્વની દર ૧૫ વ્યક્તિમાંથી ૧ વ્યક્તિને ડીપ્રેસન છે.

દર ૬ વ્યક્તિમાંથી ૧ વ્યક્તિને જીવનમાં એકવાર તો ડીપ્રેસન થાય છે. દુનિયાની વસ્તી છે. ૭૬૭.૩૫ કરોડ... એમાંથી ૪% લોકો એટલે કે ૩૦ કરોડ લોકો ડીપ્રેસનમાં છે. (Top Ten Depressed Countries)નો રેટ જુઓ.

૧ - યુકેન - ૬.૩%

૨ - યુ.એસ. - ૫.૮%

૩ - એસ્ટોનીયા - ૫.૮%

૪ - ઓસ્ટ્રેલીયા - ૫.૮ %

૫ - બ્રાઝીલ - ૫.૮ %

૬ - ગ્રીસ - ૫.૭%

૭ - પોર્ટુગલ - ૫.૬%

૮ - બેલારુસ - ૫.૬%

૯ - ફીનલેન્ડ - ૫.૬%

૧૦ - લીથોનીયા - ૫.૬%

આખા દેશની વસ્તીમાંથી આટલા ટકા લોકો ડીપ્રેસ છે. ભારતમાં પણ હમણાં ૫ કરોડ લોકો ડીપ્રેસનના ભોગ બની ચૂક્યા છે. વિચારો... ! શું હાલત છે વિશ્વની...!

આવા અશાંતતાના દરિયામાં શાંતરસની મીઠી વીરડી મેળવવી હોય તો શું કરવું ? તેના ઉપાયમાં પરમ પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિનય વિજયજી મહારાજે જગતને ૧૬ ભાવનાના સંપુટ સ્વરૂપ શાંતસુધારસ નામનો ગ્રંથ ભેટ કર્યો છે.

દુનિયાની દરેક જાતની અશાંતિના ઉપાય રૂપે ૧૬ પ્રકારો આ ગ્રંથમાં દર્શાવેલા છે. અનિત્ય વગેરે ૧૨ અને મૈત્રી વગેરે ૪ ભાવનાઓ કુલ ૧૬ ભાવનાઓનું વર્ણન આ ગ્રંથમાં કરેલું છે. અશાંતિના પ્રકારો સામે આ સોળ ભાવનાઓ કેવી સુંદર શાંતિ આપી શકે એ નામ માત્રથી ખ્યાલ આવે એવું છે.

અશાંતિના પ્રકાર	શાંતિનો ઉપાય
૧. પ્રિય વ્યક્તિ કે પદાર્થનો વિયોગ તેમજ - અપ્રિય વ્યક્તિ કે પદાર્થનો સંયોગ	અનિત્ય ભાવના
૨. મૃત્યુનો ભય	અશરણ ભાવના
૩. અઘટિત ઘટના	સંસાર ભાવના
૪. પરિવાર પ્રત્યે અત્યંત રાગ	એકત્વ ભાવના
૫. નજીકના સ્વજનો પણ મુખ ફેરવી લે	અન્યત્વ ભાવના
૬. શરીર પ્રત્યે અત્યંત મોહ	અશુચિ ભાવના
૭. પાપક્રિયાઓનો આરંભ	આશ્રવ ભાવના
૮. વિષય - કષાયથી ચિત્તની કલુષિતતા	સંવર ભાવના
૯. ભોજન પ્રત્યેની લોલુપતા	નિર્જરા ભાવના
૧૦. અધર્મની આચરણ	ધર્મસ્વાખ્યાત ભાવના
૧૧. કુદરતી આપત્તિઓ	લોક સ્વભાવ ભાવના
૧૨. દુર્ગતિગામી કાર્યારંભ	બોધિ દુર્લભ ભાવના
૧૩. કલહ - કંકાસ	મૈત્રી ભાવના
૧૪. ઈર્ષ્યા - અસૂયા - નિંદા	પ્રમોદ ભાવના
૧૫. આશાના મિનારા તૂટે	કરૂણા ભાવના
૧૬. હિતકારી વાત પણ માન્ય ન થાય	માધ્યસ્થ ભાવના

આ સોળ ભાવનાઓને વર્ણવતા ગ્રંથનું

શાંત સુધારસ = શાંતિના અમૃતનું સરનામું આવું મજાનું નામકરણ છે. શ્રમણોએ તો ૧૬ ભાવનાથી ભાવિત થઈને નિરંતર કર્માશ્રવ અટકાવી સંવરભાવમાં રહેવાનું છે જ. પણ શ્રાવકોએ પણ ભાવનાઓ ભાવવાની છે. જો ન ભાવે તો અતિચાર લાગે છે.

દાન-શીલ-તપ-ભાવનાદિક ધર્મકૃત્યોને વિષે

મન-વચન-કાયા તણું છતું બલ છતું વીર્ય ગોપવ્યું.

(શ્રાવક અતિચાર - વીર્યાચારનો આલાવો.)

વિચારો... ૧૬ ભાવનાઓનું મહત્ત્વ કેટલું હશે ?

ઉપમિતિ, શ્રાદ્ધવિધિ, પ્રશમરતિ આદિગ્રંથોમાં પણ આ ભાવનાઓનો ઉલ્લેખ છે. પૂજ્ય

ગ્રંથકારે આ ગ્રંથ રાગ-રાગિણી, વિવિધ છંદોના શ્લોકોથી સજાવીને આપ્યો છે. એમને એમ બોલીએ અને રાગથી બોલીએ એમાં જમીન-આસમાન જેટલો ફરક છે.

જો કે, સોળ ભાવનાઓ પોતે જ અદ્ભૂત શાંતતાની રંગરેલ જમાવનારી છે એ વળી શાંત છંદો - રાગથી નિર્મિત સંસ્કૃત ભાષામાં ગાતા - વાંચતા - સાંભળતાં સ્વાભાવિક જ અહો! અહો! અદ્ભૂત! અદ્ભૂત ! આવા શબ્દો સરી પડે છે. વિશેષતા તો એ છે કે આ દરેક ભાવના પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પોતાને ઉદ્દેશીને રચી છે. તેથી જ દરેકમાં વિનય! શબ્દથી સંબોધન કર્યું છે.

ગ્રંથકારશ્રી પોતે અદ્ભૂત વ્યક્તિ હતા તો એમની કૃતિઓ પણ એટલી જ અદ્ભૂત છે. પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવની ૫૮ મી પાટે, જગદ્ગુરૂ આચાર્ય દેવ શ્રી હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્ય, પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી કીર્તિ વિજયજી મહારાજના શિષ્ય રત્ન છે પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ ! એ સમયમાં તેઓશ્રીનો પ્રભાવ જબરદસ્ત હતો. તેમના વચનોમાં, તેમની રચનાઓમાં અદ્ભૂત સંમોહન છે.

તેમની રચનાઓ છે...

- લોકપ્રકાશ - પ્રાય: ૨૧ હજાર શ્લોક પ્રમાણ. દુનિયાભરનું જ્ઞાન પીરસતો આકર ગ્રંથ
- કલ્પસૂત્ર સુબોધિકા ટીકા - પર્યુષણ મહાપર્વના વ્યાખ્યાનો અર્થે વ્યાખ્યાતાઓનો પ્રિયગ્રંથ
- હેમલઘુ પ્રક્રિયા - સંસ્કૃતના અભ્યાસુઓનો ઉપયોગી ગ્રંથ

તે ઉપરાંત શાંત સુધારસ, ઈન્દુદૂત, વ્યકર્ણિકા, આનંદલેખ, સ્તવન ચોવિશી, સ્તવન વીશી, સૂર્યપૂર ચૈત્યપરીપાટી, પદાવલી સમુચ્ચય, વિનયવિલાસ, આયંબિલની સજાયા, ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચા કથા સ્તવન, વિજયદેવસૂરિલેખ, આદિજિન વિનતિ (સ્તવન), ખડાવશ્યક સ્તવન, ઉપધાન સ્તવન, અંતિમ સમયે તેમજ દેહની અસ્વસ્થતામાં પરમસમાધિદાયક એવું પુન્ય પ્રકાશનું સ્તવન, શ્રીપાલરાજાનો રાસ ઈત્યાદિ અનેક ગ્રંથોના રચયિતા ગ્રંથકારશ્રી સં. ૧૭૩૮ની સાલે રાંદેર ગામે શ્રીપાલ રાજાના રાસની રચના કરતાં કરતાં પંચપરમેષ્ઠિના ધ્યાનપૂર્વક સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગે સીધાવ્યા. આ ગ્રંથની ટીકા રચી છે. પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના શિષ્યરત્ન પંન્યાસશ્રી ગંભીર વિજયજી મહારાજે એઓશ્રીએ જ્ઞાનસાર આદિ દુર્ગમ ગ્રંથોની બાલ જીવો પણ વાંચી શકે તેવી સરળ - સુગમ ટીકા/વૃત્તિઓ દ્વારા અભ્યાસુઓ ઉપર ખૂબ જ મોટો ઉપકાર કર્યો છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં શાંતસુધારસ ગ્રંથ ઉપર...

૧. સંસ્કૃત ટીકા
૨. પૂ. જયસોમમુનિજી કૃત ૧૨ ભાવનાની સજાયા
૩. પૂ. વિદ્વદ્વ્ય મુનિભગવંત શ્રી ધુરંધુર વિજયજી મહારાજકૃત ચિત્તયમત્કૃતિકારક સમશ્લોકી ભાવાનુવાદ તેમજ

૪. પંન્યાસશ્રી મોક્ષરતિ વિજયજી મહારાજ (હાલ-આચાર્યશ્રી) કૃત શાંતસુધારસપૂજા. આમ કુલ ૪ કૃતિઓ સમાવેશ કરાઈ છે.

(આ સિવાય પણ પૂજ્ય શાસનસમ્રાટશ્રીના સમુદાયના પૂજ્ય આચાર્યશ્રી અમૃતસૂરીશ્વરજી મહારાજ તેમજ પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજના પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ભદ્રગુપ્તસૂરીશ્વરજી મહારાજ કૃત પદ્યાનુવાદ પ્રાપ્ત થાય છે... અને પૂજ્ય આચાર્યશ્રીશીલચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજ દ્વારા શાંતસુધારસનો ચિત્રસંપુટનું પ્રકાશન થયું છે. જાણકારી માટે)

- એક અનુભવની વાત: મારા પરમઉપકારી મારા ગુરૂ સ્થાનિય પૂજ્ય પંન્યાસ પ્રવરશ્રી વજ્રસેન વિજયજી ગણિવર્યશ્રી છેલ્લા વર્ષોમાં શાંતસુધારસ મહાત્માના મુખે સાંભળતા-સાંભળતા તલ્લીન બની જતાં. તેમાં પણ જ્યારે આશાતાનો ઉદય હોય કે ગમે તે કારણ હોય ... મુખ્ય માધ્યસ્થ ભાવના તો અચુક સાંભળેજ “અનુભવ - વિનય સદા સુખમનુભવ” તેમજ બોધિ માટેના ભાવો જેમાં છે તે. “બુધ્યતાં બુધ્યતાં બોધિરતિ દુર્લભા”

આ સંસ્કૃતના ભાવોથી ખૂબ જ ભાવીત બનતા અને એમાં તલ્લીન બની જતાં, પૂજ્ય પંન્યાસજી મહારાજને “શાંતસુધારસ” પ્રિય હોવાથી તેમના એક ભક્તાત્માએ અમારા ઉપકારી વિદ્વદ્વર્ય શ્રી ધુરંધુર વિજયજી મહારાજે રચના કરેલ સમશ્લોકી ભવાનુવાદનું આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય શીલચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજની સહાયતાથી તે-તે રાગથી તેવા સંગીતકાર પાસેથી શાંતસુધારસ ગેય ની શ્રાવ્ય મુદ્રિકા કરાવી. જેથી... ભાવિકો એના દ્વારા... શાંતસુધારસના ભાવોથી ભાવિત બની શકે.

આવા અનુપમ કોટીના સુંદર ગ્રંથના સંપાદક પંન્યાસશ્રી તત્વપ્રભ વિજયજી મહારાજ અમારા ગુરૂભાઈ સમાન છે. આ પૂર્વે પણ એમણે દશવૈકાલિક, ગચ્છાચાર પયન્ના, અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ વિગેરે અનેક ટીકા ગ્રંથોનું સુંદર સંપાદન કરીને અભ્યાસુગણને જ્ઞાનપ્રાપ્તિની સુગમતા કરી આપી છે.

તેઓ ચોટદાર વ્યાખ્યાતા અને સતત જ્ઞાનયોગમાં તલ્લીન છે. એમના ખૂબ આત્મિયતાભર્યા આગ્રહથી આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના લખતા આ ગ્રંથનાં સ્વાધ્યાયથી મને તો ખૂબજ આત્મિક લાભ થયો. તે બદલ તેમને કૃતજ્ઞતા પૂર્વક ખૂબ જ ધન્યવાદ.

મુમુક્ષુ આત્માઓ આ ગ્રંથના પઠનથી શાંતસુધારસને અનુભવી અશાંતિ - વૈર - આવેશને સમાવી સમાધિશાંતિના અભ્યાસને પામશે.

સં. ૨૦૭૭ ભા. સુ. ૧૧ જામનગર

જગદ્ગુરૂ શ્રી હીરસૂરિદાદાનો

૪૨૫મો સ્મૃતિદિન

એવા વિશ્વાસ સાથે વિરમામિ.

પંન્યાસ વજ્રસેન વિજય લઘુગુરૂબંધુ હેમપ્રભસૂરિ

યાતુર્માસના ચમકારા

શ્રી સુ-મતિદાયક સુમતિનાથાય નમઃ

-: નમો નમઃ ગુરુ શ્રી રામચન્દ્ર - ભદ્રંકર - જિનપ્રભસૂરયે -:

પ્રિતમનગર - પાલડી અમદાવાદ મધ્યે આવેલા શ્રી ઋજુ વાલિકા પરિસરની પવિત્ર ધરા ઉપર વિ.સં. ૨૦૭૭ વરસમાં થયેલ પુષ્કરાવર્ત મેઘ સમાન પવિત્ર પ્રસંગોની હેલી. તથા પ્રવચનકાર પ.પૂ. પંન્યાસ પ્રવર શ્રી તત્ત્વપ્રભ વિ.ગણિવર તથા સા.મા.શ્રી ક્ષમાનિધિશ્રીજી આદિદાણા. ૧૨ના થયેલ ઐતિહાસિક યાતુર્માસની આછેરી ઝલક

વિ.સં. ૨૦૭૬ - ૭૭ નું વરસ સમગ્ર વિશ્વમાં કોરોનાની કાળી લહેર પ્રસરેલી હતી. સમગ્ર વિશ્વ સૂમસામ બનીને દિગ્મૂઢ બની ગયું હતું. ધંધાકીય પ્રવૃત્તિથી લઈને આરાધના - સાધનાની તમામ પ્રવૃત્તિઓ બંધ થઈ હતી. તેવા સમયે જ્યારે કંઈક કોરોનાની બીમારી ઓછી થતાં પ્રવૃત્તિઓ શરૂ થઈ છતાં દરેકના મનમાં કોરોનાનો ધૂપો ડર સતત બેઠેલો હતો. સરકારી નિયમો પણ લદાયેલા હતા. તેવા સમયે ધાર્મિકપ્રસંગો ક્યાં કરવા તે પણ મૂંઝવણનો વિષય હતો. તેવા સમયે આ ધરતીનું કંઈક એવું પુણ્ય હશે કે, જ્યારથી ઋજુવાલિકા બિલ્ડીંગનું કામ શરૂ થયું તે વખતે માત્ર, બેઝમેન્ટ તૈયાર થયેલ ત્યારથી ધાર્મિકપ્રસંગોની હારમાળા શરૂ થઈ. જે હારમાળામાં પ્રસંગોના મણકા ઉમેરાતા જતા હતા.

વિ.સં. ૨૦૭૭ ના માગશર માસથી શરૂ થયેલા દીક્ષાના પ્રસંગો, વડીદિક્ષાના પ્રસંગો, ગણિપદવીના પ્રસંગો ખૂબ જ ઉલ્લાસ સાથે સારી સંખ્યામાં નિર્વિઘ્ને સંપન્ન થયા. અનેક આચાર્ય ભગવંતો, પદસ્થ ભગવંતો, મુનિભગવંતો તથા સાધ્વીજી ભ. ની સેકડોની સંખ્યામાં નોંધપાત્ર નિશ્ચા પ્રાપ્ત થઈ હતી.

૩/૩ માસ સુધી સતત ૨૫/૩૦ સાધુ ભ. ૧૫/૨૦ સાધ્વીજી ભ. એ સ્થિરતા કરીને ઋજુવાલિકાનું પરિસર એક તીર્થ સ્થળનું પરિસર જાણે ન હોય તેવું વાતાવરણ ખડું કર્યું હતું. અને પ.પૂ. આ.ભ. શ્રી ચંદ્રભૂષણ સૂ.મ.સા. તથા પ.પૂ. પંન્યાસ શ્રી તત્ત્વપ્રભ વિજયજી ગણિવરના નિયમિત છેલ્લા ૨ માસ સુંદર પ્રવચનો થયા હતા. સુંદર સંખ્યામાં શ્રોતાગણની હાજરી રહેતી હતી.

તે સમયમાં વારૈયા ભોગીલાલ યુનીલાલ પરિવાર દ્વારા ઋજુવાલિકા પરિસરમાં સ્વદ્રવ્યથી નિર્માણ થતા શ્રી સુમતિનાથ ભ.ના જિનાલયના ખાતમૂહુર્તનો પ્રસંગ, શિલાન્યાસનો અને ભિક્ષુ શિલાના પ્રસંગો ખૂબ જ ઉલ્લાસ અને સેકડો ભાવિકોની હાજરીમાં સંપન્ન થયા હતા.

યાતુર્માસ નજીક આવતાં, પરિસરમાં વસતા શ્રાવકવર્ગની ભાવના જાગી કે આપણા પરિસરમાં પ.પૂ.પંન્યાસ પ્રવરશ્રી તત્ત્વપ્રભ વિ. ગણિવરનું યાતુર્માસ કરાવવું સાથે બહેનોની આરાધના માટે સા. શ્રી ક્ષમાનિધિશ્રીજી મ.સા.નું પણ યાતુર્માસ થાય.

પરિસરના આરાધકો એ પૂ.પંન્યાસજી ભ.ને. પ્રવચનમાં વિનંતી કરી. અને પંન્યાસજી ભગવંતે જણાવ્યું કે પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિશ્રીને આ વિનંતી કરો અને પૂજ્યપાદશ્રી ગચ્છાધિપતિજીને શ્રાવકોએ

ભારપૂર્વક વિનંતી કરી, પોતાની ભાવના જણાવી.

પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિશ્રીજીની આજ્ઞા અને આશીર્વાદ પ્રાપ્ત થતાં સરળસ્વભાવી જ્યોતિષાચાર્ય શ્રીમદ્વિજય ચન્દ્રભૂષણ સૂ. મહારાજની નિશ્રામાં (ચાતુર્માસની) જય બોલાવવામાં આવી.

પ.પૂ. આ.ભ. શ્રી ચંદ્રભૂષણસૂરિ મહારાજ આદિની નિશ્રામાં પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આ.ભ. શ્રી હેમભૂષણસૂરિ મહારાજની પુણ્ય તિથિ જેઠ વદ તા. ૮/૮/૧૦ નિમિત્તે ત્રિદિવસીય ભવ્યમહોત્સવ થયો ત્રણેય દિવસ સુંદર ગુણાનુવાદ - વિશિષ્ટ પ્રભાવના થઈ હતી. ગુણાનુવાદ અનેક મહાત્માઓએ કર્યા.

જેઠ વદ ૧૪ના પરોપકાર પરાયણ પરમ પૂજ્ય પંચાસ પ્રવરશ્રી વજ્રસેન વિજયજી મહારાજના ગુણાનુવાદ થયા. ૬૫૦ શ્રોતાવર્ગની હાજરી હતી, ૫૦૩. સંઘપૂજન થયેલ.

ત્યારબાદ અસાઢ સુદ. ૧ ના ચાતુર્માસ પ્રવેશ અને સી બ્લોકમાં મોરખીયા કીર્તિલાલ ચીમનલાલના ગૃહાંગણે શ્રી કલિકુંડ પાર્શ્વ આદિ જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા થવાની હતી. બંન્ને પ્રસંગો એક જ દિવસે સંપન્ન થયા.

પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે પ.પૂ. આ શ્રી રાજશેખર સૂ. મ. આદી પધારેલા. આચાર્ય ભગવંત અને પંચાસજી ભ. આદિના ભેગા પ્રવચનો થયા હતા.

અસાઢ સુદ. ૧ - ગજરાજ, બગી. બેન્ડવાજા આદિ તથા વિવિધ ગહુંલીઓ તથા ગજરાજની વિશિષ્ટ સલામી સાથે ૧૦૦૦ માણસોની સંખ્યા સાથે પ.પૂ. પંચાસજી ભગવંત તથા સા.મા. શ્રી આદિનો ભવ્ય ચાતુર્માસ પ્રવેશ થયો ૮૦૦ માણસની સંખ્યા હતી ૪૦૩. ની પ્રભાવના થઈ.

પ્રવેશના દિવસથી બી વિભાગના પાર્કિંગમાં વિશાળ તૈયાર કરેલ જિનવાણી મંડપને વિવિધ બેનરોથી, વિવિધ કમાનોથી, સુશોભિત બનાવેલો તેમાં નિયમિત ૮ થી ૧૦/૧૫ સુધી વિશાળ સંખ્યામાં ઉચિત આચરણ વિષય અંતર્ગત સમ્યગદર્શનની ભૂમિકાના (અદ્ભૂત પ્રવચનો) થયા. શ્રોતાજનો સમયસર આવી જતા આવા પ્રવચનો પ્રથમવાર સાંભળ્યા તેવો ઘણાનો સૂર વ્યક્ત થતો હતો. અસાઢ વદ - ૨ થી શ્રી ઉચિત આચરણ ગ્રંથનું વાંચન શરૂ થયેલ. અષ્ટપ્રકારી પૂજાના તથા પાંચજ્ઞાનપૂજાના ચડાવા તથા ગુરૂપૂજનના વિશિષ્ટ ચડાવા થયેલ. ગ્રંથરત્નને વાજતે - ગાજતે મંડપમાં પધરાવી. સંગીતના સથવારે ૧૥ કલાક સુધી પૂજા તથા જ્ઞાનપૂજન અદ્ભૂત ઉલ્લાસ સાથે થયેલ. ત્યારબાદ ગ્રંથવહોરાવીને ચતુર્વિધ સંઘને સંભળાવવા વિનંતી કરેલ અને ત્યારબાદ પૂ. પંચાસજી ભ. ના પ્રવચનો તે ગ્રંથ આધારે શરૂ થયા હતા. ગ્રંથવાંચનનું માંગલિક પ્રવચન કરીને પ.પૂ. પંચાસજી ભ. ના સદ્ગુણોથી ઋજુવાલિકાના બેઝમેન્ટમાં શ્રી સમ્યક્ તત્ત્વજ્ઞાન પાઠશાળા આજથી શરૂ થવાની હોવાથી ચતુર્વિધ સંઘ સાથે અસાઢ વદ-૨ તા. ૨૫-૭-૨૦૨૧ રવિવારના રોજ ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવેલ, ત્યાં જ્ઞાનદાન ઉપર માંગલિક પ્રવચન થયેલ. વારૈયા ભોગીલાલ યુનીલાલ પરિવાર તરફથી રૂ. ૫૦ નું સંઘપૂજન થયેલ હતું.

દર શનિવારે બાલક - બાલિકાઓની વાચના શ્રેણી ૨.૩૦ થી ૪.૦૦ કલાક પાંચ શનિવાર થયેલી ૨૫૦ થી ૩૫૦ ની વિશાળ સંખ્યા રહેતી હતી

દર રવિવારે અલગ વિષયનું પ્રવચન સવારે ૯ થી ૧૧ રહેતું હતું જેમા શ્રીમંતોની ગરીબાઈ વિષયક પ્રવચન સુંદર થયેલ:

અસાઢ વદ. ૧૪ સુવિશાળ ગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્વિજય રામચન્દ્ર સૂ. મહારાજાની સ્વર્ગારોહણતિથિ નિમિત્તે વિશિષ્ટ ગહુંલી સાથે - પૂજ્યશ્રીની પ્રતિકૃતિ રાખીને ગુરૂપૂજનની સુંદર બોલી બોલાઈ. સંગીતકારના સથવારે ગુરૂ ગુણ સ્તુતિ વંદનાદિ કરીને (અનેક પ્રસંગોની સાંકળીને પોતાની આગવી શૈલી અને પહાડી અવાજથી) પંન્યાસજી ભ. અસ્ખલિતપણે અઢી કલાક ગુણાનુવાદ ૧૦૦૦ શ્રોતાગણમાં કર્યા ત્યારે અનેક મુખમાં એક જ વાત હતી કે આ પ્રસંગોમાં ઘણા પ્રસંગો પ્રથમવાર સાંભળવા મળ્યા છે. અદ્ભૂત - અદ્ભૂત...

શ્રાવણ સુદ ૮/૮/૧૦ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની આરાધના નિમિત્તે ત્રણ દિવસ સામૂહિક અક્રમતપ ૧૨૫ ની સંખ્યામાં થયેલ. તપસ્વીઓના પારણા તથા ૫૦૦/રૂા.ની પ્રભાવના થયેલ.

- શ્રાવણ વદ ૬ - તપસ્વી સમ્રાટ પ. પૂ. આ. ભ. શ્રી રાજતિલક સૂ. મહારાજાના ગુણાનુવાદ થયા હતા. ત્યારબાદ પ્રભાવના સુંદર થઈ હતી.

- શ્રાવણ વદ ૧૧ થી શ્રી પર્યુષણપર્વની અદ્ભૂત આરાધના થઈ જેમાં અમદાવાદના ઈતિહાસમાં સૌપ્રથમવાર ૮ દિવસ રોજ (સવા મણ) ૨૫ કીલો ચોખાની વિશિષ્ટ ફળ નૈવેદ્ય સાથે આકર્ષક નવી નવી ડિઝાઈન સાથે વિશાળ પાટ ઉપર થતી ગહુંલી અનેક ભાવિકોના મન હરી લેતી હતી આટલો મોટો સાથિઓ = ગહુંલી આખા અમદાવાદમાં સૌએ પ્રથમવાર જોઈ હતી. ૮/૮ દિવસ સુધી આ ગહુંલી અને વિવિધ રંગોળીએ અનેક ભાવિકોને ઘેલું લગાડ્યું હતું રોજ ૧૦૦૦ ભાવિકો પ્રવચનમાં ૨/૩ કલાક એક ધ્યાનથી સાંભળતા હતા.

પ્રથમ થી છેલ્લે સુધીની સંપૂર્ણ હાજરી પૂ. પંન્યાસજી ભ. ની આગવી શૈલી અકાટ્ય દલીલો રોમાંચ ખડા કરે તેવા શાસ્ત્રીય પ્રસંગોથી પ્રવચન દરેકના દિલ દિમાગને હચમચાવતા હતા.

શ્રી કલ્પધરના દિવસે વાજતે ગાજતે કલ્પસૂત્રને બહુમાનપૂર્વક પધરાવી સંગીતના સથવારે અષ્ટ પ્રકારી પૂજા પાંચ જ્ઞાનપૂજા આદિ ૧ થી ૧૧ કલાક ભરપૂર માહોલ સાથે સંપન્ન કરીને ૮.૩૦ કલાકે કલ્પસૂત્રનું પ્રથમ વ્યાખ્યાન અને દ્વિતીય વ્યાખ્યાન વિશિષ્ટ છણાવટ સાથે ૧૨.૧૫ વાગે સંપન્ન થયું હતું.

પ્રભુવીરના જન્મવાંચનનો પ્રસંગ ૧૪ સુપન ઉતારવાનો પ્રસંગ અદ્ભૂત રીતે ઉજવવા માટે આરાધકો થન ગની રહ્યા હતા. ચાંદીના વિશાળ સુપનો.. એક એક થાળમાં ૧/૧ સુપન પધરાવીને પ્રવચન મંડપમાં લાવવાના દરેક થાળના ચડાવા મુનિમજીના ચડાવા આગળના દિવસે બોલાવવામાં આવેલા હતા. જન્મ વાંચન નિમિત્તે સુપ્રસિધ્ધ રંગોળીવાળા રાહુલભાઈએ શ્રીડી ઈમેજ આપીને ત્રિશલા માતાને આવેલ ૧૪ સ્વપ્નોની ગહુંલી આકર્ષણનું કેન્દ્ર બની હતી. સવારે ૧૦ કલાકે સૌ પ્રથમ વિશિષ્ટ વિધિ સાથે અદ્ભૂત ઉલ્લાસ સાથે સંઘની જાજમ પાથરવાની વિધિ થઈ હતી.

પેથડશાહ મંત્રીશ્વરે ભગવતી સૂત્રની દરેક ગાથાએ સોનામહોર મૂકીને શ્રુતભક્તિ કરી હતી. આવા અનેક અન્ય દૃષ્ટાંતો સાથે જ્યારે વાર્ષિક કર્તવ્યોની છણાવટ થઈ, ત્યારે ફુલ નહિતો ફુલની પાંખડી ૧૨૦૦/ રૂપિયાથી શ્રુતભક્તિનો એક અદ્ભૂત પ્રસંગ પંન્યાસજી ભગવંતના માર્ગદર્શન થી

જૈન જગતમાં સૌ પ્રથમવાર ઋજુવાલિકાના આંગણે ઉજવાશે તે જાહેરાત થતાં ૮૦ જેટલા લાભાર્થી પરિવારોના નામ નોંધાયા ભા. સુ. ૩ ના દિવસે સવારે ૮ કલાકે તે માટે ૮/૮ કલ્પસૂત્રની સુંદર ગોઠવણ, વિશિષ્ટ ગહુંલીઓ, ૫૧ સાથીયા, ૫૧ નૈવેદ્ય, ૫૧ ફળ, દીપક ધૂપ, મહાવીર દેવ પરમાત્માની મૂર્તિ તેની નીચે ગુરુ ગૌતમ સ્વામીની મૂર્તિ તેની નીચે સરસ્વતી દેવી પધરાવવામાં આવેલ ફુલોની સુંદર સજાવટ સાથે વિશિષ્ટ રીતે શ્રૂતપૂજાની આ વિધિ માટે ૫/૫ પરિવારને ૫/૫ પ્રદક્ષિણા ૫ ખમાસમણની વિધિ કરાવવામાં આવેલ છેલ્લે આરતિ - મંગલ. દીવો ઉત્તરવામાં આવેલ આખો પ્રોગ્રામ ૮ થી ૧૨ સુધી અદ્ભૂત માહોલ સાથે સંપન્ન થયો હતો.

ભાદરવા સુદ - ૧ ના દિવસે સવારે ૮.૪૫ વાગે. ૫.પૂ. પંન્યાસજી ભ. બે પ્રવચન પૂર્ણ કર્યા પછી ૧૦ વાગે સુપનની બોલીઓ આદિ સંગીતના સથવારે શરૂ થઈ અદ્ભૂત માહોલ યુવાનોનો થનગનાટ બહેનોનો આનંદ સમગ્ર પ્રવચન મંડપમાં હિલોળા લેતો હતો ૧૩૦૦/૧૩૦૦ શ્રોતા જનની સંખ્યાથી પ્રવચન મંડપ સાંકડો બન્યો હતો લગભગ ૨.૩૦ વાગે જન્મ વાંચન થયેલ લાખો રૂપિયાની બોલી થઈ હતી. પારણું મોરખીયા જાસુદબેન રાજમલભાઈ પરિવાર લાખણીવાળાના ગૃહાંગણે ચતુર્વિધ સંઘ સાથે લઈ જવામાં આવેલું હતું.

પર્યુષણ પર્વમાં રોજ અઢાઈ ઘરના પ્રથમ દિવસે અને સંવત્સરીના દિવસે ૪૦ પૌષધની આરાધના, બહેનોની પ્રતિક્રમણની સંખ્યા ૩૦૦, ભાઈઓની રોજ ૩૦૦ અને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ ભાઈઓનું ૫૦૦ આસપાસની સંખ્યામાં થતું હતું.

- શ્રી ભાદરવા સુદ - ૪ સંવત્સરી પર્વના દિવસે શ્રી બારસા સૂત્રની અષ્ટ પ્રકારી પૂજા, જ્ઞાનપૂજા - ગુરૂ પૂજન સવારે ૭.૩૦ કલાકે શરૂ થઈ ૮.૧૫ બારસા સૂત્રનું છણાવટ સાથે વાંચન શરૂ થયું ૧૦૦૦ શ્રોતાએ એક ધાર્યું સંપૂર્ણ હાજરી સાથે વાંચન સાંભળ્યું હતું ઘણાએ સંપૂર્ણ વાંચન પ્રથમવાર સાંભળેલ હતું. તેવો તેમના અનુભવ હતો.

દરરોજ વિશિષ્ટ પ્રભાવના વ્યાખ્યાન - પ્રતિક્રમણ બાદ કરવામાં આવતી હતી.

પ્રસંગાનુસાર દેવદ્રવ્યની, જ્ઞાનદ્રવ્યની, જીવદયાની વિવિધ ઉપજ ખૂબજ સુંદર થઈ હતી. અને આ તમામ રકમ કા. સુ ૧૫ પહેલાં જ્યાં જ્યાં જરૂર હશે ત્યાં ફાળવી દેવામાં આવશે. તેવી ૫.પૂ. પંન્યાસજી ભ. જાહેરાત કરાવી હતી. આ જાહેરાત થી ઘણાને સાશ્વર્ય અને રો સંતોષ થયો હતો.

ભા.સુ. ૫/૬ શ્રી થરાદ ત્રિસ્તુતિક સંઘના ૭૦૦ સામૂહિક સિધ્ધિપના પારણાના લાભ પણ ઋજુવાલિકા પરિસરના બેઝમેન્ટમાં મળેલ હતો.

- પર્યુષણ પર્વ બાદ ભા. સુ ૧૧ થી પ્રવચન શરૂ થયા. જગદ્ગુરૂ ૫. પૂ. આ. ભ. શ્રી હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજના ગુણાનુવાદ થયા.

- ભા.વ. ૫ ની ભવ્ય ચૈત્ય પરિપાટી ૩ બગી બેન્ડ, શરણાઈ સાથે નીકળીને જૈન સોસાયટી- ૮/૮ જિનાલયો જુહારીને દરેક જિનાલયે પૂજાની વિશિષ્ટ સામગ્રી ૪૫ ગ્રામ કેસર, ઘી, બરાસ, કપૂર, અગરબત્તી જેવી રોજંદાવપરાશની સામગ્રીની છાબ વિશિષ્ટ રીતે સજાવવામાં આવી હતી તે દરેક જિનાલયમાં ધરવામાં આવી હતી. દરેક છાબની વિશિષ્ટ બોલી બોલીને ભાવિકોએ લાભ લીધો હતો.

- ત્યારબાદ ૧૦૦૦ માણસથી અધિકની નવકારશી ભક્તિનો લાભ વારીયા ભોગીલાલ

યુનીલાલ પરિવાર મીઠીપાલડીએ લીધો હતો. અનેક વિશિષ્ટ દ્રવ્યોથી ભક્તિ કરી હતી.

- આસોમાસની શાશ્વતી ઓળીની આરાધનાને અનુલક્ષીને પૂ. પંન્યાસજી ભ. ના માર્ગદર્શનથી નવપદના રોજ વિશિષ્ટ માંડલા રોજ ૮ કીલો ચોખાની વિશિષ્ટ ગહુંલી ગુણ પ્રમાણેની સંખ્યામાં ફળ નૈવેદ્ય ની ગોઠવણ વર્ષા મુજબ રોજ વિશિષ્ટ રચના નવપદની સુંદર સજાવટ સાથે નવપદની સામૂહિક આરાધના કરાવવામાં આવેલ.

- નવપદના પ્રવચનો આસો સુદ ૧ થી શરૂ કરવામાં આવેલ જેથી નવપદની ભૂમિકા દરેક પદોની વિશિષ્ટ ઓળખ અને શ્રીપાળ મયણાના પ્રસંગોને ન્યાય આપી શકાય.

આસોમાસની શાશ્વતી ઓળી ખૂબજ ઉદારતાથી વારૈયા ભોગીલાલ યુનીલાલ પરિવાર તરફથી કરાવવામાં આવેલ જેમાં ૧૭૦ થી વધુ સંખ્યામાં આરાધકો ઓળીમાં જોડાયા હતા.

- ત્યારબાદ પુણ્યપાલરાજાને આવેલ ૮ સ્વપ્નનુ વર્ણન પણ વિસ્તારથી થઈ શકે તે માટે આસો વદ ૫ થી તેના પ્રવચનો શરૂ થયા હતા.

- આસોવદ ૧૪/૩૦ પરમાત્મા માહવીરદેવના નિર્વાણીકલ્યાણકની આરાધના નિમિત્તે સમૂહમાં છક્રતપની આરાધના કરાવવામાં આવેલ રાત્રિના દેવવંદનમાં અમદાવાદમાં સૌ પ્રથમ ... ૭૨ કિલો મીઠાઈનો ભવ્ય નિર્વાણ મોદક તથા ૭૨ કિલો ચોખાના ૭૨ સાથીઆ ૭૨ નૈવેદ્ય, ૭૨ ફળ, ધરાવવામાં આવેલ હતા. સુંદર સંખ્યામાં ભાવિકો જોડાયા હતા

- કા. સુ ૧ નૂતન વરસનું માંગલિક વિશિષ્ટ છણાવટ સાથે થયેલ કા. સુ ૫ જ્ઞાનપંચમીની સમૂહમાં આરાધના દેવવંદન - જ્ઞાનની વિશિષ્ટ સજાવટ સાથે સારી સંખ્યામાં આરાધના થયેલ હતી.

- ચૌમાસી પર્વ કા. સુ. ૧૪ ની આરાધના નિમિત્તે સમૂહમાં પૌષ્ઠ થયેલ - સુંદર સંખ્યામાં ચૌમાસી પ્રતિક્રમણની આરાધના થયેલ હતી.

- કારતક સુદ ૧૫ ચાતુર્માસ પરિવર્તન અનેરા ઉલ્લાસ સાથે થયેલ “સ” કારા પંચ દુર્લભા ઉપર વિશિષ્ટ પ્રવચન તથા શ્રી સિધ્ધાચલના પટને જુહારવાની વિધિ તથા ૨૧ ખમાસમણ આદિ થયેલ. ચાતુર્માસ પરિવર્તનનો પ્રસંગ ખૂબજ યાદગાર બની ગયો હતો.

પ.પૂ. પંન્યાસ પ્રવરશ્રી તત્ત્વપ્રભવિજયજી ગણિવરના સદુપદેશથી મીઠીપાલડી નિવાસી ભોગીલાલ યુનીલાલ પરિવાર સ્વદ્રવ્યથી સુમતિનાથ પરમાત્માનું દેવવિમાન તુલ્ય શિખરબંધી જિનાલયનુ નિર્માણ સંપૂર્ણ આરસમાં કરી રહ્યો છે. જિનાલયમાં બિરાજમાન થનારા જિનબિંબોનું નિર્માણ પણ પોતાના સ્વગૃહે શાસ્ત્રોક્ત વિધિ મૂજબ પૂજાના કપડામાં કારીગરો કરવાના છે જેની ભવ્ય અંજન શલાકા - પ્રતિષ્ઠા પણ ટૂંક સમયમાં ભવ્યાતિભવ્ય રીતે ઉજવાશે.

આ રીતે વિ.સં. ૨૦૭૭ નું પ.પૂ. પંન્યાસપ્રવર શ્રી તત્ત્વપ્રભ વિ ગણિવર આદિ સાધુ-સાધ્વીજી ગવંતનું ચાતુર્માસ યાદગાર - અવિસ્મરણીય બનવા સાથે અનેક ભવ્યાત્માઓ માટે જીવનની દિશા અને દશાને બદલનારૂ બની ગયું.

લિ.

ઋજુવાલિકા પરિસરના આરાધકો

અનુક્રમશિકા

ક્રમાંક	વિષય	પેજ નંબર
૧.	પ્રથમ પ્રકાશ	૧૯
૨.	દ્વિતીય પ્રકાશ	૩૧
૩.	તૃતીય પ્રકાશ	૩૬
૪.	ચતુર્થ પ્રકાશ	૪૨
૫.	પંચમ પ્રકાશ	૪૮
૬.	ષષ્ઠ પ્રકાશ	૫૪
૭.	સપ્તમ પ્રકાશ	૬૦
૮.	અષ્ટમ પ્રકાશ	૬૫
૯.	નવમ પ્રકાશ	૭૧
૧૦.	દશમ પ્રકાશ	૭૭
૧૧.	એકાદશમ પ્રકાશ	૮૪
૧૨.	દ્વાદશમ પ્રકાશ	૯૦
૧૩.	ત્રયોદશમ પ્રકાશ (મૈત્રીભાવના)	૯૮
૧૪.	ચતુર્દશમ પ્રકાશ (પ્રમોદ ભાવના)	૧૦૪
૧૫.	પંચયોદશમ પ્રકાશ (કારુણ્ય ભાવના)	૧૧૧
૧૬.	ષોડશ પ્રકાશ (માધ્યસ્થ્ય ભાવના)	૧૧૭
૧૭.	પ્રશસ્તિ	૧૨૨
૧૮.	જયસોમમુનિકૃત ૧૨ ભાવનાની સજ્જાય	૧૨૫
	પહેલી અનિત્ય ભાવનાની સજ્જાય	૧૨૫
૧૯.	બીજી અશરણ ભાવનાની સજ્જાય	૧૨૬
૨૦.	ત્રીજી સંસાર ભાવનાની સજ્જાય	૧૨૭
૨૧.	ચોથી એકત્વ ભાવનાની સજ્જાય	૧૨૮
૨૨.	પાંચમી અન્યત્વ ભાવનાની સજ્જાય	૧૨૯
૨૩.	છઠ્ઠી અશુચિ ભાવનાની સજ્જાય	૧૩૦
૨૪.	સાતમી આશ્રવ ભાવનાની સજ્જાય	૧૩૧
૨૫.	આઠમી સંવર ભાવનાની સજ્જાય	૧૩૨
૨૬.	નવમી નિર્જરા ભાવનાની સજ્જાય	૧૩૩
૨૭.	દશમી લોકસ્વરૂપ ભાવનાની સજ્જાય	૧૩૪
૨૮.	અગિયારમી બોધિદુર્લભ ભાવનાની સજ્જાય	૧૩૪
૨૯.	બારમી ધર્મદુર્લભ ભાવનાની સજ્જાય	૧૩૫
૩૦.	સોળભાવનાનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ	૧૩૭
૩૧.	પૂ. મુ. શ્રી ધુરંધર વિ.કૃત શાન્તસુધારસ - ગાન (અનુવાદ)	૧૪૦
૩૨.	પ.પૂ. આ. ભં. શ્રી મોક્ષરતિસૂરિકૃત શાન્તસુધારસ રિમઝિમ ધારા (પૂજા).	૧૭૧

। ॐ नमः सिद्धम् ।

॥ अथ शान्त सुधारसः ॥

। सटीकः ।

। प्रथमः प्रकाशः ।

विदितसकलविद्या योगिनो वन्दनीया, विजितसकलदोषश्रेणयो येन जाताः ।

मुनिशिवपथयाने स्यन्दनं शीघ्रयायि, प्रतिदिनरसनं यं शान्तपीयूषपानम् ॥

शान्तसुधारसग्रन्थः, श्रीविनयविजयवाचकवरविहितः ।

व्याख्यायते किञ्चिन्मया, स्वल्पमतिभव्योपकाराय ॥

इह हि सर्वेणापि हितैषिणा संसारजन्तुना सर्वदुःखपरिजिहीर्षया मोक्षसाधने प्रयतितव्यं ।
मोक्षसाधनेषु सर्वेषु मनःशान्तिरेव प्रधाना । सा चानित्यादिशुभभावना भावितमनोभिः
प्राप्यतेऽतस्तदर्थिभिरनन्तरसूचिता भावना भावनीयाः । ताश्च प्रकरणादिषु निबद्धाः सुखं भावनीयाः
संपद्यन्ते । अतः पाठकवर्याः स्वपरोपकाराय षोडशभिः प्रकाशैः शान्त-सुधारसाभिधानेन
शास्त्रेण भावयन्ति । तत्रादौ विघ्नोपशान्तये चिकीर्षितशास्त्रपरिसमाप्तिकामनया चाशीर्मंगलमाह-

(शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्)

नीरन्ध्रे भवकानने परिगलत्पञ्चाश्रवांभोधरे

नानाकर्मलतावितानगहने मोहान्धकारोद्धरे ।

भ्रान्तानामिह देहिनां स्थिरकृते कारुण्यपुण्यात्मभि

स्तीर्थेशैः प्रथितास्सुधारसकिरा रम्या गिरः पान्तु वः ॥ १ ॥

व्याख्या - इह भवकानने भ्रान्तानां देहिनां स्थिरकृते कारुण्यपुण्यात्मभिस्तीर्थेशैः प्रथिताः
सुधारसकिरो रम्या गिरो वः पान्तु इति क्रियासंटकः । इहास्मिन् प्रत्यक्षानुभूयमानेऽनेकदुःखपूर्णे
चतुर्गत्यात्मक इति यावत् । भवकानने संसारारण्ये । भ्रान्ता असुखाद्यात्मकेष्वपि भोगादिषु
सुखत्वबुद्धिविपर्यासवशेन भ्रान्ता दिङ्मूढभावप्राप्तत्वेन धावमानास्तेषां । देहिनां
संसारोदरवर्तिप्राणिनां । स्थिरकृते शुद्धधर्मप्रापणोपायपूर्वक - जन्माद्यभावसंपादनेन
मोक्षस्वरूपेऽचलनिवासे स्थितिस्थापनाय । निर्देशस्य भावप्रधानत्वादेवं व्याख्या ।
कारुण्यपुण्यात्मभिः करुणा सर्वेषां दुःखिनां सकलदुःखेभ्यः समुद्धरणस्वभावस्तद्भावः कारुण्यं
तेन पुण्यो हीनोत्तमादिषु समानोपकारस्वभावतया पवित्रो निर्मल इति यावत्
आत्माऽनन्तज्ञानादिमयचेतनस्वभावो येषां तैः । तीर्थेशैः सर्वतीर्थस्वाम्यर्हद्भिः । प्रथिता याः
समवसृतौ समग्रद्वादशांगीरूपेणोपदिश्य त्रिभुवने विस्तारितास्ताः । सुधारसकिरः सुधारसो

जन्मादिसकलरोगसन्तापापहारित्वादमृतरसस्तस्य तुल्यः किरः प्रसरो व्याप्तयो यासां ताः ।
 रम्या आनन्दोत्पादनेन शब्देन मधुरललितत्वेन च श्रवणमनसोः परमविनोदकारिण्यो गिरोऽर्हद्वाण्यो
 वो युष्मान् । अनन्तरवक्ष्यमाणतादृग्भवकानने निपतनात् । पान्तु रक्षां कुर्वन्तु ।
 कीदृशादित्युत्तरार्धेनाह-नीरन्ध्र इति नितरां बाहुल्येनाभावं प्राप्तरन्ध्रमन्तरालं यस्मादजन्तूनां
 निर्गमहेतुमार्गस्तस्मिन् । अत्रायंभावः- निगोदवर्तिजीवानामेकस्मिन्नुच्छ्वासकाले सप्तदश जन्मानि
 भवन्त्यतो जन्मजरामरणानामन्तरालस्यालक्ष्यमाणत्वेन प्रतिसमयाभिनवकर्मबन्धाच्च नीरन्ध्रो
 भवः तस्मिन् । नीरन्ध्रत्वे हेतुः शास्त्रकारः स्वयमेवाह - परिगलत्पञ्चाश्रवांभोधरे परि सर्वतः
 संततं सर्वदेति यावत् गलन्तो वर्षन्त एव पञ्चाश्रवाः प्राणातिपातानृतभाषणस्तेयवृत्तिमैथुन -
 धनकुटुंबादिमत्त्वानि त एवांभोधराः पर्जन्यादयो मेघा यस्मिन् । अनेन भवकाननस्य सदा
 नवपल्लवता सूचिता । नानाकर्मलतावितानगहने नाना ज्ञानावरणादिघात्यघातिदेशसर्वघाति-
 जीवक्षेत्र-पुद्गलविपाकादीनि कर्माणि ज्ञानादिगुणाच्छादनस्वभावानि तान्येव लता मूलोत्तर-
 प्रकृत्यादिभेदभिन्नकर्मवृक्षाणां शाखाप्रशाखावल्लीतन्तुरूपास्तासां वितानाश्चतुर्दिग्भ्यः
 परस्परसंमिलितप्रदेशस्तैर्गहनमुत्क्षिप्तपदमुञ्चनावकाशाभावादगुपितं तस्मिन् । मोहान्धकारोद्धुरे
 मोहो मिथ्यात्वमोहिनीयादि-भेदभिन्नसमग्रमोहनीयकर्मरूपः । स एवान्धकारो ज्ञानादिदृशो
 व्याघातकारी तेनोद्धुरमतिनिबिडतया व्याप्तं तस्मिन् निपतनाद्रक्षन्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथानुत्पन्नोऽपि शान्तसुधारसो येनावश्यमुत्पद्यते तं हेतुमाह -

(द्रुतविलंबितं वृत्तम्)

स्फुरति चेतसि भावनया विना न विदुषामपि शान्तसुधारसः ।

न च सुखं कृशमप्यमुना विना जगति मोहविषादविषाकुले ॥ २ ॥

व्याख्या - भावनया विना विदुषामपि चेतसि शान्तसुधारसो न स्फुरति इति संतंकाः ।
 भाव्यते भववैराग्यादिसमुत्पादनाय पुनः पुनर्मनसि स्मरणेनात्मा मोक्षाभिमुखीक्रियते यया सा
 भावनाऽनित्यादिद्वादशविधा मैत्र्यादिचतुर्विधा तथा विना स्मरणाभ्यासरहितानां । विदुषामपि
 भूरिसिद्धान्तादिशास्त्रनैपुण्यवतामपि, तर्ह्यन्येषां किमुच्यते ? । शान्तसुधारसः यो
 रागद्वेषकषायविषयपरिणामाभाववान् केवल्यथार्थज्ञानशुद्धश्रद्धानादिपरिणतिमयजीवपरिणामः
 स शान्तो भावः स एव विवेकवतामजरामरशमसमाधिविधायित्वात्सुधावत्प्रेमविनोदोत्पादकः
 सुधारसश्चेतसि हृदये । नेति नैव । स्फुरति जागर्ति । तथा अमुना विनाऽनन्तरोक्तजागरायमाण-
 शान्तसुधारसं विना । मोहविषादविषाकुले मोहोऽज्ञानकामक्रोधाद्यापादितबुद्धिविपर्यासो विषादो
 रोगशोकादिजनितोऽनेकविधसन्तापः क्लेश इति यावत् तावेव विषं धर्मसुखरूपप्राणापहा-

रित्वाद्भालाहलं तेन व्याकुलं निबिडतया भृतं यत्तस्मिन् । जगति भुवनत्रयविभक्ते लोके ।
कृशमपि तुच्छदपि तुच्छं लेशमात्रमपि सुखरूपमतिभ्रमं विहायान्यदित्यर्थः । सुखमानन्दो न
च नैव भवति । तस्मात्पारमार्थिकानन्ददायि श्रीशान्तसुधारसप्राप्तये वक्ष्यमाणभावनाहर्निशं प्रयत्नेन
भावनीयेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथोद्दिष्टकार्यसिद्धये समुपदिशति -

यदि भवभ्रमखेदपराङ्मुखं यदि च चित्तमनन्तसुखोन्मुखम् ।

शृणुत तत्सुधियः शुभभावनाभृतरसं मम शान्तसुधारसम् ॥ ३ ॥

व्याख्या - भो भोः सुधियः सूक्ष्मभावग्रहणे शोभनध्यानधारणादिषु नैपुण्यवती धीर्बुद्धिर्येषां ते
सुधियस्तेषां संबोधनं । यदि संसारनैर्गुण्यदर्शनेन भवतां चित्तं मनः भवभ्रमखेदपराङ्मुखं भवेषु
नारकतिर्यङ्गरामरजन्मसु यो भ्रमोऽन्यान्यावताररूपावर्तो जलभ्रमे तृणभमिवत् तज्जनिता यः
खेदः सन्तापस्तस्मात् पराङ्मुखं भवभ्रमणपरिश्रान्तत्वेन विमुखमुद्विग्नं वर्तते इत्यर्थः । च
पुनर्यदि भवन्मोऽनन्तसुखोन्मुखं अनन्तमविनाशिस्वाधीनदुःखांशाकलंकितोत्कंठावर्जित-
सर्वतकालस्थायित्वेनापरिमितं सुखं सहजानन्दो विद्यते यस्मिन् सोऽनन्तसुखो मोक्षस्तं प्रत्युन्मुखं
सोत्कंठितं वर्तते । तदनन्तरोक्तखेदहरणाय सुखप्राप्तये शुभभावनाभृतरसं शुभा
निर्जराप्रापणपुण्यसंपादनस्वभावा या भावनाः पुनः पुनरनित्यतादिसंस्मरणपरिणतयस्तद्रूपो भृतः
स्वांगतया धारितो रसो रमणरतिस्वादो येन स तथा तं । क्वचिदादर्शे भावनामृतरसमिति पाठः
स त्वनुचितः सुगमश्च । ममेत्यस्मच्चित्ते निष्पन्नो बहिः क्रियमाणां शान्तसुधारसं पूर्वोक्तशान्तसुधार-
ससमुत्पादनाभिधानो ग्रन्थस्तं शृणुत श्रवणक्रियाविषयीकुरुत । कृत्वा च प्रतिदिनं चेतसा
विभाव्यतामित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ प्रथमतो भावनाकार्यं दर्शयन्नाह -

सुमनसो मनसि श्रुतपावना निदधतां द्वयधिकादशभावनाः ।

यदिह रोहति मोह तिरोहिताद्भुतगतिर्विदिता समतालता ॥ ४ ॥

व्याख्या - शोभनं परद्रोहचिन्तनादिरहितं मनोऽन्तःकरणं येषां तेषां संबोधनं हे
सुमनसः । द्वयधिकादशभावना मनसि निदधतां याः द्वाभ्यामधिका द्व्यधिका दशभिः संख्येया
भावना दशभावनाः द्वयधिकाश्च ता दशभावनाश्चेति द्वादशभावनाः । मनसि चेतसि ध्यान
चिन्तनविषये । निदधतां नितरां धार्यतां कंठे मनोहररत्नमालेव । कथंभूतास्ताः ? श्रुतपावनाः
श्रुतं जिनागमादि यथार्थशास्त्रज्ञानं तेन पावना यथार्थवस्तुस्वरूपविचारमयोत्पन्नत्वेन पवित्राः
यद्वा यस्यायथार्थग्राहिश्रुतज्ञानं भवति तस्यापि भाविताः सत्यो यथार्थग्राहि श्रुतं कुर्वन्ति वर्धयन्तीति

श्रुतपावनाः । यद्वा शास्त्रनिबद्धाः साधुभिरुपदिश्यमानाः श्रुताः सत्यो रागादिमलिनं श्रोतृहृदयं श्रवणमात्रेण पवित्रयन्तीति श्रुतपावनाः । एवंप्रभावाः कुतो भवन्तीत्यत आह-यद्यस्मात् इह भावनाभावितजनहृदये । मोहतिरोहिताद्भुतगतिः मोहेन मिथ्यात्वमोहनीयादिना तिरोहिता समाच्छादिताऽद्भुता चमत्कृतिकारिणी केवलज्ञानाद्युत्पादिका गतिः शक्तिर्यस्याः सा तथा । विदिता जिनागमे योगिजने च सुप्रसिद्धा प्रकटप्रभावा न तु नामश्रवणमात्रा । समतालता समता सर्वत्र प्राणिगणे द्वयक्षेत्रादिपदार्थे रागद्वेषममत्वाभावेन तुल्यपरिणतिरूपा सैव लता सर्वेष्टसाधिका सुरतरुशाखा । रोहति शुभभावनाभाविते हृदये सरसभूप्रदेशे कल्पद्रोरंकुरवत्समुत्पद्यते ।

ततोऽसंशयं सर्वप्रभावसिद्धिरतो मनसि भावनाऽवश्यमेव भाव्येत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ समतोत्पादविरोधिमनोवृत्तिपरिहारायोपदिशति-

(रथोद्धतावृत्तम्)

आर्तरौद्रपरिणामपावकप्लुष्टभावुकविवेकसौष्ठवे ।

मानसे विषयलोलुपात्मनां क्रप्ररोहिततमां समांकुरः ॥ ५ ॥

व्याख्या - विषयलोलुपात्मनां विषयाः शब्दरूपगन्धरसस्पर्शास्तेषां विलासेषु लोलुपोऽतिगाढतरलंपट आत्मा मनोद्वारा जीवो येषां तेषां । आर्तरौद्रपरिणामपावकप्लुष्टभावुकविवेकसौष्ठवे मानसे आर्तं च रौद्रं च आर्तरौद्रे तयोर्यः स्वपरपीडाकर इष्टनाशा १ ऽनिष्टसंयोग २ रोगप्रतिकाराकुल ३ निदानकरण ४ चिन्तारूपैकाग्रानुबन्धी चतुर्विध आर्तपरिणामः, जीवेषु मारणताडनाङ्गनादि ५ पैशून्याद्यनृतभाषण ६ परस्त्रीपरधनादिहरण ७ सकलविषयसाधनधनसंरक्षण ८ चिन्तारूपैकाग्रानुबन्धी चतुर्विधो रौद्रपरिणामः स एव पावको जलाद्यभावशान्तिस्वभावोऽग्निस्तेन प्लुष्टं दग्धं भस्मरूपकृतमिति यावत् भावुकं मंगलभावनायुक्तमीदृशं विवेकस्य सदसत्स्वपरहेयोपादेयवस्तुविभिन्नताकारिज्ञानस्य यत्सौष्ठवं चातुयं सौन्दर्यं च यत्र तस्मिन्नीदृशे तेषां मनसे हृदयस्थले । समाङ्कुरः समः सर्वत्र निर्विकारसदृशपरिणामस्तस्याङ्कुरः प्रथमैकांशोत्पत्तिः सोऽपि क्र प्ररोहिततमां अतिशयप्रयत्नेनापि न प्ररोहतीत्यर्थः । ततः का पुष्पकलाद्याशा । अनन्तरश्लोकद्वयेऽयमाशयः शुभभावनाभावितजनमानसे शान्तसुधारससंभवोऽस्ति विषयलंपटात्तरौद्रपरिणामपरिणते नास्तीति तदर्थिभिः शुभभावना भावयितव्या इत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ शुभभावनापि यस्मिन् सुसंभवास्ति तमाह-

(वसन्ततिलकावृत्तम्)

यस्याशयं श्रुतकृतातिशयं विवेकपीयूषवर्षरमणीयरमं श्रयन्ते ।

सद्भावनासुरलता न हि तस्य दूरे, लोकोत्तरप्रशमसौख्यफलप्रसूतिः ॥ ६ ॥

व्याख्या - यस्य भाग्यशालिनो भव्यस्य । श्रुतकृतातिशयं श्रुतेन जिनागमाध्ययनश्रवणि-
चिन्तनश्रद्धनरूपाभ्यासेन कृत उत्पादितोऽतिशयोतिसूक्ष्मभावावगमकारि बोधनैपुण्याधिक्यं यस्य
तं । सद्भावनासुरलताः सत्यः स्वपरहितस्वभावत्वेन समीचीना भावनाः शुभविचारमयचित्तवृ-
त्तयस्ता एव सुरलताः कल्पवल्लीयस्ताः । यदा विवेकपीयूषवर्षरमणीयरमं विवेकः
स्वपरसदसद्भेयोपादेयादिवस्तुस्वरूपभिन्नकारिज्ञानं तद्रूपं तत्पीयूषममृतं तस्य यो वर्षो वृष्टिः
श्रुतकृतातिशयप्राप्तत्वेन पीयूषवर्षशीतलतया रमणीयोऽस्माकं क्रीडनयोग्योऽस्तीति मत्वा यत्नेनैव
समुद्भूय रमः प्रियवल्लभः पतिस्तं रमं । श्रयन्ते सुरपादपवद्वेष्टयन्ति । तस्य प्रोक्तविशेषणविशिष्टावतो
भव्यस्य लोकोत्तरप्रशमसौख्यफलप्रसतिदूरे न हि लोके नरसुरनिवासेऽप्युत्तरमनन्यसदृशत्वेन
प्रधानं प्रकर्षेण शमः शान्तिक्षमावैराग्यकारुण्यपरिणामप्राप्तिः प्रशमस्तेन जनितं यत्सुखस्य
भावः सौख्यं सहजानन्दविलासिता तदेव फलं शुभभावनासुरलताभ्यो लभ्यं तस्य प्रसूतिः
समुद्भवः सा दूरे प्रभूतभवभ्रमणरूपप्रचुरकालान्तरे भाविनी न हि स्यात् किं तु स्वल्पतर-
भवैर्भाविन्येव संभाव्यते । इतरथा भावाभिराशयस्य संवेष्टनं न संभवतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

एवं कृतप्रस्तावना वाचकेन्द्रा अधिकृतभावनाः समुद्देष्टुकामा इदमाह-

(अनुष्टुप् वृत्तम्)

अनित्यत्वाशरणते भवमेकत्वमन्यताम् ।

अशौचमाश्रवं चात्मन् संवरं परिभावय ॥ ७ ॥

कर्मणो निर्जरां धर्मसूक्ततां लोकपद्धतिम् ।

बोधिदुर्लभतामेता भावयन्मुच्यसे भवात् ॥ ८ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् त्वमेता अनन्तरवक्ष्यमाणस्वरूपा द्वादश भावना भावयन्निरन्तरमात्मानं
वासयन् भावनापरिणामपरिणतं कुर्वन् तिष्ठसे इति यावत् । तदा त्वं शीघ्रं भवाच्चतुर्गतिपरि-
भ्रमणदुःखात् मुच्यसे सर्वद्रव्यभावबन्धनरहितपरमदनिवासी भवसीति द्वितीयश्लोकेन
संबन्धः । ताः का इत्याह - अनित्यत्वाशरणते अनित्यत्वं चाशरणता चानित्यत्वाशरणते नित्यं
सदास्थायित्वं यस्य नास्ति स सर्वोऽपि पदार्थसार्थोऽनित्योऽवलोकनीयः तद्भावस्तत्त्वं, सर्वानपि
संयोगाननित्यत्वेन भावयन्निति प्रथमा १ । शरणं संकटापहारिस्वास्थ्यकारि, न शरणमशरण,
सर्वोऽपि पौद्गलिकपदार्थस्तथाऽवलोकयन् तद्भावस्तत्तेति द्वितीया २ । भवं भवंत्यस्मिन्नघटनीयत्वेन
जीवा इति भवस्वभावं चिन्तयन् ३ । एकत्वमात्मा सर्वत्रैकोऽसहायश्च ४ । अन्यत्वमात्मनो
देहादिभ्योऽन्यत्वमवदारयन् ५ । अशौचं शरीरस्याशुचिप्रभवादिभावयन् ६ । आश्रवं मिथ्यात्वादीनां
नवकर्मबन्धहेतुत्वं भावयन् ७ । संवरं समितिगुप्यादीनां नवकर्मबन्धस्य विरोधित्वं भावयन् ८

। कर्मणो निर्जरां कर्मणः पूर्वबद्धस्य द्वादशविधेन तपसा निर्जरां देशतो हानिं भावयन् ९ । धर्मसूक्तां धर्मस्य रत्नत्रयरूपमोक्षमार्गस्य सकलवस्तुस्वरूपस्य सुष्ठु सर्वविरोधपरिहार-
वत्युक्तिरूपदेशित्वं तद्भावस्तत्ता तां अर्हतां सदृशा अन्ये तदुपदेशका न भूता न सन्ति न
भविष्यन्तीत्येवं भावयन् १० । लोकपद्धतिं चतुर्दशरज्जवात्मकस्य लोकस्य सर्वाकाशपंक्तिष्वात्मनो
जन्मस्थितिमरणानि भावयन् ११ । बोधिदुर्लभतां अनादितो जीवस्य सूक्ष्मेतरैकेन्द्रियादिष्वतिप्रभूत-
कालनिर्गमात् सम्यक्त्वादिधर्मसामग्री दुष्प्राप्या तद्भावस्तत्ता तां भावयन् १२ भवान्मुच्यस
इत्यर्थः ॥ ७-८ ॥

अथ यथोद्देशस्तथा निर्देश इतिन्यायात्प्रथममनित्यभावनां निर्दिशति । तत्रापि
तावच्छरीरानित्यतां भावयन्नाह-

(पुष्पिताग्रावृत्तम्)

वपुरवपुरिदं विदभ्रलीलापरिचितमप्यतिभंगुरं नराणाम् ।

तदतिभिदुरयौवनाविनीतं भवति कथं विदुषां महोदयाय ॥ ९ ॥

व्याख्या - वेत्तीति वित् पंडितस्तत्संबोधनं हे वित् विद्वन् आत्मन् । इदं प्रत्यक्षं
दृश्यमानं । अभ्रलीलापरिचितं अपः सलिलं बिभर्ति धारयतीत्यभ्रं मेघस्तस्य या लीला
वायुतरंगैः क्षणदृष्टनष्टता तया परिचितमतिशयेन व्याप्तं सदृशस्वभावमिति यावत् । यद्वा
भिन्नमेतत्पदं तदा परिचितं यदाहारवस्त्रालंकारैर्नित्यं पर्यतिशयेन त्वया पूजितं सेवितं तत् ।
वपुः शरीरं । अवपुरेव पुञ्जीभूतविनश्चर परमाणु राशिरशरीरमेव जानीहि । यद्वाऽवपुः सर्वानादर-
परिभवनीयतादि निवासनगरीं ज्ञात्वा तनुमोहं परिहर ईदृशमपि नराणां मनुष्याणां अतिभंगुरं
स्वयं विनश्चरशीलं वर्तते । तदतिभिदुरयौवनाविनीतं तदनन्तरोक्तस्वरूपं शरीरमतिभिदुरोऽतिक्रान्तो
भिदुरो वज्रो येन वज्रादपि दुर्भेद्यकामविकारभृतेन यौवनेन तारुण्येनाविनीतमुद्धतं वर्तते ।
तद्विदुषां पंडितानां महोदयाय मोक्षादिकल्याणाय कथं केन प्रकारेण भवति । न कथञ्चिदपि ।
अतः शरीरमोहं विहाय तपःसंयमादिषु नियोजय येन महोदयाय स्यादित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ सांसारिकाः सर्वे पदार्था अनित्या एवेति दर्शयन्नाह-

(शार्दूलविक्रीडितं वृत्तद्वयम्)

आयुर्वायुतरत्तरंगतरलं लग्नापदः संपदः

सर्वेऽपीन्द्रियगोचराश्च चटुलाः सन्ध्याभ्ररागादिवत् ।

मित्रस्त्रीस्वजनादिसंगमसुखं स्वप्नेन्द्रजालोपमं

तर्त्तिक वस्तु भवे भवेदिह मुदामालंबनं यत्सताम् ॥ १० ॥

व्याख्या - भो भव्या भवद्भिर्नेत्राणि संमील्य हृदये सम्यगालोच्यतां, आलोच्य कथ्यतां । इहास्मिन् प्रत्यक्षदृश्यमाने सचराचरे भवे संसारे । तत्तेषु प्रत्यक्ष परोक्षेषु सर्वेषु किमिति किंनामकं वस्तु पदार्थो भवेद्भविष्यति । यद्वस्तु सतां प्रधानपुरुषाणां आनन्दाय शाश्वतसुखाय आलंबनमाश्रयणीयं स्यात् । तत्तु रत्नत्रयं विहाय भवेऽन्यन्न पश्यामः । कुत एवं ? यतो भवे आयुर्वायुतरत्तरंगतरलं आयुः सकलसाधनाधारभूतं प्राणिनां जीवितं तत् वायुतरत्तरंगतरलं वायुरनिलस्तस्य ये तरत्तरंगा अस्थिरस्वभावाः कल्लोलास्तेभ्योऽपि तरलं चञ्चलतरं वर्ततेऽतो नानन्दालंबनं । संपदः स्थावरजंगमसर्वविभूतयो लग्नाः संततसंबद्धाः सर्वांगेन व्याप्ता आपदो विपत्तयो यासां तास्तथाविधाः कथमानन्दालंबनं । सर्वेऽपीन्द्रियगोचराश्च सन्ध्याभ्ररागादिवच्चटुलाः सर्वेऽपि समस्ता अपि न तु कियन्त एव इन्द्रियगोचराः स्पर्शनादीन्द्रियाणां रमणस्थलभूताः स्पर्शादिपञ्चविषयाश्च सन्ध्याभ्ररागादिवत् सन्ध्या प्रातःकालसायंकालसंबन्धिनी द्वे तयोरवसरे जाताः पञ्चवर्णमनोहरा येऽभ्रा वार्दलास्ते यथा क्षणरमणीया दृष्टनष्टा भवन्ति तद्वदेतेऽपि । आदिपदादिन्द्रजालस्वप्नसंपन्मृगतृष्णाविद्युदादि-वच्चटुलाश्चञ्चला बोध्याः, अतो नानन्दालंबनं । मित्रस्त्रीस्वजनादिसंगमसुखं स्वप्नेन्द्रजालोपमं मित्राणि सखायः, स्त्रियः प्रमदाः, स्वजना जननीजनकभ्रातृभगिन्यादयः, तेषां यः संगमः संयोगस्तेन यत्सुखं विनोदधीः तदपि स्वप्नेन्द्रजालदृष्टवस्तुवदसत् जीवे संयोगस्याविद्यमान-त्वान्नानन्दालंबनमित्यर्थः ॥ १० ॥

प्रातर्भ्रातरिहावदातरुचयो ये चेतनाचेतना ।

दृष्टा विश्वमनःप्रमोदविधुरा भावाः स्वतः सुन्दराः ॥

तांस्तत्रैव दिने विपाकविरसाद्धा नश्यतः पश्यत

श्वेतः प्रेतहतं जहाति न भवप्रेमानुबन्धं मम ॥ ११ ॥

व्याख्या - हे भ्रातर् हे बन्धो चेतन । इह मनुष्यलोके । ये चेतनाचेतना भावा विश्वमनःप्रमोदविधुराः स्वतः सुन्दराः प्रातरवदात यो दृष्टा इति संबन्धः येऽतिप्रभूतत्वेन नामग्रहम् वक्तुमशक्याः चेतनाश्च स्त्रीपुरुषहरत्यश्ववृक्षादयोऽचेतनाश्च सदनस्यन्दनवस्त्रालंकारादयः विश्वमनःप्रमोदविधुरा विश्वस्य जगज्जनस्य यन्मनो हृदयं तस्य यः प्रमोदो हर्षप्रकर्षस्तज्जनने विधुरा व्याप्ता जननयनमोऽभिवेष्टितत्वादतिरमणीयत्वेन भावाः सौम्यतेजःकान्तिदीप्तपदार्थाः स्वतोऽनलंकृतस्वरूपाक्तरमात्रतः सुन्दराः सुशोभितमनोहराः उक्तविशेषणसमग्राः प्रातरवदातरुचयः प्रातर्दिवस्य पूर्वार्धे अवदाताः सुविशुद्धा धवलपीतवर्णा रुचयः कान्तिप्रकाशा दृष्टा अवलोकिताः । तान् विपाकविरसान् तत्रैव दिने नश्यतः पश्यतो हा प्रेतहतं मम चेतः भवप्रेमानुबन्धं

न जहाति ताननन्तरोक्तपदार्थान् विपाकश्चेतनानां कर्मोदये नेतरेषां स्वस्थितिपरिपाकेनान्यरूपप्रापणं तेन विरसान् विनष्टप्रेमोत्पादकमाधुर्यस्वभावान् तत्रैव दिने यस्मिन् दिने रमणीया दृष्टास्तस्मिन्नेव पश्चिमाधौ नश्यतो विनाशं गच्छतः पश्यतो विलोकयतोऽपि । हा महाखेदकरं । प्रेतो नरकस्तत्प्रायोग्यक्लिष्टकर्मोदयः पिशाचश्च तेन हतं नष्टविशिष्टविवेकं ईदृग् मम चेतो ममात्मा मन्मानसं वा । भवप्रेमानुबन्धं भवसुखे प्रेमानुबन्धो भवप्रेमानुबन्धो विषयरागाखंडधारावत्त्वं । न जहाति न त्यजति । किं कुर्मोऽनित्यानपि शाश्वतान्मन्यत इत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ विषयमोहमूढं मानसं संबोधयन् गेयपद्याष्टकेनानित्यभावनां स्वयं भावयति-

मूढ मुह्यसि मुधा मूढ मुह्यसि मुधा विभवमनुचिन्त्य हृदि सपरिवारम् ।

कुशशिरसि नीरमिव गलदनिलकंपितं विनय जानी हि जीवितमसारं,

मूढ० ॥ १-१२ ॥

व्याख्या - मूढ हे अज्ञ आत्मन् त्वं सपरिवारं सह परिवारेण पुत्रवनितादिपरिजनेन सहितं विभवं धनसंपदादिपदार्थं हृदि मनसि मदीयमेतदिति अनुचिन्त्य सदैव रागवशस्वकीयं परिकल्पयन् मुधा व्यर्थमेव हितफलप्राप्त्यभावेऽपि मुह्यसि मोहाज्ञानवशादेव तत्रासक्तिं चाक्षि रक्षसि ? न तत्त्वदीयं, सर्वथाऽन्यत्वादित्यर्थः दूरेऽस्तु परिजनविभवादिकं त्वज्जीवितमप्यसारं वर्तते तच्चिन्तयेत्याह - विनय गलदनिलकंपितं कुशशिरसि नीरमिव जीवितमसारं जानीहि विनयनं विनिवर्तनं मोक्षभिलाषो विनयस्तत्संबोधनं हे विनय । अनिलकंपितं अनिलो वायुस्तेन कंपितं धूनीतमान्दोलितमिति यावत् गलत्पतदेव कुशशिरसि कुशानि दर्भाणि तृणानि च तेषां शिरः शिखाग्रभागस्तत्र स्थितं यत् नीरं जलकणस्तदिव तेन सदृशं जीवितं सकलकार्या-धारभूतमायुरसारं सारो दाढर्यं न सारमसारमदृढं रोगादिप्रवाहैः स्वभावतोपि कचभाजनवत्क्षणभंगुरं जानीहि, ज्ञात्वा शीघ्रं निजात्महितमनेन साधयेत्यर्थः ॥ १-१२ ॥

पश्य भंगुरमिदं विषयसुखसौहृदं, पश्यतामेव नश्यति सहासं ।

एतदनुहरति संसाररूपं रयाज्जवलज्जलदबालिकारुचिविलासम्,

मू० ॥ २-१३ ॥

व्याख्या - हे चेतन इदं प्रत्यक्षमनुभूयमानं । भंगुरं स्वतो विनश्वरशीलं । विषयसुखसौहृदं विषयेभ्यो यत्सुखमानन्दस्तस्य यत्सौहृदं सुहृद्बन्धुमित्रं च तद्भावः सोहृदं बन्धुतां मैत्रीं च । पश्य हृदयदृष्ट्या सम्यग्विलोकय । सहसां हसनं हासो हासेन सहितं यद्धस्ततालीदानं तत्सहासं पश्यतां बन्धुमित्राणां विलोकयतां अवगणनां कुर्वत् नश्यति सुतरामदृश्यो भवतीत्यत एतत्प्रत्यक्षं वर्तमानं संसाररूपं भवे सर्वाकारं । रयाज्जवलज्जलदबालिकारुचिविलासमनुहरति रयादतिवेगवत्त्वेन

ज्वलन्ती सप्रकाशा सती या जलदबालिका जलदो मेघस्तस्य बालिकेव बालिका तत्र जातत्वात्तत्पुत्री विद्युत्तस्या या रुचुः कान्तिस्तस्या यो विलासोऽतिशीघ्रदृष्टनष्टत्वं तमनुहरति तेन सदृशतां करोति । तत्र तव कोऽयं प्रतिबन्धोऽनुचित एवेत्यर्थः ॥ २-१३ ॥

हन्त हतयौवनं पुच्छमिव शौवनं, कुटिलमति तदपि लघुदृष्टनष्टम् ।

तेन बत परवशा परवशा हत धियः, कटुकमिह किं न कलयन्ति कष्टम्,

मू० ॥ ३-१४ ॥

व्याख्या - हन्तेति कोमलामंत्रणे हे मन्दबुद्धिचेतन हतयौवनं सुखनिराशास्थानतपोरहितत्वेन दुर्बुद्धिविनाशितं ईदृशं यद्यौवनं तारुण्यं तत् । शौवनं पुच्छमिव अतिकुटिलं शुन इदं शौवनं पुच्छमिव तल्लंगूलवदतिकुटिलं वक्राकारं वर्तते । तदपि तथाविधमपि लघुदृष्टनष्टं लघुशीघ्रमेव दृष्टं नश्वरशीलं तत्तथा वर्तते । बत खेदेऽहो विवेकिचित्तदुःखदं वृत्तं यत्तेनोक्तलक्षणेन यौवनेन परवशाः पराधीना जनाः परेषामितरजनानां वशाः वशवर्तिनः यद्वा परेषां पुरुषाणां वशाः स्त्रियस्ताभिर्हतधियः इति एकं पदं । हतधियो हता विनष्टा पापोदयवती पापकारिणी धीर्बुद्धिर्येषां ते हतधियः । इह किं कटुकं कष्टं न कलयन्ति इह वर्तमानजन्मन्यपि किमिति किंनामकं तत्कटुकमतिशयेनासह्यं कष्टं कृच्छजीवनकारिणीं पीडां न कलयन्ति न प्राप्नुवन्ति सर्वानिष्टं प्राप्तवन्तीति ज्ञात्वाऽनित्ये यौवनेऽपि धर्मोद्यमो विधेय इत्यर्थः ॥ ३-१४ ॥

यदपि पिण्याकतामंगमिदमुपगतं, भुवनदुर्जयजरापीतसारम् ।

तदपि गतलज्जमुज्झति मनो नांगिनां, वितथमति कुथितमन्मथ विकारम्

॥ ४-१५ ॥

व्याख्या - अहो मनोदुष्टतां कियद्ब्रूमः । यदपि यदापि भुवनदुर्जयजरापीतसारमिदमंगं पिण्याकतामुपगतं भुवने त्रिजगति या दुःखेन जेया भुवनदुर्जया निवारयितुमशक्या जरा वयोहानिस्तया पीतो भक्षितः सारः सामर्थ्यं यस्य तत्तथाभूतं इदं प्रत्यक्षं अंगं शरीरं पिण्याको यंत्रपीडिततिलानां कल्कः 'खल' इति लोके तत्तां उपगतं प्राप्तं । तदपि तदापि वितथमति गतलज्जामंगिनां मनो कुथितमन्मथविकारं नोज्झति वितथाऽन्यथास्थिते पदार्थेऽन्यथाग्राहिणी विपर्यस्ता मतिः परिणतिर्यस्य तत्तथाभूतं गताऽपनष्टा लज्जाऽनुचिताकृत्यप्रवृत्तिभ्यो निवृत्तिहेतुपरिणतिर्यस्मात्तत्तथाभूतं अंगिनां देहधारिजीवानां मनो हृदयं कुथितमन्मथविकारं कुथितो जराप्राप्तत्वेन दुर्गन्धविरस ईदृशो मन्मथः कामस्तस्य विकारो दुष्टपरिणामस्तं । नेति नैव उज्झति परित्यजति शरीरशक्त्यभावेऽपि कामिजनमरणान्तपर्यन्तमनोविकारेण दह्यमाना दुःखिनो भवन्तीत्यर्थः ॥ ४-१५ ॥

सुखमनुत्तरसुरावधि यदतिमेदुरं, कालतस्तदपि कलयति विरामम् ।

कतरदितरत्तदा वस्तु सांसारिकं, स्थिरतरं भवति चिन्तय निकामम्,

मू० ॥ ५-१६ ॥

व्याख्या - हे चेतन निकामं भृशमेकाग्रमनसा चिन्तय विचारय । संसारे सर्वोत्कृष्टं अतिमेदुरं स्वरूपपुष्ट्यव्याघातवर्जितरोगशोकनिद्रारहितसमग्रसाधनसामग्रीसदासमन्वितप्रभूतकाल-स्थायितयाऽत्यानन्दघनं अनुत्तरसुरावधि अनुत्तर सांसारिके श्रेष्ठ सुरविमानं सर्वार्थसिद्धिनामक-मवधीकृत्य भवनपतिपर्यन्तं देवानां सुखं शर्म । तदपि कालतो देवायुस्थितिपर्यन्तप्राप्तेः विराममवसानं कलयति प्राप्नोति । तदा सांसारिकं संसारे समुद्भवं नरादि जन्मस्त्री पुत्रधनादिकं इतरत् देवेभ्यो देवसुखेभ्यो व्यतिरिक्तं कतरत् कियत्तरं किंनामकं वस्तु पदार्थः स्थिरतरं देववस्तुभ्योऽधिकतरकालस्थायि भवति तत्र किंचिदस्तीत्यर्थः ॥ ५-१६ ॥

यैः समं क्रीडिता ये च भृशमीडिता, यैः सहाकृष्महि प्रीतिवादम् ।

तान् जनान् वीक्ष्य बत भस्मभूयं गतान्निर्विशंकाः स्म इति धिक् प्रमादम्,

मू० ॥ ६ - १७ ॥

व्याख्या - बतेति खेदे किं वयं विज्ञां स्मः न किंचित् । कुत एवं ? यतो वयं यैः सुहृद्बन्धुवनिवतादिभिः समं सार्धं क्रीडिता जलाशयवनभुवनशय्यादिषु सविलासं सपरिहासं खेलिताः । च पुनर्ये जननीजनकपुत्रादयः भृशमीडिताः भृशमतिशयेन भोजनाच्छादनालंकार-स्तुतिमिरीडिताः पूजिताः । यैर्वनितासुतविद्वद्भिः सह साकं प्रीतिवादं विनोदवार्ता अकृष्महि अकुर्म तानुक्तविशेषणविशिष्टान् जनान् जीवान् भस्मभूयं गतान् रक्षापुञ्जत्वप्राप्तान् वीक्ष्य दृष्ट्वापि निर्विशंकाः स्मः नितरामतिशयेन विगता निर्गता शंका मरणभयं येषां ते निर्विशंका अजरामरवन्निश्चिन्ताः स्म इति यावत् । इति प्रोक्तप्रकारेण स्थितेऽपि स्वहितोद्यमरहिता अतो रागादिप्रमादं धिगस्तु इत्यर्थः ॥ ६-१७ ॥

असकृदुन्मिष्य निमिषन्ति सिन्धूर्मिवच्चेतनाचेतनाः सर्वभावाः ।

इन्द्रजालोपमाः स्वजनधसंगमास्तेषु रज्यन्ति मूढस्वभावाः, मू० ॥ ७-१८ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् अस्मिल्लोकोदरे चेतनाचेतनाः सर्वभावाः सिन्धूर्मिवदसकृदुन्मिष्य निमिषन्ति चेतना एकेन्द्रियादिपञ्चेन्द्रियपर्यन्तजीवानां सूक्ष्मबादरसजीवशरीरभाषामनः-समुच्छ्वासादयः, अचेतना निर्जीवगृहासनरथशिबिकाभाजनवस्त्राभरणधनादयः, द्वन्द्वे कृते ते तथाभूताः सर्वभावाः समग्रपदार्थाः सिन्धूर्मिवत् सिन्धूः समुद्रस्तस्य उर्मयः कल्लोलप्रकारा यथा निरन्तरमुत्पद्यन्ते विलीयन्ते तद्वत् चेतनाचेतनसर्वभावा असकृत् एकस्मिन्मुहूर्तया-

मदिनाहोरात्रवर्षयुगादिकेऽनेकशः उन्मिष्य समुत्पद्य समुत्पद्य निमिषन्ति विलीयन्ते विनश्य न जानीमः क्वयान्तीत्यर्थः । तर्हि य इन्द्रजालोपमाः स्वजनधनसंगमाः क्षणदृष्टनष्टत्वेनेन्द्रजालसदृशाः सन्ति ततस्तेषु ये रज्यन्ति प्रसक्ता भवन्ति ते मूढस्वभावा अज्ञातज्ञेया एव सन्तीत्यर्थः ॥ ७-१८ ॥

कवलयन्नविरतं जंगमाजंगमं, जगदहो नैव तृप्यति कृतान्तः ।

मुखगतान् खादतस्तस्य करतलगतैर्न कथमुपलप्स्यतेऽस्माभिरन्तः,

मू० ॥ ८-१९ ॥

व्याख्या - अहो महाश्चर्यं यदयं कृतान्तः कृतो विहितोऽन्तो जीवानां प्राणविनाशो येन स कृतान्तो मरणं सः अनादित आरभ्य अविरतं जंगमाजंगमं जगत् कवलयन् नैव तृप्यति अविरतं समयाद्यन्तराभावेन निरन्तरं जंगमं द्वीन्द्रियादिरूपत्रसजीवगणं अजंगमं पृथिव्यादिस्थावरं तद्रूपं यज्जगज्जीवराशिः तत् कवलयन् भक्षयन्नपि नैव तृप्यति नैव संतुष्यति । तस्य मुखगतान् खादतः करतलगतैरस्माभिः कथमन्तो नोपलप्स्यते तस्य मरणस्य किं कुर्वतः ? मुखगतान् खादतः ये मुखे दंष्ट्रामध्य आगताः प्राप्ताः प्राणिनस्तान् खादतश्चर्वयतस्तस्य करतलगतैः हस्ततले कवल रूपतां प्राप्तैः अस्माभिरतिप्रमद्वरैः कथं केनोपायेन अन्तो विनाशो न लप्स्यते ? नास्त्येव भवे स उपायस्तस्माल्लप्स्याम एवेत्यर्थः ॥ ९-१९ ॥

अथानित्यभावनामुपसंहरन्नाह-

नित्यमेकं चिदानन्दमयमात्मनो, रूपमभिरूप्य सुखमनुभवेयम् ।

प्रशमरसनवसुधापान विनयोत्सवो, भवतु सततं सतामिह भवेऽयम्,

मू० ॥ ९-२० ॥

॥ इति महोपाध्यायश्री कीर्तिविजयगणिशिष्योपाध्यायश्रीविनयविजयगणिविरचिते

शान्तसुधारसगेयकाव्येऽनित्यभावनाविभावनो नाम प्रथमः प्रकाशः ॥

व्याख्या - हे विनय चिदानन्दमयमात्मनो रूपमभिरूप्य नित्यमेकं सुखमनुभवेयं चिदानन्दमयं ज्ञानानन्देन पूर्णं आत्मनो रूपं निजचेतनस्वरूपं अभिरूप्य चेतसा सम्यग् हल्लक्ष्ये निधाय नित्यं निरन्तरं शाश्वतं एकं दुःखांशेनाकलंकितं निष्केवलं न तु सांसारिकबहुखेन मिश्रितमिति यावत् । ईदृक् सुखं परमानन्दं अनुभवेयं स्वानुभवप्रत्यक्षं कुर्याम् । तथा वाचकवरः सज्जनानभिनन्दयति इह भवे सतामयं प्रशमरसनवसुधापानविनयोत्सवः सततं भवतु एतच्छास्त्राध्ययन श्रवणमननात् इह जिनशासने भवे संसारे शेषेऽवशिष्यमाणे सति सतां साधुपुरुषाणां अयमुक्तवक्ष्यमाणस्वरूपः प्रशमरसनवसुधापानविनयोत्सवः प्रशमरसः शान्तस्वभावे

રતિઃ સ એવ નવમપૂર્વં સુધાપાનં તસ્મિન્ વિનયોઽનુનયઃ પ્રાર્થના તદ્રૂપ ઉત્સવો મંગલં સતતં
નિરન્તરં ભવત્વિત્યર્થઃ ॥ ૧-૨૦ ॥

ઇતિ શ્રીતપાગચ્છીયસંવિગગ્નશાખીય પરમમુનિશ્રીબુદ્ધિવિજયમુખ્યશિષ્ય શ્રી મુક્તિવિજયગ-
ણિસતીર્થતિલકમુનિશ્રી વૃદ્ધિવિજયચરણયુગસેવિના પંડિતગંભીરવિજયગણિના વિરચિતાયાં
શાન્તસુધારસ ટીકાયામનિત્યભાવના વિભાવનો નામ પ્રથમઃ પ્રકાશઃ સમજનિ ॥

ઝવેરીને જેમ ઝવેરાતના વખાણ કરવામાં રસ ન હોય, તો એનું ઝવેરીપણું શોભે
નહિ, એમ સાધુને જો ‘સંસાર ભૂંડો’ એમ બોલવામાં રસ ન હોય, તો એનું સાધુપણું શોભે
નહિ, જે થીજ જેને ગમી જાય, એ એની પ્રશંસા કર્યા વિના અને એની શક્તિ મુજબ
પ્રભાવના કર્યા વિના રહે જ નહિ

- પૂ. આ.ભ. શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્ર સૂ. મહારાજા

અભ્યંતર-તપના ભેદોમાં જ્ઞાન અપેક્ષિત

પ્રાયશ્ચિત્ત-તપમાં પાપ વિપાકની દુષ્ટતાનું જ્ઞાન રહેલું છે. વિનયતપમાં ગુણવિશેષની
હિતકરતાનું જ્ઞાન રહેલું છે. વેયાવચ્ચતપમાં પાત્રવિશેષની ઉપકારતાનું જ્ઞાન રહેલું છે.
સ્વાધ્યાયમાં શાસ્ત્રજ્ઞાન, ધ્યાનમાં આત્મજ્ઞાન અને કાર્યોત્સર્ગમાં અનુભવજ્ઞાન વિકસતું
હોવાથી અંતરંગતપના બધા ભેદોમાં જ્ઞાન વિશેષ સહકારી છે.

અભ્યંતર તપનો પ્રત્યેક ભેદ વિશિષ્ટ જ્ઞાનના સહકારની અપેક્ષા રાખે છે. પછી તે
જ્ઞાન પાપના કષ્ટ વિપાકોનું હોય, ગુણ-બહુમાનના આચિન્ત્ય પ્રભાવનું હોય અથવા પાત્ર
વિશેષની ભક્તિની ઉપકારકતાનું હોય. સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાર્યોત્સર્ગ તો શ્રવણ-મનન-
નિદિધ્યાસનરૂપ આત્મજ્ઞાનનાં સાક્ષાત સાધન હોવાથી જ્ઞાનરૂપ છે જ.

ભોગમાં ભય, દ્વેષ અને ખેદ છે. યોગમાં અભય, અદ્વેષ, અખેદ છે. ભોગ
પરભાવરમણતારૂપ અને યોગ સ્વભાવરમણતારૂપ છે. જ્યાં પરભાવરમણતા, ત્યાં ભય,
દ્વેષ, ખેદ અપરિહાર્ય છે. સ્વભાવ રમણતા વડે જ તે ટાળી શકાય છે.

પ.પૂ.પં. શ્રીભદ્રંકર વિ. ગણિવર

॥ द्वितीयः प्रकाशः ॥

प्रथमप्रकाशेऽनित्यभावना विभाविता । अनित्याश्च पदार्थाः शरणदा न भवन्तीत्यनेन संबन्धेनायातामशरणभावनां विभावयन्नाह । तस्याश्चायमादिमः श्लोकः

(शार्दूलविक्रीडितम्)

ये षट्खंडमहीमहीनतरसा निर्जित्य बभ्राजिरे,
ये च स्वर्गभुजो भुजोर्जितमदा, मेदुर्मुदा मेदुराः ।

तेऽपि क्रूरकृतान्तवक्त्ररदनैर्निर्दल्यमाना हठाद्

त्राणाः शरणाय हा दश दिशः प्रैक्षन्त दीनाननाः ॥ १ ॥

व्याख्या – हे चेतन मरणे समागते सति तव कः शरणं भविष्यतीति हृदये निभालय । कृतान्ताग्रे बलिनोऽपि शृगालकल्पाः । यतो ये भुजादिबलोद्धताश्चक्रवर्तिनः अहीनतरसा षट्खंडमही निर्जित्य बभ्राजिरे अहीनतरसा न हीनमहीनं मनुष्यजात्यपेक्षया परिपूर्णं तरो बलं देहसामर्थ्यं सैन्यं च तेनाहीनतरसा । यद्वाऽहीनतरसा परिपूर्णशीघ्रजयनक्रियया ब्रह्मदत्तापेक्षया वर्षशतमात्रेणापि षट्खंडमही हैमवद्वर्षधरपर्वतादारभ्य समुद्रमेखलापर्यन्तपरिपूर्णभरतक्षेत्रभूमिं निर्जित्य देवतामनुष्यवशां स्ववशीकृत्य बभ्राजिरे नवनिधानचतुर्दशरत्नादिभिः शुशुभिरे तेऽपि । तथा ये च भुजोर्जितमदा मुदा मेदुराः स्वर्गभुजः । च पुनर्ये त्रिभुवने सिद्धान्तोक्ताः प्रसिद्धा भुजोर्जितमदा भुजाभ्यामूर्जितो वृद्धिं गतो मदो येषां ते तथा मुदा मेदुराः मुदा आनन्दविशेषेण हर्षप्रकर्षेण वा मेदुरा विमानर्द्धिसुरांगनादिषु पुष्ट्रेमभराः स्वर्गभुजः सुरेन्द्रादयो देवा मेदुः सविलासा बभूवुः । तेऽपि प्राणान्तसमये अत्राणास्त्राणेन रक्षणसमर्थाश्रयेण रहिताः क्रूरकृतान्तवक्त्ररदनैर्हठान्निर्दल्यमाना हा शरणाय दीनानना दश दिशः प्रैक्षन्त क्रूरो दुष्टभयंकरस्वभावः कृतान्तो मरणं तस्य यद्वक्त्रं मुखं तस्मिन् ये रदना दन्तास्तैर्हठाद्वलात्कारेण निर्दल्यमाना नितरां चर्व्यमाणा हा कष्टं तेऽपि शरणाय मरणाद्रक्षणाय दीनानना दीनवदनाः सन्तो दश दिशः स्वशरीरादूर्ध्वाधस्तिर्युक्षु प्रैक्षन्त विलोकयन्ति स्म । तर्हि मरणे समागते तव क आधार इति चिन्तयेत्यर्थः ॥ १ ॥

(स्वागतावृत्तम्)

तावदेव मदविभ्रममाली, तावदेव गुणगौरवशाली ।

यावदक्षमकृतान्तकटाक्षै-र्नेक्षितो विशरणो नरकीटः ॥ २ ॥

व्याख्या – विशरणो नरकीटः न विद्यते शरणमाश्रयो यस्य स तथा । नरो मनुष्यः स एव कीटो जन्तुः । जातावेकवचनं । मदविभ्रममाली तावदेव मद आनन्दविनोदो जाति

कुलबलरूपाद्यभिमानश्च तेन माली सविलासशोभमानः तेन संयुक्तो वा तावदेव साकल्येन कालतो भवति । तथा गुणगौरवशाली तावदेव गुणा रूपसौभाग्यकलाचातुर्यसौन्दर्यज्ञाना-
दयस्तैर्गौरवमादरभक्तिसत्कारस्तेन शाली शोभितः तावत् साकल्येन कालतस्तावन्मान्त्रमेव भवति । यावदक्षमकृतान्तकटाक्षैर्नेक्षितः यावन्मात्रमेव कालं अक्षमा असह्यस्वभावत्वेन केनापि क्षन्तुमशक्याः कृतान्तस्य मरणस्य कटाक्षाः वक्ररोषारुणविकूणितनेत्रप्रान्तास्तैः नेति नैव ईक्षितो विलोकिताः । अतः शरणं गवेषयेत्यर्थः ॥ २ ॥

(शिखरिणीवृत्तम्)

प्रतापैर्व्यापन्नं गलितमथ तेजोभिरुदितैर्गतं धैर्योद्योगैः श्लथितमथ पुष्टेन वपुषा ।

प्रवृत्तं तद्रव्यग्रहणविषये बान्धवजनैर्जने कीनाशेन प्रसभमुपनीते निजवशम् ॥ ३ ॥

व्याख्या - कीनाशेन भृशं निजवशमुपनीते जने प्रतापैर्व्यापन्नं कुत्सितमनिष्टं नाशयतीति कीनाशो भरणं तेन भृशमतिशयेन निजवशं स्वाधीनं उपनीते अत्यन्ततया प्रापिते सति जने प्राणिनि प्रतापैस्तेजोभिः शक्तिप्रभावैरिति यावत् व्यापन्नं स्वयमेव विनष्टं भवति । अथानन्तरमुदितैः संपद्यौवनादिभिरूद्भूतैस्तेजोभिः सप्रकाशमहिमभिः गलितं स्वयमेव विलयं प्राप्तं भवति । तथा धैर्योद्योगैर्गतं धैर्यं विपत्सु निर्विकारव्याकुलतारहितचित्तस्थैर्यं उद्योगाः प्रारब्धधर्मकार्यादेः संपादनोद्यमास्तैः गतं स्वयमेव दूरतरं विनष्टं । अथानन्तरं पुष्टेन वपुषा श्लथितं पुष्टेन इष्टभोजनरसायनपुण्यसामर्थ्यबलिष्ठेन वपुषा शरीरेण श्लथितं स्वयमेव सर्वसामर्थ्यराहित्यं प्राप्तं । बान्धवजनैस्तद्रव्यग्रहणविषये प्रवृत्तं बान्धवा गोत्रिणस्त एव जना लोकास्तैः तद्रव्यं प्रियमाणस्य धनं तस्य यद्ग्रहणं स्वायत्तीकरणं तस्मिन् प्रवृत्तं स्वयमेव गृहीतं भवतीत्यतो धर्मशरणागतो भवेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ सम्यग्दृष्टिभिरशरणभावनाऽनेन प्रकारेण सदैव भावनीयेति गेयपद्याष्टकेन विभावयति-

स्वजनजनो बहुधा हितकामं प्रीतिसैरभिरामम् ।

मरणदशावशमुपगतवन्तं रक्षति कोऽपि न सन्तम् ॥ १ ॥

विनय विधीयतां रे श्री जिनधर्मः शरणम् ।

अनुसंधीयतां रे शुचितरचरणस्मरणम्, वि० ॥ २ ॥ ध्रुवपदं

व्याख्या - हे विनय हे मोक्षाभिलाषिन् तवायं स्वजनजनः स्वकीयो नो जनकजननीभ्रातृभगिनीभार्यादिलोकः । बहुधा बहुभिः प्रकारैर्धनागमारोग्यवृद्धिनिरुपद्रवादि चिन्तनैः । हितकामं हितं पथं तत्करणे कामा मनोरथा यस्य स तथा तं । प्रीतिरसैरभिरामं प्रीतिरसास्तवोपरि प्रेमरसप्रकारास्तैः अभिरामः सुन्दरपरिणामस्तं तथाविधं वर्तमानमपि समागते

मरणे शरणाय नालं जानीहि । सन्तं सुखदं तदपि । मरणदशावशमुपगतवन्तं कोऽपि न रक्षति मरणमायुषः क्षयस्तदुपा दशाऽवस्था तस्या वशमधीनत्वमुपगतवन्तं प्राप्तं सन्तं कोऽपीति उक्तस्वजनमध्यात्कश्चिदेकोऽपि न रक्षति न मोचयतीति भावनीयमित्यतः श्रीजिनधर्मः शरणं विधीयतां श्रीः सर्वथाऽजरामरत्वप्रापणसामर्थ्यं तथा युक्ते जिनप्रणीतो धर्मो द्वादशांगोक्तकृत्यविधानं स श्रीजिनधर्मः । भवद्भिरस्माभिरपि शरणमयमेव सत्याधार इति विधीयतां आश्रीयतां । तत्प्राप्तये च शुचितरचरणस्मरणमनुसंधीयतां शुचितरं सर्वथा सर्वदोषाभावादतिशयेन पवित्रं चरणं जिनराजपादयुग्मं चारित्रं च तस्य स्मरणं भजनं चारित्रखंडनस्य पर्यालोचनं अनुसंधीयतां स्वहृदयेऽखंडप्रेमधारया संयोज्यतां । चारित्रं च यत्र यत्र दोषसेवनया खंडितं ज्ञायते तत्र तत्र पुनः पूर्णं क्रियतां । एतत्कृते सत्येव जिनधर्मशरणं कृतं भवति, नान्यथेत्यर्थः ॥ १-२ ॥

तुरगरथेभनरावृतिकलितं, दधतं बलमस्खलितम् ।

हरति यमो नरपतिमपि दीनं, मैनिक इव लघुमीनम्, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या - तुरगरथेभनरावृतिकलितं अस्खलितं बलं दधतं नरपतिमपि दीनं यमो हरति तुरगा अश्वाः, रथाः स्यन्दनानि, इभा हस्तिनः, नराः पदातयः, द्वन्द्वे कृते तेषामावृतिः रक्षणाय सर्वतः परिवेष्टन तेन कलितं सहितमपि तथाऽस्खलितमसह्यं केनापि रोद्धुमशक्यं बलं देहसामर्थ्यं पराक्रममिति यावत् दधतं धारयन्तं नरपतिं राजानमपि दीनमशरणे सति शरणार्थं दीनताकलितमुखं यमो मरणं हरति स्ववशं नयति । कमिव ? मैनिको लघुमीनमिव मीनान् भक्षयतीति मैनिकः क्वकणपक्षी किलकिलो नाम लोकप्रसिद्धः । स यथा लघुमीनं जले निपत्य क्षुद्रमत्स्यं चञ्च्वा गृहीत्वा गगनतलं याति, तद्वत्प्रेतराट् स्वजनसैन्यदुर्गमध्यतो जीवं गृहीत्वा याति, न कोऽपि मोचयति, तस्माद्धर्मं भज इत्यर्थः ॥ ३ ॥

प्रविशति वज्रमये यदि सद्ने, तृणमथ घटयति वदने ।

तदपि न मुञ्चति हतसमवर्ती, निर्दयपौरुषनर्ती, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या - यदा यदा प्राणी मरणभयतो वज्रमये सद्ने प्रविशति वज्रतुल्यसारवद्भिरणु-भिर्निर्मितं वज्रमयं तस्मिन् सद्ने गृहे प्रविशति तत्र तिष्ठति तदपि । अथापि मरणस्य प्रार्थनापरो वदने मुखे तृणं पशुवद्घासावयवं घटयति दशनैर्गृह्णाति तदपि । निर्दय पौरुषनर्ती हतसमवर्ती तदपि न मुञ्चति निर्गता दया कृपा येभ्यस्तानि च तानि पौरुषाणि पराक्रमविशेषताः तैर्नृत्यति सानन्दं विलसति यः स तथा । हतसमवर्ती हतो ज्ञानिभिस्तिरस्कृतः समवर्ती गुण्यगुणिबालवृद्धदेवनरपशुनारकादिषु निर्दयत्वेन तुल्यतया प्रवृत्तिर्यस्य स समवर्ती पूर्वोक्तसर्वोपायकृतेऽपि तदपि प्रेतराट् प्राणापहरणं न मुञ्चति न त्यजति । अतो निरुपायमेकं

धर्मशरणमित्यर्थः ॥ ४ ॥

विद्यामंत्रमहौषधिसेवां, सृजतु वशीकृतदेवाम् ।

रसतु रसायनमुपचयकरणं, तदपि न मुञ्चति मरणम् वि० ॥ ५ ॥

व्याख्या - भो भव्या यदि कश्चिन्मरणात्स्वमोचनाय वशीकृतदेवां अवशा वशा यथा संपद्यमानाः कृता भवन्तीति वशीकृता देवा वरुणकुबेरादयो यया सा तथा तां । विद्यामंत्रमहौषधिसेवां सृजतु विद्या रोहिणीप्रज्ञप्त्यादि, मंत्रा हरिनैगमेषिवज्रपञ्जरादयः, महौषधयः सप्रभावा नृपशीतभविसहदेवीपुत्रंजारी विष्णुक्रान्तादिकास्तासां सेवाराधना तां सृजतु प्राणी करोतु । उपचयकरणं रसायनं रसतु उपचयो मरणजयार्थं बलवृद्धिस्तत्करणं तत्कारकं यद्रसायनं रसेन्द्रताप्रभस्मादि तद्वसतु भक्षयतु । यदपि तथाकृतेऽपि मरणं न मुञ्चतीत्यतो धर्मशरणं कार्यमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ जरातोऽपि रक्षकं शरणं नास्तीत्याह-

वपुषि चिरं निरुणद्धि समीरं, पतति जलधिपरतीरम् ।

शिरसि गिरेरधिरोहति तरसा, तदपि स जीर्यति जरसा, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या - यः पुमान् जराया भयतो रक्षणकृते समीरं शरीरपुष्टिहेतुं मत्वा उच्छ्वासनिःश्वासवायुस्तं चिरं प्रतिदिनं प्रभूतकालं यावत् वपुषि शरीरमध्ये निरुणद्धि विष्कंभयति स्तंभयति । जलधिपरतीरं पतति । तथोभयान्महान्तरालविधानाय दूरं प्रणश्य जलधेः समुद्रस्य परमुत्तरतटं गत्वा पतति अतिष्ठत् । तरसाऽतिशीघ्रतया नष्ट्वा गिरेः पर्वतस्य शिरसि समुन्नते शिखरेऽधिरोहति समारूढो भवति । तदपि पूर्वोक्तसर्वप्रकारे कृतेऽपि स पुमान् जरसा जरा वयोहानिस्तया जीर्यते जीर्णदेहो भवत्येव । यत एवं ततस्तत्रापि सर्वशक्तिमान् धर्म एव शरणमित्यर्थः ॥ ६ ॥

सृजतीमसितशिरोरुहललितं मनुजशिरः सितपलितम् ।

को विदधानां भूघनमरसं प्रभवति रोद्धुं जरसम्, वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या - असितशिरोरुहललितं मनुजशिरः सितपलितं सृजतीं भूघनं अरसं विदधानां जरसं को रोद्धुं प्रभवति । न सितान्यसितानि श्यामानि शिरसि मस्तके रोहन्ति समुद्भवन्तीति । शिरोरुहाणि केशाः कर्मधारये कृते तैर्ललितं विराजितं मनुजशिरः मनुजा मनुष्यास्तेषां शिरो मस्तकं तत्सितपलितं सितं कर्पासबीजवद्धवलं सृजतीं कुर्वाणां । तथा भूघनं नरादिशरीरं अरसं निःसारं सामर्थ्यरहितमिति यावत् विदधानां कुर्वतीं जरसं जरां राक्षसीं कः किं नामको देवः पुरुषो वा रोद्धुं निवारयितुं प्रभवति समर्थोऽस्ति ? न कोऽपि । यद्यपि देवादीनां शिरसि पलितं

कर्तुं न शक्नोति, लोकस्थितेरलंघनीयत्वात्, तथापि शक्तिहानिं तु सर्वेषां करोतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ सर्वोपायासाध्ययोर्रामरणयोरशरणत्वचिन्ता दूरेऽस्तु किञ्चिदुपायसाध्ये रुगुदयेऽपि पीडाविभागिशरणं नास्तीत्याह-

उद्यत उग्ररुजा जनकायः कः स्यात्तत्र सहायः ।

एकोऽनुभवति विधुरुपरागं विभजति कोऽपि न भागम्, वि० ॥ ८ ॥

व्याख्या - यत्र काले जनकायः जनो मनुष्यतिर्यङ्मरकजः प्राणी तस्य कायो देहः स उग्ररुजा उद्यतः उग्राऽत्युत्कटभयानका रुक् सन्निपातभगंदरादिरोगस्तया उद्यतः प्रवृत्तो व्याप्तः स्याद्भवेत् । तत्र तस्मिन् काले कः कस्को देवो मनुष्यः स्वजनो वा सहायो व्यथाविभागग्रहणेन सहचारी दुःखभागीति यावत् स्याद्भवति, न कोऽपि, एकाक्येव पीडां सहते । दृष्टान्तमाह- विधुरुपरागमेकोऽनुभवति न कोऽपि भागं विभजति विधुश्चन्द्र उपरागं राहुग्रसनग्रासव्यथां एकोऽसहायोऽनुभवति भुनक्ति, न कोऽपि ग्रहनक्षत्रतारकादिः भागं ग्रासांशं विभजति स्तोकं स्तोकं स्वयं भुंक्ते । तद्वत्कर्मोदयो रोगादिभिः कर्तारं ग्रसने तदा सोऽप्येकाकी भुङ्क्ते इत्यर्थः ॥ ८ ॥

शरणमेकमनुसर चतुरंगं परिहर ममतासंगम् ।

विनय रचय शिवसौख्यनिधानं शान्तसुधारसपानम्, वि० ॥ ९ ॥

॥ इति श्री शान्तसुधारसगेयकाव्येऽशरणभावनाविभावनो नाम द्वितीयः प्रकाशः ॥

अथाशरणभावनामुपसंहरन्नाह-

व्याख्या - हे विनय हे निवृत्तीच्छक प्रोक्तप्रकारेण सांसारिकाः सर्वे भावा जीवस्य शरणं न भवन्तीति ज्ञात्वा एकं चतुरंगं शरणमनुसर एकमन्यत्सर्वं मुक्त्वा एकमद्वितीयं चतुरंगं चत्वार्यङ्गानि दानादिप्रकारा यस्य स चतुरङ्गो धर्मस्तं शरणं अयमेव ममैक आधारोऽस्तीति बुद्धिमनुसर सततं स्वीकुरु । तथा ममतासङ्गं परिहर ममैतद्धनादिकमिति बुद्धिर्ममता तस्याः संगः संबन्धो रागस्तं परिहर निवारय । तत्कृत्वा शिवसौख्यनिधानं शान्तसुधारसपानं रचय शिवो निरुपद्रवो मोक्षस्तस्मिन् यत्सुखस्य भावः सौख्यं परमानन्दस्तस्य निधानमक्षयभांडागारं तदीदृशं शान्तसुधारसपानं ज्ञानवैराग्यादिनिजसहजपरिणामरूपयीयूषास्वादनं रचय विधेहीत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति श्रीतपागच्छीयसंविग्नशाखीय परममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्य श्रीमुक्तिविजयगणि सतीर्थ्यतिलकमुनिश्री वृद्धिविजयचरणयुगसेविना पंडितगंभीरविजयगणिना विरचितायां शान्तसुधारस टीकायामशरण भावना विभावनो नाम द्वितीयः प्रकाशः समजनि ॥

॥ तृतीयः प्रकाशः ॥

अथानन्तरं जीवानामशरणता दर्शिता । अशरणास्तु संसारे परिभ्रमन्तीत्यनेन संबन्धेनायातां संसारभावनां भावयन्नाह-

(शिखरिणीवृत्तत्रयम्)

इतो लोभः क्षोभं जनयति दुरन्तो दव इवोल्लसँल्लाभांभोभिः कथमपि न शक्यः शमयितुम् ।

इतस्तृष्णाऽक्षाणां तुदति मृगतृष्णोव विफला कथं स्वस्थैः स्थेयं विविधभयभीमे भववने ॥ १ ॥

व्याख्या - यत्र इतो दुरन्तो दवइव क्षोभं जनयति यस्मिन् इत एकस्या दिशः सकाशात् दुरन्तो लोभो दव इव क्षोभं जनयति दुःखेन महाप्रयासेनान्तोऽवसानं शमनमिति यावत् वा दुष्टः अन्तः पर्यवसानं यस्य स तथाभूतो लोभः अप्राप्तप्रापणेच्छा प्राप्तस्य संरक्षणबुद्धिः स दव इव ज्वलद्वावानलतुल्यं क्षोभं संतापं जनयति उत्पादयति । उल्लसन् कथमपि लाभांभोभिः शमयितुं न शक्यः उल्लसन् लोभदवजन्यसंतापो वृद्धिं गच्छन् कथमपि कैश्चिन्महार्थप्राप्तिरूपैरपि लाभांभोभिः लाभा अप्राप्तानां प्राप्तयस्त एवांभांसि जलानि तैः शमयितुं निर्वापयितुं न शक्यो न साध्यः । इतो मृगतृष्णोव विफला अक्षाणां तृष्णा तुदति इतोऽन्यस्या दिशः सकाशात् मृगतृष्णोव विफला मृगतृष्णा निदाघकाले मध्याह्ने रविकिरणसंतप्तसिकतासु यो निर्जलेऽपि जलभ्रमो भवति सा । मृगतृष्णा यथा जलप्राप्तिफलरहिता तद्वद्विफला सुखप्राप्तिफलवर्जिता अक्षाणां तृष्णा इन्द्रियाणां भोगपिपासा तुदति जीवान् सुखभ्रान्त्या व्यथयति । तत्र विविधभयभीमे भववने स्वस्थैः कथं स्थेयं ? तस्मिन् विविधानि शारीरमानसिकरोगशोकाजीविकावियोगादिभ्यो जातानि यानि भयानि त्रासदुःखानि तैर्भीमे भयानके भववने संसारारण्ये स्वस्थैर्निराकुलैर्निभयैरिति यावत् । कथं केनोपायेन स्थेयमस्माभिरन्यैर्भवस्थजनैः स्थातव्यं ? न केनापि, नास्त्येव स उपायो येन सर्वथा जनो निराकुलो भवेदित्यर्थः ॥ १ ॥

गलत्येका चिन्ता भवति पुनरन्या तदधिका

मनोवाक्कायेहा विकृतिरतिरोषात्तरजसः ।

विपद्गतावर्ते झटिति पतयालोः प्रतिपदं

न जन्तोः संसारे भवति कथमप्यर्तिविरतिः ॥

॥ २ ॥

व्याख्या - संसारे झटिति विपद्गतावर्ते पतयालोर्जन्तोः प्रतिपदमेका चिन्ता गलति पुनरन्या तदधिका भवति मनोवाक्कायेहाविकृतिरतिरोषात्तरजसः कथमप्यर्तिविरतिर्न भवति तावदस्मिन् संसारे ज्ञाननेत्राभावदन्धस्य झटिति शीघ्रतयाऽविलम्बेन विपन्महाविपत्तिस्तया भृतः प्रचुरयातनास्थानमिति यावत् ईदृशो गर्तो दुर्लब्धभूमिखड्डु सदृशो भवखड्डुस्तस्मिन् विपद्गते

पतयालुः स्वतः पतनशीलस्तस्य पतयालोः जन्तोः संसारिजीवस्य प्रतिपदं क्षणे क्षणे स्थाने स्थाने भवे भवे चेति यावत् । एका चिन्ता गलति यावदेका पूर्वोत्पन्ना चिन्ता शरीरकुटुंबपालन-धनार्जन सुखप्राप्त्युपायरूपाऽर्तिर्विचारणेति गलति किञ्चित् संसते तावत्पुनरन्या नवीना तदधिका तस्याः सकाशादतिप्रभूता भवति समुत्पद्यते । तन्निमित्तप्रवृत्ता या मनोवाक्कायेहा मनोवचनकायानां ईहा विविधाभिलाषो विचारश्च, विकृतिस्तेषामेव विकाराः, रतिः पञ्चविधविषयप्रेम, रोषोऽनिष्टे जाते द्वेषः एतेषां समाहारद्वन्द्वे कृते तस्मादशुद्धहेतोरात्तं गृहीतं रजो रज इव रजः कर्मधूलिपुञ्जो येन स तथा तस्य कथमपि केनापि प्रकारेण अर्तिः सन्तापश्चित्तोद्वेगस्तया विरतिर्विरामो विच्छेद इति यावत् नेति न जायते भवे जीवः सदैवार्तिपीडितोऽस्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

सहित्वा संतापानशुचिजननीकुक्षिकुहरे

ततो जन्म प्राप्य प्रचुरतरकष्टक्रमहतः ।

सुखाभासैर्यावत्स्पृशति कथमप्यर्तिविरतिं

जरा तावत्कायं कवलयति मृत्योः सहचरी

॥ ३ ॥

व्याख्या - अशुचिजननीकुक्षिकुहरे संतापान् सहित्वा अशुचिरपवित्रो जनन्या मातुः कुक्षिरुदरं तद्रूपो यः कुहरो गुहाविवरस्तस्मिन् संतापान् भूरिसंकलेशान् सहित्वा नवमासपर्यन्तं भुक्त्वा । ततः प्रचुरतरकष्टक्रमहतो जन्म प्राप्य ततो नवमासानन्तरं प्रचुरतराणि सुबहूनि कष्टानि योनिसंकटादिपीडनप्रकाराणि तेषां क्रमो नियतभाव्युपर्युपरि दुःखश्रेणिः तेन हतः प्रहतः जन्म योनितो निर्गमं प्राप्य लब्ध्वा यावत्सुखाभासैः कथमप्यर्तिविरतिं स्पृशति यावद्यावत्कालान्तरे सुखाभासैः यान्यसुखान्यपि सुखसदृशतया आभासन्ते मोहोदयेन प्रतिभासन्ते ते सुखाभासा भोगोसङ्गास्तेः कथमपि महता कष्टप्रबन्धेन अर्तिविरतिं संतापविरामं स्पृशति लभते । तावन्मृतयोः सहचरी जरा कायं कवलयति तावन्मात्रकालविभागे मृत्योर्मरणस्य सहचरी प्राणप्रिया जरा वार्धक्यं कायं मनुष्यदेहं कवलयति भक्षयतीत्यतः संसारिणः संतापविरामः क्व? न क्वापीत्यर्थः ॥ ३ ॥

(उपजातिवृत्तम्)

विभ्रान्तचित्तो बत बंभ्रमीति पक्षीव रुद्धस्तनुपञ्जरेङ्गी ।

नुन्नो नियत्याऽतनुकर्मतन्तुसंदानितः सन्निहितान्तकौतुः ॥ ४ ॥

व्याख्या - बत अङ्गी तनुपञ्जरे पक्षीव रुद्धो नियत्या नुन्नोऽतनुकर्मतन्तुसंदानितः सन्निहितान्तकौतुः विभ्रान्तचित्तो बंभ्रमीति बतेति खेदे कीदृक् कष्टं वर्तते ? अङ्गी संसारी जीवः तनु शरीरं तस्य तदेव वा पञ्जरमस्थ्यादिपुद्गलावयववृन्दं तस्मिन् रुद्धो वेष्टितो जादगतिभङ्ग

नियत्याऽदृष्टेन नुत्रः प्रेरितः अतनुकर्मतन्तुसंदानितः न तनूनि स्वल्पानि अतनूनि महान्ति कर्माणि ज्ञानावरणीयादीनि तान्येव तन्तवो ग्राहा जीवभानोर्ग्रासाः दवरिकासमूहो वेति यावत्, तैः संदानितो बद्धः संनिहितान्तकौतुः सन्निहितः सदा समीपतरवर्ती अन्तको मरणं स एव ओतुर्माज्जस्तदभ्यतो विभ्रान्तचित्तो विशेषेण भ्रातं विक्षिप्तं विह्वलीकृतं चित्तं मनो यस्य स तथाभूतः बंभ्रमीति अनादिकालतः सर्वस्मिँल्लोकेऽतिशयेन पर्यटतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

कियत्कालं पर्यटतीत्याह- (अनुष्टुप्वृत्तम्)

अनन्तान्युद्गलावर्ताननन्तानन्तरूपभृत् ।

अनन्तशो भ्रमत्येव जीवोऽनादिभवार्षवे ॥ ५ ॥

व्याख्या - जीवोऽनादिभवार्षवेऽनन्तानन्तरूपभृत् अनन्तान् पुद्गलावर्तान् अनन्तशो भ्रमत्येव, जीवोऽयं संसारी प्राणी, अनादिर्न विद्यते आदिः प्रवृत्तेः प्रथमदिवसादिर्यस्य भवार्षवस्य तस्मिन्ननादिभवार्षवे अनन्तसंख्यैर्गुणितोऽनन्तसंख्येयो राशिरनन्तानन्तस्तावत्परिमाणानि रूपाणि नरकपशुनरदेवविकलैकेन्द्रियाद्याकाराणि तानि बिभर्ति धारयतीति यः स तथाविधः सन् अनन्तान् पुद्गलावर्तान् अनन्ताभिरुत्सर्पीण्यवसर्पिणीभिरुन्मितः काल एकः पुद्गलावर्तस्तेऽनन्ता यस्मिन् परिभ्रमणे तान् पुद्गलावर्तान् पुद्गलाः परमाणवस्ते सर्वेऽपि केनचिदेकेन जीवेन औदारिकवैक्रियाहारकैस्त्रिभिः शरीरैर्गुहीत्वा मुक्ता यावता कालेन भवन्ति स पुद्गलावर्तः पुद्गलानामावर्तः पूर्वगृहीतानां त्यजनेनोत्तरोत्तरग्रहणानि पुद्गलावर्तास्ताननन्तान् अनन्तशोऽनन्तान-प्यनन्तवारान् भ्रमत्येव पर्यटन्नेवास्ते इत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ संसारभावनां गेयपद्याष्टकेन भावयन्नाह-

कलय संसारमतिदारुणं जन्ममरणादिभयभीत रे ।

मोहरिपुणेह सगलग्रहं प्रतिपदं विपदमुपनीत रे, ॥ क० ॥ १ ॥

स्वजनतनयादिपरिचयगुणैरिह मुधा बध्यसे मूढ रे ।

प्रतिपदं नवनवैरनुभवैः परिभवैरसकृदुपगूढरे, ॥ क० ॥ २ ॥

व्याख्या - रे मूढ स्वजनतनयादिपरिचयगुणैर्मुधा बध्यसे । रेकारोऽधमसंबोधने । रे मूढ रे मूर्खशेखर अधमाधम निर्विचारेति यावत् । क्वचिदन्तेऽपि हे भवेदित्यतो मूढ रे इति पाठः । स्वजनतनयादिपरिचयगुणैः स्वकीया जनाः स्वजना मातापिताभ्रातृप्रभृतयः तनयाः सुतसुताः आदिग्रहाद्यासादिद्विपदचतुष्पदभूसदनधनवस्त्रालङ्कारादयो ग्राह्याः, तैः सह ये परिचया नानाविधाः संबन्धां तद्धेतुका ये गुणाः रागद्वेषमोहोत्पादिताः कर्मबन्धफलरूपा निबिडस्थूलदीर्घरज्जवस्तै । इह स्तोककालस्थायिनि जन्मनि । मुधा सर्वथा स्वार्थसिद्धेरभावाद् व्यर्थमेव । बध्यसे संयंत्रितो

भवसि मा प्रतिबन्धबद्धो भव । रे जन्ममरणादिभयभीत संसारमतिदारुणं कलय रे मूढ जीव जन्म भवान्तरं मरणं प्राणहानिः, आदिपदाज्जरा वार्द्धक्यं ग्राह्यं तेभ्यो भयानि भीतयस्तैर्भीतस्त्रस्तस्तत्संबोधनं रे जन्ममरणादिभयभीत । संसारः चतुर्गतिपरिभ्रमणात्मकं भवस्वरूपं सोऽतिदारुणोऽतिशयेन भयानको वर्ततेऽतस्तं कलय ज्ञानदृष्ट्या विलोक्य, तस्मान्निस्ताराय प्रयतो भव । यत इह भवे । मोहरिपुणा मोहनीयज्ञानावरणोदयशत्रुणा । सगलग्रहं संसारिजीवानां गलहस्तिकाप्रदानसहितं । प्रतिपदं क्षणे क्षणे सर्वत्र । विपदे विपत्तिं कष्टभरं । उपनीतं त्वया सह प्रापित । प्रतिपदं स्थाने स्थाने भवे भवे । नवनवैरपूर्वैः । अनुभवैः शुभाशुभकर्मफलभोगैः । परिभवैः परिभवा महातिरस्कारपूर्विकाः कदर्थनास्तैरसकृत् पुनः पुनः उपगूढं समालिङ्गितं व्यासमिति यावदित्यर्थः ॥ १-२ ॥

घटयसि क्वच मदमुन्नतेः क्वचिदहोहीनतादीन रे ।

प्रतिभवं रूपमपरापरं वहसि बत कर्मणाधीन रे, क० ॥ ३ ॥

व्याख्या - अहो हे चेतन महदाश्चर्यं वर्तते, यत्त्वं कर्मवशगः क्वचन कस्मिंश्चिद्भवे काले क्षेत्रे वा । मदसमुन्नतेः मदा जातिकुलयौवनादिप्राप्तिवशात्समुत्पन्ना गर्वप्रकारास्तेभ्यः समुद्भूता या समुन्नतिः स्वप्रकर्षतावती बुद्धिस्तस्याः सकाशादुन्नतेरतुल्यं घटयसि प्रवर्तयसि । क्वचिदहीनतादीन रे क्वचित् कस्मिंश्चिज्जन्मनि हीनतादीनोऽशुभकर्मोदयेन जातिकुलबलादिहीन-प्राप्तत्वेन दीनभावेन दुःखितत्वं भजसि । बत कष्टं । त्वं संसारे कर्माधीनः प्रतिभवमपरापरं रूपं वहसि कर्माधीनो ज्ञानावरणीयादिकर्मभिरायत्तीकृतः प्रतिभवं भवे भवे अपरापरं भिन्न पूर्वपूर्वरूपादन्यदन्यदिति यावत् । रूपं वर्णाकरस्वभावनटनं वहसि प्राप्नोषि लभसे इत्युक्तप्रकारेण विडम्बनां लभसे तथापि भवान्नोद्विजसेऽतः किमधिककथनेनेत्यर्थः ॥ ३ ॥

जातु शैशवदशापरवशो जातु तारुण्यमदमत्त रे ।

जातु दुर्जयजराजर्जरो जातु पितृपतिकरायत्त रे, क० ॥ ४ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् त्वं भवे भवान्तरे यत्परावर्तनं लभसे तत्तु दूरे तिष्ठतु यत्त्वमेकस्मिन्नेव जन्मनि परावर्तनं कर्मवशो लभसे तत्तु चिन्तय । जातु कदाचित् शैशवदशापरवशः शिशुः स्तनपायी बालः तद्भावः कर्म वा शैशवं तस्य दशा तद्रूपा अवस्था तस्या वशोऽधीनः पुरीषमथनादिविडम्बनां यासि । जातु तत्रैव भवे कदाचित् । तारुण्यमदमत्त रे तारुण्यं यौवनवयस उदयस्तेन हेतुना मदमत्तो बलरूपकामोदयादिमदेन गर्वेण मत्तः गर्वान्धो भवसि । जातु तत्रैव जन्मनि कदाचिद्गार्धक्ये दुर्जयजराजर्जरः दुःखेन जेया या जरा बलादिहानिस्तया जर्जरः सर्वाङ्गजीर्णत्वं गतः सन् पराभूयसे । जातु कदाचित्तत्रैव चरमावस्थायां । पितृपतिकरायत्त रे

अन्तकहस्ते प्राप्तः सन् सर्वं हित्वा भवान्तरं यासीति भवात् किं नोद्विजसे धिक् त्वामित्यर्थः ॥

४ ॥

पुनरपि भवेऽसमञ्जसं भवति तच्चिन्तयेत्वाह-

व्रजति तनयोऽपि ननु जनकतां तनयतां व्रजति पुनरेष रे ।

भावयन्विकृतिमिति भवगते स्त्यजतमां नृभवशुभशेष रे, क० ॥ ५ ॥

व्याख्या - ननु तनयोऽपि जनकतां व्रजति । एष पुनस्तनयतां व्रजति । इति भवगतेर्विकृतिं भावयन् त्यजतमां नृभवशुभशेष रे, नन्विति कोमलामंत्रणे हे मन्दमतिचेतन संसारे पूर्वं य इति शेषः, तनयोऽपि पुत्रोऽपि सन् स जनकतां पितृत्वं व्रजति गच्छति प्राप्नोतीति यावत् । तापसश्रेष्ठिराहुकपुत्रयोरिव । एष पुनर्जनकस्तु तनयतां पुत्रत्वं व्रजति लभते तयोरिव । इत्येवंरूपां भवगतेः संसारवर्तनायाः विकृतिं विपर्यासस्वभावं भावयन् हृदये विचारयन् त्यजतमां यया पुनरत्रागमनं न स्यात्तथा प्रकर्षेण भवहेतून् परिहर । अद्यापि तव नृभवशुभशेषः नृभवो नरजन्म तस्य शुभं पुण्यकर्म तस्य शेषः कियानंशोऽस्तीत्यतः प्रयत्नं कुर्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

यत्र दुःखार्तिगददवलवैरनुदिनं दह्यसे जीव रे ।

हन्त तत्रैव रज्यसि चिरं मोहमदिरामदक्षीव रे, क० ॥ ६ ॥

व्याख्या - रे जीव यत्र दुःखार्तिगददवलवैरनुदिनं दह्यसे हन्त रे मोहमदिरामदक्षीव तत्रैव चिरं रज्यसे रे निर्विचार रे जीव किं न बुध्यसे यत्र संसारे विषयादिके च त्वं दुःखार्तिगद-दवलवैः दुःखानि दुर्गतिदुर्भगत्वादि विकाररोगशोकप्रभवानि कष्टानि अर्तयश्चिन्तासंता-पोद्भूता मनस उच्चाटविशेषा गदाः कुष्ठभगंदरसन्निपातादमादि रोगा अत एव त्राससंतापकारित्वेन दवलवा दवाग्निस्फुलिङ्गास्तैः अनुदिनं प्रतिदिवसं सततं दह्यसे दग्धमनोवाक्कायो भवसि । हन्तेति खेदे रे मोहमदिरामदक्षीव रे मोहमदिरामत्तनष्टबुद्धे तत्रैव प्रोक्तस्वरूपे भवे विषये च चिरं वर्षशतादिपर्यन्तं रज्यसे रञ्जितसकलात्मप्रदेशैः प्रमुदितो भवसि, परंतु स्वहिताय नोद्यच्छसीत्यर्थः ॥ ६ ॥

दर्शयन् किमपि सुखवैभवं संहरंस्तदथ सहसैव रे ।

विप्रलंभयति शिशुमिव जनं कालबटुकोऽयमत्रैव रे, क० ॥ ७ ॥

व्याख्या - अथ कालबटुको जनं किमपि सुखवैभवं दर्शयन् अथ सहसैव तत्सहंरन् अत्रैव शिशुमिव विप्रलंभयति, अयं सर्वलोकप्रसिद्धः कालोऽहोरात्रादिवर्तनारूपः स एव बटुकः मार्गघातिग्रन्थिच्छेदको वा तस्करो भिक्षुको वा । जनं निर्विवेकिसुखाभिलाषिलोकं प्रति । किमपि यत्किञ्चित्तुच्छत्वं सुखवैभवं सुखं संकल्पकल्पितस्त्रीपुत्रविषयधनादिप्रेम्णा सातादिबुद्धिः वैभवं संपत्परिवारराज्यैश्वर्यादि तयोः समाहरद्वन्द्वे कृते । तद्दर्शयन् चर्मदृशा ग्राहयन् । अथ

दर्शनादनन्तरं सहसैव तत्संहरन् सहसाऽकस्मादेकहेलया तत्पूर्वदर्शितसुखवैभवं संहरन्नविद्यमान-
मदृश्यं कुर्वन् अत्रैव विद्यमानजन्मन्येव तर्हि भवान्तरे तु किमुच्यतेऽतः शिशुमिव पांसुरमणर-
तिबालकवदविवेकिजनं विप्रलंभयति सहजपरमसुखप्राप्तिविघातेन विप्रतारयति अतो गुडपर्पटि-
काखंडलोभेन चिन्तामणिभिर्निष्पन्नां रत्नमालां मा जहाहीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ संसारभावनामुपसंहरन्नुपदिशति-

सकलसंसारभयभेदकं जिनवचो मनसि निबधान रे ।

विनय परिणमय निःश्रेयसं विहितशमरससुधापान रे, क० ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये संसारभावनाविभावनो नाम तृतीयः प्रकाशः ॥

व्याख्या - हे विनय सकलसंसारभयभेदकं जिनवचो मनसि निबधान रे, हे विनय हे निर्वृतिकामिन् सकलभयभेदकं सकलानि समग्राणि सप्तविधानि भयानीहलोकभीत्यादिनि तानि भेदयति विनाशयति यत्तथाविधं जिनवचः रागद्वेषमोहजेतारो जिनास्तेषां वच उपदेशस्तत् । मनसि हृदये निबधान सम्यग्विचारतया धारय । तथा विहितशमरससुधापान निः श्रेयसं परिणमय विहितं कृतं शमरसौ वैराग्यादिमयरतिभावः स एवाजरामरकारी सुधामृतं तस्याः पानं येन स तत् संबुद्धौ रे विहितशमरससुधापान ! एवंभूतः सन् निःश्रेयसं मोक्षं कल्याणं परिणमय तन्मयो भवेत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीतपागच्छीय संविग्नशाखीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजय मुख्यशिष्य

श्रीमुक्तिविजयगणि सतीर्थ्यतिलकमुनिश्रीवृद्धिविजयचरणयुगसेविना

पंडितगंभीरविजयगणिना विरचितायां

श्रीशान्तसुधारस टीकायां भवभावना विभावनो नाम तृतीयः प्रकाशः समजनि ॥

- संતોષ, સંયમ અને સહનશીલતાની ત્રિવેણીમાં સ્નાન કરીએ, તો જ આપણા બધા દુઃખો પરિતાપ વગેરે નાશ પામે. 'સ' કારમાં વિરામ પામતા આ ત્રણેય શબ્દોની આરાધના સુખ અને અભ્યુદયનો સમ્યક્ માર્ગ છે. સંતોષ એ એક પ્રકારનું અમૃત છે. આ અમૃત આપણી બધી જ આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિને નષ્ટ કરી શકે તેમ છે. સંતોષ પરમ ધન છે. સંતોષ જ પરમ સુખ છે. માટે જ એમ કહેવાયું છે કે સંતોષથી ચડિયાતું કોઈ સુખ નથી.

પૂ. આ શ્રી કનકચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજ

॥ चतुर्थः प्रकाशः ॥

अनन्तरभवभावना प्रोक्ता । भवे तु जीव एकाक्येव भ्रमतीत्यनेन संबन्धेनायातामेकत्वभावनां
विभावयन्नाह । तत्रायं प्रथमः श्लोकः-

(स्वागतावृत्तम्)

एक एव भगवानयमात्मा ज्ञानदर्शनतरङ्गसरङ्गः ।

सर्वमन्यदुपकल्पितमेतद्व्याकुलीकरणमेव ममत्वम् ॥ ११ ॥

व्याख्या - अयं ज्ञानदर्शनतरङ्गसरङ्ग आत्मा भगवानेक एव अयं यो ज्ञानादिस्वगुणैः
सर्वस्यापि स्वानुभवप्रत्यक्षोऽस्ति । ज्ञानं विशेषग्राही बोधः, दर्शनं सामान्यग्राही बोधः,
तयोस्तरंगास्तिर्यगूर्ध्वाधोदिग्गतज्ञेय भासकल्लोलास्तैः सरङ्गः सदा विलासी सदा
ज्ञानदर्शनविलासवानिति यावत् । आत्मा जीवो भगवान् स्वकीयस्य सुखदुःखबन्धमोक्षादेः
कर्तुर्भोक्तृनिष्ठपनादिसर्वशक्तिमत्त्वेन प्रभुः एक एव एकाक्येव जन्मादिप्रापणे सुखादिभोगेऽसहाय
एवानादितो वर्तते । अन्यदात्मव्यतिरिक्तं सर्वं सचेतनाचेतनं समग्रं एतन्ममत्वं एतत्सर्वजनदृश्यमानं
यन्ममत्वं मदीयत्वं वर्तते । तत्सर्वं चेतनस्य उपकल्पितं स्वकृतकर्मसंबन्धेन कृतं न परमार्थेन
स्वकीयं । व्याकुलीकरणमेव स्वात्मभिन्नेषु मदीयत्वधीरात्मनो रागादिसंपादनेन व्याकुलीकरणं
न व्याकुला अव्याकुलाः स्वभावस्वस्था अव्याकुला व्याकुला यथा कृता भवन्तीति
व्याकुलीकरणमैवेकं जानीहीत्यर्थः ॥ १ ॥

उक्तार्थमेव विशदयन्नाह-

(प्रबोधतावृत्तत्रयम्)

अबुधैः परभावलालसालसदज्ञानदशावशात्मभिः ।

परवस्तुषु हा स्वकीयता विषयावेशवशाद्धि कल्प्यते ॥ २ ॥

व्याख्या - हा महद्दुःखमेतद्विलोक्यतां परभावलालसालसदज्ञानदशावशात्मभिर्हि अबुधैः
परवस्तुषु विषयावेशवशात् स्वकीयता कल्प्यते, परभावलालसा परेऽस्वात्मभूता भिन्ना इति
यावत् ये भावा जीवाजीवरूपपदार्थास्तेषु या लालसाऽतिशायिनी स्पृहा तयाऽऽलसंती
समन्तादीप्ता याऽज्ञानदशा निर्विचाराऽबोधपरिणतिस्तस्या वश आयतीभूत आत्मा जीवो येषां
तैः । हि निश्चयेन अबुधैरज्ञातात्मस्वरूपैरेव । परवस्तुषु स्वात्मभिन्नपदार्थेषु अपि विषयावेशात्
पञ्चविषयप्रेमाभिसंक्रमात् । स्वकीयता अस्मदीया एवैते धनसदनस्त्रीपुत्रादय इत्येवं कल्प्यते
स्वहृदये मन्यते न तु स्वस्यैकत्वं कलयतीत्यर्थः ॥ २ ॥

विपक्षेण बोधयति-

कृतिनां दयितेति चिन्तनं परदारेषु यथा विपत्तये ।

विविधार्तिभयावहं तथा परभावेषु ममत्वभावनम् ॥ ३ ॥

व्याख्या - कृतिनां कृतिनः पंडिता यथार्थवस्तुत्त्वज्ञातारः पुरुषा इति यावत् तेषां तु । यथा येन प्रकारेण सर्वलोकानां परदारेषु दयितेति चिन्तनं विपत्तये परेषां स्वव्यतिरिक्तनराणां दाराः प्रमदाः परदारास्तासु दयिता इयं मम वल्लभाऽस्ति इत्येवंप्रकारेण ममत्वचिन्तनं हृदयेनापि व्यासक्तिधारणं दूरेऽस्तु वचसा कायेन चासक्तिः । तदपि तेषां विपत्तये हस्तपादकर्णनासिका-दिच्छेदराजदंडधनापहारप्राणघाताद्यापत्यै जायते । तथा तेनैव प्रकारेण विदुषा परभावेषु स्वात्मभिन्नेषु सचेतनाचेतनपदार्थेषु ममत्वभावनं मदीयत्वबुद्ध्यवधारणं विविधार्तिवहं विविधा अनेकप्रकारा अर्तयो यातनाः कदर्थना इति यावत् तासां वहं प्रापकं जन्मजरामरणदुर्गतिपातादिवृद्धये दृश्यतेऽतः परेषु ममत्वं निवार्यमेवेत्यर्थः ॥ ३ ॥

प्रोक्तप्रकारेण ममत्वविपाकं प्रदर्श्य हितप्रवृत्तिं शिक्षयति-

अधुना परभावसंवृत्तिं हर चेतः परितोऽवगुंठितम् ।

क्षणमात्मविचारचन्दनद्रुमवातोर्मिरसाः स्पृशन्तु माम् ॥ ४ ॥

व्याख्या - हे चेतः हे प्राणिन् हे मानस वेति । अधुना संप्रति कर्मनृपप्रदत्तावकाशे नर भवार्यक्षेत्रोत्तमजातिकुलादिप्राप्तिरूपे । परितोऽवगुंठितं परि सर्वतो दिग्विदिग्भ्योऽवगुंठितं कर्मपुद्गलरागादिपरिणामैराच्छादितं परभावसंवृत्तिमुक्तरूपां परभावकृतां परिवेष्टनवरंडिकां हर दूरं परिहर । एक एवास्मीति लक्ष्ये कुरु । येन आत्मविचारचन्दनद्रुमवातोर्मिरसाः क्षणं मां स्पृशन्तु आत्मनो जीवस्वरूपस्य ये विचाराः सर्वथाऽसङ्गित्वज्ञानदर्शनमयत्वैकत्वा-विनाशित्वादिविमर्शाः त एव चन्दनद्रुमाः श्रीखंडवृक्षास्तेभ्यः समुत्पन्ना ये वातोर्मयः सरससुगन्धशीतस्पर्शा वायुकल्लेलास्तज्जन्या ये रसा आत्मस्वरूपविषया रत्यास्वादरूपज्ञानतरङ्गाः क्षणं तद्रूपोत्सव आह्लादः स्वल्पकालो वा मामात्मरूपं स्पृशन्तु प्राप्ता भवन्तिवत्यर्थः ॥ ४ ॥

(अनुष्टुप्वृत्तम्)

एकतां समतोपेतामेनामात्मन् विभावय ।

लभस्व परमानन्दसंपदं नमिराजवत् ॥ ५ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् हे प्राणिन् एनामनन्तरक्तस्वरूपां समतोपेतां समता सर्वेषु न्यूनाधिकगुणेषु मुक्तामुक्तेष्वात्मस्वरूपेणैकरूपपूर्णतुल्यता तयोपेता सहिता तां । एवंविधामेकतां आत्माऽनादित एक एव न केनापि भार्यापुत्रादिभिः संयुक्तोऽस्तीत्येवं स्वस्यैकत्वं भावय चेतसा

निर्धारय । तथानिर्धारणात् नमिराजवत् परमानन्दसंपदं लभस्व । नमिराजा मिथिलाधिप उत्तराध्ययनसूत्र-प्रसिद्धः । स यथैकत्वभावनया सिद्धस्तद्वत्त्वमपि परमानन्दसंपदं सर्वप्रकर्षा सहजसुखपूर्णा मोक्षलक्ष्मीं लभस्व प्राप्तो भवेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेनैकतां भावयन्नाह-

विनय चिन्तय वस्तुतत्त्वं जगति निजमिह कस्य किम् ।

भवति मतिरिति यस्य हृदये दुरितमुदयति तस्य किम्, वि० ॥ १ ॥

व्याख्या - हे विनय हे निर्द्वन्द्व वस्तुतत्त्वं चिन्तय । वस्त्वत्रैक आत्मैवास्ति तस्य तत्त्वं पारमार्थिकस्वरूपं नैरञ्जनसत्तां तच्चिन्तय निश्चलैकाग्रमनसा ध्यायस्व । इह जगति कस्य किं निजं भवति तथेह त्रिभुवनेऽनन्तसंख्येये जीवगणे जगति विश्वमध्ये कस्य किं नामकस्य देवदत्तादेरेकस्यापि किमिति केनाभिधानेनोल्लापनीयं वस्तु निजं स्वकीयं भवति विद्यते ? न कस्यापि किमपि निजमस्ति । यस्य हृदये मनसि । इति प्रोक्तप्रकारविचारवती मतिर्बुद्धिर्वर्तते तस्य तथाविज्ञानवतः किमिति प्रश्नार्थे । भो भव्य ब्रूहि तस्य दुरितं दौर्भाग्योपद्रवदुर्गतिदुःखादिकं उदयति प्रकटं भवति ? न दुरितोदयसंभवोऽस्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

एक उत्पद्यते तनुमानेक एव विपद्यते ।

एक एव हि कर्म चिनुते सैककः फलमश्नुते, वि० ॥ २ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् - त्वमनेकसंबन्धान् व्यर्थमेव कल्पयसि ते च वियदरविन्दवत्त्वयि न सन्ति । कुत एतज्ज्ञायते ? हि यतस्तनुमान् कार्मणापेक्षया सदैव सशरीरोऽपि संसारी जीवो भवान्तरादागत्य एक उत्पद्यते एकः पुत्रादिसहचारिविरहितोऽद्वितीय एव उत्पद्यते जननीकुक्षावतरणजन्मप्रापको दृश्यतेऽत एक एवाद्वितीय एव विपद्यते प्राप्तजन्मतो विनश्यन् दृश्यते, न कोऽपि सहानुगच्छन् विलोक्य तेऽतोऽपि । तथा एक एव कर्म चिनुते एकोऽद्वितीय एव कर्माणि शुभाशुभानि ज्ञानावरणीयादीनि चिनुते बध्नाति न तु त्वत्कृतैस्तैरन्यः कश्चिदतोऽपि । तथा स कर्मणां कर्ता तनुमान् फलं कर्मविपाकोद्भूतसुखदुःखरूपं एकक एक एव कर्तैव अश्नोति प्राप्नोतीत्यत एक एवेति ज्ञेयमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ ममत्वदोषेणैव जीवस्याधोगतिर्गुणहानिश्च भवतीत्याह-

यस्य यावान् परपरिग्रहो विविधममतावीवधः ।

जलधि विनिहितपोतयुक्त्या पतति तावदसावधः, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या - यस्य सर्वोऽप्यात्मा सर्वत्रैक एवास्तीति भावाज्ञस्य यावान् विविधममतापरिग्रहः यावान् यत्परिग्रहः शतसहस्रादिसंख्यारूप इत्यर्थः । विविधममता विभिन्ना विधाः प्रकारा

यस्याः सा तथारूपा ममता मातृपितृभार्यापुत्रधनसदनादिषु मदीयत्वबुद्धिरूपममत्वभावः परिग्रहः स्वीकारस्तद्रूपो वीवधः कष्टपापकर्मारंभभारवान् असौ जलधिविनिहितपोतयुक्त्या तावदधः पतति असौ प्रोक्तलक्षण आत्मैकत्वाज्ञममत्ववान् जलधिः समुद्रस्तस्मिन् विनिहितस्तंडुलादिभार-भृत्संस्थापितः पोतः प्रवहणं तस्य या युक्तिर्जलनिमग्नभवने घटना तथा तावत्तत्परिमाणरूपेण अधो गुणराशिशिखरात् दुर्गतिगते पतति निमग्नो भवति । अस्यायं भावार्थः- यस्मिन् पोते दशकुंभोन्मितभारः समारोपितो भवति तदा पोत एकहस्तजले निमग्नो भवति, यस्मिन् शतकुंभोन्मितः स द्विहस्तादिः, यस्मिन् शतकुंभभारः स त्रिहस्तमितो निमज्जति, तथैव यो यावान्ममताप्रकारस्वीकारवान् स तत्परिमाणोन्नतगुणराशिशिखरात् दुर्गतिगते च तावदधः पततीत्यर्थः ॥ ३ ॥

स्वस्वभावं मद्यमुदितो भुवि विलुप्य विचेष्टते ।

दृश्यतां परभावविघटनात्पतति विलुठति जृंभते, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या - यथेत्यध्याहार्यं । यथा मद्यमुदितः स्वस्वभावं विलुप्य भुवि विचेष्टते यथा येन प्रकारेण मद्यमुदितो माद्यत्युन्मत्तो भवत्यनेनेति मद्यं मदिरा तेन मुदित उन्मादेनैव हर्षितो यः स भुवि मनुष्यलोके स्वभावं मदावेशाभाववान् सहजव्यवहारं विलुप्य मदावेशाद्विस्मर्य विनाश्येति यावत् विचेष्टते विरूपां विपर्यस्तां वा चेष्टां गान हसन नर्तन गालिप्रदानादिक्रियां कुरुते । सा चेष्टा दृश्यतां नेत्रयुगलमुद्घाट्य विलोक्यतां । मद्यपी परभावविघटनात् परभावः स्वभावादन्यो मदभावस्तस्य यत् विविधं घटनमनुचितकर्तव्यरचनं तस्मात्पतति रथ्यादिमार्गेष्वसावधानः विलुठति मद्यजन्यहृदयदाहवशान्मत्स्यवदितस्तत उद्धर्तनं करोति । विजृंभते विक्षिप्तहस्तपादो मुखविवरं विकाश्य शून्यचित्तो भवति । तथैव विविधममतास्वीकारवान् स्वभावपरिणतिं विलुप्य दुर्गन्धलालादिभृतभार्यापुत्रवदनचुंबनादिकं विचेष्टते । इह परलोके च नानाकष्टसागरे पतति । दुर्गतिदुःखपीडितो भवाद्वे उद्धर्तनं लभते । नष्टविवेकत्वेन धनपुत्रादिनिमित्तमार्तः शून्यो भवतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

परभावं गतो विरूप एव भवतीति दर्शयन्नाह-

पश्य काञ्चनमितरपुद्गलमिलितमञ्जति कां दशाम् ।

केवलस्य तु तस्य रूपं विदितमेव भवादृशाम्, वि० ॥ ५ ॥

व्याख्या - इतरपुद्गलमिलितं काञ्चनं कां दशां अञ्जति पश्य इतरे काञ्चनभिन्नताम्रादिरूपाः पुद्गला अनन्ताणुकमयद्रव्यादेशास्ते मिलिता मिश्रीभूता यस्मिन् तदितरपुद्गलमिलितं काञ्चनं स्वर्णं कामवचनीयां दशां हीनस्वरूपावस्थां अञ्जति प्राप्नोतीति पश्य विलोक्य । तथैव

सहजानन्दज्ञानस्वरूपमयं चिद्रूपं काञ्चनं एकत्वज्ञानविरहितं ममतादिपरभावमिलितं दुर्गत्यादिहीनतां प्राप्नोति, नान्यथा । केवलस्य तस्य रूपं तु भवादृशां विदितमेव केवलस्य परसंयोगवर्जितस्य तस्य रूपं काञ्चनस्य रूपं तु पुनस्तस्य सर्वसंयोगविमुक्तस्यात्मनः स्वरूपं भवादृशां भवतुल्यप्राज्ञानां विदितमेव सप्रकाशमार्दवगुरुस्निग्धमंगलादिमयं ज्ञातमेव वर्ततेऽतो नोच्यत इत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ ग्रन्थकार उपनयरूपेण स्पष्टयन्नाह-

एवमात्मनि कर्मवशतो भवति रूपमनेकधा ।

कर्ममलरहिते तु भगवति भासते काञ्चनविधा, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या - एवमात्मनि कर्मवशतोऽनेकधा रूपं भवति एवममुनाऽन्यधातुमिश्रितकाञ्चनानेकरूपतान्यायेन आत्मनि चेतनविषये कर्मवशतः सदा सर्वत्रैकरूपाकारेऽपि सति शुभाशुभकर्मोदयवशादेव अनेकधा सूक्ष्मबादरसुखिदुःखिविद्वन्मूर्खादिविभिन्नप्रकारं रूपमाकारो भवति जायते । न तु स्वभावेनेति जानीहि । तु पुनः कर्ममलरहिते भगवति काञ्चनविधा भासते कर्ममलरहिते शुभाशुभसकलकर्मसंबन्धान्निर्मुक्ते भगवति सिद्धपरमात्मनि काञ्चनविधा शुद्धैकप्रकाशानन्दरूपता भासते पूर्णब्रह्मसंपद्भिर्दीप्यतेऽत एकैकत्वं भावनीयमित्यर्थः ॥ ६ ॥

ग्रन्थकारः स्वयं प्रार्थनां कुर्वन्नाह-

ज्ञानदर्शनचरणपर्यवपरिवृतः परमेश्वरः

एक एवानुभवसदने स रमतामविनश्चरः, वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या - सोऽविनश्चरः परमेश्वरो ज्ञानदर्शनचरणपर्यवपरिवृत एक एवानुभवसदने रमतां, सोऽनन्तरोक्तस्वरूपः कीदृशः ? अविनश्चरोऽविनशनशीलः परमेश्वरः परमश्चासावीश्वरश्चेति सर्वेषां-शामितरपूजनीयानां पूज्यध्येयस्मरणीयसकलेष्टसाधकप्रभावमयभक्तिस्वभावत्वादिति भावः । ज्ञानदर्शनचरणपर्यायपरिवृतः ज्ञानं विश्वविश्ववस्तुराशिसर्वभेदावभासिविशेषबोधो दर्शनं सर्वपदार्थसार्थध्रौव्यरूपसमस्तभावदर्शिसामान्यबोधः चरणं सकलात्मप्रदेशानां सर्वकालाचलनिश्चलत्वरूपस्थैर्यवृत्तिः, द्वन्द्वे कृते तेषां ये पर्यायाः समयादिभेदेनोपयोगादिवर्तनप्रकाराः स्वस्वशक्तेरंशा अतीतच्छद्वास्थिकप्रकाराश्च तैः परिवृतो व्याप्तः समग्रश्च एक एव अन्यं विहाय स एव । मेऽनुभवसदने ज्ञानस्वभावभवने बोधलक्ष्य इति यावत् । रमतां सदैव रममाणो दृश्यमानोऽस्त्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

અથોપસંહરતિ-

રુચિરસમતામૃતરસં ક્ષણમુદિતમાસ્વાદય મુદા ।

વિનય વિષયાતીતસુખરસરતિરુદચ્ચતુ તે સદા, વિ૦ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીશાન્તસુધારસગેયકાવ્યે એકત્વભાવનાવિભાવનો નામ ચતુર્થઃ પ્રકાશઃ ॥

વ્યાખ્યા - હે વિનય હે સહજનિર્વૃત્તિરુચે રુચિરસમતામૃતરસં ઉદિતં મુદા ક્ષણમાસ્વાદય યો રુચિરો મધુરો મનોહરઃ સન્ સદા પ્રીતિસંપાદકઃ સમતા પ્રોક્તરૂપા સૈવામૃતં સર્વકર્મરોગહરસુધા તદ્રૂપો રસ આત્મરતિસ્વાદિષ્ટતા તં, રુચિરશ્ચાસૌ સમતામૃતરસશ્ચેતિ સમાસઃ । ઉદિતમુદ્ગમચિન્તિતમેવા- વિર્ભૂતમિતિ યાવત્ તં । મુદાઽપૂર્વલાભેન હર્ષિતો ભૂત્વા ક્ષણં સ્વલ્પકાલમપિ । આસ્વાદય આ ઈષદીષદપિ લિક્ષ્વ । તેનાસ્વાદનેન તે તવાત્મનઃ સદા સતતં વિષયાતીતસુખરસરતિરુદચ્ચતુ વિષયેભ્યોઽતિક્રાન્તં યત્સુખમાનન્દસ્તસ્ય યો રસઃ સ્વાદસ્તસ્મિન્ યા રતિઃ પ્રીતિઃ સા ઉદચ્ચતુ વૃદ્ધિં ગચ્છત્વિત્યર્થઃ ॥

૮ ॥

ઇતિ શ્રીતપાગચ્છ્રીયસંવિગ્નશાઘ્રીયપરમમુનિશ્રીબુદ્ધિવિજય-મુખ્યશિષ્ય

શ્રીમુક્તિવિજયગણિસતીર્થ્યતિલકમુનિશ્રીવૃદ્ધિવિજચરણયુગસેવિના

પંડિતગંભીરવિજયગણિના

વિરચિતાયાં શાન્તસુધારસટીકાયામેકત્વભાવનાવિભાવનો નામ

ચતુર્થઃ પ્રકાશઃ સમજનિ ॥

સંવેગનું સ્વરૂપ

હિંસાદિ પાપોનું મૂળ દેહ ટકાવવાની સ્વાર્થવૃત્તિ છે તેથી ભવ-સંસારનો સાચો અર્થ સ્વાર્થવૃત્તિ છે. તેથી કંટાળો તે સાચા અર્થમાં નિર્વેદ છે. સ્વાર્થવૃત્તિ એ પાપવૃત્તિનો જ પર્યાય છે, કેમ કે સ્વાર્થવૃત્તિ બીજાનો ઉપકાર લેવામાં અને પરપીડામાં પરિણમે છે. સંવેગ એટલે ભવનિર્વેદમાંથી પ્રગટતી મોક્ષની આકાંક્ષા.

સંવેગ ઋણમુક્તિની અભિલાષારૂપ છે. ‘મોક્ષ એક એવું સ્થાન છે કે, જ્યાં ગયા પછી દેહ ધારણ કરવાપણું હોતું નથી, એટલે સ્વાર્થવૃત્તિરૂપી પાપથી મુક્ત થવાય છે અને આદિ-અનંતકાળ સુધી અસ્તિત્વમાત્રથી ઉત્તમ જીવો ઉપર ઉપકાર થયા કરે છે. સ્વાર્થવૃત્તિનો નાશક તથા પરાર્થભાવનો પોષક હોવાથી એક મોક્ષ જ ભવ્યજીવને ઉપાદેય છે એવી બુદ્ધિનું નામ ‘સંવેગ’ છે.

પ.પૂ.પં. શ્રીભદ્રંકર વિ. ગણિવર

॥ पञ्चमः प्रकाशः ॥

चतुर्थप्रकाश एकत्वभावना भाविता । स्वस्यैकत्वे च ज्ञाते सति सर्वस्मिन् परपदार्थेऽन्यत्वज्ञानं जायतेऽतः पञ्चमप्रकाशेऽन्यत्वभावनां विभावयतीत्यनेन संबन्धेनायातस्यास्यायं प्रथमः श्लोकः—

(उपजातिवृत्तम्)

परः प्रविष्टः कुरुते विनाशं लोकोक्तिरेषा न मृषेति मन्ये ।

निर्विश्य कर्माणुभिरस्य किं किं ज्ञानात्मनो नो समपादि कष्टम् ॥ १ ॥

व्याख्या – परः स्वस्मादन्यः स्वरूपेण जात्या च भिन्न इति यावत् । प्रविष्टः स्वशरीरगृहादिषु लब्धप्रवेशः । विनाशं शरीरधनस्यादिसंहरणाद्युपद्रवमेव कुरुते । एषाऽनन्तरदर्शिता लोकोक्तिः साधारणजनवचनोल्लापोऽपि न मृषाऽसत्या नास्तीति अहं मन्ये मल्लक्षणो जनो निश्चिनोति, तर्हि सर्वशोक्तयो न कथञ्चनाप्यन्यथेत्यतो निर्धारयामि कर्माणुभिर्निर्विश्यस्य ज्ञानात्मनः किं किं कष्टं नो समपादि कर्माणुभिः कर्मणो ज्ञानावरणीयादेरणवोऽनन्तपरमाणुनिष्पन्नाः स्कन्धास्तैः निर्विश्य नितरां सर्वात्मप्रदेशेषु प्रवेशं कृत्वाऽस्य स्वाम्भुभवप्रत्यक्षस्य ज्ञानिनः स्वसुखदुःखादिज्ञातुर्ज्ञानस्वरूपस्य वात्मनो मम चेतनस्य सर्वसंसारिजीवस्य च किं किं कतमं कतमं कष्टं दुःखं नो समपादि नो प्रापितं तत्कष्टमपि नास्ति लोकेऽतः परस्मादविस्पृष्टो भवेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ परस्मिन्नन्यत्वानवबोधात्स्वं विस्मृत्य परार्थं खिद्यते इत्युपदिशति—

(स्वागतावृत्तम्)

खिद्यसे ननु किमन्यकथार्तः सर्वदैव ममतापरतंत्रः ।

चिन्तयस्यनुपमान्कथमात्मन्नात्मनो गुणमणीन् कदापि ॥ २ ॥

व्याख्या – हे आत्मन् त्वं ममतापरतंत्रः सर्वदैवान्यकथार्तः ननु किं खिद्यसे ? ममता पूर्वोक्ता तज्जन्या या परतन्त्रता अहमेषां पालक एते मे पाल्या अयं मे प्रभुरित्यादिरूपा पराधीनता तया परतंत्रः परवशः सन् । सर्वदैव सर्वकालमहर्निशं । अन्यकथार्तः अन्येषां स्वात्मभिन्नानां कथा तद्भोजनादिसंपादनचिन्ता तयार्तः पीडितः । नन्विति मुग्धसंबोधने । रे अज्ञ स्वयमेव स्वस्य पारवश्यमुत्पाद्य कष्टपतनावसरे किं खिद्यसे कस्मात् त्वं खेदयसि स्वकृतपारवश्यं भुंक्ष्व । तथाऽन्यत्वाज्ञः सन् अनुपमान् आत्मनो गुणमणीन् कथं कदापि न चिन्तयसि ? अनुपमान् सर्वेष्टसंपादकत्वेन चिन्तामणिकामघटकल्पवृक्षादिसर्वोपमातीतान् आत्मनो जीवस्य ये गुणा अनन्तज्ञानदर्शनमयसर्वसंबन्धरहितनैरञ्जन्यसत्तादिस्वस्वभावास्त एव सर्वोत्तममत्वेन मणयो रत्नानि तान् कथं कस्मात्प्रमादादिदोषात् कदापि

सावकाशशयनभोजनाद्यवसरेऽपि न चिन्तयसि एतेऽन्ये अहमन्योऽस्मीति हृदि निधाय तान्
ध्यायसीति न जाने का तवेच्छा वर्तत इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ विशेषेणान्यत्वं भावयति-

(शार्दूलविक्रीडितं वृत्तद्वयम्)

यस्मै त्वं यतसे बिभेषि च यतो यत्रानिशं मोदसे ।

यद्यच्छेचसि यद्यदिच्छसि हृदा यत्प्राप्य पेप्रीयसे ।

स्निग्धो येषु निजस्वभावममलं निर्लोठ्य लालप्यसे ।

तत्सर्वं परकीयमेव भगवन्नात्मन्न किञ्चित्तव ॥ ३ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् हृदा चेतसा विलोक्य । किमित्याह-हृदेति सर्वत्र संबन्धनीयं, यस्मै
धनकुटुंबशरीरादिकृते त्वं देवदत्तादिः हृदाकृतेन सहितः यतसे प्रकटप्रौढोद्यमपरो वर्तसे । च
पुनः । यतः शत्रुसिंहसर्पचौरादिभ्यः शरीरधनादिनाशात् बिभेषि भयवान् भवसि तच्छरीरादि ।
तथा यत्र स्त्रीधनपुत्रादिके अनिशं सदा निरन्तरं मोदसे सानन्दोऽसि तत् । तथा यत्
पुरानष्टस्वजनधनादि शोचसि संतप्तचित्तः पश्चात्तापपरो भवसि । तथा यत् इच्छसि
सुखपुत्रादिकं । यत्प्राप्य हृदा पेप्रीयसे यद्राज्यपूजासत्कारादिकं प्राप्य लब्ध्वा हृदा मनसा
पेप्रीयसेऽतिशयेन प्रेमवशो भवसि । येषु वस्त्रालंकारसदनोत्सवलाभादिषु प्राप्तेषु दृष्टेषु सत्सु
स्निग्धः प्रेमरोगरञ्जितो भूत्वा अमलं स्वच्छमणिवन्निर्मलं निजस्वभावं सहजां परिणतिं निर्लोठ्य
नितरामुद्रम्य परित्यज्येति यावत् । लालप्यसे यथा तथा यद्वा तद्वा प्रलापान् करोषि । भगवन्नात्मन्
हे भगवन् ज्ञानवैराग्यादिमन्नात्मन् तत्सर्वं तत्पूर्वोक्तं सर्वं निःशेषं समग्रं परकीयमेव
परमाण्वादिपुद्गलसंबन्धेव तज्जन्यत्वात् यद्वाऽन्यत्वात् तव चेतनस्य तेभ्योऽन्यस्य न किञ्चित्
परमाणुमात्रमपि तव नास्तीति निर्वृतो भवेत्यर्थः ॥ ३ ॥

दुष्टाः कष्टकदर्थनाः कति न ताः सोढास्त्वया संसृतौ ।

तिर्यङ्-नारकयोनिषु प्रतिहतच्छिन्नो विभिन्नो मुहुः ।

सर्वं तत्परकीयदुर्विलसितं विस्मृत्य तेष्वेव हा ।

रज्यन्मुह्यसि मूढतानुपचरन्नात्मन्न किं लज्जसे ॥ ४ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् त्वया संसृतौ ता दुष्टाः कष्टकदर्थनाः कति न सोढाः त्वयाऽन्येषु
स्वकीयत्वबुद्धिभृता संसृतौ चतुर्गतिके भवभ्रमणे ता अनन्तसंख्येयत्वेन वक्तुमशक्याः दुष्टाः
केवलदुःखरूपा दुःखफला दुःखानुबन्धिन्यः कष्टकदर्थनाः यातनामयमहाविटंबनाः पीडा इति
यावत् । कति कियन्त्यो न सोढाः कष्टभोगत्वेन प्राप्तोऽसि भिन्नेषु निजत्वबुद्ध्या सर्वाः

प्राप्तः । या न प्राप्ता सा नास्तीति यावत् । भूयः शृणु - य त्तिर्यङ् नारकयोनिषु मुहुः प्रतिहतच्छिन्नो भिन्नस्तत्सर्वं परकीयदुर्विलसितं विस्मृत्य हा तेष्वेव रज्यन्मुह्यसि, मूढतामुपचरन् किं न लज्जसे यत्त्वमात्मन् तिर्यङ् एकद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रिया अपदद्विपदचतुष्पदजलस्थलखे-चरसंमूर्च्छिमगर्भजादिभेदभिन्नास्तिर्यञ्चो नारका रत्नप्रभादिप्रभवाः सप्तधा तेषां योनयः उत्पत्तिस्थानानि तेषु मुहुः पौनःपुन्येनानन्तश प्रतिहतो भूयो भूयो मुद्रादिना प्रहतः छिन्नः खड्गादिना खंडशः कृतः भिन्नः तोमरादिना हृदयोत्तमांगादिषु विद्धः तत्सर्वं तत्पूर्वोक्तं सर्वं दुःखं त्वयाऽनुभूतं यद्धेतुकं तज्जानीहि । किं तदित्याह-परकीयदुर्विलसितं परे आत्मनो भिन्नाः कर्मपुद्गलशरीरधन-भार्यादयस्तेषामिदं विलसितं क्रियाफलं वर्तते तद्विस्मृत्य स्मरणमकृत्वा हा महाकष्टं तेष्वेव परविलसितेष्वेव रज्यन् आसक्तिं दधत् मुह्यसि मोहं प्राप्नोषि । रे मूढ रे अज्ञ ! तानुपचरन् परविलासान् भजन् किं कस्माद्धेतोर्न लज्जसे अज्ञानमोहवशाद्गतलज्जोऽसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

(अनुष्टुप्वृत्तम्)

ज्ञानदर्शनचारित्रकेतनां चेतनां विना ।

सर्वमन्यद्विनिश्चित्य यतस्व स्वहिताप्तये ॥ ५ ॥

व्याख्या - हे चेतन त्वं ज्ञानदर्शनचारित्रकेतनां ज्ञानं भेदग्राहिबोधो, दर्शनं निर्भेदग्राहिबोधः, चारित्रं परस्मान्निवृत्तिस्वभावः, द्वन्द्वे कृते तानि केतनं चिह्नं स्वरूपं यस्याः सा तथा तामुक्तरूपां चेतनां त्रिगुणमयजीवसत्तां विना विहाय । सर्वं निःशेषवस्तुजातं । अन्यत् मत्तो जातिस्वरूपगुणस्वत्वादिभिर्भिन्नमेव वर्तते । विनिश्चित्य (?) विविधप्रकारेण निर्धार्य । स्वहिताप्तये मोक्षप्राप्तिकृते । यतस्व सोद्यमो भवेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेनान्यत्वं विभावयति-

विनय निभालय निजभवनं (२)

तनुधनसुतसदनस्वजनादिषु,

किं निजमिह कुगतेरवनम्, वि० ॥ १ ॥

व्याख्या - हे विनय हे निःसंगचेतन निजभवनं निभालय निजमन्यत्सर्वं परकीयं हित्वा यदात्मीयं भवनं स्वसत्तामनादितः स्वजन्मादिवर्तनां स्वाधारं च निभालय नितरामन्तर्दशा विलोकय किमत्रात्मीयमन्यदीयं स्थायि गत्वरं चेति पश्य । तथा इह तनुधनसुतसदनस्वजनादिषु निजं कुगतेरवनं किं इह संसारे शरीरसंपत्पुत्रगृहस्वपरिवारेषु मध्ये निजं कुगतेरवनं आत्मनो दुर्गतितो रक्षणं किमस्तीति पश्येत्यर्थः ॥ १ ॥

येन सहाश्रयसेऽति विमोहादिदमहमित्यविभेदम् ।

तदपि शरीरं नियतमधीरं त्यजति भवन्तं धृतखेदम्, वि० ॥ २ ॥

व्याख्या – हे चेतन त्वं येन सह अतिविमोहादिदमहमित्यविभेदमाश्रयसे येन तवातिप्रियेण शरीरेण सह सार्धं अतिविमोहात् अतिशयेनान्येभ्यः सर्वप्रियेभ्यः समाधिक्येन यो मोहोऽज्ञानं रागश्च तस्मात् इदं प्रत्यक्षं दृश्यमानं च शरीरं निर्दिशति अहं इदमहं देवदत्तादिरस्मि इत्येवंप्रकारेण अविभेदं अविभिन्नत्वेनैकत्वं आश्रयसे मन्यसे । तदपि शरीरं प्रोक्तप्रेमाधारदेहोऽपि, आस्तामितरे धनादिपदार्थाः । नियतमधीरं नियतमवश्यं निश्चितमिति यावत् अधीरं चञ्चलमस्थायि । धृतखेदं भवन्तं त्यजति धृतः प्रापितः खेदः शोकः शक्तिशैथिल्यं चेति यावत् येन तं तादृशं । भवन्तं त्वां त्यजति त्यजन्नेवास्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

जन्मनि जन्मनि विविधपरिग्रहमुपचिनुषे च कुटुंबम् ।

तेषु भवन्तं परभवगमने नानुसरति कृशमपि सुंबम्, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या – हे प्राणिन् त्वं जन्मनि अनादितो भवे । विविधपरिग्रहं कुटुंबं चोपचिनुषे विविधो नानाजातीयपदार्थसंग्रहरूपः परिग्रहः तस्य स्वकीयत्वेन स्वीकारस्तं च पुनः कुटुंबं भार्यापुत्रादिपरिवारस्तत् च उपचिनुषे नवं नवं समुत्पाद्य वृद्धिं पोषणं च कुरुषे । न च निजत्वग्रहग्रस्तस्वात्मानं कदापि चिन्तयसि । परभवगमने तेषु कृशमपि सुंबं भवन्तं नानुसरति । परंतु रे जीव परभवगमने जन्मान्तरप्रापणावसरे । तेषु परिग्रहकुटुंबवृन्देषु मध्यगेषु कृशमपि सूक्ष्मात्सूक्ष्ममपि सुंबं तुषमात्रमपि भवन्तमात्मानं नानुसरसि न सहयायितया समागमिष्यसि, तस्माद्व्यर्थस्तत्र प्रतिबन्ध इत्यर्थः ॥ ३ ॥

त्यज ममतापरितापनिदानं परपरिचयपरिणामम् ।

भज निःसंगतया विशदीकृतमनुभवसुखरसमभिरामम्, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या – ममतापरितापनिदानं ममता ममत्वभावः परि सर्वात्मप्रदेशेषु तापो वियोगवेदनादिजन्यसंतापो दुर्गत्यादिकष्टविशेषश्च परितापस्तयोः निदानं मुख्यहेतुर्यस्तं । परपरिचयपरिणामं परे स्वस्मादन्ये तेषां तेषु वा परिचयः संबन्धः स्नेहश्च तेन तद्रूपो वा यः परिणामः स्वभावस्यान्यथाभावो विकारो वा तं त्यज स्वभावस्थभवनेन परिहर । निःसंगतया विशदीकृतमभिराममनुभवसुखरसं भज न विद्यते संगः परवस्तुसंसर्गो यस्यासौ निःसंगस्तस्य भावो निःसंगता सर्वपरित्यागजा केवलात्मरूपता तया विशदीकृतं सर्वमलपरिहारेण निर्मलीकृतं निरावरणमिति यावत् अभिरामं सर्वदा सर्वप्रकारेण यो मनोहरः सन्मधुरो हृदयंगमस्तं अनुभवसुखरसं अनुभवनमात्मस्वरूपादिसर्वस्य प्रत्यक्षकरणमनुभवः परिपूर्णज्ञानविलासस्तस्य

तेन कृतं तद्रूपं वा यत्सुखं सहजानन्दस्तद्रूपो रसो रति प्रेमा तं भज सेवस्वेत्यर्थः ॥ ४ ॥

परेषां स्वस्य च यानमार्गोऽपि नैकोऽस्तीति दर्शयति-

पथि पथि विविधपथैः पथिकैः सह कुरुते कः प्रतिबन्धम् ।

निजनिजकर्मवशैः स्वजनैः सह किं कुरुषे ममताबन्धम्, वि० ॥ ५ ॥

व्याख्या - विविधपथैः पथिकैः सह पथि पथि कः प्रतिबन्धं कुरुते विविधा गम्यमानदिगभिप्रायस्थानादिभेदेनानेकप्रकारं प्राप्ता ये पथा मार्गास्तैः पथिकैः पन्थानं गच्छन्तीति पथिका मार्गे गन्तारस्तैः सह सार्धं पथि पथि भिन्ने भिन्नेऽध्वनि कः कस्को नैपुण्यवान् प्रतिबन्धं सहचारित्वं कुरुते विदधाति ? भिन्नमार्गगामिभिः सर्वैः सह सार्धगामित्वस्याशक्यत्वान्न कोऽपि कुरुत इति दृष्टान्तः । अथ दार्ष्टान्तिकमाह-निजनिजकर्मवशैः स्वजनैः सह ममताबन्धं किं कुरुषे ? तथैव निजं निजं आत्मीयमात्मीयं यत्कर्म शुभाशुभकृत्यं पुण्यपापबन्धनिष्पाद-ककरणीयमिति यावत् । तेन वशा वशीकृताः स्वकर्तव्यानुरूपगतिगमने नियंत्रिता इति यावत्तैः । स्वजनैः सह स्वकीयत्वेन स्वीकृता जनाः स्वजना मातृपितृभार्यादयस्तैः सह सार्धवर्तित्वं । किमिति प्रश्ने । किं कुरुषे कर्तुं शक्नोषि ? न कथमपि कर्तुं शक्नोषि । तर्हि तैः सह ममताबन्धं एते मदीया इति बुद्धिं किं कस्मात् कुरुषे ? मा कुर्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ पौद्गलिकेषु प्रेमबन्धपरिहाराय समुपदिशति-

प्रणयविहीने दधदभिषंगं सहते बहुसंतापम् ।

त्वयि निःप्रणये पुद्गलनिचये वहसि मुधा ममतातापम्, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या - योऽज्ञः प्रणयविहीनेऽभिष्वंगं दधत् स बहुसंतापं सहते प्रणयः स्नेहः प्रीतिरिति यावत् तेन विहीने विशेषेण रहिते स्त्र्यादिजने अभिष्वंगं भोगाद्यभिलाषं दधत् कुर्वन् जनः बहुसंतापं बहुरतिप्रचुरः प्राणघातादिविधायी लंकेशादिवत् संतापः कष्टराशिस्तं सहते भुङ्क्ते । तथा त्वमपि त्वयि निःप्रणये पुद्गलनिचये ममतातापं मुधा वहसि त्वयि त्वद्विषये तवोपरीति यावत् निःप्रणये निषिद्धः शून्यतां प्राप्तः प्रणयः प्रेमा यस्मात्स तथा तस्मिन् । पुद्गलनिचये पुद्गलानां हेमरत्नदेहशब्दादीनां निचयो राशिस्तस्मिन् । ममतातापं मदीयत्वपरिणामेनोत्पादितं तापं कष्टवृन्दं मुधा स्वार्थं विनैव वहसि प्राप्नोषीत्यर्थः ॥ ६ ॥

त्यज संयोगं नियतवियोगं कुरु निर्मलमवधानम् ।

न हि विदधानः कथमपि तृप्यसि मृगतृष्णाघनरसपानम्, ॥ वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् नियतवियोगं संयोगं त्यज निश्चितो यस्य वियोगो विनाशो भवति स नियतवियोगस्तं संयोगं अमिलितयोर्मिलनं संयोगः संबन्धस्तं त्यज परिहर । निर्मलं

પરાશંસાદિદોષમલરહિતમીદશમવધાનં વિનિવૃત્તત્વેન નિર્વિકારમનોભાવૈકાગ્ર્યં કુરુ રચય । અન્યથા ત્વં સાંસારિકૈઃ સુખૈઃ મૃગતૃષ્ણાઘનરસપાનં વિદધાનોઽપિ કથં તૃપ્યસિ નિદાઘકાલે મધ્યાહ્નેઽજલે દ્રશ્યમાનો જલભ્રમો મૃગતૃષ્ણા તસ્યાં ઘનં પ્રચુરં રસપાનં પયઃપાનં વિદધાનોઽપિ કુર્વાણોઽપિ કથ કેનોપાયેન કિયતા કાલેન તૃપ્યસિ વિતૃષ્ણો ભવસીત્યર્થઃ ॥ ૭ ॥

અન્યત્વભાવનામુપસંહરત્રાહ-

ભજ જિનપતિમસહાયસહાયં શિવગતિસુગમોપાયમ્ ।

પિબ ગદશમનં પરિહૃતવમનં શાન્તસુધારસમનપાયમ્, વિ૦ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રી શાન્તસુધારસગેયકાવ્યેઽન્યત્વભાવનાવિભાવનો નામ પञ્ચમઃ પ્રકાશઃ ॥

વ્યાખ્યા - હે આત્મન્ અસહાયસહાયં જિનપતિં ભજ અસહાયાઃ સ્વામિધનકુટુંબપુણ્યોદ-
યાદ્યાશ્રયરહિતાસ્તેષામપિ સહાયઃ સદ્ધર્મપ્રાપ્તેન સ્વર્ગમોક્ષાદિસદ્ગતિવિશ્રામદસ્તં જિનપતિં જિનેશ્વરં
ભજ ભક્તિં સેવાં કુરુ । તમેવ શિવગતિસુગમોપાયં શિવો મોક્ષઃ સ એવ ગતિઃ ગમ્યમાનત્વાદ્વિ-
શ્રાન્તિસ્તસ્યાઃ સુગમોઽનાયાસેન સાધક ઉપાયઃ ફલપ્રાપ્તેઃ સાધનરૂપં તં । અનપાયં પરિહૃતવમનં
ગદશમનં શાન્તસુધારસં પિબ, અનપાયં વિનાશવર્જિતં, પરિહૃતં દૂરીકૃતં વમનં વિકારરૂપા
વાન્તિર્યેન તં ગદાઃ સર્વે દ્રવ્યભાવભેદભિન્ના રોગાસ્તેષાં શમનં મહૌષધં પ્રોક્તપ્રભાવં શાન્તસુધારસં
પિબ સમાસ્વાદસ્વેત્યર્થઃ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીતપાગચ્છીયસંવિગ્નશાઘ્રીય પરમમુનિશ્રીબુદ્ધિવિજયમુખ્યશિષ્ય શ્રીમુક્તિવિજયગણિ
સતીર્થતિલકમુનિશ્રીવૃદ્ધિવિજયચરણયુગસેવિના પંડિતગંભીરવિજયગણિના વિરચિતાયાં
શ્રીશાન્તસુધારસટીકાયામન્યત્વભાવનાવિભાવનો નામ પञ્ચમઃ પ્રકાશઃ સમજનિ ॥

- તપસ્વીમાં ગુસ્સો હોય જ, ગુસ્સો તો તપનું અજીર્ણ છે : આમ કહીને આજે તપની વગોવણી થતી હોય છે. પણ આ બરાબર નથી. જેમ ભોજન કરતા ન આવડે, તો અજીર્ણ થાય. પણ એથી કંઈ કોઈ પણ ડાહ્યો માણસ અજીર્ણને આગળ કરીને ભોજનને વગોવતો નથી ! એમ જેને તપ કરતા ન આવડે. એનામાં ગુસ્સાનું અજીર્ણ જોવા મળે, એથી કંઈ તપને વગોવાય નહિ ! તપ તો શરીરને તપાવીને આત્માને શાંત-પ્રશાંત કરનારી એક દિવ્યૌષધિ છે.

- પૂ. આ.ભ. શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્ર સૂ. મહારાજ

॥ अथ षष्ठः प्रकाशः ॥

पञ्चमप्रकाशेऽन्यत्वभावना प्रोक्ता । तया भावितात्मा शरीरादिषु निर्ममत्वेनाशुचित्वं वेत्तीत्यनेन संबन्धेनायाताशुचिभावनामाह । तस्या अयमादिमः श्लोकः -

(शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्)

सच्छिद्रो मदिराघटः परिगलत्तल्लेशसंगाशुचिः

शुच्यामृद्य मृदा बहिः स बहुशो धौतोपि गंगोदकैः ।

नाधत्ते शुचितां यथा तनुभृतां कायो निकायो महा ।

बीभत्सास्थिपुरीषमूत्ररजसां नायं तथा शुद्ध्यति ॥ १ ॥

व्याख्या - यथा सच्छिद्रो मदिराघटः परिगलत्तल्लेशसंगाशुचिः स बहिः शुच्या मृदा आमृद्य गंगोदकैः बहुशो धौतोऽपि शुचितां नाधत्ते, तथाऽयं महाबीभत्सास्थिपुरीषमूत्ररजसां निकायस्तनुभृतां कायो न शुद्ध्यति । भो भव्य यथा येन प्रकारेण छिद्रैर्लघुरन्ध्रैः सह वर्तत इति सच्छिद्रः परितः सूक्ष्मैस्तैर्युक्तः इति यावत् । मदिराघटः मदिरा सुरा तथा भृतो घटः कुंभ इति मध्यमपदलोपी समासः । परिगलत्तल्लेशसंगाशुचिः परि दिग्विदिग्भ्यः सर्वतो गलन्तः स्त्रवन्तस्तल्लेशा मदिरावयवा बिन्दव इति यावत् तेषां संगो लेपारूढसंयोगः तस्मादशुचिरपवित्रः । स ईदृशो मदिराघटो बहिः कपालाधोभागग्रीवादिप्रदेशेषु । शुच्या मृदा आमृद्य शुचिः सुगन्धसुवर्णसुरसवती पवित्रा तथा मृदा मृत्तिकया आमृद्य पुनः पुनर्मर्दयित्वा । गंगोदकैर्विमलगंगाजलैः बहुशो भूयो भूयोऽनेकवारं । धौतोऽपि प्रक्षालितोऽपि । शुचितां पावित्र्यं । नाधत्ते न धारयति । तथा तेनैव प्रकारेण । अयं साक्षाद्दृश्यमानः । महाबीभत्सास्थिपुरीषमूत्ररजसां निकायः महती बीभत्सा जुगुप्सा येषां दर्शनादिषु ते महाबीभत्सा दुर्गच्छनीया इति यावत् अस्थीनि कीकसाः पुरीषं विष्ठा मूत्रं प्रस्त्रवणं रजो रुधिरं वीर्यं च तेषामस्थिपुरीषमूत्ररजसां निकायो राशिरशुचिपुञ्ज इति यावत् । तनुभृतां प्राणिनां कायो देहः कृते पूर्वोक्तप्रयत्नेऽपि न शुद्ध्यति शुचिर्न भवतीत्यर्थः ॥ १ ॥

भूयोऽपि शरीरं शुचीकर्तुमशक्यमेवेत्युपदिशति-

(मन्दाक्रान्तावृत्तम्)

स्नायं स्नायं पुनरपि पुनः स्नान्ति शुद्धाभिरद्भिर्वारंवारं बत मलतनुं चन्दनैरर्चयन्ते ।

मूढात्मानो वयमपमलाः प्रीतिमित्याश्रयन्ते नो शुद्ध्यते कथमवक्त्रः शक्यते शोद्धुमेवम् ॥ २ ॥

व्याख्या – मूढात्मानः शरीरपावित्र्यकृते मोहिता मूर्खशिरोमणयः । स्नायं स्नायं स्नात्वा स्नात्वा शुद्धाभिरद्भिः शुद्धाभिर्निर्मलैः अद्भिर्जलैः कृत्वा । पुनरपि पुनः पूर्वं कृतस्नाना अपि भूयोऽपि भूयः स्नान्ति मज्जनं कुर्वन्ति । मलतनुं तथा मलस्य विष्टायाः पुञ्जभूतं तनुं देहं । बतेति खेदे हा कष्टं । वारंवारं प्रतिवासरं अनेकशः । चन्दनैः सुगन्धिश्रीखंडद्रवैः । अर्चयन्ते विलेपनपूजां विधीयन्ते । तथाकरणेन च अपमला वयमिति प्रीतिमाश्रयन्ते अपमला नष्टमला वयं पवित्राः स्म इति इत्येवंविधां प्रीतिं प्रेमविशेषं आश्रयन्ते भजन्ते । तथापि नो शुध्यन्ते पवित्रा नो जायन्ते बहिरन्तर्मलपूरितत्वात् । अवकरः संकरः एवमुक्तप्रकारेण भूतः कथं केनोपायेन शोद्धुं शुचित्वमाधातुं शक्यते ? न कथमपीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ दृष्टान्तपूर्वकं शरीरे शुचित्वं कृतज्ञत्वं च संप्रापयितुमशक्यमिति भावयन्नाह-

(शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्)

कर्पूरादिभिरर्चितोऽपि लशुनो नो गाहते सौरभं,
नाजन्मोपकृतोऽपि हन्त पिशुनः सौजन्यमालंबते ।
देहोऽप्येष तथा जहाति न नृणां स्वाभाविकीं विस्त्रतां,
नाभ्यक्तोऽपि विभूषितोऽपि बहुधा पुष्टोऽपि विश्वस्यते ॥ ३ ॥

व्याख्या – हन्तेति कोमलामंत्रणे हे मन्दमतिचेतन यथा लशुनः कर्पूरादिभिरर्चितोऽपि सौरभं नो गाहते लशुनो दुर्गन्धिकन्दविशेषो लोकप्रसिद्धः । स कर्पूरादिभिः कर्पूरो घनसार आदिपदादंबरागरकुंकुममृगमदादयो ग्राह्याः तैरर्चितोऽपि वासितोऽपि । सौरभं सुगन्धिभावं नो नैव गाहते व्यासो भवति । यथा च आजन्मोपकृतोऽपि पिशुनः सौजन्यं नालंबते आजन्म जन्मदिनादारभ्य मरणावसानं यावदुपकृतोऽपि भोजनाच्छादनविद्याद्रविणदानादिनापालितोऽपि पिशुनो दुर्जनः खलपुरुष इति यावत् । सौजन्यं स्वहृदयगतयथार्थसद्भावप्रकाशक आर्जववान् जनः सुजनस्तद्भावः कर्तव्यता वा सौजन्यं सर्वत्र सन्मैत्री तन्नालंबते हृदयगूढतापरिहारपूर्वकं न स्वीकुरुते । तथा नृणां मनुष्याणां । एष प्रत्यक्षं दृश्यमानः । देहोऽपि शरीरमपि । स्वाभाविकीं सहजामकृत्रिमां । विस्त्रतां आमगन्धितां दुर्गन्धितामिति यावत् । न जहाति न त्यजति । तथाऽभ्यक्तोऽपि नानाजातीयसुगन्धिभिर्विलिप्तोऽपि विभूषितोऽपि विविधवस्त्राभरणैः श्रृंगारितोऽपि बहुधा पुष्टोऽपि बहुधाऽतिशयेन पुष्टः सरसभाजनादिभिरुपचितबलर्पिणोऽपि पूर्वोक्तसर्वप्रकारेणोपचरितोऽपीदस्मदीयमेव स्थास्यति चेति । न विश्वस्यते न विश्वासे स्थीयत इत्यर्थः ॥ ३ ॥

(उपेन्द्रवज्रावृत्तम्)

शरीरे शुचित्वबुद्धिर्महाऽज्ञानमित्याह-

यदीयसंसर्गमवाप्य सद्यो भवेच्छुचीनामशुचित्वमुच्चैः ।

अमेध्ययोर्नेर्वपुषोऽस्य शौचसंकल्पमोहोऽयमहो महीयान् ॥ ४ ॥

व्याख्या - अहो महदाश्चर्यं यदज्ञानां यदीयसंसर्गमवाप्य शुचीनां सद्य उच्चैरशुचित्वं भवेत् । यदीयं यस्य शरीरस्य संबन्धिनं संसर्गं संस्पर्शादिकं अवाप्य प्राप्य शुचीनां पवित्रदुग्धदधिघृतसितागरुकर्पूरचन्दनान्नवस्त्राभरणादीनामपिसद्योऽतिशीघ्रं स्वल्पकालेन उच्चैरतिशयेन अशुचित्वं विवेकिनामस्पर्शनीयत्वानिच्छनीयत्वाददर्शनीयत्वादिकं भवेत् कृतपायसभोजनस्य वान्तेरिव जायते । तस्यास्यामेध्ययोर्नेर्वपुषः शौचसंकल्पोऽयं महीयान्मोहः अस्य दृश्यमानस्य अमेध्ययोर्नेरमेध्यस्य सर्वथाऽपवित्रस्य विष्टादेर्योनेरुत्पत्तिस्थानस्य वपुषो देहस्य शौचसंकल्पः स्नानादिनेदं पवित्रं जातमिति मनसा धारणं तदयं तेषां महीयान् घननिबिडप्राचुर्यवान् मोहो मिथ्यात्वोदयजनितोऽज्ञानकामविकारो वर्तते । अतो विवेकिभिरयं भ्रमः परिहर्तव्योऽस्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अतो धर्मशौचं करणीयमित्याह-

(स्वागतावृत्तम्)

इत्यवेत्य शुचिवादमतथ्यं पथ्यमेव जगदेकपवित्रम् ।

शोधनं सकलदोषमलानां धर्ममेव हृदये निदधीथाः ॥ ५ ॥

व्याख्या - इति शुचिवादमतथ्यमवेत्य पथ्यमेव जगदेकपवित्रं सकलदोषमलानां शोधनं धर्ममेव हृदये निदधीथाः, इति पूर्वोक्तप्रकारेण शुचिवादं जलादिना पवित्रता भवतीत्युपदेशवचनं अतथ्यं तथ्यं यथार्थं न भवतीत्यतथ्यमसत्यं अवेत्य ज्ञात्वा पथ्यमेव सर्वस्य सर्वथा हितमेवारोग्यहेतुत्वात् । जगति विश्वे एकपवित्रं एकमेव शुद्धं नान्यत् सकलदोषमलानां सकला रागद्वेषमोहादयः समग्रा दोषा आत्मनः दूषका विकृतिकरा इति यावत् स एव मला कर्मलेपमालिन्यजनकास्तेषां शोधनं प्रक्षालनं मूलतः पृथक्कारिणं धर्ममेव ज्ञानदर्शनमयस्वरूपमेव हृदये स्वमनसि निदधीथा नितरां धारयस्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेनाशुचिभावनां विभावयन्नाह-

भावय रे वपुरिदमतिमलिनं, विनय विबोधय मानसनलिनम् ।

पावनमनुचिन्तय विभुमेकं, परममहोमयमुदितविवेकम्, भा० ॥ १ ॥

व्याख्या - रे विनय रे चेतन इदं तव प्रत्यक्षवर्तमानं वपुः शरीरं अतिमलिनं मले प्रभवत्वाच्छेद्धमशक्यत्वाद्बहुमलयुक्तं वर्तते । तदस्यातिमलिनत्वं भावय चिन्तय । तथा मानसनलिनं विबोधय तथा चिन्तयन् मानसं हृदयं तदेव नलिनं कमलं तद्विबोधय समुद्घाटय । तदुद्घाटय च विलोक्य यत्तत्समले रुन्त्स्व । पावनं विभुमेकं परममहोमयमुदितविवेकमनुचिन्तय पावनं भाविनीं नैरञ्जनीं सत्तामपेक्ष्य निर्मलं शुद्धमिति यावत्, विभुं ज्ञानस्वरूपेण सर्ववस्तुव्यापन-शक्त्याधारं, एकमसंख्येयस्वप्रदेशेष्वेकत्वेन ज्ञायकभावेन परिणतं, परममहोमयं सर्वोत्कृष्टकेवलदर्शनरूपप्रकाशमयभास्वरं, उदितविवेकमाविर्भूतभेदग्राहकज्ञानं स्वात्मानं अनुचिन्तय सर्वविभावं परिहृत्य स्वस्वभावानुरूपं ध्यायस्वेत्यर्थः ॥ १ ॥

दम्पतिरेतोरुधिरविवर्ते किं शुभमिह मलकश्मलगर्ते ।

भृशमपि पिहितः स्रवति विरूपं को बहु मनुतेऽवस्करकूपम्, भा० ॥ २ ॥

व्याख्या - इह दम्पतिरेतोरुधिरविवर्ते मलकश्मलगर्ते किं शुभं इहार्स्मिस्तव देहे दम्पतिरेतोरुधिरविवर्ते जाया च पतिश्च दम्पती तयोः क्रमेण स्त्रीपुरुषयोः रेतः पतिता वीर्यपुद्गला रुधिरं मातुः शोणितपुद्गलास्तेषां यो विवर्तोऽन्यान्यपरिणामप्राप्तया शारीरिकसप्तधातुत्वेनोद्भव-स्तस्मिन् । मलकश्मलगर्ते मलो मूत्रपुरीषश्लेष्मकफपित्तस्वेदादिरूपः कश्मलः पापपुद्गलसमूहस्ताभ्यां भृतो गर्तोऽगाधखड्गस्तस्मिन् । किं शुभं किं प्रेमोत्पादक स्वरूपसुन्दरं चर्मरुधिरादिस्तु पश्यसि ? नास्ति किञ्चिदपि । भृशं पिहितोऽपि विरूपं स्रवति तथायं देहो भृशं वस्त्रादिभिरत्यर्थं पिहित आच्छादितोऽपि विरूपं तथाकृतेऽपि बीभत्सनीयं दुर्गन्धादिकं स्रवति सर्वतो निर्झरति । अत ईदृगवस्करकूपं को बहु मन्यते विष्टादिमलभृतः कूपोऽवटोऽवस्करकूपस्तं तादृशं देहं । कः कस्को विवेकी बहु मन्यते प्रियं मन्यते ? न कोऽपि । मूढा एव प्रियमन्तार इत्यर्थः ॥ २ ॥

भजति सचन्द्रं शुचितांबूलं कर्तुं मुखमारुतमनुकूलम् ।

तिष्ठति सुरभि कियन्तं कालं मुखमसुगन्धि जुगुप्सितलालम्, भा० ॥ ३ ॥

व्याख्या - मुखमारुतमनुकूलं कर्तुं सचन्द्रं शुचितांबूलं भजति मुखमारुतं वदनोद्भूतश्वासवायुं, अनुकूलं निसर्गेण सर्वस्य प्रतिकूलदुर्गन्धमयं सन्तं अनुकूलं सौरभयुक्तं कर्तुं विधातुं, सचन्द्रं घनसारसहितं, शुचि सुगन्धरसादिना पवित्रं तांबूलं नागवल्लीडलं भजति चर्वणं करोति । असुगन्धि जुगुप्सितलालं मुखं कियन्तं कालं सुरभि तिष्ठति, न विद्यते सुष्ठु गन्धो यस्य तत्, तथा जुगुप्सिता निन्दिता लाला यस्य तत् ईदृशं मुखं वदनं, कियन्तं कालं अर्धघटिकादिमात्रं सुरभि सुगन्धयुक्तं तिष्ठति संवर्तत इत्यर्थः ॥ ३ ॥

असुरभिगन्धवहोऽन्तरचारि आवरितुं शक्यो न विकारी ।

वपुरुपजिघ्रसि वारंवारं हसति बुधस्तव शौचाचारम्, भा० ॥ ४ ॥

व्याख्या - विकारी गृहीतपुद्गलानामन्यथापरिणामेन जातो विकारी । अन्तरचारी शरीरभ्यन्तरे संचरितुं शीलमस्येत्यन्तरचारी मध्यव्यापीति यावत् । असुरभिगन्धवहः दुर्गन्धप्रापकश्चासवायुः । आवरितुं सुगन्धिपदार्थैराच्छादयितुं । न शक्यः साध्यो नास्ति । एवं सत्यपि त्वं तु वारंवारं पुनः पुनः वपुः शरीरं सुगन्धिद्रव्यैर्विलिप्य विलिप्य उपजिघ्रसि समाजिघ्रसि । एतत् तव त्वदीयं शौचाचारं तनुशुचिकरणव्यापारं बुधः पंडितपुरुषः हसति हास्येनानादरं करोति इत्यर्थः ॥ ४ ॥

द्वादश नव रन्ध्राणि निकामं गलदशुचीनि न यान्ति विरामम् ।

यत्र वपुषि तत्कलयसि पूतं मन्ये तव नूतनमाकूतम्, भा० ॥ ५ ॥

व्याख्या - यत्र वपुषि निकामं गलदशुचीनि द्वादश नव रन्ध्राणि विरामं न यान्ति, तत्पूतं कलयसि, नूतनं तवाकूतं मन्ये, यत्र यस्मिन् वपुषि शरीरे निकामं नितरामत्यर्थं गलदशुचीनि गलन्ति स्रवन्ति अशुचीनि दुर्गन्धवर्णरसस्पर्शवज्जुगुप्सोत्पादकापवित्राणि द्वादश नव रन्ध्राणि क्रमेण स्त्रीपुरुषयोर्द्वादशनवसंख्यानि रन्ध्राणि द्वाराणि विरामं विश्रामं क्षणमप्युपराममिति यावत् न यान्ति न प्राप्नुवन्ति । तत्तादृशं शरीरं त्वं मोहात् पूतं पवित्रं कलयसि जानासीति नूतनं विवेकिजनेऽदृष्टपूर्वं तवाकूतं देवानांप्रियस्याभिप्रायं मन्येऽहमवधारयामीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अशितमुपस्करसंस्कृतमन्नं जगति जुगुप्सां जनयति हन्नम् ।

पुंसवनं धैनवमपि लीढं भवति विगर्हितमतिजनमीढम्, भा० ॥ ६ ॥

व्याख्या - हे चेतन शरीरसंसर्गप्राप्तं उपस्करसंस्कृतं अशितं अन्नं हन्नं जगति जुगुप्सां जनयति, उपस्करसंस्कृतं उपस्करो घृतदधिजीरकहरिद्रानानाव्यञ्जनादिरसवती सामग्री तया संस्कृतं तं पक्वंतादृशं अशितं भुक्तं यदन्नं पायसादिभोजनं तज्जनितं हन्नं पुरीषं जगति समग्रजने जुगुप्सां नासिकानेत्रमनस ग्लानिं जनयति समुत्पादयति । धैनवमपि पुंसवनं लीढमतिविगर्हितं जनमीढं भवति धैनवमपि गवां संबन्धि अपि पुंसवनं स्वादिष्टपुष्टिकारि क्षीरं लीढं सितादिमिश्रितोत्कालितसमास्वादितं तदपि अतिविगर्हितं जनमीढं भवति अतिशयेन निन्दनीयं जनानां मनुष्यादिलोकानां मीढं मूत्रं भवति जायते तच्छरीरं कथं पूतं मन्यसेऽतो मा पूतं मन्यस्वेत्यर्थः ॥ ६ ॥

केवलमलमयपुद्गलनिचये अशुचीकृतशुचिभोजनसिचये ।

वपुषि विचिन्तय परमिह सारं शिवसाधनसामर्थ्यमुदारम्, भा० ॥ ७ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् इह केवलमलमय पुद्गलनिचये इह प्रत्यक्षमनुभूयमाने केवलम-

લમયપુદ્ગલનિચયે કેવલં માત્રં મલમયા મલમાત્રસ્વરૂપાઃ પુદ્ગલાઃ પરમાણુસમુદાયાસ્તેષાં નિચયો રાશિર્યત્ર તત્તથા તસ્મિન્ । અશુચીકૃતશુચિભોજનસિચયે અશુચીનિ અપવિત્રાણિ કૃતાનિ વિહિતાનિ શુચીનિ સ્વરૂપસુન્દરાણિ ભોજનાનિ ઘૃતપૂર્ણાદીનિ સિચયાશ્ચીનાંશુકાદિપ્રવરવસનાનિ યેન તત્તથા તસ્મિન્ વપુષિ શરીરે સારં પ્રધાનભાવં ઉદારં સર્વેભ્યઃ શ્રેષ્ઠં શિવસાધનસામર્થ્યં જીવસ્ય મોક્ષસંપાદની શક્તિરેવૈકાઽસ્તીતિ ચિન્તય પર્યાલોચય, નાન્યદિત્યર્થઃ ॥ ૭ ॥

અથોપસંહરત્રાહ-

યેન વિરાજિતમિદમતિપુણ્યં તચ્ચિન્તય ચેતન નૈપુણ્યમ્ ।

વિશદાગમમધિગમ્ય નિપાનં વિરચય શાન્તસુધારસપાનમ્, ભા૦ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીશાન્તસુધારસગેયકાવ્યેઽશૌચભાવનાવિભાવનો નામ ષષ્ઠઃ પ્રકાશઃ ॥

વ્યાખ્યા - હે ચેત ન હે પ્રાણિન્ યેન નૈપુણ્યેન ઇદમતિપુણ્યં વિરાજિતં તન્નૈપુણ્યં ચિન્તય, યેન સર્વજ્ઞોપદિષ્ટેન સર્વપરભાવનિવૃત્તિકરણસમર્થેન નૈપુણ્યેન સ્વસ્વરૂપનિષ્પાદનકુશલત્વેન ઇદં પ્રાપ્તશરીરં અતિપુણ્યં સુરેન્દ્રાણામપ્યતિશયેન મહનીયભાવં ગતત્વેનાતિપવિત્રં વિરાજિતં શોભિતં ભવતિ તન્નૈપુણ્યં તાદૃશં ચાતુર્યં ચિન્તય સમાલોચય યથા તત્પ્રાપ્નોષિ । વિશદાગમં નિપાનમધિગમ્ય શાન્તસુધારસપાનં વિરચય વિશદં નિર્દોષં આગમનિપાનં સિદ્ધાન્તજલાશયં અધિગમ્ય ગુરુમુખાત્પ્રાપ્ય શાન્તસુધારસપાનં શાન્તસ્વભાવમૃતસ્વાદનં વિરચય કુરુષ્વેત્યર્થઃ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીતપાગચ્છ્રેય સંવિગ્નશાસ્ત્રીયપરમમુનિ

શ્રીબુદ્ધિવિજયમુખ્યશિષ્યશ્રીમુક્તિવિજયગણિ

સતીર્થ્યતિલકમુનિશ્રીવૃદ્ધિવિજયચરણયુગસેવિના

પંડિતગંભીરવિજયગણિના વિરચિતાયાં

શ્રીશાન્તસુધારસટીકાયામશુચિભાવનાવિભાવનો નામ ષષ્ઠઃ પ્રકાશઃ સમજનિ ॥

મરવું આ દુનિયામાં મોટા ભાગના જીવોને ગમતું નથી, જ્યારે જૈન ધર્મ જેને મળ્યો હોય, એનો પ્રયત્ન તો ‘જન્મ’ ને અટકાવવાનો હોય, મરવા માટે તો એ હર પળે તૈયાર જ હોય, એ સમજતો હોય છે કે, સારી રીતે જીવીને જો સમાધિપૂર્વક મૃત્યુને ભેટવામાં આવે, તો થોડા જ કાળમાં ‘જન્મ’ અટકી જાય અને જન્મ અટક્યો, એટલે મૃત્યુ તો અટકવાનું જ ! આમ, મૃત્યુને અટકાવવાનો સાચો ઉપાય જન્મને અટકાવવો એ છે.

- પૂ. આ.ભ. શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્ર સૂ. મહારાજ

॥ सप्तमः प्रकाशः ॥

षष्ठे प्रकाशेऽशुचिभावना प्रोक्ता । अशुचिता चाश्रवसंपादितपरसंबन्धाज्जायते इत्यनेन
संबन्धेनायातामाश्रवभावनां विभावयन्नाह । तत्रायमादिमः श्लोकः-

(भुजङ्गप्रयातं वृत्तम्)

यथा सर्वतो निर्झरैरापतद्भिः प्रपूर्येत सद्यः पयोभिस्तटाकः ।

तथैवाश्रवैः कर्मभिः संभृतोऽङ्गी भवेदव्यायाकुलश्चञ्चलः पंकिलश्च ॥ १ ॥

व्याख्या - यथाऽनेन प्रकारेण सर्वतो दिग्विदिग्भ्यः आपतद्भिर्निर्झरैः आ समन्तादनिरुद्धैः
पतद्भि आगत्य मध्ये प्रविशद्भिः निर्झरैः पर्वतादिभ्यो निर्गतजलप्रवाहैः तटाकः सरः सद्यः
पयोभिः पानीयैः प्रपूर्येत श्रियेत पालिबन्धानपि त्रोटयेत् । तथैव निर्झरपानीयैः सरःप्रकारेणैव
आश्रवैः मिथ्यात्वाविरतिर्हिंसाऽसत्यस्तेयमैथुनममत्वसेवनैरागच्छद्भिः कर्मभिराश्रवासेवन-
फलभूतज्ञानावरणीयादिकर्मबन्धप्रवाहैः संभृतोऽनन्तान्तैः कर्मवर्णणाराशिभिरतिशयेनावष्टब्धो
व्याप्त इति यावत् । अङ्गी प्राणी व्याकुलश्चञ्चलः पंकिलश्च भवेत् व्याकुलो महापीडाभिर-
त्यन्तविह्वलः चञ्चलो भवाद्वभ्रमणशीलत्वेनास्थिरस्थितिकः पंकिलः कर्मकर्ममलिप्तमलिनः
सन्नज्ञानान्धो भवेज्जायेतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ वाचकवरा आश्रवपराभवखिन्नास्तज्जयाय सच्चिन्तातुरा आहुः-

(शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्)

यावत्किञ्चिदिवानुभूय तरसा कर्मैह निर्जीर्यते ।

तावच्चाश्रवशत्रवोऽनुसमयं सिञ्चन्ति भूयोऽपि तत् ।

हा कष्टं कथमाश्रवप्रतिभटाः शक्या निरोद्धुं मया ।

संसारादतिभीषणान्मम हहा मुक्तिः कथं भाविनी ॥ २ ॥

व्याख्या - इह नरभवादिके जन्मनि यावत् यावत्काले यावत्परिमाणं च कर्म
पूर्वसञ्चितपुण्यपापं किञ्चिदिव महाराशिमध्याल्लेशमात्रमिव अनुभूय तत्फलविपाकं सातासातं
भुक्त्वा निर्जीर्यते नितरां जीर्णीकृत्य आत्मप्रदेशेभ्यः पृथक्क्रियते । तावत् तस्मिन्नेव समयादिके
काले तावत्परिमाणं कर्मदलिकं च तरसा शीघ्रतया आश्रवशत्रवः कर्मबन्धहेतवो वैरिणः भूयोऽपि
पुनरपि अनुसमयं समये समये तत्पुण्यपापबन्धरूपकर्म सरूपविरूपतया सिञ्चन्ति पूर्वबद्धशेषे
क्षिप्त्वा वर्धयन्ति । हा कष्टं महासंकटे समागतोऽस्मि । मया मल्लक्षणेन जनेन आश्रवप्रतिभटाः
आश्रवरूपकर्मशत्रुयोद्धारः कथं केनोपायेन रोद्धुः समापतन्तः प्रतिस्खलयितुं शक्याः । हहा कष्टं
अतिभीषणान्महाभयानकात् संसारात् भवकारागृहात् मम मुक्तिर्मोक्षः कथं केनाप्युपायेन भाविनी

भविष्यति न वेति चिन्तयामीत्यर्थः ॥ २ ॥

आश्रवमूलभेदानाह-

(प्रहर्षणवृत्तम्)

मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगसंज्ञाश्चत्वारः सुकृतिभिराश्रवाः प्रदिष्टाः ।

कर्माणि प्रतिसमयं स्फुटैरमीभिर्बध्नन्तो भ्रमवशतो भ्रमन्ति जीवाः ॥ ३ ॥

व्याख्या - सुकृतिभिः प्रवरपुण्यवद्भिरर्हद्भिः सुनिपुणपंडितैश्च मिथ्यात्वाविरतिकषाय-योगसंज्ञा मिथ्यात्वं देवगुरुधर्मवस्तुस्वरूपेषु विपर्यासवती श्रद्धा, अविरतिर्हिंसादिभ्योऽनिवर्तनं, कषाया रागादिपरिणामाः, योग मनोवाक्कायप्रवृत्तय इतिसंज्ञा इतिनामानश्चत्वारश्चतुर्विधाः आश्रवाः कर्मबन्धहेतवः प्रदिष्टाः कथिताः । जीवाः प्राणिनः भ्रमवशतो देवगुरुधर्मसुखादिभ्रान्तिवशात्स्फुटैः स्पष्टाविर्भूतैः अमीभिराश्रवैः प्रतिसमयं समये समये कर्माणि नूतनपुण्यपापानि बध्नन्त आत्मप्रदेशैः सह क्षीरनीरवदभेदसंबन्धं कुर्वन्तः भ्रमन्ति चतुर्गतिषु पर्यटन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथोत्तरभेदानाह-

(रथोद्धतावृत्तम्)

इन्द्रियाव्रतकषाययोगजाः पञ्च पञ्च चतुरन्वितास्त्रयः ।

पञ्चविंशतिरसत्क्रिया इति नेत्रवेदपरिसंख्ययाऽप्यमी ॥ ४ ॥

व्याख्या - अमी आश्रवाः क्रमेण इन्द्रियाव्रतकषाययोगजाः पञ्च पञ्च चतुरन्वितास्त्रयः, इन्द्रियाणि पञ्च, अव्रतानि पञ्च, कषाया चत्वारो, योगास्त्रय इति सप्तदशभेदा इन्द्रियादिजाश्रवाः । पञ्चविंशतिश्चासत्क्रियामीलनादिति प्रोक्तप्रकारेण । नेत्रवेदपरिसंख्ययापि द्विचत्वारिंशत्प्रकारा अपि भवन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ कर्तव्यमुपदिशति-

(इन्द्रवज्रावृत्तम्)

इत्याश्रवाणामधिगम्य तत्त्वं निश्चित्य सत्त्वं श्रुतिसन्निधानात् ।

एषां निरोधे विगलद्विरोधे सर्वात्मना द्राग्यतितव्यमात्मन् ॥ ५ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् इति पूर्वोक्तप्रकारेण । आश्रवाणां प्रोक्तास्वरूपाणां । तत्त्वं आत्मनो बन्धहेतुत्वरूपपरमार्थं । अधिगम्य ज्ञात्वा श्रुतिसन्निधानात् शास्त्राभ्यासपरिचयात् । सत्त्वं तेषां जये सदुपायपूर्वकसामर्थ्यं । निश्चित्य निर्धार्य । विगलद्विरोधे विशेषेण गलन्तः विलयं यान्तः विरोधाः सर्वजीवेषु वैरभावा यस्मिंस्तस्मिन् । एषां निरोधे आश्रवसंवरणे द्राक् शीघ्रयता । सर्वात्मना सर्वोद्यमेन । यतितत्त्वं प्रयत्नपरेण भाव्यमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेनाश्रवभावनां विभावयन्नाह-

परिहरणीया रे, सुकृतिभिराश्रवा, हृदि समतामवधाय ।

प्रभवन्त्येते रे, भृशमुच्छृङ्खला, विभुगुणविभववधाय, परि० ॥ १ ॥

व्याख्या - रे चेतन मन्दधीः सुकृतिभिः सर्वप्रधानपुण्यवद्भिरर्हद्भिः विशालधीपंडितैश्च आश्रवा हिंसाकरणादिबन्धहेतव परिहरणीयाः परिहर्तुमेव योग्याः प्रोक्ताः सर्वदुःख-हेतुत्वादतस्त्वमपि समतां हृदि अवधाय समता सर्वत्र निरीहता मैत्र्यादिरूपपरिणतिः तां हृदि मनसि अवधाय संस्थाप्य तान् परिहर । अकृतपरिहारे जने तु एते हिंसारंभादयः भृशमतिशयेन उच्छृङ्खलाः निर्मुक्तबन्धनत्वेनोद्धता मुत्कलाः सन्त इति यावत् । विभुगुणविभववधाय भवन्ति विभवो विश्वस्तुव्यापिनो ये गुणाः केवलज्ञानदर्शनादयस्तद्रूपो यो विभवः संपद्भिरस्तस्य वधाय विनाशाय भवन्ति संपद्यन्त इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ प्रत्येकाश्रवस्वरूपं विभावयन् प्रथमतो मिथ्यात्वरूपमाह-

कुगुरुनियुक्ता रे, कुमतिपरिप्लुताः, शिवपुरपथमपहाय ।

प्रयतन्तेऽमी रे, क्रियया दुष्टयया, प्रत्युत शिवविरहाय, परि० ॥ २ ॥

व्याख्या - अमी मिथ्यात्वोदयवशीकृताः प्राणिनः कुगुरुनियुक्ताः कुत्सिता अज्ञानोदयेनाज्ञातयथार्थमोक्षमार्गादिस्वरूपा ये गुरवो धर्मोपदेशरस्तैः कुगुरुभिर्नियुक्ताः येऽशुद्धमार्गं नियोजिताः प्रवर्तिता इति यावत् । कुमतिपरिप्लुताः तथा ये स्वत एव मिथ्यात्वोदयवशाः कुमत्या अनाभोगिकानभिग्रहिकमिथ्यात्वोदयेन विपर्यस्तबुद्ध्या परिप्लुताः सद्धर्मेऽस्थिराश्चञ्चलाः कृताः । शिवपुरपथमपहाय ते प्रकारद्वयोक्ताः शिवपुरपथं रत्नत्रयमयं मोक्षमार्गं अपहाय परित्यज्य । दुष्टया हिंसारंभमय्याऽसर्वज्ञप्रणीतयाऽशुद्धया । क्रियया जलाभिषेकपञ्चाग्नितपन-रूपया । प्रयतन्ते प्रौढोद्यमा वर्तन्ते । तत् प्रत्युत शिवविरहाय प्रत्युत मोक्षप्राप्तिमिच्छन्तोऽपि, शिवविरहाय मोक्षवियोगाय संपद्यते । कृत्यश्रद्धाविपर्यासाभ्यां फलविपर्यासत्वादित्यर्थः ॥ २ ॥

अविरत्याश्रवमाह-

अविरतचित्ता रे, विषयवशीकृता, विषहन्ते विततानि ।

इह परलोके रे, कर्मविपाकजान्यविरलदुःखशतानि, परि० ॥ ३ ॥

व्याख्या - अविरतचित्ताः न विरतं विषयहिंसारंभादिभ्यो विरमणं न प्राप्तं चित्तमन्तःकरणं येषां तेऽविरतचित्ता प्राणिनः विषयवशीकृता विषयैः शब्दादिभिर्वशीकृताः तदधीनतां प्राप्ताः सन्तः । इह परलोके इह लोके दुर्लभाजीविकारोगशोकशरीरनाशादिना परलोके नरकपातादिना विततानि अतिदीर्घकालिकत्वेन विस्तीर्णानि । कर्मविपाकजानिपूर्वाचरितदुष्कृतफलोदय-

जनितानि । अविरलदुःखशतानि अविरलानि सघननिरन्तराणि दुःखानां कष्टानां शतानि सह-
स्राणि । विषहन्ते तैः पीडयन्त इत्यर्थः ॥ ३ ॥

इन्द्रियजमाश्रवमाह-

करिझषमधुपा रे, शलभमृगादयो, विषयविनोदरसेन ।

हन्त लभन्ते रे, विविधा वेदना, बत परिणतिविरसेन, परि० ॥ ४ ॥

व्याख्या - करिझषमधुपाः करिणो गजाः झषा मीना मधुपा भ्रमराः । शलभमृगादयः
शलभाः खंजरीटपतंगादिकीटाः मृगा हरिणा आदिना सर्पादयो ग्राह्याः । बत खेदे परिणतिविरसेन
परिणतौ फलपाके विरसो महादुःखकरो भवति यः स तथाभूतस्तेन । विषयविनोदरसेन
विषयविलासप्रेम्णा । विविधा वेदना लभन्ते विविधा बहुभिर्भेदैर्भिन्ना वेदना व्यथाः कदर्थना
विटंबना इति यावत् । लभन्ते प्राप्नुवन्ति तर्हि पञ्चेन्द्रियविषयप्रसक्तानां का कथेत्यर्थः ॥ ४ ॥

कषायजमाश्रवमाह-

उदितकषाया रे, विषयवशीकृता, यान्ति महानरकेषु

परिवर्तन्ते रे, नियतमनन्तशो, जन्मजरामरणेषु, प० ॥ ५ ॥

व्याख्या - उदितकषाया रे रे चेतन सर्वदोषमूलान् कषायान् परिहर । यत उदितकषाया
उदिता हृदये आविर्भूताः कषायाः क्रोधमानमायालोभा येषां ते तथा सन्तः सुभूमपरशुरामा-
दिवत् । विषयवशीकृताः कामभोगाधीनाः कृतयुद्धादिमहारंभाः महानरकेषु सप्तमपृथिवीस्थाड-
प्रतिष्ठानादिषु । यान्ति गच्छन्ति । ततो निर्गत्य नियतवमश्यंभावेन । जन्मजरामरणेषु स्वल्पतर-
स्वल्पतमायुष्केषु प्रायेण तिर्यक्षु । अनन्तशोऽनन्तवारान् । परिवर्तन्ते भूयो भूय उत्पद्यन्त इत्यर्थः
॥ ५ ॥

योगजमाश्रवमाह-

मनसा वाचा रे, वपुषा चञ्चला, दुर्जयदुरितभरेण ।

उपलिप्यन्ते रे, तत आश्रवजये, यततां कृतमपरेण, परि० ॥ ६ ॥

व्याख्या - रे प्राणिन् मनसा दुष्टमनोव्यापारेण । वाचा दुर्भाषणेन । वपुषा दुष्टया
कायचेष्टया । चञ्चलाश्चपलाः प्राणिनः । दुर्जयदुरितभरेण दुर्जयेन दुःखेन जीयते मुच्यते
यस्मादिति दुर्जयः तेन ईदृशेन दुरितभरेण पापसंभारेण । उपलिप्यन्ते अतिशयेनाशुभकर्मकर्दमलिप्ता
भवन्ति । ततः पूर्वोक्तदुःखहेतुत्वात् आश्रवजये बन्धहेत्वनुद्भवे । यततां सुष्ठूद्यमेन प्रवर्ततां ।
अपरेण बन्धहेतुप्रवर्तनेन कृतं पर्याप्तं मा क्रियतामित्यर्थः ॥ ६ ॥

शुभाश्रवा अपि शुभ बन्धहेतुत्वेन मोक्षप्राप्तिप्रतिबन्धका भवन्त्यतो वीतरागत्वसमुत्पादनेन
तेऽपि परिहरणीया इत्युपदिशति-

शुद्धा योगा रे, यदपि यतात्मनां, स्रवन्ते शुभकर्माणि ।

काञ्चननिगडांस्तान्यपि जानीयात्, हतनिर्वृतिशर्माणि, परि० ॥ ७ ॥

व्याख्या - रे चेतन शुभबन्धसाधनप्राप्त्या कृतार्थत्वं मा मन्यस्व । यदपि त्वं शुद्धं
सरागसंयमं प्राप्तो भवसि तदापि शुभबन्धको न त्वबन्धकः । यतो यतात्मनां संयमवतां योगा
मनोवाक्कायव्यापाराः शुद्धाः पापप्रकृतीनां प्रायोऽबन्धका भवन्ति, तैरपि शुभकर्माणि
देवायुर्देवगतिसातावेदनीयोच्चैर्गोत्रादीनि स्रवन्ति बन्धत्वेनागच्छन्ति । अतस्तान्यपि शुभकर्माण्यपि
हतनिर्वृतिशर्माणि हतं प्रतिबद्धं समुद्भवदुद्धमिति यावत् निर्वृतिशर्म सहजं वृत्तिपञ्चकरहितं
मुक्तिस्थं सुखं यैस्तानि तथा । काञ्चननिगडान् जानीयात् स्वर्णमयपादबन्धनशृङ्खला बोधेदित्यर्थः
॥ ७ ॥

उपसंहारमाह-

मोदस्वैवं रे, साश्रवपाप्मनां रोधे धियमाधाय ।

शान्तसुधारसपानमनारतं विनय विधाय विधाय ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये आश्रवभावनाविभावनो नाम सप्तमः प्रकाशः ॥

व्याख्या - रे प्राणिन् एवं पूर्वोक्तप्रकारेण साश्रवपाप्मनां सहवर्त्याश्रवसहितानां पाप्मनां
पापरूप आत्मा स्वरूपं येषां कर्मणां तानि तथा तेषां । रोधेऽनुद्धवोपाये निर्बन्धस्वभाव इति
यावत् । धियं निजां बुद्धिं । आधाय संस्थाप्य । हे विनय हे विविक्तचेतन । अनारतं निरन्तरं ।
शान्तसुधारसपानं शान्तपरिणामामृतरसास्वादं । विधाय विधाय कृत्वा कृत्वा । मोदस्व प्रमोदं
लभस्व ॥ ८ ॥

॥ इति

श्रीतपागच्छीयसंविग्नशाखीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजय-
गणिसतीर्थतिलकमुनिश्रीवृद्धिविजयचरणयुगसेविना पंडितगंभीरविजयगणिना
विरचितायां शान्तसुधारसटीकायामाश्रवभावनाविभावनो
नाम सप्तमः प्रकाशः समजनि ॥

॥ अष्टम प्रकाशः ॥

अत्रादित आरभ्य सप्तम प्रकाशं यावद् विरमणस्वभाववत्यो भावनाः प्रोक्ताः ।

अथेत आरभ्य प्रकृष्टासमाप्तिं यावदादरोपादेयस्वभाव भावना वक्ष्यति ।

तत्र सप्तमप्रकाशे चाश्रवनिरोधायोपदिष्टं । स तु संवरेण निरुद्धो

भवतीत्यनेनाऽऽयातां संवरभावनां विभावयतितस्याश्चायमादिमः श्लोकः :-

(स्वागतावृत्तद्वयम्)

येन येन य इहाश्रवरोधः संभवेन्नियतमौपयिकेन ।

आद्रियस्व विनयोद्योतचेतास्तत्तदान्तरदृशा परिभाव्य ॥ १ ॥

व्याख्या - विनयोद्योतचेता विनयो निवृत्तिविषयादिपरभावेष्प्रवृत्तिरिति यावत् तस्मिन्नुद्यतं उद्यमतत्परं जातं चेतो मन आत्मा वा यस्य स तथा । इह जैनशासने स्थितः । औपयिकेन उपाये भव उपायसत्यो वैपयिकः तेनोपायत्वप्राप्तेनोपायत्वयुक्तेन वा । येन येन य आश्रवरोधो नियतं संभवेत् येन येन संयमसम्यक्त्वक्षमादिना यो मिथ्यात्वादिरूप आश्रवो बन्धहेतुः नियतमवश्यंभावेन रोधोऽभावप्राप्तः संभवेत् अनेनायं रुद्धो भविष्यतीति । आन्तरदृशा ज्ञानचक्षुषा पूर्वं परिभाव्य सम्यक् समालोच्य तत्र तत्र तस्मिन्स्तस्मिन्नाश्रवजये तत्तदुपायभूतसंवरं आद्रियस्व समाचरेत्यर्थः

॥ १ ॥

तदेव क्रमशो दर्शयति-

संयमेन विषयाविरतत्वे दर्शनेन वितथाभिनिवेशम् ।

ध्यानमार्तमथ रौद्रमजस्रं चेतसः स्थिरतया च निरुन्ध्याः ॥ २ ॥

व्याख्या - निरुन्ध्या इति प्रत्येकं संबन्धनीयं । ततः संयमेन प्रवृत्तिनिरोधकस्वभावेन षड्जीवनिकायरक्षणप्रयत्नस्वभावेन च । विषयाविरतत्वे विषयाः शब्दादिपञ्चविधास्तेष्वभिलाषरागद्वेषप्रवृत्त्यात्मका ये आश्रवाः तथा न विद्यते विरतं हिंसादिभ्यो निवर्तनं यत्र स्वभावे सोऽविरतस्तद्भावोऽविरतत्वं. विषयाश्चाविरतत्वं चेति विषयाविरतत्वे द्वे आश्रवरूपे निरुन्ध्याः निरुद्धवनं विधेहि । दर्शनेन शुद्धदेवगुरुधर्मतत्त्वश्रद्धानरूपसम्यक्त्वेन । वितथाभिनिवेशं विगतमपगतं तथात्वं यथार्थं यस्मादभिनिवेशादसदाग्राह्यत्वं वितथावभिनिवेशस्तं विपरीतश्रद्धानाश्रवं निरुन्ध्या इति पूर्ववत् । अथानन्तरमार्तध्यानं रौद्रं च रौद्रध्यानं पूर्वोक्तरूपं ध्यानद्वयमाश्रवं अजस्रं सततं निरन्तरं चेतसो मनोवृत्तेः स्थिरतया स्थिरा निश्चला तद्भावस्तत्ता तथा शुद्धध्येये स्थिरैकाग्रमनोधारणया मिथ्यात्वदुर्ध्यानजन्यान् आश्रवान् निरुन्ध्या इत्यर्थः

॥ २ ॥

(शालिनीवृत्तम्)

क्रोधं क्षान्त्या मार्दवेनाभिमानं, हन्या मायामार्जवेनोज्ज्वलेन ।

लोभं वारांराशिरौद्रं निरुन्ध्याः सन्तोषेण प्रांशुना सेतुनेव ॥ ३ ॥

व्याख्या - क्षान्त्या परकृतापराधानां सम्यक्क्रोधाभावेन सहनपरिणतिः क्षान्तिस्तया क्षान्त्या क्रोधं कोपस्वभावोद्भूताश्रवं । मार्दवेन मृदुर्नम्रपरिणामो विनीतस्वभावः तद्भावो मार्दवं तेन अभिमानं स्वगुणैः स्वस्मिन् बहुमानेनाहंकृतिरूपस्तदुद्भवमाश्रवं । उज्ज्वलेनार्जवेन उज्ज्वलं अतिशयेन निर्मलं निर्दोषं इति यावत् आर्जवं रुजोः सरलस्वभावस्य भावः आर्जवं तेन मायां मा निषेधे या गतौ ममाधारोऽयं जीवो मा सद्गतिं यातु गच्छत्विति ज्ञापिका वक्रा बुद्धिर्माया तां हन्या निर्वासयेः । प्रांशुना सेतुनेव प्रांशुरतिशयेन समुन्नतः सेतुः पालिबन्धस्तेनेव तत्तुल्येन अतिप्रधानेन संतोषेण निरिच्छकस्वभावेन वारांराशिरौद्रं प्रक्षुभितसमुद्रादप्यतिभयानकमनन्तत्वात् लोभं तृष्णाजन्याश्रवं निरुन्ध्या निराकुर्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

(स्वागतावृत्तम्)

गुप्तिभिस्तिसृभिरवमजय्यान् त्रीन् विजित्य तरसाधमयोगान् ।

साधुसंवरपथे प्रयतेथा लप्स्यसे हितमनीहितमिदधम् ॥ ४ ॥

व्याख्या - अजय्यान् जेतुमशक्यान् अयतनाप्रवृत्तिमतश्च । त्रीन् त्रिविधान् मनोवाक्काय-प्रभवान् । अधमयोगान् अशुभव्यापारान् आश्रवान् । तिसृभिरवम गुप्तिभिः त्रिविधाभिरपि मनोवाक्कायप्रवृत्तिनिरोधरूपाभिर्गुप्तिभिरशुभनिवृत्तिशुभप्रवृत्तिभिश्च । तरसा शीघ्रं । विजित्य विशेषेण जित्वा । साधुसंवरपथे शुद्धसंवरमार्गे । प्रयतेथाः प्रधानोद्यमपरो भव । तथाकृते सति त्वं अनाहतमखंडं सनातनं सिद्धं स्वाभाविकं हितं मोक्षसुखं लप्स्यसे प्राप्तो भविष्यसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अतो वक्ष्यमाणप्रयत्नपरो मोक्षगमनसज्जो भवेत्युपदिशति-

(मन्दाक्रान्तावृत्तम्)

एवं रुद्धेष्वमलहृदयैराश्रवेष्वाप्तवाक्य - ।

श्रद्धाचञ्चलितपटपटुः सुप्रतिष्ठानशाली ।

शुद्धैर्योगैर्जवनपवनैः प्रेरितो जीवपोतः ।

स्त्रोतस्तीर्त्वा भवजलनिधेर्याति निर्वाणपुर्याम् ॥ ५ ॥

व्याख्या - एवं पूर्वोक्तेनोपयिकेन संवरेण आश्रवेषु प्रोक्तस्वरूपेषु निरुद्धेषु स्वस्मिन्

प्रोद्भावासत्तां गतेषु सत्सु । तत एवामलहृदयैरमलतां दोषबन्धमलोत्पत्तिरहितत्वेन निर्मलतां प्राप्तानि हृदयानि चेतांसि येषां ते तथा तैः । शुद्धयोगैर्जवनपवनैः शुद्धाः समग्रमिथ्यात्वजन्म विपर्यासाविध्यनादरहिंसादिदोषवर्जिताः योगा मनोवाक्कायजा धर्मव्यापारास्तैरुद्धूतैस्तद्रूपैर्वा जवनपवनै जवनाः शीघ्रवेगकारिणोऽनुकूला ये पवना वायवस्तैः प्रेरितः प्रेरणं नियोगेनेच्छितगमनं प्रापितः । आप्तवाक्यश्रद्धाचञ्चित्सितपटपटुः आप्ता निःसत्ताकीकृतरागद्वेषमोहा वीतरागसर्वज्ञाः तेषां यानि वाक्यानि उपदेशवचनसमूहरूपागमास्तैतां तेषु वा या श्रद्धा शुद्धनिश्चलास्तिकतापरिणतिः तद्रूपञ्चञ्चन् शुद्धप्रकाशसुन्दरः सितपटपटुः सितपटः प्रवहणमध्यगतस्थूणोपरिसमारोपितमहापटः सढ इति लोकप्रसिद्धः तेन पटुः स्फुटनिबिडभावनापवनपूरितप्रवहणगतिवेगवर्धकः । सुप्रतिष्ठानशाली सुष्ठु शोभनं व्रतकर्तव्यं संस्कारधैर्यपूर्णप्रतिष्ठानं सुदृढमधोभागाश्रयस्तेन शाली शोभमानः । जीवपोतश्चेतनप्रवहणं । भवजलनिधेः संसारसागरस्य । स्रोतः प्रवाहं । तीर्त्वा समुत्तीर्य । निर्वाणपुर्या सनातनसहजसुखनगर्या । याति गच्छति निरुद्धसर्वाश्रवः शुद्धश्रद्धायोगसंवरवान्मोक्षगामीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन संवरभावनां विभावयति-

शृणु शिवसुखसाधनसदुपायं शृणु शिवसुखसाधनसदुपायम् ।

ज्ञानादिकपावनरत्नत्रयपरमाराधनमनपायम्, श्रु० ॥ १ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् त्वमर्हदादिभिः सज्ज्ञानिभिरुपदिष्टं शिवसुखसाधनसदुपायं शृणु शिवः सर्वथा निरुपद्रवो मोक्षस्तत्संबन्धि तस्मिन् वा यत्सुखं महानन्दः शिवसुखं तस्य यत्साधनं निष्पादकमीदृशं सदुपायभूतं सत् सत्यः सफलः साधुः सत्पुरुषपूजितः प्रशस्त आदरणीयस्वरूप उपायः सदुपाय उपेयोगपगमहेतुस्तं शृणु यथाशास्त्रं कथ्यमानं श्रवणविषयं कुरुष्व । ज्ञानादिकपावन रत्नत्रयपरमाराधनमनपायं सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र्यरूपस्य पावनस्य आत्मनः पवित्रताकारणस्य रत्नत्रयस्यानन्तरप्रोक्तस्य परमं सर्वोद्यमेनोत्कृष्टं निरतिचारं यदाराधनमखंडैकधारया पालनं वर्तते तदनपायं फलवियोगेन वर्जितमवश्यं मोक्षपदप्रापकः सदुपायो वर्तते अतस्तदाराधनतत्परो भवेत्यर्थः ॥ १ ॥

तदाराधनविधिमेवोपदिशन्नाह-

विषयविकारमपाकुरु दूरं क्रोधं मानं सहमायम् ।

लोभं रिपुं च विजित्य सहेलं भज संयमगुणमकषायम्, श्रु० ॥ २ ॥

व्याख्या - रिपुं चेति प्रत्येकमभिसंबध्यते । क्रोधं मानं सहमायं लोभं चतुर्विधं । ततः परस्मिन् क्रोधमिश्रमानपरिणामं द्वेषं, स्वस्मिन् श्रित स एव रागरूपं प्रोक्तरीत्यैव सर्वैः सह

संयोगाः कार्याः । यथा परस्मिन् वृत्तं क्रोधं समायं क्रोधलोभं द्वेषरूपं, एवं मानं समायं मानलोभमपि द्वेषरूपं । स्वस्मिन्नाश्रितं क्रोधं समायं मानं समायं मानलोभं रागरूपं । समायं लोभं तु मिश्रितपरिणामं रागमेव स्वस्मिन् परस्मिन्नेति निश्चयनयमतं । च इति षड्विधं रिपुं वैरिवर्गं । सहेलं स यथा सत्वरं जितो भवति तथा तं विजित्य तस्य विजयं विधाय । अकषायं न विद्यते कषायोऽनन्तानुबन्ध्यादिषोडशहास्यादिनवनोकषायरूपपञ्चविंशतिभेदभिन्नो रागद्वेषरूपो वा यस्मिन्कर्मणि यथा स्यात्तथा अकषायं । संयमगुणं संयमः शुभाशुभप्रवृत्तिनिरोधस्वभावस्तद्रूपो गुणो जीवधर्मो जीवस्य निर्वृतिस्वभाव इति यावत् तं । भज सदैव सेवस्व । तेन च विषयविकारं विषयाभिलाषरूपविभावं दूरमतिशयेनापाकुरु निषेधय । तदेव रत्नत्रयस्व परमाराधनमित्यर्थः ॥ २ ॥

उपशमरसमनुशीलय मनसा रोषदहनजलदप्रायम् ।

कलय विरागं धृतपरभागं हृदि विनयं नायं नायम्, श्रु० ॥ ३ ॥

व्याख्या – हे आत्मन् पुनराराधनकृते प्रथमतः रोषदहनजलदप्रायं रोषः कोपः स एव दहनो वनाग्निस्तस्य निर्वापणे जलदप्रायं मेघवृष्टितुल्यं । मनसा हृदयेन । उपशमरसं उपशमः क्षमा शान्तिं निर्वृतिपरिणामस्तस्मिन् यो रसः प्रेमनिमग्नता तं । अनुशीलय सदा पालय । विनयं नायं नायं नीत्वा नीत्वा प्राप्य प्राप्येति यावत् विनयं विशिष्टशास्त्रशिक्षासमन्वितनिर्वृत्तिनीतिं । धृतपरभागं धृतः लब्धः संपन्न इति यावत् परभागः परमोत्कर्षः यस्य स तथाविधस्तं । विरागं वैराग्यस्वभावं । हृदि कलय मनसि लक्ष्यस्वेत्यर्थः ॥ ३ ॥

आर्तं रोद्रं ध्यानं मार्जय दह विकल्परचनानायाम् ।

यदियमरुद्धा मानसवीथी तत्त्वविदः पन्था नायम्, श्रु० ॥ ४ ॥

व्याख्या – आर्तं रौद्रं ध्यानं मार्जय कचवरपुञ्चवद्धिहिरुत्क्षिप वा माऽर्जय तयोरुपार्जनं मा कुरु । विकल्परचनानायं शुभाशुभसंकल्पश्रेणिरूपं नायं जालं दह भस्मीकुरु । तथा यदियं तव मानसवीथी मनोहट्टश्रेणिः अरुद्धा सदाऽसंवरितद्वाराऽस्ति, तत् अयं तत्त्वविदः परमार्थज्ञस्य पन्था मार्गो न भवतीति ज्ञात्वा संवृणुष्वेत्यर्थः ॥ ४ ॥

संयमयोगैरवहितमानसशुद्ध्या चरितार्थय कायम् ।

नानामतरुचिगहने भुवने निश्चिनु शुद्धपथं नायम्, श्रु० ॥ ५ ॥

व्याख्या – अवहितमानसशुद्ध्या अवहिता समाधिस्वभावं प्राप्ता सावधाना वा मानसशुद्धिनिर्दोषमनोवृत्तिस्तया । तथा संयमयोगैः षट्कायजीवरक्षणव्यापारैश्च । कायं प्राप्तं स्वशरीरं । चरितार्थय निष्फलत्वं गच्छन्तं सफलं कुरु । नानामतरुचिगहने अनेकमतश्रद्धा-

भिर्भुते । भुवने जगति । नायं नीतियुक्तं शुद्धपथं निश्चिनु सुविमर्शाभ्यासाभ्यां यथार्थागमोक्तं निर्दोषं पंथानं मोक्षमार्गं निश्चिनु निर्धारयेत्यर्थः ॥ ५ ॥

ब्रह्मव्रतमङ्गीकुरु विमलं बिभ्राणं गुणसमवायम् ।

उदितं गुरुवदनादुपदेशं संगृहाण शुचिमिव रायम्, श्रु० ॥ ६ ॥

व्याख्या – गुणसमवायं गुणा ज्ञानारोग्यप्रभावादयस्तेषां यः समवायः संहतिस्तं । बिभ्राणं धारयन्तं तेषां निवासस्थानमित्यर्थः । ईर्दशं विमलं निरतिचारं ब्रह्मव्रतं ब्रह्मचर्यं । अङ्गीकुरु स्वीकुरु । गुरुवदनादुदितं गुरुमुखतो विनिर्गतं । शुचिं पवित्रं । उपदेशं हितशिक्षा-तत्त्ववार्तादिकं । रायमिव रत्नादिनिधानमिव । संगृहाण सम्यगविस्मरणतयाधारयेत्यर्थः ॥ ६ ॥

संयमवाङ्मयकुसुमरसैरतिसुरभय निजमध्यवसायम् ।

चेतनमुपलक्ष्य कृतलक्षणज्ञानचरणगुणपर्यायम्, श्रु० ॥ ७ ॥

व्याख्या – संयमवाङ्मयकुसुमरसैः संयमः सप्तदशविधः सर्वाश्रवसंरोधश्च तथा वाङ्मयः संयमस्योत्पादनवर्धनपालनफलप्रापणगुणविधिमय आगमस्तयोर्विषयेऽनारताभ्यासभावनात्मकानि कुसुमानि सुरभिपुष्पाणि तेषां तेषु वा रसाः प्रेमभरविशेषास्तैः । निजं स्वकीयं । अध्यवसायं परिणतिं । अतिसुरभय सुप्रशस्तगुणप्रसिद्धिमयं संपादय । कृतलक्षण ज्ञानचरणगुणपर्यायं कृतानि प्रसिद्धानि लक्षणानि स्वरूपभूतानि ज्ञानं सामान्यविशेषबोधस्वभावः, चरणं सर्वपरभावनिवृत्तिस्वभावः, गुणा निराकारस्थैर्यादयः, पर्याया उपयोगपरावर्तिरूपेणोत्पादव्यय-धोव्यागुरुलध्वादयः, एषां पदानां समाहारद्वन्द्वे कृते तत्कृतलक्षणज्ञानचरणगुणपर्यायं येन तत् चेतनं जीवस्वरूपं उपलक्ष्य अयमहमिति प्रत्यभिजानीहीत्यर्थः ॥ ७ ॥

वदनमलंकुरु पावनरसनं जिनचरितं गायं गायम् ।

सविनय शान्तसुधारसमेनं चिरं नन्द पायं पायम्, श्रु० ॥ ८ ॥

व्याख्या – हे आत्मन् सविनय विनयविधिसमन्वित । त्वं जिनचरितं जिनानां चरितं विहारोपकारधर्मोपदेशादिप्रवर्तनं । गायं गायं गीत्वा गीत्वा । पावनरसनं पावना पवित्रा रसना जिह्वा यस्मिंस्तत् पावनरसनं । वदनं मुखारविन्दं । अलंकुरु भूषय । एनमनन्तरदर्शितं । शान्तसुधारसमुक्तस्वरूपं । पायं पायं पीत्वा पीत्वा । चिरं प्रभूतकालं यावत् । नन्द सुखसमृद्धो भवेत्यर्थः ॥ ८ ॥

**॥ इति श्रीतपागच्छीयसंविग्नशाखीयपरम
मुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणि**

સતીર્થતિલકમુનિશ્રીવૃદ્ધિવિજયચરણયુગસેવિના પંડિતગંભીરવિજયગણિના
વિરચિતાયાં શ્રીશાન્તસુધારસ ટીકાયાં સંવરભાવનાવિભાવનો
નામાષ્ટમઃ પ્રકાશઃ સમજનિ ॥

વીતરાગ-દશા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?

વીતરાગ દેવ ઈચ્છારહિત છે. નિર્ગ્રન્થગુરુ મૂર્છારહિત છે. મોક્ષદાતા ધર્મ દયા સહિત છે. દયામાં બીજાના સુખની તથા દુઃખ નિવારવાની ઈચ્છા છે તેનો પ્રભાવે પ્રથમ મૂર્છા રહિત થવાય છે. પછી ઈચ્છા રહિત બનાય છે.

ઈચ્છા જીવને સ્વસુખ અને સ્વદુઃખના નિવારણની છે, તેથી દયામૂલક ધર્મમાં પ્રતિપક્ષ ભાવ છે. સર્વના સુખની અને સર્વના દુઃખનિવારણની ઈચ્છા એ સ્વસુખ-સ્વદુઃખ નિવારણની ઈચ્છાથી પ્રતિપક્ષ ઈચ્છા છે. તેથી પ્રથમ મૂર્છા ઘટે છે. અને પછી ઈચ્છા જાય છે. સ્વસુખેચ્છા તથા સ્વદુઃખનિવારણેચ્છા એ રાગાત્મક છે. મૂળધર્મ દયાના સેવનથી તેથી પ્રતિપક્ષ ઈચ્છા પોષાય છે. જેમ કાંટાથી કાંટો જાય, અગ્નિથી અગ્નિ શમે તથા વિષથી વિષનિવારણ થાય, તે ન્યાયે મૂલધર્મરૂપ દયાથી અર્થાત્ સર્વ સુખેચ્છાથી સ્વસુખેચ્છારૂપી રાગદોષનું નિવારણ થાય છે અને વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત થાય છે

મુખને કમલ બનાવો

વિચારના બળ કરતાંય વિવેક-ભાવનું બળ વિશેષ છે અને એનાથી પણ વિશેષ બળ શરણાગતિનું છે. શરણાગતિ એટલે પરમતત્ત્વનો ભાવપૂર્વક આશ્રય એટલે પોતાના અહંની શૂન્યતાનું બળ વિશેષ-સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

હસ્તને, મુખને પદને, હૃદયને, નેત્રને કમલ બનાવો, કમલ બનાવો એટલે લક્ષ્મીને નિવાસ કરવાનું સ્થાન બનાવો. લક્ષ્મીની ઉત્પત્તિ કમલથી છે. હાથથી દાન, મુખથી આશ્વાસન, પદથી પરોપકારનું કામ, હૃદયથી સર્વનું હિતચિન્તન અને નેત્રથી પ્રેમ જ્યારે વહેતો થશે, ત્યારે આ બધા અંગો કમલની શોભાને પામશે.

મુખકમલ બને એટલે હિત, પ્રિય, સત્ય વચન નીકળે, નેત્રકમલ બને એટલે પ્રેમનો પ્રવાહ વહેવા માંડે, હૃદયકમલ બને એટલે હિતચિન્તન થાય, હસ્તકમલ બને એટલે દાન વિતરણ થાય. પદકમલ બને એટલે યાત્રાર્થે ગમન થાય.

પ.પૂ.પં. શ્રીભદ્રંકર વિ. ગણિવર

॥ नवमः प्रकाशः ॥

उक्तोऽष्टमः प्रकाशः । तदन्ते चेतनोपलक्षणायोपदिष्टं । तच्च कर्मावृत्त्यपकर्षेण साध्यं । तदपकर्षस्तु निर्जराधीन इत्यनेन संबन्धेनायातां नवमी निर्जराभावनां विभावयन्नाह । तस्याश्चायमादिमः श्लोकः-

(इन्द्रवज्रावृत्तम्)

यन्निर्जरा द्वादशधा निरुक्ता तद्द्वादशानां तपसां विभेदात् ।

हेतुप्रभेदादिह कार्यभेदः स्वातंत्र्यतस्त्वेकविधैव सा स्यात् ॥ १ ॥

व्याख्या - यन्निर्जरा द्वादशधा निरुक्ता, तत्तपसां द्वादशानां विभेदात् यत्सर्वत्रागमेषु निर्जरा देशेन कर्मपरिषटना द्वादशधा द्वादशप्रकारा निरुक्ता व्युत्पत्तिपूर्वकं कथिता, तत्तस्या जनकहेतूनां द्वादशानां षड्बाह्यषडाभ्यंतराणां तपसां तपोविधानानां विभेदात् विशेषेण कृतो भेदो विभेदस्तस्मात्, देवदत्तस्यानशनजा यज्ञदत्तस्य ध्यानजेति विशेषणादित्यर्थः । इह प्राज्ञजने सर्वत्र । हेतुप्रभेदात् कारणविशेषणादेव । कार्यभेदो जन्ये भिन्नता र्दष्टा, यथा पार्थिवो घटः, सौवर्णिको घटः । स्वातंत्र्यतस्तु निर्विशेषणकर्मपरिक्षयमात्राऽपेक्षया तु सा निर्जरैकविधैव जीवप्रदेशेभ्यः कर्मदलिकानां पृथग्भवनमात्रेव स्याज्जायात इत्यर्थः ॥ १ ॥

उक्तार्थमेव स्पष्टयन्नाह-

(अनुष्टुप्वृत्तद्वयम्)

काष्ठोपलादिरुपाणां, निदानानां विभेदतः

वह्निर्यथैकरूपोऽपि, पृथगुपो विवक्ष्यते ।

व्याख्या - यथैकरूपोऽपि वह्निः यथेति दृष्टान्तोपन्यासाय यथा येन न्यायेन वह्निरग्निः एक रूपोऽपि सर्वोऽप्युष्णदाहकप्रकाशकत्वादि स्वभावत्वेनैकरूपो वर्तते । तथापि काष्ठोपलादिरुपाणां काष्ठं वह्निजनकमरणिगणियार्यादि तदिन्धनानि च उपलाः सूर्यकान्तमण्यादिपाषाणजातयः आदिपदात्पत्रतृण गोमयादीन्धनानि ग्राह्याणि, तद्रूपाणां निदानानां हुतवहोत्पादककारणानां विभेदतो भिन्नत्वहेतुतः पृथग्रूपो भिन्नरूपो यथायं पाणोऽग्निः विवक्ष्यत इष्यत इत्यर्थः ॥ २ ॥

निर्जरापि द्वादशधा तपोभेदैस्तथोदिता ।

कर्मनिर्जरणात्मा तु सैकरूपेव वस्तुतः ॥ ३ ॥

व्याख्या - तथा तेनैव न्यायेन तपोभेदैर्निर्जरोत्पादकैर्बाह्याभ्यन्तरैस्तपसां भेदैर्नातात्वविधानैः निर्जरापि कर्मपरिषटनापि द्वादशधा द्वादशविधा उदिता जिनागमेऽभिहिता । तु पुनः वस्तुतः परमार्थदर्ष्ट्या सा प्रोक्ता निर्जरा कर्मनिर्जरणात्मा देशेनाघक्षणस्वरूपा एकरूपैव निष्केवलं या

कर्म हानिः सैव सेतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ हेतुभूततपःप्रभावचमत्कृता वाचकास्तां स्तुवन्त आहुः-

(उपेन्द्रवज्रावृत्तम्)

निकाचितानामपि कर्मणां यद्गरीयसां भूधरदुर्धराणाम् ।

विभेदने वज्रमिवातितीव्रं नमोऽस्तु तस्मै तपसेऽद्भुताय ॥ ४ ॥

व्याख्या - यत्तपःशक्तिसामर्थ्यं गरीयसां महाविशालसमुन्नतशिखरभृतां ईर्दशानामपि भूधरदुर्धराणां प्रोक्तविशेषणविशिष्टा ये भूधराः पर्वतास्तेभ्योऽपि दुर्धरा विकटा वज्रेणापि दुर्भेद्यत्वात्तेषां । निकाचितानामपि निकाचितानि गाढतरतीव्रकषायरसवशबद्धत्वादुपक्रमोप-शामणापवर्तनासंक्रमणायोग्यत्वेन केवलविपाकवेद्यानि तर्हि शिथिलबद्धानां तु किं वाच्यं ? तेषामपि कर्मणां ज्ञानावरणीयादीनां विभेदनेऽपुनर्विनाश्यत्वेन विनाशने वज्रमिवातितीव्रं पर्वतविनाशने वज्रं सुरेशायुधं दंभोलिः वज्रं यथा पर्वतभेदे तीक्ष्णं वर्तते तथा तपोऽपि प्रोक्तकर्मभेदने वज्रादप्यतितीव्रं तीक्ष्णं वर्तते तस्मै प्रोक्तशक्तिसंपन्नाय अद्भुतायाचिन्त्यमहिम्ने तपसे तपोगुणाय नमोऽस्तु भूयो भूयो मे प्रणतिर्भवत्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

सोदाहरणं तपःप्रभावं स्तुवन्नाह-

(उपजातिवृत्तम्)

किमुच्यते सत्तपसः प्रभावः कठोरकर्माजितकिल्बिषोऽपि ।

दृढप्रहारीव निहत्य पापं यतोऽपवर्गं लभतेऽचिरेण ॥ ५ ॥

व्याख्या - अहो आत्मन् सत्तपसः सतः समीचीनस्यानिरासीभावेनातिचाररहितस्य कृतस्य तपसोऽनशनध्यानादिसाधुसमाचारस्य प्रभावः सामर्थ्यं महिमा किमुच्यते किं मया वक्तुं शक्यते ? नैव शक्नोमि । यतो यस्मात्तपसः प्रभावात् कठोरकर्माजितकिल्बिषोऽपि कठोराणि व्रतिबालस्त्रीगोवधादीनि कर्माणि महानीचाकृत्यसमाचरणानि तैरर्जितं समुपार्जितं किल्बिषं पापकर्मराशिर्येन स तथाभूतः प्राणी सोऽप्यास्तामनीर्दशः । दृढप्रहारी स इव यथासौ कृततथाविधकर्मापि चतुर्विधतपआचरेण मोक्षं लेभे तथान्योऽपि जीवस्तपसः पापं कर्मौघं निहत्य समूलघातं विनाश्य अचिरेण स्वल्पकालेन अपवर्गं अपनष्टरागादिवर्गं मोक्षं लभते प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

पुनरप्युदाहरति-

यथा सुवर्णस्य शुचिस्वरूपं दीप्तः कृशानुः प्रकटीकरोति ।

तथात्मनः कर्मरजो निहत्य ज्योतिस्तपस्तद्विशदीकरोति ॥ ६ ॥

व्याख्या – यथा येन न्यायेन तपसः प्रभावं जानीष्व । यथा सुवर्णस्य काञ्चनस्य दीप्तः सप्रकाशप्रभावान् शुचिस्वरूपं जात्यं रूपनैर्मल्यं कृशानुरग्निः प्रकटीकरोति मलाच्छादितत्वेनाप्रकटः सन् स्पष्टं दर्शयति । तथा तेनैव न्यायेन आत्मनो जीवस्य ज्योतिः सर्वभावाविर्भावकं शुद्धचैतन्यं तपः प्रोक्तरूपं कर्ममलधूलिं निहत्य विनाश्य विशदीकरोति कर्ममलाच्छादितमशुद्धं सत् मलं प्रज्वालय सर्वावभासयुक्तं शुद्धं करोतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

तपोमाहात्म्यमेवाह-

(स्रग्धरावृत्तम्)

बाह्येनाभ्यन्तरेण प्रथितबहुभिदा जीयते येन शत्रु

श्रेणी बाह्यान्तरंगाभरतनृपति-वद्धावलब्धद्रढिम्ना ।

यस्मात्प्रादुर्भवेयुः प्रकटितविभवा लब्धयः सिद्ध्यश्च

वन्दे स्वर्गापवर्गार्पणपटुसततं तत्तपो विश्ववन्द्यम् ॥ ७ ॥

व्याख्या – येन प्रोक्तवक्ष्यमाणप्रभाववता तपसा प्रथितबहुभिदा प्रथिता बृहल्लघुसिंहनिःक्रीडितरत्नावलिकनकावलिगुणरत्नसंवत्सरादिभिर्भूरिविस्तारं प्राप्ताः बहुभिदा बहवोऽतिप्रभूता भिद्यन्ते इति भिदाः । बाह्येनाभ्यन्तरेण प्रायश्चित्तविनयादिना । बाह्यान्तरंगा बाह्या अनादेशकारकप्रतिपक्षिराजादयः अन्तरंगा रागद्वेषकर्मरोगादयः, त एव शत्रवोऽरयस्तेषां या श्रेणी पंक्तिः सा जीयते स्ववशवर्तिनी क्रियते । सा केन साधनेन जीयते इत्याह भरतनृपतिवदवलब्धद्रढिम्ना भरतः श्रीऋषभस्वामिनो ज्येष्ठपुत्रः स एव नृपतिः सकलभारतवासिजनानां स्वामी तद्वत्तत्तुल्यो भावलब्धो भावेन शुद्धमानसिकपरिणामेन लब्धः प्राप्तो यो द्रढिमा विषयसुखरागादिना चालयितुमशक्यत्वं तेन भावलब्धद्रढिम्ना । यस्मात्प्रकटितविभवा लब्धयः सिद्ध्यश्च प्रादुर्भवेयुः । यस्मात्तपःप्रभावात्प्रकटितविभवाः प्रकटिताः सप्रकाशाजनैर्दृश्यमाना विभवाः सज्ज्ञानाविर्भावतनुमलवातस्पर्शमहारोगोपद्रवशान्त्यादिसंपदो यासां तादृशो लब्धय आमर्षौषध्यादितया निष्पन्नशक्तयः सिद्ध्योऽणिमालब्धिप्रभृतयः प्रादुर्भवेयुः प्रकटा भवेयुः समुत्पद्यन्ते । स्वर्गापवर्गार्पणपटु स्वर्गो देवलोकसंपद् अपवर्गो मोक्षस्तयोरर्पणे प्रापणे जीवानामिति शेषः तस्मिन् पटु चातुर्यवत्सामर्थ्ययुक्तमिति यावत् । तत्तपो विश्ववन्द्यं तत्पूर्वोक्तमहाप्रभावयुक्तं तपोऽनशनादिरूपं विश्ववन्द्यं समग्रत्रिभुवनजनपूज्यं । सम्यक् सविनयसमाचरणीयं । सततं निरन्तरं प्रतिसमयं । वन्दे सबहुमानं प्रणतोऽस्मीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन तपोमहिमरूपां निर्जरां विभावयति-

विभावय विनय तपोमहिमानं, (ध्रुवपदं)

बहुभवसञ्चितदुष्कृतममुना लभते लघु लघिमानम्, वि० ॥ १ ॥

व्याख्या - हे विनय हे विशिष्टनिर्वृत्तिकामिन् चेतन त्वं तपोमहिमानं बहिरन्तस्तपसः प्रभावं प्रति विभावय स्वात्मनि वासय तपःपरिणतिमयो भवेति यावत् । अमुना तपसा बहुभवसञ्चितं दुष्कृतं लघुलघिमानं लभते बहुभवसञ्चितं बहुभिरनन्तसंख्येयैर्भवैः कैवर्तकमिथ्याभिमानिदेवगुरुधर्मादिमहाशातनाकारिभिर्जन्मभिः सञ्चितं समुपार्जितं दुष्कृतं पापकर्मभरं लघु शीघ्रं मुहूर्तादिमात्रविधानेऽपि लघिमानं लघोर्भावो लघिमा स्वल्पत्वमसत्त्वं वा तं लघिमानं लभते प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ १ ॥

याति घनापि घनाघनपटली खरपवनेन विरामम् ।

भजति तथा तपसा दुरिताली क्षणभंगुरपरिणामम्, वि० ॥ २ ॥

व्याख्या - घनापि घना कठिनाऽतिशयेन निबिडादपि निबिडा या सा घनापि तार्दश्यपि । घनाघनपटली घनाघनो वार्षको मेघस्तस्य पटली घटामंडली सा । यथा खरपवनेन खरः कर्कशः उग्रगतिमानिति यावत् यः पवनो वायुस्तेन विरामं शीघ्रमवसानं याति व्रजति । तथा तेनैव न्यायेन दुरिताली दुरितानि पापानि तेषां आली श्रेणिः तपसा तपःसमाचारेण कृत्वा । क्षणभंगुरपरिणामं क्षणं क्षणमध्ये भंगुरा विनशनशीला तार्दशं परिणामं स्वभावं भजति प्राप्नोति विनश्यतीत्यर्थः ॥ २ ॥

वाञ्छितमाकर्षति दूरादपि रिपुमपि व्रजति वयस्यम् ।

तप इदमाश्रय निर्मलभावादागमपरमरहस्यम्, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या - हे चेतन इदं प्रत्यक्षं शिवार्थिभिः क्रियमाणं दृश्यते । तपः प्रोक्तरूपं । वाञ्छितं स्वस्याभीष्टं स्वर्गमोक्षसुखादिकं । दूरादपि प्रभूततमकालकर्तव्यादिव्यवधानाद् भावि अपि कार्यं । आकर्षति सुलभसमीपानायासप्राप्यं करोति । तथा रिपुमपि वैरिणां जनमपि । वयस्यं मित्रभावं व्रजति समुत्पादयति । तथा आगमपरमरहस्यं आगमस्य जिनप्रवचनस्य परममुत्कृष्टरूपं रहस्यं सारः वर्तते । तत इदं तपो निर्मलभावात् शुद्धनिराशिस्वभावात् आश्रय समाचरेत्यर्थः ॥ ३ ॥

तपसो भेदानाह-

अनशनमूनोदरतां वृत्ति ह्रासं रसपरिहारम् ।

भज सांलीन्यं कायक्लेशं तप इति बाह्यमुदारम्, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या - अनशनं न विद्यतेऽशनं भोजनं यस्मिन् तपसि तत्तथा चतुर्थादारभ्य षण्मास्यवसानं तत् १ । ऊनोदरतां ऊनमपरिपूर्णमुदरं भोजनमात्रया यत्र तस्य भवस्तत्ता तां २ । वृत्तिहासं वृत्तिराजीविका स्वेच्छा भोगोपभोगोपयोगिवस्तुविषया तस्या हासः परिमाणेन संक्षेपो यत्र तत्तथा ३ । रसपरिहारं रसा घृतादिषड्विकृतयः तेषां परिहारः प्रतिदिनमेकद्वयादिरीत्या सर्वथा त्यजनं वा यत्र तत् ४ । सांलीन्यं संलीनं हस्ताद्यङ्गावयवानां प्रयोजनाभावे संवरणं तद्भावः कर्म वा सांलीन्यं ५ । कायक्लेशं कायो देहस्तस्य क्लेश आभ्युपगमकैः खेदोत्पादकवी-
रासनाद्यासनकेशलुञ्चनातापनादिभिर्यत्र विधीयते तत् ६ । इत्यनन्तरोक्तभेदैर्भिन्नं उदारं आशंसादिसर्वदोष-वर्जितं बाह्यं मिथ्यादृष्टिभिरपि क्रियमाणत्वेन क्रियमाणं चर्मचक्षुर्भिर्दृश्यमानत्वेन बाह्यमौदारिक-शरीरशोषकत्वेन च बहिर्भवं तप प्रोक्तरूपं त्वं भज सेवस्वेत्यर्थः ॥ ४ ॥

प्रायश्चित्तं वैयावृत्यं स्वाध्यायं विनयं च ।

कायोत्सर्गं शुभध्यानं आभ्यन्तरमिदमं च, वि० ॥ ५ ॥

व्याख्या - प्रायश्चित्तं दोषातिचारमलशोधकमालोचनादि दशविधं १ । वैयावृत्यं आचार्यादिदशविधपुंसां योग्यं शुद्धमानाहारवस्त्रपात्रादिसंपादनरूपदशविधं २ । स्वाध्यायं वाचनादानग्रहणादि पञ्चभेदं ३ । विनयं ज्ञानदर्शनादि सप्तविधं ४ । चः पादपूरणे । कायोत्सर्गोऽशुद्धाहारवस्त्रपात्रशरीरचेष्टादेर्व्युत्सर्जनं ५ । शुद्धमात्मशुद्धिकरं ध्यानं धर्मशुक्लरूपं ६ । इदमं चोक्तरूपं आभ्यन्तरं चर्मदृग्दृश्यं निर्जराफलदं कर्मणशरीरदाहकं जैनशासने सम्यग्दृष्टि भिरेव क्रियमाणत्वादन्तरंगं तपो भजस्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥

उक्ततपसः फलं दर्शयति-

शमयति तापं गमयति पापं रमयति मानसहंसम् ।

हरति विमोहं दूरारोहं तप इति विगताशंसम्, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् त्वं इत्येवं वक्ष्यमाणरूपं विगताशंसं गता नष्टा आशंसा इहलोकपरलोकसुखादेरभिलाषो यस्मात्तत्तथाविधं तपः कुरु । तेन च तत्तपस्तवान्यस्य च तापं सर्वसंक्लेशं शमयति शान्तिभावं नयति । पापं पूर्वकृताघराशिं गमयति विनाशयति । मानसहंसं मनोमरालं रमयति शुद्धात्मस्वरूपपंकजवने सानन्दविलासप्रापणेन क्रीडयति खेलापयति । दूरारोहं विमोहं हरतिदूरेण प्रबलतरप्रयत्नलब्धेन सामर्थ्येनारुह्य उल्लङ्घ्यते यः स दूरारोहस्तं विमोहं सम्यक्त्वादिघाते समर्थो मोहोऽनन्तानुबन्धिकषायमिथ्यात्वमोहनीयरूपो विमोहस्तं हरति हुताशनकाष्ठनिकरवद्भस्मीभावं करोतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

સંયમકમલાકાર્મણમુજ્વલ શિવસુખસત્યંકારમ્ ।

ચિન્તિતચિન્તામણિમારાધય તપ્ત્વમ્ હ્રિ વારંવારમ્, વિ૦ ॥ ૭ ॥

વ્યાખ્યા - હે ચેતન હ્રિ જિનશાસને પ્રાપ્તપ્રવેશે સતિ સંયમકમલાકાર્મણં સંયમ
ઇન્દ્રિયનોઇન્દ્રિયરોધવિધિઃ સ એવ કમલા સંપદ્વિસ્તારસ્તસ્યાઃ કાર્મણં વશીકારકારણં
મંત્રૌષધિરૂપં । ઉજ્જ્વલશિવસુખસત્યંકારં ઉજ્જ્વલં આકાંક્ષૌત્સુક્યાદિદોષવર્જિતત્વેન નિર્મલમીદૃશં
યત્ શિવસુખં મોક્ષગતાનન્દઃ તસ્ય સત્યંકારં વ્યાપારપ્રતિજ્ઞાયૈ હસ્તાર્પણં । ચિન્તિતચિન્તામણિં
ચિન્તિતમાત્રસ્યેષ્ટવસ્તુનઃ પ્રાપ્તે ચિન્તામણિં ચિન્તામણિરત્નં વર્તતે । તત્તપો વારંવારં ભૂયો ભૂય
આરાધય સમ્યક્ પાલયેત્યર્થઃ ॥ ૭ ॥

કર્મગદૌષધમિદમિદમસ્ય ચ જિનપતિમતમનુપાનમ્ ।

વિનય સમાચર સૌખ્યનિધાનં શાન્તસુધારસપાનમ્, વિ૦ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીશાન્તસુધારસગેયકાવ્યે નિર્જરાભાવનાવિભાવનો નામ નવમઃ પ્રકાશઃ ॥

વ્યાખ્યા - હે વિનય । ઇદં પ્રત્યક્ષં તપઃ પ્રોક્તસ્વરૂપં કર્મગદૌષધં કર્માણિ પૂર્વોક્તાનિ
તાન્યેવ ગદાઃ કુષ્ઠાદિમહાક્ષેત્રરોગાસ્તેષાં વિનાશનાય ઔષધં રસાયનાદિ શમનીયં વર્તતે । અસ્ય
ચાનુપાનં ઔષધોપરિ પશ્ચાત્ પેયં પથ્યભોજનં જિનપતિમતં શ્રીમદર્હત્પ્રણીતાગમજ્ઞાનકરણં
શીઘ્રારોગ્યવર્ધકં વર્તતે । તથા ઇદં તપઃસમાચરણમેવ સૌખ્યનિધાનં સુખસ્ય ભાવઃ સૌખ્યં તસ્ય
નિધાનં ભાંડાગારરૂપં શાન્તસુધારસપાનં પૂર્વોક્તસ્વરૂપં ચેદમેવ વર્તતે અતઃ ઇદમેવ સમાચર
સમ્યગ્વિધિપૂર્વકં કુર્વિત્યર્થઃ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીતપાગચ્છ્રીય સંવિગ્નશાખીયપરમ મુનિશ્રીબુદ્ધિવિજયમુખ્યશિષ્ય

શ્રીમુક્તિવિજયગણિસતીર્થતિલકમુનિ શ્રીવૃદ્ધિવિજયચરણયુગ-સેવિના

પંડિતગંભીરવિજયગણિના વિરચિતાયાં શ્રીશાન્તસુધારસ ટીકાયાં

નિર્જરાભાવનાવિભાવનો નામ નવમઃ પ્રકાશઃ સમજનિ ॥

- આજે ઘણા કહે છે કે, પુણ્ય-પાપનો પ્રત્યક્ષ ચમત્કાર કયાં જોવા
મળે છે ? પણ આજની દુનિયાનું બરાબર દર્શન થાય, તો આવો પ્રશ્ન
જાગે જ નહિ ! બધાને સુખ જોઈએ છે, કોઈને દુઃખ જોઈતું નથી, છતાં
સુખી થોડા છે, અને દુઃખી ઘણા બધા છે, આજ શું પુણ્ય પાપનો પ્રત્યક્ષ
ચમત્કાર નથી ?

- પૂ. આ.ભ. શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્ર સૂ. મહારાજ

॥ दशमः प्रकाशः ॥

उक्तो नवमः प्रकाशः । तत्र च कर्मरोगौषधस्यानुपानं जिनागमज्ञानमुपदिष्टं । जिनागमे च धर्मास्वाख्यातताऽस्तीत्यनेन संबन्धेनायातां दशमे धर्मस्वाख्यातताभावना विभावयन्नाह-

(उपजातिवृत्तम्)

दानं च शीलं च तपश्च भावो धर्मश्चतुर्धा जिनबान्धवेन ।

निरूपितो यो जगतां हिताय स मानसे मे रमतामजस्रम् ॥ १ ॥

व्याख्या - जिनबान्धवेन जयति रागादीनिति जिनस्तीर्थकरः स एव सर्व हितवत्सलत्वेन बान्धवः सुखसंपादकः, जातावेकवचनं तेन । दानं च दातव्यबुद्ध्या धनादेर्मूर्छापरिहारः । शीलं च शुद्धब्रह्मचर्यपालनेन स्त्रीविषयपञ्चकाभिलाषत्यजनं । तपश्चतुर्थषष्ठादिविधानतो देहममत्व-वर्जनं । भावश्च सत्परिणामपूर्वकसर्वव्रताचारपरिपालनेनाभिनवबन्धनिवृत्तिपुराणकर्मक्षपणतः स्वस्वरूपप्रापणं । चकाराः स्वगताऽनेकभेदज्ञापकाः । चतुर्धा चतुःप्रकारो धर्मः स्वभावसाधको हेतुरूपो निरूपतो मुमुक्षूणां हिताय प्रदर्शितः । स कः ? यो धर्मो जगतां त्रिभुवनोदरवर्तिप्राणिनां हिताय कल्याणाय सर्वकालं प्रवर्तते । प्रोक्तरूपो मे मानसे मम हृदये । अजस्रं निरन्तरमहर्निशं रमतां सविलासं निवासं विधत्तामित्यर्थः ॥ १ ॥

तत्र भावधर्मभेदानाह-

(इन्द्रवज्रावृत्तत्रयम्)

सत्यक्षमामार्दवशौचसंगत्यागार्जवब्रह्म विमुक्तियुक्तः ।

यः संयमः किं च तपोऽवगूढश्चारित्रधर्मो दशधायमुक्तः ॥ २ ॥

व्याख्या - सत्यं सर्वासत्यपरिहरणं, क्षमा क्रोधवर्जनं, मार्दवं मानदशापरिहारः, शौचं चतुर्विधादत्तमलपरिहारेण निर्लेपव्रतधरणं, संगत्यागः धर्मोपकरणं विहाय सर्वधनादिसंयोगत्यागे-नाकिञ्चनतावृत्तिः, आर्जवं मायिकभावं परिहृत्य ऋजुपरिणत्या वर्तनं, ब्रह्म शीलव्रतं, विमुक्तिः विशेषलोभत्यागेन संतोषयुक्तः, यः संयमः यः षड्जीवनिकायसंरक्षणव्यापारः सः । किं च संतोषयुक्तोऽपि तपोऽवगूढः नानाविधतपोभिः संयुक्तः स पूर्वोक्तः समग्रोऽप्ययं दशधा दशविधः चारित्रधर्मो देशतः सर्वतो विरतिधर्म उक्तो जिनैः कथित इत्यर्थः ॥ २ ॥

श्लोकद्वयेनास्य धर्मस्य प्रभावाः प्रोच्यन्ते-

यस्य प्रभावादिह पुष्पदन्तौ विश्वोपकाराय सदोदयेते ।

ग्रीष्मोष्मभीष्मामुदितस्तडित्वान्काले समाश्वासयति क्षितिं च ॥ ३ ॥

व्याख्या - इह विश्वे यस्य प्रोक्तरूपस्य धर्मस्य प्रभावात् अचिन्त्यमहिम्नः सकाशात् पुष्पदन्तौ चन्द्रसूर्यौ द्वावपि विश्वोपकाराय धर्मिजननिवाससामर्थ्याज्जगज्जनानां सुखसंपत्कृते सदोदयेते सदा प्रतिदिनमनादित उदयेते समुद्रच्छतः । च पुनः यस्य प्रभावात् ग्रीष्मोष्मभीष्मां ग्रीष्मो निदाघसमयस्तस्माज्जातो य उष्मा संतापभरस्तेन भीष्मा जनानां संत्रासोत्पादिका तां क्षितिं महीमंडलं काले तदनन्तरभाविनि प्रावृषि उदितः सर्वत्र गगनमंडलव्यापी तडित्वान् सर्गर्जितो विद्युत्वान्मेघः समाश्वासयति समतिशयेन निवृत्तधर्मा विदधातीत्यर्थः ॥ ३ ॥

उल्लोलकल्लोलकलाविलासैर्नाप्लावयत्यंबुनिधिः क्षितिं यत् ।

न घ्नन्ति यद्व्याघ्रमरुद्वाद्या धर्मस्य सर्वोऽप्यनुभाव एषः ॥ ४ ॥

व्याख्या - तथा यत् उल्लकल्लोलकलाविलासैः उत्प्राबल्येन लोलाश्चल्ला ये कल्लोला ऊर्मिसमूहास्तेषां याः कला विभूतिसामर्थ्यविशेषास्तेषां ये विलासाश्चतुर्दिक्षु सवेगप्र-धावनसमुच्छलनप्रसरणादयस्तैः । अंबुनिधिः समुद्रो यत् क्षितिं पृथिवीं न प्लावयति जलप्रवाहैः स्वेदरमध्ये नाकर्षति । तथा यच्च व्याघ्रमरुद्वाद्या न घ्नन्ति व्याघ्रः सिंहः, मरुद्वातो देवश्च, दवो वनानलः, आदिपदात्सर्पनदीप्रभृतयो ग्राह्यः, एते न घ्नन्ति जनवृन्दं न विनाशयन्ति । च एष श्लोकद्वयेनोक्तः सर्वोऽपि समग्रोऽपि धर्मस्य अनन्तरप्रोक्तस्य अनुभावः सामर्थ्यं महिमास्तीति जानीहीत्यर्थः ॥ ४ ॥

धर्मसौजन्यं प्रख्यापयति-

(शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्)

यस्मिन्नेव पिता हिताय यतते भ्राता च माता सुतः ।

सैन्यं दैन्यमुपैति चापचपलं यत्राफलं दोर्बलम् ।

तस्मिन् कष्टदशा विपाकसमये धर्मस्तु संवर्धितः ।

सज्जः सज्जन एष सर्वजगतस्त्राणाय बद्धोद्यमः ॥ ५ ॥

व्याख्या - यस्मिन् कष्टदशाविपाकसमये हे आत्मन् धर्मस्य सौजन्यं पश्य । यत् यस्मिन् वक्ष्यमाणस्वरूपे कष्टदशा विपाकसमये कष्टानि नानाविपत्फलदानस्वभावमयानि पञ्चविधान्तरायासातवेदनीयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्रप्रभृतीनि कर्माणि तेषां दशा तदुदयमुख्यावस्था तद्विपाको महादुष्टरसभृत्साक्षात्तीव्रस्वफलप्रदानं तद्रूपो यः समयोऽवसरस्तस्मिन् । कीदृग्रूपे ? यस्मिन् आस्तामन्यः । चकारः सर्वत्राप्यर्थेन संबध्यते । पिता जनकोऽपि, भ्राता सहोदरोऽपि, माता जनन्यपि, सुतः पुत्रोऽपि, अहिताय स्वस्व शरीरधनादिविनाशकष्टभरप्रापणाय यतते प्रयत्नपूर्वकोद्यमं कुरुते चास्मिन्नपि । सैन्यं यदि स्वयं राजादिस्तदा यस्मिन् युद्धादिके सैन्यं

હસ્ત્યાદિબલમપિ દૈન્યં હતોત્સાહશક્ત્યુદ્ધમત્વેન દીનભાવમુપૈતિ પ્રાપ્નોતિ અસ્મિન્નપિ । તથા યત્ર યસ્મિન્ ચાપચપલં ધનુર્યષ્ટિવચ્ચપલં ચલાચલપતિતોન્નતનમ્નં દોર્બલં ભુજવિક્રમં અફલં નિષ્ફલં કાર્યનિષ્પાદનસામર્થ્યવિકલં । તસ્મિન્નપિ સમયે એષ પૂર્વોદિતો ધર્મઃ સત્યાદિરૂપઃ । તુશબ્દોઽપ્યર્થે । સ ચૈવાર્થે । સ એવ સજ્જનો જગન્મિત્રં સર્વજગત્ત્રાણાય સર્વસ્મિન્નપિ જગતિ ભુવનત્રયે સ્વાશ્રિતાનાં જનાનાં ત્રાણાય રક્ષણપાલનકૃતે સંવર્મિતઃ સજ્જઃ સંવર્મિતો ધૃતધૈર્યાદિકવચ ઉત્પાદિતધૃતિસંવૃત્યભયસ્વભાવઃ સજ્જઃ ક્ષમાસત્યવૈરાગ્યાર્જવમાર્દવસંતોષાદિપ્રહરણવૃન્દૈઃ પ્રગુણો બદ્ધોદ્ધમઃ તદાપિ સ્વીકૃતપ્રૌઢપરાક્રમો જાગતીત્યર્થઃ ॥ ૫ ॥

અથ ધર્મસંપદો નમસ્કુર્વન્નાહ-

ત્રૈલોક્યં સચરાચરં વિજયતે યસ્ય પ્રસાદાદિદં ।

યોઽત્રામુત્ર હિતાવહસ્તનુભૃતાં સર્વાર્થસિદ્ધિપ્રદઃ ।

યેનાનર્થકદર્થના નિજમહઃ સામર્થ્યતો વ્યર્થિતા ।

તસ્મૈ કારુણિકાય ધર્મવિભવે ભક્તિપ્રણામોઽસ્તુ મે ॥ ૬ ॥

વ્યાખ્યા - યસ્ય ધર્મવિભવસ્ય પ્રસાદાત્ નૈર્મલ્યપ્રસક્તિકૃપોપકારાત્ સચરાચરં જંગમસ્થાવરસમન્વિતં ઇદં સર્વસ્ય સ્વાનુભવાદિગમ્યં ત્રૈલોક્યં ત્રયો લોકાઃ સમાહૃતાઃ યસ્મિન્ તત્ ત્રૈલોક્યં સ્વર્ગાદિ વિજયતે સુખાદિ પ્રૌઢતાં લભતે તથા યો ધર્મવિભવઃ તનુભૃતાં દેહિનાં અત્રામુત્ર વર્તમાનભવે ભવાન્તરે ચ હિતાવહો હિતસુખપ્રાપકઃ સન્ સર્વાર્થસિદ્ધિપ્રદઃ સર્વેષાં કાર્યાણાં સ્વર્ગમોક્ષપ્રભૃતીનાં સિદ્ધિર્નિષ્પત્તિસ્તાં પ્રદદાતીતિ સર્વાર્થસિદ્ધિપ્રાપકોઽસ્તિ । તથા યેન ધર્મવિભવેન નિજમહસ્સામર્થ્યતો નિજં સ્વકીયં મહઃ પ્રતાપઃ પ્રભાવો વા તદ્રૂપં યત્સામર્થ્યં શક્તિસ્તેન સ્વાશ્રિતજીવાનાં અનર્થકદર્થના ન અર્થા અનર્થાઃ પ્રાણિનાં વૈરવિરોધાનિષ્ઠાદિભાવાસ્તૈઃ કૃતા યા કદર્થના વિટંબનાસમૂહઃ સા વ્યર્થિતા નિરસ તેન નિષ્ફલીકૃતા । તસ્મૈ પ્રોક્તરૂપાય કારુણિકાય કરુણાપૂરિતસ્વરૂપાય ધર્મવિભવે ધર્મૈશ્વર્યાય મે મમ ભક્તિપ્રણામોઽસ્તુ ભક્ત્યા કૃતઃ પ્રણામઃ પ્રણતિર્ભવત્વિત્યર્થઃ ॥ ૬ ॥

તપાગચ્છાધિરાજ પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજની જૈન જગતને ત્રિપદીની ભેટ

છોડવા જેવો સંસાર - લેવા જેવું સંયમ - મેળવવા જેવો મોક્ષ

(मन्दाक्रान्तावृत्तम्)

अथ धर्म कल्पवृक्षोपमानेन स्तौति-

प्राज्यं राज्यं सुभगदयिता नन्दना नन्दनानां ।

रम्यं रूपं सरसकविताचातुरी सुस्वरत्वम् ।

नीरोगत्वं गुणपरिचयः सज्जनत्वं सुबुद्धिः ।

किं नु ब्रूमः फलपरिणतिं धर्मकल्पद्रुमस्य ॥ ७ ॥

व्याख्या - नु वितर्के । धर्मकल्पद्रुमस्य फलपरिणतिं किं नु ब्रूमः प्रोक्तरूपधर्म एव कल्पद्रुमः सुरपादपः तस्य संबन्धिनी फलपरिणतिं फलपरिपाकरूपां श्रेणिं वयं किं नु ब्रूमः ? कियज्जल्पामः ? कथयितुं न शक्नुमः, अतिप्रभूतत्वादितरकल्पवृक्षफलश्रेण्येकविधैव श्रूयते धर्मरूपस्य कल्पवृक्षस्य त्वनेकविधत्वेनानुभूयमानत्वादिति यावत् । तथाह-यतो धर्माद्राज्यं चक्रवर्तित्वादि प्राज्यं प्रोढमेकच्छत्रं जायते । सुभगदयिता सुभगा सौभाग्यभूषितेष्टा दयिता वल्लभा स्त्री भवति । नन्दनानां पुत्राणामपि नन्दनाः पुत्रा भवन्ति । रूपं शरीरसौन्दर्यं रम्यं जननयनरमणीयं प्राप्यते । सरसकविताचातुरी सरसा माधुर्यचमत्कारोत्पादिका कविता कवित्वकलानैपुण्यं जायते । सुस्वरत्वं कोकिलारुताधःकारी मधुरध्वनिर्भवति । नीरोगत्वं रोगरहितत्वं संपद्यते । गुणपरिचयो गुणानां गांभीर्यौदार्यशौर्यादीनां परिचयः सर्वतो वृद्धिः । सज्जनत्वं जगन्मैत्रत्वं । सुबुद्धिं सन्मतिं लभत इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ धर्मस्वाख्यातभावनां गेयपद्याष्टकेन विभावयन्नाह-

पालय पालय रे पालय मां जिनधर्म ।

मंगलकमलाकेलिनिकेतन करुणाकेतन धीर ।

शिवसुखसाधन भवभयबाधन जगदाधार गंभीर, पा० ॥ १ ॥

व्याख्या - हे जिनधर्म जिनैरर्हद्भिश्चतुर्ज्ञानवद्भिस्तद्भवेऽवश्यं सिद्धितव्यं जानद्भिः स्वयं समाचरितः समाचरणाच्च सर्वज्ञः सर्वदर्शी च भूत्वा सर्वागैर्वेदितः परोपकाराय प्रख्यापितो धर्मो जिनधर्मः तत्संबोधनं हे जिनधर्म । हे मंगलकमलाकेनिकेतन मंगलानि स्वेष्वप्राप्तिहेतवो महोत्सवाश्च तद्रूपा या कमला महालक्ष्मीस्तस्या याः केलयः सुखविलासास्तासां निकेतनं क्रीडासद्य तत्संबोधनं । हे करुणाकेतन करुणा सर्वस्य सर्वापद्भ्यः समुद्धरणं सा केतनं लक्षणं स्वरूपं चेति यावत् यस्य तत्संबोधनं हे करुणास्वरूप । हे वीर हे अविचलितैकपरोपकार-रूप । हे शिवसुखसाधन हे मोक्षमहानन्दनिष्पादनप्रवीण । हे भवभयबाधन हे जन्मजरामरण-दुर्गत्यादिभीतिनिवारण । हे जगदाधार हे त्रिभुवनवासिजनानां शरणागतवत्सल । हे गंभीर हे

अगाधमहिमसागर । मां स्वसेवकं पालय पालय पालय रक्ष समुद्धर मोक्षमन्दिरं प्रापयेत्यर्थः
॥ १ ॥

सिञ्चति पयसा जलधरपटली भूतलममृतमयेन ।

सूर्याचन्द्रमसावुदयेते तव महिमातिशयेन, पा० ॥ २ ॥

व्याख्या – हे श्रीजिनधर्म तव भवतो महिमातिशयेन सर्वातिशायिप्रभावेण । जलधरपटली समुन्नतमेघमंडली । अमृतमयेन एकेन्द्रियादिसर्वस्य सजीवनतादायिमधुररसमयेन पयसा जलेन कृत्वा । भूतलं पृथ्वीमंडलं । सिञ्चति जलप्रवाहेण बीजोद्गमादियोग्यत्वेन सरसं करोति । तथा सूर्याचन्द्रमसौ जगच्चक्षुभूतौ रविविधू उदयेते प्रतिदिनमुद्गच्छतः । अत्र सूर्याचन्द्रमसावुदयेते इति प्रोक्तं । प्रागपि तृतीयश्लोके भावनायामप्युक्तं “यस्य प्रभावात्पुष्पदन्तौ विश्वोपकाराय सदोदयेते” इति, तथाप्यत्र पुनरुक्तदोषो न, क्रमेणोपदेशस्तुतिरूपाभ्यामुक्तत्वादित्यर्थः ॥ २ ॥

निरालंबमियमसदाधारा तिष्ठति वसुधा येन ।

तं विश्वस्थितिमूलस्तंभं तं सेवे विनयेन, पा० ॥ ३ ॥

व्याख्या – येन धर्ममहिम्ना । इयं सचराचरपदार्थसार्थैः प्रत्यक्षा । वसुधा पृथिवी । असदाधारा असन् अविद्यमान आधरोऽधस्तात्स्तंभाद्याश्रयो यस्याः सा तथा अधस्ताद्धारकेण रहितेति यावत् । निरालंबं निर्गतो नैवास्ति आलंब उपरिष्ठान्निबिडरज्ज्वादिसमाकर्षको यत्र तन्निरालंबं यथा स्यात्तथा तिष्ठति गगनमात्रस्था वर्तते, न शेषनागेन धृता, नैव सूर्येण समाकर्षिता, तथा स्वीकारेऽनवस्थादिदोषा दुर्निवारा भवेयुः । यथा शेषस्य क आधारः सूर्यस्य च कः समाकर्षकः ? इत्याद्यन्ते गगनस्थैवापततीति यावत् । अतस्तमनादितः सर्वकालं यावत् । विश्वस्थितिमूलस्तंभं समग्रत्रैलोक्यमर्यादाया मूलस्तंभः स्थितिप्रतिष्ठास्थैर्यायादिस्थूणा तं धर्मप्रभावं स्वीकुरु । तं धर्मं विनयेन कार्यान्तरवर्जनैकाग्रयेण प्रणतिपुरस्सरं सेवेऽहमित्यर्थः ॥ ३ ॥

दानशीलशुभभावतपोमुखचरितार्थीकृतलोकः ।

शरणस्मरणकृतमिह भविनां दूरीकृतभयशोकः, पा० ॥ ४ ॥

व्याख्या – दानशीलशुभभावतपोमुखचरितार्थीकृतलोकः दानादिप्रकारैः कृतार्थीकृता लोका येन स तथा । शरणस्मरणकृतां भविनां धर्मस्य शरणस्मरणकारिणां भव्यानां । येन इह विद्यमानभवेऽपि । दूरीकृतभयशोकः दूरीकृता अभावं प्रापिता भयानि सप्तविधानि शोका इष्टवियोगादिजा येन स तथेत्यर्थः ॥ ४ ॥

क्षमासत्यसंतोषदयादिकसुभगसकलपरिवारः ।

देवासुरनरपूजितशासनकृतबहुभवपरिहारः, पा० ॥ ५ ॥

व्याख्या - यस्य जिनधर्मस्य क्षमादिदशप्रकाररूपो जननीजनकादिरूपभुवनप्रसिद्धो दयादिकः करुणौदार्यशौर्यधैर्यादिरूपश्च सुभगः सकलजगज्जनेष्टः सकलपरिवारः समग्रोऽपि स्वजनवर्गप्रकारो वर्तते स तथा । देवासुरनरपूजितशासन देवा वैमानिकज्योतिष्काः, असुरा भवनपतिव्यन्तराः, नरा विद्याधरचक्रवर्तिवासुदेवादि मनुष्यास्तैः पूजितं बहुमानपुरस्सरं स्वीकृतं शासनमाज्ञा यस्य धर्मस्य तस्य संबोधनं एवं सर्वत्र तस्मात्तेषां कृतबहुभयपरिहारः कृतं रचितं बहूनामसंख्येयानन्तादित्वेनापरिमितानां भवानां जन्मपरंपराणां परिहारोऽभावो येन स तथेत्यर्थः ॥ ५ ॥

बन्धुरबन्धुजनस्य दिवानिशमसहायस्य सहायः ।

भ्राम्यति भीमे भवगहनेऽङ्गी त्वां बान्धवमपहाय, पा० ॥ ६ ॥

व्याख्या - हे श्री जिनधर्म त्वं अबन्धुजनस्य बन्धुः न विद्यते बन्धुः सहोदरादिपरिवारो यस्य स एव जनो मनुष्यस्तस्य परिवारहितस्य बन्धुस्त्वं परिवारोऽसि । तथा त्वं असहायस्य दिवानिशं सहायः न विद्यन्ते सहायाः सहचारिणो यस्य तस्य त्वं दिवानिशं सदैवार्हनिशं सहायः सर्वत्र सहचार्यसि । तथा हे धर्म अङ्गी प्राणी त्वां भवन्तं बान्धवं स्वकीयजनसमूहं अपहाय परिहृत्य स निराधारोऽङ्गी भीमे महाभयानके भवगहने भवारण्ये भ्राम्यति चतुर्गतिषु पर्यटतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

द्रंगति गहनं जलति कृशानुः स्थलति जलधिरचिरेण ।

तव कृपयाखिलकामितसिद्धिर्बहुना किं नु परेण, पा० ॥ ७ ॥

व्याख्या - हे श्री जिनधर्म तव कृपया भवतः संबन्धिनी या कृपा जनोपरि सानुकूलदृष्टिपातरूपा करुणा तया हेतुभूतया । जनस्य गहनं श्वापदाकीर्णं वनं द्रंगति समृद्धनगरायते । कृशानुः वनदवाग्निरपि जलति नीरायते । जलधिः समुद्रोऽपि अचिरेण शीघ्रतया स्थलित स्वाभाविकनिर्जलभूमिभागायते । अखिलकामितसिद्धिः सकलसमीहितस्य सिद्धिर्निष्पत्तिस्तव प्रसादात्संपद्यते । तर्हि हे श्री जिनधर्म त्वां विना बहुना प्रभूतेनापि परेण धनकुटुंबविषयसुखादिना किं नु अस्माकं किं प्रयोजनमस्ति ? न किमपीत्यर्थः ॥ ७ ॥

इह यच्छसि सुखमुदितदशांगं प्रेत्येन्द्रादिपदानि ।

क्रमतो ज्ञानादीनि च वितरसि निःश्रेयससुखदानि, पा० ॥ ८ ॥

व्याख्या - हे धर्म त्वमेव जनानां इह वर्तमानभवे उदितदशाङ्गं सुखं उदितानि वृद्धि प्राप्तानि दशाङ्गानि धनारोग्या विक्लेन्द्रियादिदशविधसाधनानि यत्र तत्तार्दशं सुखं शर्म यच्छसि ददासि । प्रेत्य जन्मान्तरे । इन्द्रादिपदानि इन्द्राहमिन्द्रलोकान्तिकादीनि यच्छसि । च

પુનઃ ક્રમતઃ ક્રમેણ સુરનરભવપરંપરયા । નિઃશ્રેયસસુખદાનિ પરિપૂર્ણત્વેન મોક્ષસુખસંપાદકાનિ જ્ઞાનાદીનિ સર્વજ્ઞત્વસર્વદર્શિત્વાદીનિ । વિતરસિ દદાસીત્યર્થઃ ॥ ૮ ॥

અથોપસંહારમાહ-

સર્વતંત્રનવનીત ! સનાતન સિદ્ધિસદનસોપાન ।

જય જય વિનયવતાં પ્રતિલંભિતશાન્તસુધારસપાન, પા૦ ॥ ૧ ॥

॥ ઇતિ શ્રીશાન્તસુધારસગેયકાવ્યે ધર્મભાવનાવિભાવનો નામ દશમઃ પ્રકાશઃ ॥

વ્યાખ્યા - હે શ્રી જિનધર્મ સર્વતંત્રનવનીત હે સર્વવિશ્વધર્મશાસ્ત્રપરમાર્થભૂતમ્રક્ષણ સનાતન હે ભૂતભવદ્ભવિષ્યત્સર્વસમયવિદ્યમાનાવિનાશિન્ । સિદ્ધિસદનસોપાન હે મુક્તિમન્દિરસમારોહણો-ધ્વંગતિપદપંક્તે “દાદરો” ઇતિ લોકોક્તિઃ । વિનયવતાં વિનીતપુરુષાણાં પ્રતિલંભિતશાન્તસુધારસ-પાન હૈ પ્રતિક્ષણપ્રાપિતશાન્તરસામૃતપાન ત્વં જય જય પરધર્માન્ સર્વાનભિભૂય સર્વોપરિવર્તી ભવેત્યર્થઃ ॥ ૧ ॥

॥ ઇતિ શ્રીતપાગચ્છ્રીયસંવિગ્નશાસ્ત્રીયપરમમુનિશ્રીબુદ્ધિવિજય-

મુખ્યશિષ્યશ્રીમુક્તિવિજયમગણિસતીર્થ્યતિલકમુનિશ્રીવૃદ્ધિવિજયચરણયુગસેવિના

પંડિતગંભીરવિજયગણિના વિરચિતાયાં શ્રીશાન્તસુધારસટીકાયાં

ધર્મસ્વાખ્યાતતાભાવનાવિભાવનો નામ દશમઃ પ્રકાશઃ સમજનિ ॥

- મહા ભયંકર કેન્સર કરતા પણ લોભ વધુ જોખમકારક છે. લોભનો પ્રાથમિક ઈલાજ દાન છે. પણ તેનો કાયમી ઈલાજ તો સંતોષમાં જ રહેલો છે. આ વસ્તુ સાદી સમજથી પણ સમજાય એવી છે કે, રોગ નિવારણ માટે પ્રાથમિક ઈલાજ કરતાં તેનો સ્થાયી ઈલાજ ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ ભાગ ભજવે છે. પ્રાથમિક ઈલાજ તો કેવળ તાત્કાલિક રાહત છે. રોગનું મૂળ કાઢવા માટે તો લાંબા ગાળાની ઔષધિ જ કામે લગાડવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે લોભરૂપી વ્યાધિને જડમૂળથી કાઢવા માટેનો સાચો ઉપચાર સંતોષમાં છે. આપણા મનમાં જ્યાં સુધી સંતોષ પ્રવેશ ન પામે, ત્યાં સુધી લોભ ખસતો નથી. લોભના નિવારણની દિશામાં દાન તો પ્રથમ પગલું છે. સંતોષ ગુણના પ્રભાવે જ લોભનો સમૂળો નાશ શક્ય બને છે.

પૂ. આ. શ્રી. કનકચન્દ્ર સૂ. મહારાજ

॥ एकादशः प्रकाशः ॥

उक्तो दशमः प्रकाशः । तदन्ते च धर्मः सिद्धिसदनसोपानत्वेनोपदिष्टः । सिद्धिश्च
लोकाग्रे प्रतिष्ठिता । अत एकादशे प्रकाशे लोकस्वरूपभावनां विभावयन्नाह ।
तस्याश्चायमादिमः श्लोकः-

(शालिनीवृत्तम्)

सप्ताधोऽधो विस्तृता याः पृथिव्यछत्राकाराः सन्ति रत्नप्रभाद्याः ।

ताभिः पूर्णो योऽस्त्यधोलोक एतौ पादौ यस्य व्यायतौ सप्तरज्जुः ॥ १ ॥

व्याख्या - सप्ताधोऽध इत आरभ्य सोऽयमिति पञ्चमश्लोकपर्यन्तेन कुलकेन लोकस्वरूपं
वर्णयन्तः प्राहुः । या रत्नप्रभाद्या याः प्रोच्यमानस्वरूपा रत्नप्रभाद्या रत्नप्रभेति गुणनिष्पन्नाख्या
यस्याः साद्या प्रथमा यासां ता रत्नप्रभाद्याः, आदिना शर्कराप्रभा २ वालुका ३ पंक ४ धूम ५
तमः ६ तमस्तम इति क्रमेण प्रभापदयुक्ताः । सप्त सप्त संख्याकाः । अधोऽधो विस्तृताः
क्रमेणोपरितनोपरितनाभ्योऽधस्तन्योऽधस्तन्यो विशालाः परिपाट्या एकैकरज्ज्वधिकक्षेत्रप्रमाणा
इति यावत् । छत्राकारा उपर्युपरि प्रतिष्ठितसप्तच्छत्रनिभा एकैका अपि क्रमशः
संक्षिप्तोपरितनवर्तुलाकारा अधस्ताद्विस्तरवत्यः पृथिव्यो भूमयः सन्ति विद्यन्ते ताः । तथा
ताभिः पूर्णः सप्तमहीभिर्व्याप्तो योऽधोलोकोऽस्ति स एतौ द्वौ यस्य पुरुषाकारधृतलोकस्य
सप्तरज्जुर्व्यायतौ पादौ सप्तरज्जुपरिमाणौ व्यायतौ विशेषेण साधिकतया आयतौ समुन्नतत्वेन
दीर्घौ पादौ द्वौ चरणौ भवतः ॥ १ ॥

तिर्यग्लोको विस्तृतो रज्जुमेकां पूर्णो द्विपैरण्वान्तैरसंख्यैः ।

यस्य ज्योतिश्चक्रकाञ्चीकलापं मध्ये काश्यं श्रीविचित्रं कटित्रम् ॥ २ ॥

व्याख्या - अर्णवान्तैरसंख्यैर्द्विपैः पूर्णः अर्णवाः समुद्रा अन्ते पर्यन्ते येषां तेऽर्णवान्ताः
प्रत्येकस्य पर्यन्त एकैकस्यार्णवस्य सद्भावात्तैरण्वान्तैः असंख्यैः संख्यापरिणामरहितैः
द्विपैर्जंबूद्वीपादिभिः पूर्णो व्याप्तो भृत इति यावत्तादृशः । एकां परिपूर्णा । रज्जुं असंख्येययोजनानां
कोटिकोट्य उन्मिता दीर्घदाम्ना तथा प्रमितो विस्तृतो विष्कंभमानः । ज्योतिश्चक्रकाञ्चीकलापं
ज्योतीषि सूर्यचन्द्रादिविमानानि तेषां चक्रं समग्रद्वीपसमुद्रव्यापि मंडलं तद्रूपं काञ्चीकलापं
कट्याभरणवृन्दशोभितं । श्रीविचित्रं श्रियः सरनर-नगर-नगर-तलखनिवन-वाटिका-सरो-
गजतुरंग-भवनादि लक्ष्म्यस्ताभिर्विचित्रं नानाविधविभूषितशोभाभिर्विराजितं । काश्यं संक्षिप्तत्वेन
कृशभावं प्राप्तं क्षामं तानवं गतिमिति यावत् । कटित्रं कटिप्रदेशेन धारकाश्रयत्वेन त्रातं रक्षितं
धृतमिति यावत् कटित्रमुदरं वर्तते यस्य पुरुषाकारलोकोदरस्य मध्येऽन्तरे निवेशितः तिर्यग्लोको

मध्यलोकोऽस्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

लोकोऽथोर्ध्वं ब्रह्मलोके द्युलोके यस्य व्याप्तौ कूर्परौ पञ्चरज्जू ।

लोकस्यान्तो विस्तृतो रज्जुमेकां सिद्धज्योतिश्चित्रको यस्य मौलिः ॥ ३ ॥

व्याख्या - अथ तिर्यग्लोकानन्तरं उर्ध्वं पुरुषाकारस्योर्ध्वभागे । द्युलोके देवलोकमध्यस्थे । ब्रह्मलोके पञ्चमब्रह्मदेवलोकस्य प्रदेशे । पञ्चरज्जू व्याप्तौ यस्य कूर्परौ पञ्चरज्जू पञ्चभिरसंख्येययोजनानां कोटिकोटिकोट्यो दीर्घाभिः रज्जूदामिनीभिरुन्मिते क्षेत्रे व्याप्तौ प्रसरप्राप्तौ यस्य पुरुषाकारभृतलोकस्य कूर्परौ करतलभुजदंडयोर्मध्यभागवयवौ भवतः “कूणीयुग्मेति” लोके । एकां रज्जुं विस्तृतो लोकस्यान्तो लोकान्तप्रदेशः । स सिद्धज्योतिश्चित्रकः सिद्धाः कृतार्था आत्मानस्तद्रूपं तेषां वा ज्योतिः द्योतते भासतेऽनेनेति ज्योतिः निरावरणसिद्धानां प्रभा तेन चित्रको रत्नादिभिरिव मंडितः यस्य लोकपुंसः मौलिः उत्तमाङ्गं मुकुटश्च वर्तते ॥ ३ ॥

यो वैशाखस्थानकस्थायिपादः श्रोणीदेशे न्यस्तहस्तद्वयश्च ।

कालेऽनादौ शश्वदूर्ध्वमत्वाद्बिभ्राणोऽपि श्रान्तमुद्रामखिन्नः ॥ ४ ॥

व्याख्या - यो लोकपुरुषः वैशाखस्थानकस्थायिपादः समतया स्थाप्येते पादौ यत्र तद्वैशाखस्थानकं तेन स्थापितौ पादो यस्य स वैशाखस्थानकस्थायिपादः । श्रोणीदेशे कटिप्रदेशे । न्यस्तहस्तद्वयश्च न्यस्तं स्थापितं हस्तयोः करतलयोर्द्वयं युग्मं येन स तथा अनादौ न विद्यते आदिः प्रथमदिवसादिर्यस्य सोऽनादिस्तस्मिन्ननादिमत्यपि काले प्रारभ्य शश्वदूर्ध्वमत्वात् शश्वदनारतं विश्रामरहितमिति यावत् ऊर्ध्वमत्वात् ऊर्ध्वस्थानेन स्थिरस्थितस्तस्माद्धेतोः । श्रान्तमुद्रां बिभ्राणोऽपि श्रान्तस्य मार्गादिपरिश्रमयुक्तस्य मुद्रा स्वरूपाकारस्तां बिभ्राणोऽपि धारयन्नद्यापि । अखिन्नः परिश्रान्तत्वेन न निषण इत्यर्थः ॥ ४ ॥

सोऽयं ज्ञेयः पुरुषो लोकनामा षड्द्रव्यात्माकृत्रिमोऽनाद्यनन्तः ।

धर्माधर्माकाशकालात्मसंज्ञैर्द्रव्यैः पूर्णः सर्वतः पुद्गलैश्च ॥ ५ ॥

व्याख्या - पूर्वोक्तस्वरूपः लोकनामा लोक इत्याख्यया प्रसिद्धः पुरुषः पुमान् अयं दृश्यमानो ज्ञेय उपलक्षयितव्यः सर्वैर्धीमद्भिः । स च षड्द्रव्यात्मा षट् धर्माधर्माकाश-जीव-पुद्गलसमयाः षड् द्रव्याणि तान्येवात्मा स्वरूपं यस्य लोकपुंसः स तथा प्रोक्त पदार्थैकसमूह एव लोको न त्वन्यत् । स चाकृत्रिमो न केनचिद्देवादिना । निष्पादितः स्वभावसिद्धत्वात् । तथाऽनाद्यनन्तो न विद्येते आद्यन्तौ यस्य सोऽनाद्यनन्तः । धर्माधर्माकाश-कालात्मसंज्ञैः पुद्गलैश्च धर्मो धर्मास्तिकायो गतिपरिणाम परिणतजीवपुद्गलयोर्गति-भिव्यङ्ग्योऽरूप्य चेतनद्रव्यं, अधर्मोऽधर्मास्तिकायः स्थितिर्व्यङ्ग्यः शेषं धर्मवत्, आकाशोऽवगाहव्यङ्ग्यः शेषं धर्मवत्, कालो नवपुराणपरत्वा-

दिहेतुर्वर्तमानलक्षणसमयरूपः, आत्मा कर्ता भोक्ता ज्ञाता चेतनरूपः संज्ञैः प्रोक्तरूपनामवद्भिः पञ्चभिः पुद्गलैश्च परमाणुद्वयणुकाद्यनन्ताणुकस्कन्धपर्यन्तैः । द्रव्यैर्गुणपर्यायवद्भिः पदार्थैः । सर्वत्र ऊर्ध्वाधस्तिर्यक्षु दिक्षु । पूर्णतया भृतोऽस्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

रंगस्थानं पुद्गलानां नटानां नानारूपैर्नृत्यतामात्मनां च ।

कालोद्योगस्वस्वभावादिभावैः कर्मातोद्यैर्नर्तितानां नियत्या ॥ ६ ॥

व्याख्या - तथाऽयं लोकः । नियत्या अनादिलोकस्थितिपरिणत्या । नर्तितानां नर्तनक्रियासुः नियोजितानां अनेकविधपरिणामपरिणतिभाक्कृतानामिति यावत् । पुद्गलानां औदारिकाद्यष्टविध-वर्गणापरिणतानन्तपरमाण्वात्मकस्कन्धानां नटानां नटा जीवपात्राणां नाटयितारस्तेषां । च पुनः । कालोद्योगस्वस्वभावादिभावैः कालः सुखदुःखादिकार्यनिष्पत्ति-योग्योऽवसरः उद्योगस्तन्निष्पादक उद्यमः स्वस्वभावः स्वस्मिन् सुखित्वादिभवनस्वभावता आदिशब्दात्तथाविध-पूर्वकृतकर्मोदयभवितव्यते ग्राह्ये त एव भावाः पदार्थास्तैः । कर्मातोद्यैः कर्माणि कृत्याकृत्यरूपशुभाशुभकर्तव्यानि तान्येवातोद्यानि वीणा-वेणु-मृदंगादिनर्तनाप्रेरकवाद्यानि तैः कृतप्रेरणापूर्वकाणां नानारूपैः नारकतिर्यङ्गरामरैकेन्द्रियाद्याकारैर्धृतबहुविधनेपथ्यैर्नृत्यतां परिपाट्या चतुर्गतिप्रापणपरिहरणरूपनर्तनं कुर्वाणानां । आत्मनां जीवानां पुङ्गलनटानां जीवनर्तकानां च । रंगस्थानं नाट्यमंडपो वर्ततेऽयं लोक इति शेष इत्यर्थः ॥ ६ ॥

एवं लोको भाव्यमानो विविक्त्या विज्ञानां स्यान्मानसस्थैर्यहेतुः ।

स्थैर्यं प्राप्ते मानसे चात्मनीता सुप्राप्यैवाध्यात्मसौख्यप्रसूतिः ॥ ७ ॥

व्याख्या - एवं पूर्वोक्तन्यायेन विविक्त्या आत्मानात्मवस्तुस्वर्गमर्त्यपातालविभागविवेकेन सह विजने स्थित्वा । लोकः प्रोक्तस्वरूपः । भाव्यमानो विविधरूपश्चिन्त्यमानः । विज्ञानां विशिष्टज्ञानवतां । मानसस्थैर्यहेतुः मानसस्य मनोध्यानस्य स्थैर्यं स्थिरस्थितिस्तस्य हेतुर्निमित्तं स्याद्भवेत् । च पुनः । मानसे मनोवृत्तौ । स्थैर्यं स्थिरस्य भावः स्थैर्यं निश्चलत्वं । प्राप्ते लब्धे सति । आत्मनीता आत्महितजननी । अध्यात्मसौख्यप्रसूतिः आत्मिकसुखस्वभावोत्पत्तिः । सुप्राप्यैव सुखेन लभ्यैव भवतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ लोकस्वरूपभावनां गेयपद्याष्टकेन विभावयन्नाह-

विनय विभावय शाश्वतं हृदि लोकाकाशम् ।

सकलचराचरधारणे परिणमदवकाशम्, वि० ॥ १ ॥

व्याख्या - हे विनय हे विनीतात्मन् हृदि स्वचित शाश्वतं सनातनमविनश्वरं लोकाकाशं सर्वदिक्षु लोकसीमापरिमितमाकाशखंडं विभावय विविधभेदैश्चिन्तय । सकलचराचरधारणे

सकलाः समग्रा निःशेषा इति यावत् चराः स्थानान्तरयायिनो विनश्चराश्च परमाणवादयः, न चरा न स्थानान्तरयायिनो न सर्वथा विनश्चरा धर्मास्त्यधर्मास्तिमेरुस्वर्गविमाननरकादयस्तेषां धारणे स्वस्वरूपमर्यादाभाजनीभवने । परिणमन् तत्तदाधेयाकारावस्थानान्तरत्वं भजन् अवकाशः प्रवेशनिर्गमावगाहाश्रयदानत्वं यस्य तं लोकाकाशं ध्यायस्वेत्यर्थः ॥ १ ॥

लसदलोकपरिवेष्टितं गणनातिगमानम् ।

पञ्चभिरपि धर्मादिभिः सुघटितसीमानम्, वि० ॥ २ ॥

व्याख्या – अलोकपरिवेष्टितं लसत् न विद्यते लोको धर्माधर्मपुद्गलजीवानामन्वयो यस्मिन् सोऽलोकः केवलमहानाकाशस्थलीभूतोऽवकाशमात्रस्तेन परि समन्ताद्वेष्टितः स्वोदरमध्ये निवेशितो लसत् दीप्यते पञ्चास्तिकायात्मकत्वेन शोभते च तं गणनातिगमानं गणनया संख्याऽतिगमतिक्रान्तं मानं परिमाणं यस्य सोऽसंख्येयः परिमाणेन वर्तते तं । धर्मादिभिः प्रोक्तस्वरूपैर्धर्मास्तिकायादिभिः पञ्चभिरपि समुदितैः पञ्चसंख्यैरपि न तु क्वचिदेकद्वित्रिभिः । सुघटितसीमानं सुष्ठु सम्यक् शोभना सुन्दरा घटिता रचिता सीमाऽलोकतो भिन्नताबोधिनी मर्यादा यस्य स तम् ॥ २ ॥

समवधातसमये जिनैः परिपूरितदेहम् ।

असुमदणुकविविधक्रियागुणगौरवगेहम्, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या – समवधातसमये संप्रकर्षातिशयेनावधातः सर्वलोककक्षावयवभूतेषु गगनप्रदेशेषु स्वात्मप्रदेशानां प्रक्षेपणं तस्य यः समयोऽवसरस्तस्मिन् । जिनैस्तीर्थकरैः सामान्यकेवलिभिश्च । परिपूरितदेहं परि समन्तात् दिग्विदिक्षु पूरितः समग्रप्रदेशेषु व्यापनरूपेण भूतो देहः सकलप्रदेशसमुदयरूपशरीरं यस्य स एकजीवप्रदेशतुल्यप्रदेशी तं । असुमदणुकविविधक्रिया-गुणगौरवगेहं असवो द्रव्यभावप्राणाः सन्ति एषां तेऽसुमन्तो जीवाः, अणुकाः परमाणु-द्व्यणुकादिसर्वपुद्गलास्तेषां या विविधा गमनावगाहनादिनानाप्रकाराः क्रियाः प्रवृत्तिनिवृत्त्युत्पा-दव्ययस्थित्यादिरूपाः, गुणा ज्ञानादयो वर्णादयश्च तेषां गौरवं हानिवृद्ध्यादिरूपं प्राचुर्यं, द्वन्द्वे कृते तेषां गेहं सर्वेषामाश्रयत्वान्निवाससदनं तद्ध्ययस्वेत्यर्थः ॥ ३ ॥

प्रोक्तस्वरूपे लोके ध्यातव्यप्रकारान् दर्शयति । ततो यत्र यदाकारवर्तनां वक्ष्ये तत्र तत्तथा भावनीयं भावनाधिकारत्वात् ।

एकरूपमपि पुद्गलैः कृतविविधविवर्तम् ।

काञ्चन शैलशिखरोन्नतं क्वचिदवनतगर्तम्, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या – एकरूपमपि इमं लोकं सर्वत्र समग्रपञ्चास्तिकायमयत्वेन एकरूपमपि

सर्वत्रैकाकारधारकं वर्तमानमपि पुद्गलैः पुद्गलस्कन्धानां विचित्राकारपरिणत्या कृतविविधविवर्तं कृता रचिता विविधा अनेकभेदैर्विभिन्ना विवर्ताः । समुदायविभागोत्पादा यस्मिन् स तथा तं आकारभेदयुक्तं भावय । पुद्गलविवर्तमेवाह -क्वचिदिति सर्वत्र संबन्धनीयं । लोकः क्वचित् कियत्प्रदेशेषु काञ्चनशैलशिखरोन्नतं काञ्चनं नानाजातीयसुवर्णं तन्मयाः शैलाः पश्चामेरुनीलवन्निषधरुक्मिमहाहेमवच्छिखरिलधुहेमवद्वक्षस्कारमानुषोत्तराञ्जनगिरिरुचककुण्डल-गिरिग्रभृतिपर्वताः तेषां शिखराणि प्रोक्तान्यपर्वतभूमिस्थजंबूकल्पवृक्षादीनां त्रिविधानि तैरुन्नत उत्तुंगो वर्तते यस्तं । क्वचिदवनतगर्तं क्वचित् केषुचित्प्रदेशेषु अवनता अतिशयेनाधोऽधो निमग्ना गर्ता अधोलोकादिखंडान् यस्मिन्स तथा तम् ॥ ४ ॥

क्वचन तविषमणिमन्दिरैरुदितोदितरूपम् ।

घोरतिमिरनरकादिभिः क्वचनानि विरूपम्, वी० ॥ ५ ॥

व्याख्या - क्वचन केषुचित्प्रदेशेषु । तविषमणिमन्दिरैरुदितोदितरूपं तविषा देवलोकस्तेषु यानि मणिमयानि मन्दिराणि शाश्वतभावपरिणतानि विमानभुवनभौमेयनगराणि तैः प्रभाभासुरैरुदितोदितं वृद्धादप्यतिशयेन वृद्धिप्राप्तं रूपं सौन्दर्यं यस्य स तथा तं । अथवा तविषा भवनव्यन्तरज्योतिःसौधमादिचतुर्विधदेवलोकसमुद्रेषत्प्राग्भारादि पृथिव्यः, मणयः खनिगताभरण-विमान-भवन-भित्ति-स्तंभादिस्थितानि रत्नानि, मन्दिराणि चक्रि-विष्णु-विद्याधरादि निवाससदनानि, तद्भाभिरुदितोदितं रूपं यस्य स तथा तं । क्वचन केषुचित्प्रदेशेषु घोरतिमिरनर-कादिभिः घोरा मलिनसदुर्गच्छनीयभयंकरप्रेतवनादयः, तिमिरं गहनान्धकारयुक्तगुहादि, नरका रत्नप्रभादिपृथिवीगतसीमन्तकादयः, द्वन्द्वे कृते तैः कृत्वाऽतिविरूपोऽतिशयेन विषमं बीभत्सं भयानकं रूपमाकृतिर्दर्शनं यस्य स तथा तं ॥ ५ ॥

क्वचिदुत्सवमयमुज्ज्वलं जयमंगलनादम् ।

क्वचिदमन्दहाहारवे पृथुशोकविषादम्, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या - क्वचित् केषुचित्प्रदेशेषु स्वर्गराजसमृद्धजनमन्दिरादिपुण्यवद्गृहेषु । उज्ज्वलं सातिशयप्रौढं । उत्सवमयं उत्सवा गीत-वाद्य-नृत्य-पुत्रजन्म-विवाह-विजयप्राप्त्यादिमहा-महास्ते प्रचुरा यत्र स तन्मयस्तं । मंगलजयनादं मंगलानि श्रेयोमहासमृद्धिसंपादकानि देवगुरुनमनस्तवन-पूजन-दध्यक्षत्वादीनि जयनादा मगधादिबन्धिवृन्दपठयमानजयजीव-चिरनन्द-दिध्वनयो यत्र स तथा तं । क्वचिदमन्दहाहारवं क्वचित्केषुचित्प्रदेशेषु नरकनरपशु-वधस्थानवियोगिरो-रगृहादिषु । अमन्दहाहारवं अमन्दा अतिमहान्तो हाहारवा हा मातः हा तात हा नाथ हा पुत्र इत्यादिरूपा आरवाः शब्दा यत्र स तथा तं । पृथुशोकविषादं पृथू महाविस्तीर्णौ

શોકવિષાદૌ યસ્મિન્ સ તથા તં શોકો દૌર્મનસ્યં વિષાદો દુર્લભાજીવિકાદિજનિતઃ સ્વેદસ્તૌ પૃથુ
લોકે હત્યર્થઃ ॥ ૬ ॥

બહુપરિચિતમનન્તશો નિખિલૈરપિ સત્ત્વૈઃ ।

જન્મમરણપરિવર્તિભિઃ કૃતમુક્તમમત્ત્વૈઃ ॥ વિ૦ ॥ ૭ ॥

વ્યાખ્યા - કૃતમુક્તમમત્ત્વૈઃ કૃતં પ્રથમમુત્પાદિતં રચિતમિતિ યાવત્ જન્મસંબન્ધાદિપ્રાપ્ત્યા
મુક્તં પચ્છાન્મરણવસ્તુવિનાશાદિના ત્યક્તં મમત્ત્વં દેહાદિષુ મદીયત્વં યૈસ્તે કૃતમુક્તમમ-
ત્વાસ્તેઃ । જન્મમરણપરિવર્તિભિઃ જન્મમરણે પ્રસિદ્ધે તાભ્યાં પરિવર્તયન્તિ પૂર્વપૂર્વપરિ-
હારેણોત્તરોત્તરગ્રહણં કુર્વન્તિ યે તે તથા તૈઃ । નિખિલૈઃ સમસ્તૈઃ । સત્ત્વૈઃ પ્રાણિભિઃ ।
અનન્તશોઽનન્તાનન્તવારાન્ કૃત્વા । બહુપરિચિતં બહુઃ સર્વેષુ પ્રદેશેષુ સર્વૈઃ પરિચિતઃ પુનઃ
પુનર્વ્યાપ્તઃ યઃ સ તથા તમિત્યર્થઃ ॥ ૭ ॥

ઇહ પર્યટનપરાઙ્મુખાઃ પ્રણમત ભગવન્તમ્ ।

શાન્તસુધારસપાનતો ધૃતવિનયમવન્તમ્, વિ૦ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીશાન્તસુધારસગેયકાવ્યે લોકસ્વરૂપભાવનાવિભાવનો નામૈકાદશઃ પ્રકાશઃ ॥

વ્યાખ્યા - ભો ભવ્યા યદિ યૂયં ઇહ ચાતુર્ગતિકે ભવે । પર્યટનપરાઙ્મુખાઃ પર્યટનં
પરિભ્રમણં તસ્માત્પરાઙ્મુખા ભગ્નપરિણામા જાતાઃ । તર્હિ ધૃતવિનયં ધૃતઃ સમ્યક્ પરિણમિતઃ
વિનયઃ વિનમ્રભાવઃ યેન સ તથાભૂતં પ્રાણિનં । શાન્તસુધારસપાનતઃ શાન્તસુધારસપાનસ્ય
પ્રદાનતઃ । અવન્તં ભવભ્રમણાદ્રક્ષણં કુર્વન્તં । ભગવન્તં શ્રીમજ્જિનં । પ્રણમત સુભક્ત્યા નમ્રા
ભવતેત્યર્થઃ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીતપાગચ્છ્રીયસંવિગ્નશાખીયપરમમુનિશ્રીબુદ્ધિવિજયમુખ્યશિષ્યશ્રીમુક્તિ-
વિજયસતીર્થતિલકમુનિશ્રીવૃદ્ધિવિજયચરણયુગસેવિના પંડિતગંભીરવિજયગણિના
વિરચિતાયાં શાન્તસુધારસટીકાયાં લોકસ્વરૂપભાવનાવિભાવનો નામૈકાદશઃ પ્રકાશઃ
સમજનિ ॥

પુન્યના ઉદયથી મળેલા સુખોને રાચી-માચીને ભોગવવા એટલે હાથે કરીને દુર્ગતિ
ઉભી કરવી.

પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્ર સૂ. મહારાજ

॥ द्वादशः प्रकाशः ॥

उक्त एकादशः प्रकाशः । तदन्ते च शान्तसुधारसतो विनयवतां
भवभ्रमणाद्रक्षकजिनप्रणाम उपदिष्टः । शान्तरसविनयप्रणामाश्च धर्मसामग्रीप्राप्त्या
प्राप्यन्ते । सा चातिदुर्लभाऽतो द्वादशे बोधिदुर्लभभावनां विभावयन्नाह ।
तस्याश्चायमादिमः श्लोकः-

(मन्दाक्रान्तावृत्तम्)

यस्माद्विस्मापयितसुमनः स्वर्गसंपद्विलास ।

प्राप्तोल्लासा पुनरपि जनिः सत्कुले भूरिभोगे ।

ब्रह्माद्वैतप्रगुणपदवी प्रापकं निःसपत्नं ।

तदुष्प्रापं भृशमुरुधियः सेव्यतां बोधिरत्नम् ॥ १ ॥

व्याख्या - हे उरुधियो हे महाविशाल हृदयो युष्माभिः स्वहृदि वक्ष्यमाणं विभाव्यतां ।
यस्माद्वक्ष्यमाणस्वरूपाद्बोधिरत्नाद्भूयांसो भव्या विस्मापयितसुमनःस्वर्गसंपद्विलासप्राप्तोल्लासाः
विस्मापयिताश्चित्ते चमत्कारं ग्राहिताः सुमनसो देवाः पंडिता ज्ञानिनश्चेति यावत् यैः स्वर्गसंपदः
इन्द्राहमिन्द्रादिस्वर्गिणां संबन्धिन्यः संपदः स्वर्गसंपदस्तासां ये विलासाः श्रृंगारगीतवाद्यनृत्यसुरी
विनोददीप्त्यादयस्तैः प्राप्तोल्लासाः प्राप्ता भोग्यत्वेनोपगता उल्लासाः प्रकाशा आविर्भावा
महानन्दविस्ताराश्चेति यावत् तथाविधा मनुष्येभ्यः देवत्वेनाभवन् भवन्ति भविष्यन्ति । पुनरपि
देवभोगभुक्तोत्तरकाले स्वर्गाच्च्युत्वा भूयोऽपि मनुष्यत्वे भूरिभोगे सत्कुले भूरयोऽतिप्रचुरा भोगाः
शब्दादिपञ्चविषयजन्यविलासा यस्मिन् तादृशे सत्कुले राज्यसमृद्ध्यादिमत्प्रधानवंशे अजनिः
प्रसूतिर्जन्म भवति । तथा यत् निःसपत्नं अनन्यसदृशं निर्णीतं ब्रह्माद्वैतप्रगुणपदवीप्रापकं ब्रह्म
शुद्धनिरञ्जनचैतन्यस्वरूपं अद्वैतं निर्भेदैकप्रकारं प्रगुणाः प्रकर्षा गुण ज्ञानादयो यस्यां सा पदवी
विशिष्टगतिप्राप्तिः तस्याः प्रापकं साधनं वर्तते । तत्प्रोक्तगुणं भृशमतिशयतो दुष्प्रापं दुर्लभं ।
बोधिरत्नं नरभवादिधर्मसामग्रीं प्राप्य सेव्यतां परिपाल्यतामित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ बोधिप्राप्तिदुर्लभत्वे हेतुमाह-

(भुजंगप्रयातवृत्तत्रयम्)

अनादौ निगोदान्धकूपे स्थितानामजस्रं जनुर्मृत्युदुःखार्दितानाम् ।

परिणामशुद्धिः कुतस्तार्दशी स्याद्यथा हन्त तस्माद्विनिर्यान्ति जीवाः ॥ २ ॥

व्याख्या - अनादौ न विद्यते आदिरुत्पतेः समय-मुहूर्त-प्रहर-दिवस-मास-वर्षादिभिः

प्राथम्यं प्रवाहतोऽप्यपरापर निगोदोत्पत्त्या सर्वकालं विद्यमानत्वादादेरभावो यस्य सोऽनादिस्तस्मिन्ननादौ । निगोदान्धकूपे निगोदश्चासावन्धकूपश्च निगोदान्धकूपस्तस्मिन् । अजस्रं निरंतरं प्रत्येक शरीरेऽवतारप्राप्त्यन्तरालाभावात्सततं स्थितानां निवसतां । निगोदो हि जिनागम परिभाषयाऽन्तर्मुहूर्त स्थितिकांगुलासंख्येयमानचर्मचक्षुरदृश्यानन्तजीवमयं सूक्ष्मं शरीरमुच्यते स एवान्धकूपोऽनन्तजीवानामनन्तजन्मस्थानत्वेनादृश्यतलभागत्वादन्धकूपस्तस्मिन् । स्थितानां कृतनिवासानां । जनुर्मृत्युदुःखार्दितानां जनुषः भूयो भूय एकस्मिन् श्वासनिःश्वासमात्रे बद्धो सप्तदश जन्मानि, मृत्यवोऽपि जन्मोन्मितानि मरणानि कष्टानि तैर्दिताः सदैव पीडिता ये ते तथा तेषां । हन्तेति खेदे । यया परिणामशुद्ध्या । तस्मात्प्रोक्तस्वरूप निगोदान्धकूपात् । जीवाः साधारणशरीरप्राणिनः । विनिर्यान्ति प्रत्येकत्वबादरत्वप्रापणेन निर्गच्छन्ति । तादृशी शुभोदयजनिता ततो निर्गमयोग्या शुद्धा परिणामशुद्धिः वर्धमानपुण्योदयजनिता तानपेक्ष्याखंडसुन्दर परिणतिधारा कुतः स्यात् कस्माद्भवेत् ? साधनसामग्र्यभावान्नैव स्यात् । तस्माद्वोधिर्दुर्लभेत्यर्थः ॥ २ ॥

ततो निर्गतानामपि स्थावरत्वं त्रसत्वं पुनर्दुर्लभं देहभाजाम् ।

त्रसत्वेऽपि पञ्चाक्षपर्याप्तसंज्ञिस्थिरायुष्यवहुर्लभं मानुषत्वम् ॥ ३ ॥

व्याख्या - ततो निगोदराशितः । निर्गतानां कथञ्चिद कस्माज्जाताकामनिर्जराबलादुद्धुतानामपि । देहभाजां प्राणिनां पृथिव्यादित्वमेव लभते । ततः स्थावरत्वमेव भवति प्रायेण । तस्मात् त्रसत्वं पुनर्दुर्लभं त्रसत्वं द्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियत्वं तत्पुनः प्रत्येकशरीरित्वे प्राप्तेऽपि दुर्लभं दुष्प्रापं भवदसंख्योत्सर्पिण्यवसर्पिणीप्रमितपृथिव्यादीनां कायस्थितेरन्तरितत्वात् । त्रसत्वाभावे बोधिलाभाभावोऽतोऽपि दुर्लभं । त्रसत्वेऽपि त्रसत्वं प्रोक्तरूपं तत्प्राप्ते सत्यपि यथोत्तरं क्रमेण पञ्चाक्षपर्याप्तसंज्ञिस्थिरायुष्यवत् दुर्लभं वच्छब्दः प्रत्येकं संबन्धनीयः, ततः पञ्चाक्षवत् पञ्च स्पर्शनादीन्यक्षाणीन्द्रियाणि यत्र जन्मनि तत्पञ्चाक्षवदित्येवं सर्वत्र ज्ञेयं, पर्याप्तय आहारादिषड्विधाः पूरिता यत्र तत्पर्याप्तवत्, संज्ञा दीर्घकालिककार्यविचारकृन्मनोज्ञानवद्यद्भवति तत्संज्ञि, स्थिरायुष्यवत् स्थिरं दीर्घनिबिडनिश्चलमायुर्जीवितं विद्यते यत्र तत्तथाविधं त्रसत्वं दुर्लभं, तदभावे बोध्यभावः प्रोक्तरूपत्रसत्वं नारकतिर्यग्देवेष्वपि विद्यते, न च तत्र सर्वागान्वितबोधिलाभोऽस्तीत्यत आह-मानुषत्वं ततोऽपि सर्वांगसमन्वितं मानुषत्वं मनुष्यजन्मवत्त्वं सुदुर्लभं वर्तते । अत्रैव समग्रधर्मसामग्रीलाभसंभवोऽस्तीत्यतः प्रमादमपहाय प्रयतो भवेत्यर्थः ॥ ३ ॥

प्रयत्नायैवोपदिशन्नाह-

तदेतन्मनुष्यत्वमाप्यापि मूढो महामोहमिथ्यात्वमायोपगूढः ।

भ्रमन् दूरमग्नो भवागाधगते पुनः क्वप्रपद्येत तद्बोधिरत्नम् ॥ ४ ॥

व्याख्या - तत्तस्मात्पूर्वोक्तमनुष्यजन्मदुर्लभविज्ञानात्त्वं एतत् मनुष्यत्वं साक्षाद्दृश्यमानं प्राप्नोऽस्ति, प्रयत्नपरो धर्म समाचर, तदकरणात् त्वमपि मनुष्यत्वमाप्यापि मनुष्यजन्मप्राप्तोऽपि महामोहमिथ्यात्वमायोपगूढः महामोहोऽष्टाविंशतिविधसमग्रमोहोदयः, मिथ्यात्वं देवगुरुधर्मेषु विपरीतश्रद्धाभावः, माया परवञ्चनवृत्तिः, तैरुपगूढोऽतिशयेन व्याप्तो ग्रस्त इति यावत् । भवागाधगते भवैरनन्तजन्मभिरप्यगाधोऽलभ्यपारो यद्वा भव एव संसार एवागाधोऽलब्धतीरो भवागाधः स एव गतो गंभीरभूच्छिद्रं तस्मिन् । दूरमग्नोऽतिप्रगाढतरं ब्रुडितो भ्रमन् उन्मग्ननिमग्नतां कुर्वन् । मूढोऽज्ञातोपायत्वेन व्याकुलः सन् । पुनर्भूयः । तद्बोधिरत्नं पूर्वोक्तमहामहर्ष्यं धर्मसामग्री चिन्तामणी । क्व क्वेषु द्रव्यक्षेत्रकालभावेषु लब्धेषु प्रपद्येत प्राप्नुयात् ? न क्वापीत्यर्थः ॥ ४ ॥
अथ वर्तमानकालवैषम्येण श्रद्धाशिथिलकारिहेतुविद्यमानतादर्शनपूर्वकं दृढश्रद्धायुक्तं भवितव्यमित्युपदिशति-

(शिखरिणीवृत्तम्)

विभिन्नाः पन्थानः प्रतिपदमनल्पाश्च मतिनः

कुयुक्तिव्यासंगैर्निजनिजमतोल्लससरसिकाः ।

न देवाः सांनिध्यं विदधति न वा कोऽप्यतिशय

स्तदेवं कालेऽस्मिन् य इह र्दढधर्मा स सुकृती ॥ ५ ॥

व्याख्या - अस्मिन् प्रत्यक्षमनुभूयमाने कालेऽतिक्लिष्टभावापन्ने पञ्चमारके कलियुगे पन्थानो मोक्षमार्गा विभिन्ना विविधान् भेदान् प्राप्ताः तान् दृष्ट्वा दोलायमानमानसाः श्रद्धाशैथिल्यं भजन्तीत्येको हेतुः १ । अत्रायं भावः - ईश्वरकारणिका ईश्वरानुग्रहादेव, कालवादिनः कालादेव, स्वभाववादिनः स्वभावादेव, पुरुषाकारवादिनः पौरुषात्, नियतिवादिनो नियतितः, मोक्षादिसकलकार्यसिद्धिं मन्यन्ते । प्रतिपदं स्थाने स्थाने ग्रामेषु नगरेषु वनाश्रमादिषु । अनल्पाश्च अतिप्रभूताः । चकारादतिस्वमताग्रहग्रस्ताश्च । मतिनो बौद्धसांख्यनैयायिकवैशिष्टिक-जैमिनीयचार्वाकादिमतवादिनः सन्ति । कीदृशास्ते ? कुयुक्तिव्यासंगैर्निजनिजमतोल्लससरसिकाः कुत्सिका वस्तुस्वरूपे विसंवादिन्योऽप्रमाणभूता इति यावत् युक्तयो न्यायघटनाः यथेश्वरकृज्जगत् कार्यत्वात् घटवत्, यत्र यत्र कार्यत्वं तत्र तत्र बुद्धिमत्कर्तृकत्वं दृष्टं, यथा घटे कुलालः तथा चात्र, स च बुद्धिमानीश्वर इत्यत्र कार्यत्वमात्रानुमानप्रतिबद्धा वस्तुस्वरूपानुभवविकलत्वात् ।

कुयुक्तयस्तासां व्यासंगाः यथार्थवस्तुस्वरूपाविसंवादकविचारान् परित्यज्यैककुयुक्तिपरत्वेना-
सक्तयस्तैः कृत्वा । निजनिजमतं स्वस्वदर्शनपक्षस्तस्य य उल्लासः पुष्टिवृद्धिश्च तस्मिन्
रसिकास्तद्रसास्वादलंपटाः सन्ति, अयं द्वितीयो हेतुः २ । तथा दोलायमानश्रद्धावतां दृढता येन
क्रियते स उपायो न दृश्यते । यतोऽस्मिन् काले देवाश्चतुर्विधा विद्यमाना अपि तेषां तथाऽस्माकं
तथाविधपुण्यबलयोग्यताऽभावात् । सांनिध्यं साहाय्यं । न विदधति धर्मफलं स्वस्य
स्वर्गसंपन्नप्राप्तिप्रदर्शनादिना धर्मे दृढतां नोत्पादयन्तीति तृतीयो हेतुः ३ । वाऽथवा ममान्येषामपि
कोऽप्यवधिमनःपर्यायकेवलज्ञानजातिस्मरणादिरूपेष्वन्यतरोऽतिशयो ज्ञानप्रकर्षो नास्ति येन
धर्माधर्मफलं स्वर्गनरकादिकेगतं स्वकीयान्येषामतीतभवं च दृष्ट्वा धर्मे दृढत्वं भजाम उत्पादयामो
वा । तदेवं प्रोक्तरूपे स्थिते सति किं विधेयमित्याह-हे आत्मन् इह वर्तमानावसरे यः कश्चित्
दृढधर्मा निश्चलधर्मश्रद्धावान् त्वया दृश्यते तं दृष्ट्वा भवता स धर्मनिश्चलः सुकृती अहोऽयं
प्रबलपुण्यबली नान्यथैवंविधो भवतीति ध्येयं, तदेव स्वदृढत्वसंपादनोपाय इत्यर्थः ॥ ५ ॥

उक्तोपायेन दृढतां प्राप्य यत्कर्तव्यं तदाह- (शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्)

यावद्देहमिदं गदैर्न मृदितं नो वा जराजर्जरं ।

यावत्त्वक्षकदंबकं स्वविषयज्ञानावगाहक्षमम् ॥

यावच्चायुरभंगुरं निजहिते तावद्बुधैर्यत्यतां ।

कासारे स्फुटिते जले प्रचलिते पालिः कथं बध्यते ॥ ६ ॥

व्याख्या - बुधैर्विवेकवद्भिः पंडितैः । यावत् यावति परिमाणे कालेऽद्यापि । इदं
विद्यमानं । देहं कायं । गदैः कुष्ठभगंदरवातपित्तकफादिभिः रोगैः न मृदितं मर्दयित्वा न
चूर्णीकृतं । वाऽथवा यावत् जराजर्जरं जरा वयोहानिस्तया जर्जरं जीर्णं न भवति । तु पुनर्यावत्
अक्षकदंबकमिन्द्रियगणं स्वविषयज्ञानावगाहक्षमं स्वस्वविषयज्ञानस्यावगाहने व्याप्तुं समर्थं
भवति । यावच्चायुरभंगुरं यावत्स्वायुषोऽभंगदशा वर्तते । तावत् तत्परिमाणे काले । निजहिते
आत्मनः सुखदायके धर्मे यत्यतां भवद्भिः सोद्यमपरैः प्रवृत्त्यतां । कासारे सरोवरे स्फुटिते
पद्माभंगे प्राप्ते सति । जले सरोगतनीरे प्रचलिते प्रचुरप्रवाहैर्निर्गते सति । कथं केनोपायेन ।
पालिः पद्मा । बध्यते बध्नुं शक्यते ? न कथञ्चित्केनापि बध्यत इत्यर्थः ॥ ६ ॥

आलस्यं नैव कर्तव्यमिति बोधयति-

(अनुष्टुप्वृत्तम्)

विविधोपद्रवं देहमायुश्च क्षणभंगुरम् ।

कामालंब्य धृतिं मूढैः स्वश्रेयसि विलंब्यते ॥ ७ ॥

व्याख्या - देहं शरीरं । विविधोपद्रवं नानाजातीयैरूपद्रवै रोग विद्युज्जलाग्नि-शस्त्र-सर्प-श्वापदादिविघातहेतुभिरनुबद्धं वर्तते । तथापि आयुश्च च पुनरायुर्जीवितं । क्षणभंगुरं क्षणमात्रैऽकस्मात्काचभाजनवद्भंगप्रापणशीलं ज्ञायमाने । तथापि मूढैरज्ञातभवपरमार्थैः । कां किंनामिकां । धृति धैर्यं वज्रकठोरहृदयत्वं । आलंब्य निर्भयनिश्चिन्ततायै समालंबनं धारयित्वा । स्वश्रेयसि आत्मनः कल्याणसंपादने विलंब्यते आलस्यादिभिरेव कालो निर्गम्यते ? तन्न ज्ञायत् इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन बोधिदुर्लभभावनं विभावयन्नाह-

बुध्यतां बुध्यतां बोधिरतिदुर्लभा जलधिजलपतितसुररत्नयुक्त्या ।

सम्यगाराध्यतां स्वहितमिह साध्यतां बाध्यतामधरगतिरात्मशक्त्या, बु० ॥ १ ॥

व्याख्या - बोधिरतिदुर्लभा बोधिर्मनुष्यजन्मार्थक्षेत्रावतारादिर्वक्ष्यमाणस्वरूपा धर्मसाधनप्राप्तिसामग्री साऽतिदुर्लभा दुःखेन महाकष्टप्रबन्धेनानन्तपुद्गलपरावर्तनमितेन भवभ्रमणेन लभ्यते जीवैरित्यतिदुर्लभा वर्तते इत्येवं भवद्भिः बुध्यतां बुध्यतां सम्यग् ज्ञायतां ज्ञायतां तद्वेदनेऽत्यादरः क्रियतामित्यर्थः । ज्ञापनाय वीप्सा कृता । दृष्टान्तेन दुर्लभतां स्पष्टयति जलधिजलपतितसुररत्नयुक्त्या जलधिः समुद्रस्तत्संबन्ध्यगाधजले पतितं करतलतो भ्रष्टं सुररत्नं चिन्तामणिरत्नं यथा पुनर्गृहीतुं लब्धुं च दुर्लभं दृश्यते, तथैव मनुष्यभवादिसमस्तता-युक्तधर्मसाधनप्राप्तिर्जीवानामुक्तरत्नयुक्त्या समुद्रजलपतितचिन्तामणि न्यायेन प्रमत्तानां पुनर्धर्मसामग्रीप्राप्तिरतिदुर्लभा तस्मात्तां प्राप्तां सम्यगाराध्यतां रागालस्यादि परिहृत्य प्रयत्नपरैराराध्यतां हितैषिभिः परिपाल्यतां । आराध्य चेह समस्ततायां सत्यां स्वहितमात्मकार्यं साध्यतां निष्पाद्यतां । आत्मशक्त्याऽधरगतिर्बाध्यतां आत्मनो जीवस्य शक्तिः शुभवीर्योल्लासस्तया अधरगतिर्नारकादिदुर्गतिः सा बाध्यतां निराक्रियतामित्यर्थः ॥ १ ॥

चक्रिभोज्यादिरिव नरभवो दुर्लभो भ्राम्यतां घोरसंसारकक्षे ।

बहुनिगोदादिकायस्थितिव्यायते मोहमिथ्यात्वमुखचोरलक्षे बु० ॥ २ ॥

व्याख्या - भो भो आत्मन् कोऽयं स्वहिते प्रमादः ? घोरसंसारकक्षे घोरो महाभयंकरो यः संसारो नरकादिभवभ्रमणपरिवर्तस्तद्रूप एव यः कक्षः शुष्कमहारण्यस्थली तस्मिन् । भ्राम्यतां भ्रमणशीलानां प्राणिनां । नरभवोऽकृतधर्माणां भूयो मनुष्यजन्मप्रापणं । चक्रिभोज्यादिरिव चक्रेण जयतीति चक्री षट्खंडभरताधिपो ब्रह्मदत्ताभिधो द्वादशस्तद्गृहे स्वसेवकविप्रकारित-भोजनस्य भोज्यादिरिव भुज्यत इति भोज्यो भक्षणीयः पदार्थः स आदिर्यस्य स तथा । आदिना विप्रीभूय भोजन चाणाक्यपाशकधान्यराशिसर्षपोद्धारभूपपुत्रद्यूतवणिग्रत्नानयन कूर्मशरच्चन्द्र-

दर्शनसमिलायुगरंध्रप्रवेशाद्यसंभवितिकार्याणि ग्राह्याणि तैरिव दुर्लभो दुःप्राप्यो भविष्यति । किंविशिष्टे संसारकक्षे ? बहुनिगोदादिकायस्थितिव्यायते बह्व्योऽतिप्रभूताननन्तासंख्यकालपरिमाण-वत्यो निगोदादिकायस्थितयः निगोदः प्रोक्तरूपः स आदिर्यासां ताश्च ताः कायस्थितयश्च । आदिना पृथिव्यप्तेजो-वायु-वनस्पत्यादिस्थितयो ग्राह्याः । ताभिर्व्यायते विविधविशेषतयायते प्रदीर्घविशाले । पुनः किंविधे ? मोहमिथ्यात्वमुखचोरलक्षे मोहमिथ्यात्वे पूर्वोक्ते ते मुखे प्रधाने यस्मिन् समुदाये, चोरस्तस्करवृन्दं तस्य लक्षं पदं निवासस्थानं यस्मिन्नीदृशे संसारकक्षे भ्राम्यतां पुनर्नृभवलाभो दुर्लभोऽतः प्राप्तं सफलयेत्यर्थः ॥ २ ॥

तल्लब्धेऽप्यार्यक्षेत्रं दुर्लभमतस्तदाह-

लब्ध इह नरभवोऽनार्यदेशेषु यः स भवति प्रत्युतानर्थकारी ।

जीवहिंसादिपापाश्रवव्यसनिनां माघवत्यादिमार्गानुसारी, बु० ॥ ३ ॥

व्याख्या - इह धर्मसाधनसमस्ततायां केनापि पुण्यप्रभावेण अनार्यदेशेषु न आर्या अनार्या हिंसाद्यधर्माचरणप्रधाना ये देशाः शक्यवनतुरस्कानादयो म्लेच्छजननिवासभूमयस्तेषु । यो नरभवो यो मनुष्यावतारः । लब्धं प्राप्तः स नरजन्मलाभः । प्रत्युत मनोऽभीष्टलाभविपर्यासेन । अनर्थकारी जीवहिंसादिपापहेतुभवेन सद्गतिलाभं विनाश्य नरकादिदुर्गतिकारी भवतीत्यतस्तेन लब्धेनापि किं ? स तु तेषां जीवहिंसादिपापाश्रवव्यसनिनां जीवहिंसनानृतभाषणचोरिमैथुनमहापरिग्रहादिकरणमेव व्यसनं महाविपत्तिकारिण्यासक्तिर्विद्यते येषां येषां प्रोक्तलाभो माघवत्यादिमार्गानुसारी माघवती सप्तमी नरकपृथिवी सादिर्यासां ता माघवत्यादयः तास्ववतारमनुसरतीत्येवं शीलं यस्य लाभस्य । शेषं सुगमं । अतोऽनार्येषु नरभवलाभो निरर्थक इत्यर्थः ॥ ३ ॥

आर्यदेशस्पृशामपि सुकुलजन्मनां दुर्लभा विविदिषा धर्मतत्त्वे ।

रतपरिग्रहभयाहारसंज्ञार्तिभिर्हन्त मग्नं जगहुःस्थितत्वे, बु० ॥ ४ ॥

व्याख्या - आर्यदेशं धर्मप्रवृत्तियुक्तं क्षेत्रं मगधादिकं ये स्पृशन्ति स्वावतारतः प्राप्नुवन्ति तेषामपि तर्ह्यन्येषां किं प्रोच्यते ? तत्रापि सुतरां दुर्लभो सुकुलजन्मनां शुद्धदानादिधर्मप्रवृत्तिवत्कुलेषु लब्धजन्मानस्तेषामपि । धर्मतत्त्वेऽयमेवंविधो धर्मो धर्मत्वमर्हति नान्यथेति । धर्मपरमार्थनिर्धारणे विविदिषा विज्ञातुमिच्छेद्भूतिरपि । दुर्लभा वर्तते तर्हि तथाप्रकारेण धर्मसंपादनस्य किं प्रोच्यते ? हन्तेति हे चेतन रतपरिग्रहभयाहारसंज्ञार्तिभिः रतं मैथुनं, परिग्रहो ममत्वं, भयानि इहलोकभयादीनि सप्तविधानि, आहारो भोज्यानि क्षीरदधिघृतौदनादीनि,

संज्ञा तेषां रतादीनां तीव्रतीव्रतरतीव्रतमाद्यभिलाषः तेनोत्पादिता अर्तयो महापीडास्ताभिः कृत्वा । जगदिश्ववासिप्राणिगणः । दुःस्थितत्वे निमग्नं जगते दुःखाय स्थितं दुःस्थितं तद्भावस्तत्त्वं तस्मिन् धर्मदाद्विद्वयरूपजलधौ निमग्नं निमज्झितं किं धर्मवस्तु ? किं स्वरूपं ? किं मूलं ? कः समाचरणविधिः ? किं फलं ? इत्यादि विचारशून्यत्वेन ब्रुडितं वर्तते, मा त्वमेवंविधो भव प्रदर्शितविचारान् कुर्वन् प्रवर्तस्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥

विविदिषायामपि श्रवणमतिदुर्लभं धर्मशास्त्रस्य गुरुसन्निधाने ।

वितथविकथादितत्तद्रसावेशतो विविध विक्षेपमलिनेऽवधाने, बु० ॥ ५ ॥

व्याख्या - विविदिषाऽनन्तरोक्तरूपा तस्यां जातायामपि सत्यां गुरुसन्निधाने गुरुर्यथार्थधर्मज्ञो धर्मकर्ता धर्मोपदेश च बहुश्रुताचार्यादिस्तत्सन्निधाने तत्समीपे तन्मुखाद्विनिर्गच्छत एवंविधस्य धर्मशास्त्रस्य धर्मस्वरूपविधिफलादिप्रतिपादकं यच्छास्त्रं तस्य श्रवणं विनयबहुमानादिपुरस्सरं विधिना समाकर्णनं तदतिदुर्लभं शुश्रूषुभिरपि न प्राप्यते, तदभावे क्व धर्मप्राप्तिः । श्रवणदौर्लभ्ये हेतुं दर्शयन्नाह-वितथविकथादितत्तद्रसावेशतो वितथं विपरीतप्रतिपादनपरं मिथ्याशास्त्रं, विकथा स्त्रीभक्ष्यराजदेशचौरकामादिरूपसरसनीर-सेष्टतानिष्टतासदसद्वयवहार चातुरी विलासादीनां क्रमेण प्रतिपादकानां ग्रंथानां जनानां चालापरूपा वा, आदिना गीतनृत्यादयो ग्राह्याः, तत्तत्तेषां तेषां श्रवणदर्शनाभ्यामुद्भूतो यो रसः प्रेमा तेन वृत्तो य आवेशो हृदये व्यासक्त्यानुप्रवेशोऽहंकारो वा तस्मात् विविधविक्षेपमलिने विविधा अनेकरूपा ये विक्षेपा श्रित्तस्य बहिःसमाकर्षकमनःप्रचाराः तैर्मलिने समौत्सुक्याशुद्धेऽवधाने श्रवणोपयोगे सति भावश्रवणं दुर्लभमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ संयमे वीर्योल्लासदौर्लभ्यमाह-

धर्ममाकर्ण्य संबुध्य तत्रोद्यमं कुर्वतो वैरिवर्गाऽन्तरङ्गः ।

रागद्वेषश्रमालस्यनिद्रादिको बाधते निहतसुकृतप्रसंगः, बु० ॥ ६ ॥

व्याख्या - पुण्यबलेन भावात् धर्ममाकर्ण्य धर्मश्रवणं विधाय संबुध्य भवनैर्गुण्यं ज्ञात्वापि । तत्रोद्यमं कुर्वतो गृहीतदीक्षो भव्यजीवः संयमोद्यमं कुर्वन्नपि श्रुतिसंयमोद्यमरूपदुर्लभत्रयं प्राप्तोऽपि । रागद्वेषश्रमालस्यनिद्रादिको रागो देहोपधिशिष्याहाराद्युपरि मूर्छापरिणामः, द्वेषः कृत्यकरणे परीषहोपसर्गादिसहनेऽरुचिः, श्रमः संयमव्यापारात्क्लान्तिः, आलस्यं तपोविनयवैयावृत्यादिष्वनुत्साहः, निद्रा स्वाध्यायाद्यवसरे जातेऽपि स्वापः, आदिपदादक्षमाना-र्जवामार्दवादयो ग्राह्या । अन्तरङ्ग आभ्यन्तरीयः । वैरिवर्गः प्रतिपक्षवृन्दं । कीदृशोऽयं ? निहतसुकृतप्रसंगः नितरां हतो विनाशितः सुकृतप्रसंगः शुभकरणिविस्तरो येन स तथाविधः ।

બાધતે સંયમવીર્યોલ્લાસભંગં વિધત્તેઽતો દુર્લભમિત્યર્થઃ ॥ ૬ ॥

ચતુરશીતાવહો યોનિલક્ષેષ્વિયં ક્વ ત્વયાર્કર્ણિતા ધર્મવાર્તા ।

પ્રાયશો જગતિ જનતા મિથો વિવદતે ઋદ્ધિરસશાતગુરુગૌરવાર્તા, બુ૦ ॥ ૭ ॥

વ્યાખ્યા - અહો અપૂર્વ મહાશ્ચર્ય હૃદયે ચિન્તય । કિં તદિત્યાહ - હે ચેતન ઇયમનન્તરોક્તા ધર્મવાર્તા ધર્મમયવૃત્તાન્તઃ । ચતુરશીતૌ યોનિલક્ષેષુ પરિભ્રમણં કુર્વતા ત્વયાત્મના ક્રકસ્યાં યોનૌ આર્કર્ણિતા શ્રવણવિષયે કૃતા ન કસ્મિન્નપિ કુતો ન શ્રુતા । યતો જગતિ વિશ્વે । જનતા પ્રાણિગણઃ । પ્રાયશો બાહુલ્યેન । મિથઃ પરસ્પરં । ઋદ્ધિરસશાતગુરુગૌરવાર્તા ઋદ્ધિર્ધનકુટુંબાદિસંપદ, રસા મધુરાદીનાં સ્વાદિષ્ટતા, શાતા વિષયાદિજનિતસુખશીલતા, તેષાં ગુરુ મહત્ યદ્ગૌરવં સબહુમાનપ્રેમપરત્વં તેનૈવાર્તા પ્રપીડિતા વિવદતે આલાપસમાલાપાદિ કુરુતેઽતઃ કારણાભાવાત્ક્રિ તવ ધર્મપ્રાપ્તિરિત્યર્થઃ ॥ ૭ ॥

ઉપસંહારમાહ-

એવમતિદુર્લભાત્પ્રાપ્ય દુર્લભતમં બોધિરત્નં સકલગુણનિધાનમ્ ।

કુરુ ગુરુપ્રાજ્યવિનયપ્રસાદોદિતં શાન્તરસસરસપીયૂષપાનમ્, બુ૦ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીશાન્તસુધારસગેયકાવ્યે બોધિભાવનાવિભાવનો નામ દ્વાદશઃ પ્રકાશઃ ॥

વ્યાખ્યા - એવં પૂર્વોક્તપ્રકારેણ । અતિદુર્લભાત્ અતિશયેન દુર્લભં કૃતપ્રયત્નૈરપિ જનૈરપ્રાપ્યમાણં ચિન્તામણ્યાદિ તસ્માદપિ । દુર્લભતમં સમધિકાતિશયેન દુર્લભં સુરેન્દ્રૈરપિ દાતુમશક્યં સકલગુણનિધાનં સક્લાઃ સમગ્રા મોક્ષપ્રાપ્તિપર્યવસાના યે ગુણા આત્મનો હિતપ્રકારાસ્તેષાં નિધાનં ભાંડાગારં ઈદૃશ બોધિરત્નં નરભવાદિરૂપધર્મસાધનસંપન્નતાં । પ્રાપ્ય લબ્ધ્વા । ત્વં ગુરુપ્રાજ્યવિનયપ્રસાદોદિતં ગુરુભિરર્હદ્ગુણભૃતસ્વધર્મોપદેશકૈઃ પ્રાજ્યવિનયઃ પ્રચુરવિનયસ્તેન પ્રસાદપરૈઃ સાનુગ્રહપ્રસન્નૈઃ ઉદિતં જગજ્જનહિતકૃતે પ્રોક્તં । શાન્તરસસરસપીયૂષપાનં સદૈવ સરસતાયુક્તં શાન્તરસામૃતપાનં કુરુ પિબેત્યર્થઃ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીતપાગચ્છ્રીયસંવિગ્નશાખીયરપરમમુનિ શ્રીબુદ્ધિવિજયમુખ્યશિષ્ય

શ્રીમુક્તિવિજયગણિસતીર્થ્યતિલકમુનિ શ્રીવૃદ્ધિવિજયચરણયુગસેવિના

પંડિતગંધીરવિજયગણિના વિરચિતાયાં શાન્તસુધારસટીકાયાં

બોધિદુર્લભભાવનાવિભાવનો નામ દ્વાદશઃ પ્રકાશઃ સમજનિ ॥

ધર્મભાવિત હૈયામાં તો એવી તાકાત છે કે, એ ધર્મ કરવા માટે કાયાને ઉભી કરી દે ! કદાચ કાયા ઉભી ન થઈ શકે, તો એનું હૈયું રડવા માંડે.

॥ त्रयोदशः प्रकाशः ॥

उक्ता द्वादश भावनाप्रकाशाः । तेषु चात्मवर्तनानुदर्शनरूपा द्वादशानुप्रेक्षा-
भावनाः प्रोक्ताः । अथ त्रयोदशादिषु ध्यानसौधसमारोहणहेतुभूता मैत्र्यादयश्चतस्रो
भावनाः प्रोच्यन्ते । तत्रायं प्रथमः श्लोकः-

(अनुष्टुप्वृत्तम्)

सद्धर्मध्यानसंध्यानहेतवः श्रीजिनेश्वरैः ।

मैत्रीप्रभृत्यः प्रोक्ताश्चतस्रा भावनाः पराः ॥ १ ॥

व्याख्या - श्रीजिनेश्वरैः श्रीमदहंद्भिः पराः प्रकर्षशुभपरिणामजनन्यो मैत्रीप्रभृतयो
मैत्रीमादीकृत्य चतस्रश्चतुःसंख्याका भावनाः सदर्थपर्यालोचनाभिरात्मनि विशिष्टधर्मवासना-
संपादनरूपाः । सद्धर्मध्यानसंध्यानहेतवः प्रोक्ताः सत्समीचीनं पूज्यं च धर्मध्यानं धर्ममयं
ध्यानमेकाग्रं मनसोऽखंडधारालक्ष्यं तस्य संधानमात्मनि संश्लिष्टरूपेण परिणमनं तस्य हेतवः
संसाधिकाः प्रोक्ता जिनेश्वरैरुपदिष्टा इत्यर्थः ॥ १ ॥

ता एव नामग्राहमाह-

मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थानि नियोजयेत् ।

धर्मध्यानमुपस्कर्तुं तद्धि तस्य रसायनम् ॥ २ ॥

व्याख्या - धर्मध्यानमुपस्कर्तुं धर्मध्यानं प्रोक्तरूपमुस्कर्तुं स्वात्मनि परिकर्तुं ।
मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थानि मैत्री जगज्जने हितबुद्धिः, प्रमोदो गुणिनि दृष्टे श्रुते ज्ञाते वा
सानन्दभवनं, कारुण्यं दुःखितेषूपकारधीः, माध्यस्थ्यं निवारयितुमशक्येऽकृत्यकारिणि
रागद्वेषपरिहारेणोपेक्षणं । नियोजयेत् प्रोक्तधियः प्रवर्तयेत् । तद्धि हि निश्चितं,
तत्प्रोक्तरूपमैत्र्यरूपमैत्र्यादिभावनं । तस्य सद्ध्यानसन्धानस्य । रसायनं परममहौषधमुपाय इति
यावत् । भवतीत्यर्थः ॥ २ ॥

स्वयमेव मैत्र्यादिलक्षणमाह-

(उपजातिवृत्तम्)

मैत्री परेषां हितचिन्तनं यद्धवेत्प्रमोदो गुणपक्षपातः ।

कारुण्यमार्तांगिरुजां जिहीर्षेत्युपेक्षणं दुष्टधियामुपेक्षा ॥ ३ ॥

व्याख्या - यद्धक्ष्यमाणरूपं । परेषामात्मव्यतिरिक्तजीवानामपि स्वात्मवत् हितचिन्तनं
दुःखनिवृत्तिसुखप्राप्तिध्यानं तन्मैत्री मित्रभावो भवेत् १ । गुणपक्षपातः परेषां
ज्ञानविनयदमसुखित्वादिगुणेषु पक्षपातो हर्षानन्दसंतुष्टविनोदत्वादिप्रापणं स प्रमोदो भवेत् २ ।

आर्तागिरुजां जिहीर्षा कारुण्यं आर्ता नानाजातीयदुःखैरन्यतरेण पीडिताः ते च तेऽङ्गिनश्चेति प्राणिनस्तेषां या रुजो रोगसुखभङ्गधनहानिधर्महीनतादयस्तासां रुजां जिहीर्षाऽपहरणेच्छा कारुण्यं भवेत् ३ । दुष्टधियायुपेक्षा दुष्टा परधनपरस्त्री हिंसान्यायाचरणे परिणता धीर्मतिर्येषां ते तथा तेषामुपेक्षा शिक्षयितुमयोग्यत्वेन परिहारवृत्तिरूपेक्षणं माध्यस्थ्यं भवेदित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ मैत्रीभावना विभावयन्नाह-

सर्वत्र मैत्रीमुपकल्पयात्मन् चिन्त्यो जगत्यत्र न कोऽपि शत्रुः ।

कियद्दिनस्थायिनि जीवितेऽस्मिन्किं खिद्यते वैरिधिया परस्मिन् ॥ ४ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् त्वं सर्वत्र सर्वस्मिन् जीवराशौ । मैत्रीं प्रोक्तरूपेण मित्रभावमुपकल्पय ऐक्यमात्मनि रचय । अत्रास्मिन्नात्मराशिरूपे । जगति भुवनत्रये । शत्रुर्वैरी । कोऽपि कश्चिदपि जीवः । न चिन्तयः त्वया सर्वथा न धारणीयः । अस्मिन् वर्तमानजन्मसंबन्धिनि । कियद्दिनस्थायिनि कियतां शतवर्षादिपरिमितानां दिनानामहोरात्राणां स्थायिनि स्थितिमिति । जीविते तव प्राणाधारायुषि परस्मिन् स्वस्माद्भिन्ने प्राणिनि । वैरिधियाऽरिबुद्ध्य । किं कस्यै स्वप्रयोजनसिद्ध्यै । खिद्यते संतापः क्रियते तेन न किञ्चित् सिध्यतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

सर्वेऽप्यमी बन्धुतयानुभूताः सहस्रशोऽस्मिन् भवता भवाब्धौ ।

जीवास्ततो बन्धव एव सर्वे न कोऽपि ते शत्रुरिति प्रतीहि ॥ ५ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् अस्मिन् साक्षादनुभूयमाने । भवाब्धौ चतुर्गतिरूपसंसारसागरे । अमीदेवनरनारकपृथिव्यादितिर्यक्त्वेषु विद्यमानाः । सर्वेऽपि सूक्ष्मबादरैकेन्द्रियेभ्य आरभ्य पञ्चेन्द्रियपर्यन्ताः समस्ता अपि न तु केचिच्छेषजीवाः प्राणिनः । भवता त्वया । सहस्रशोऽनन्तवारानपि एकैकेन सह बन्धुतया स्वकीयजनकजननीभ्रातृभगिन्यदित्वेन । अनुभूताः स्वस्मिन् प्रोक्तसंबन्धित्वेन पूर्वं प्रापिताः सन्ति । ततस्तस्मादुक्तहेतुतः । सर्वे समग्रा अपि जीवाः । बन्धव एव स्वकीयजननीजनकादिरूपा एव सन्ति । ते तव शत्रुर्वैरी न कोऽपि कश्चिदपि नास्ति । इति प्रोक्तप्रकारेण प्रतीहि जानीष्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥

सर्वे पितृभ्रातृपितृव्यमातृपुत्राङ्गजास्त्रीभगिनीस्नुषात्वम् ।

जीवाः प्रपन्ना बहुशस्तदेतत्कुटुम्बमेवेति परो न कश्चित् ॥ ६ ॥

व्याख्या - सर्वे समग्रा जीवाः प्राणिनः त्वदीयपितृभ्रातृपितृव्यमातृपुत्राङ्गजास्त्रीभगिनीस्नुषात्वं प्रोक्तभावमेतेऽपि त्वयि प्राप्नुवन् । बहुशोऽनन्तवारं । प्रपन्नाः त्वदाश्रयं स्वीकृतवन्तः । तदेतत् तत्प्रोक्तकारणतः एतत्सर्वजीववृन्दं कुटुम्बमेव तव परिवार एव वर्तते । इति हेतोर्न कश्चित्परः शत्रुरस्ति स्वपरिवारत्वादित्यर्थः ॥ ६ ॥

हितचिन्तनमेव मैत्री, तेन सर्वहितचिन्तनं शिक्षयन्नाह-

(इन्द्रवज्रावृत्तद्वयम्)

एकेन्द्रियाद्या अपि हन्त जीवा पञ्चेन्द्रियत्वाद्यधिगत्य सम्यक् ।

बोधिं समाराध्य कदा लभन्ते भूयो भवभ्रान्तिभियां विरामम् ॥ ७ ॥

व्याख्या - हन्तेति संबोधने हे चेतन स दिवसः कदा समेष्यति ? यस्मिन् एकेन्द्रियाद्या अपि जीवाः सम्यक् पञ्चेन्द्रियत्वाद्यधिगत्य एकं स्पर्शनाख्यमिन्द्रियं येषां पृथ्वीकायादीनां ते एकेन्द्रियाद्याश्चतुरिन्द्रियपर्यन्ताः सर्वेऽपि जीवाः सांसारिकसत्त्वः । सम्यक् सुष्ठु सुन्दरमिति यावत् । पञ्चेन्द्रियत्वादि स्पर्शनादिश्रोत्रपर्यन्तेन्द्रियपञ्चकयुक्तजन्मत्वं आदिशब्दात्पर्याप्तत्व-संज्ञित्व-मानुषत्वार्यत्व-सम्यग्दृष्टित्व-संयमित्वाराधकत्व-वीतरागत्व-सर्वज्ञत्वं ग्राह्यं तदधिगत्य प्रोक्तपञ्चेन्द्रियत्वादि प्राप्य । बोधिं धर्मसामग्रीं समाराध्य सम्यक् सफलां विधाय । भूयः पुनः पुनर्जायमानानां भवभ्रान्तिभियां भवे गतिचतुष्टये भ्रान्तयः परिभ्रमणानि ताभ्यो या भियो भयानि तासां भवभ्रान्तिभियां । विरामं विनिवृत्त्यवसानं । कदा कस्मिन्नहोरात्रादिकाले । लभन्ते प्राप्नुवन्ति कदा भवभ्रमणान्तप्राप्ता भवन्त्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

या रागरोषादिरुजो जनानां शाम्यन्तु वाक्कायमनोद्रुहस्ताः ।

सर्वेऽप्युदासीनरसं रसन्तु सर्वत्र सर्वे सुखिनो भवन्तु ॥ ८ ॥

व्याख्या - या वक्ष्यमाणस्वरूपा जनानां प्राणिनां वाक्कायमनोद्रुहः वाचां वाणीनां कायानां शरीराणां मनसां च द्रुहो दुःखप्रापणेन द्रोहकारिण्यः । रागद्वेषादिरुजः रागो यत्र यत्र वस्तुष्वभिलाषो रोषो धर्मेऽननुकूलपदार्थेष्वरुचिस्वभाव आदिना जन्ममरणशोकभयादयो ग्राह्याः ता एव रुजो द्रव्यभावरोगादिनानाव्याधयः ताः सामस्त्येन शाम्यन्तु शान्तिं यान्तु । तथा सर्वेऽपि जीवा उदासीनरसं यत्र रागद्वेषयोः पक्षो नास्ति तदुदासीनं समता तस्य रसं समतास्वादिष्ठतानुभवं रसन्तु स्वादयन्तु । तथा सर्वे समस्तप्राणिनः । सर्वत्र सर्वद्रव्यक्षेत्रकालभावविषयेऽत्र परत्र जन्मजन्मान्तरेषु सुखिनः सुखं प्राप्ता भवन्त्वित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन मैत्रीभावनां विभावयन्नाह-

विनय विचिन्तय मित्रतां त्रिजगति जनतासु ।

कर्मविचित्रतया गतिं विविधां गमितासु, वि० ॥ १ ॥

व्याख्या - हे विनय हे विविधनिवृत्तिपरिणामभिलाषिचेतन त्रिजगति त्रिभुवने या जनताः प्राणिनां समूहस्तासु समग्रासु मित्रतां स्वजनभावेन प्रीतिस्वभावतां विचिन्तय विचित्रप्रकरणे प्रेमभावं प्राप्तो भव । किंविधासु जनतासु ? कर्मविचित्रतया विविधां गतिं गमितासु कर्माणि

स्वयमेव कृतानि स्वकीयानि शुभाशुभानि सातासातादिप्राप्तिहेतुभूतानि तेषां या विचित्रता तीव्रतीव्रतरतीव्रतमफलविपाकयोग्यता तथा । विविधां नानारूपामेकेन्द्रियादिसूक्ष्मा-पर्याप्तपर्याप्तासंज्ञिसंज्ञादिभेदवती । गतिं नरकादिके गमनागमनस्थितिरूपां गमितासु प्रापितासु सर्वत्र सर्वास्वित्यर्थः ॥ १ ॥

सर्वे ते प्रियबान्धवा न हि रिपुरिह कोऽपि ।

मा कुरु कलिकलुषं मनो निजसुकृतविलोपि, वि० ॥ २ ॥

व्याख्या – ते पूर्वोक्ताः सर्वे निःशेषाः । भवतः प्रियबान्धवाः परमवल्लभजननीजनकादिकाः सन्ति । इह जगज्जनेषु कोऽपि कश्चिदपि रिपुः सर्वत्र केवलशत्रुभावमेव प्राप्त ईदृशो न हि नैव विद्यते, किं तु जनकादित्वं प्राप्त एव सर्वोऽस्ति । अतः कस्मिन्नपि निजसुकृतविलोपि स्वपुण्यविनाशि । कलिकलुषं रागद्वेषादिभिः प्रकृष्टक्लिष्टं मनोऽस्तः-करणं मा कुरु मा विधेहीत्यर्थः ॥ २ ॥

यदि कोपं कुरुते परो निजकर्मवशेन ।

अपि भवता किं भूयते हृदि रोषवशेन, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या – हे आत्मन् यदि यदा कदाचित् कोऽपि परः स्वस्मादन्यः । निजकर्मवशेन पूर्वकाले स्वकृतवैरबुद्धिजनकक्रोधमानमोहनीयकर्मोदयवशवर्तित्वेन । कोपं कुरुते भवत उपरि रोषयुक्तो भवत्यज्ञत्वात् । तर्हि भवता प्राप्तिविवेकेन त्वयापि । किं रोषवशेन हृदि भूयते किं रोषवशं हृदयं कर्तव्यं । न कर्तव्यं परिज्ञातकर्मत्वादित्यर्थः ॥ ३ ॥

अनुचितमिह कलहं सतां त्यज समरसमीन ।

भज विवेककलहंसतां गुणपरिचयपीन, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या – हे समरसमीन कलहं त्यज हे समरससमुद्रगामिमीन जीव कलहं क्रोधादिक्लेशं त्यज परिहर । सतां सत्पुरुषाणां कलहादिकरणं । अनुचितं उचितं योग्यं न भवति बन्धहेतुत्वात् । गुणपरिचयपीन गुणाः क्षमादयाशमवैराग्यज्ञानादयस्तेषां यः परि सर्वतश्चयो वृद्धिर्गुणपरिचयस्तेन पीनः पुष्टस्तत्संबोधनं हे गुणपरिचयपीन । विवेककलहंसतां विवेको हिताहितादिविचारपटुर्भेदनिर्धारकृद्ज्ञानं तद्रूपा या कलहंसता क्षीरनीरपृथक्कारिता तां भज परभावतां हित्वा स्वस्वभावतां सेवस्वेत्यर्थः ॥ ४ ॥

शत्रुजनाः सुखिनः समे मत्सरमपहाय ।

सन्तु गन्तुमनसोऽप्यमी शिवसौख्यगृहाय, वि० ॥ ५ ॥

व्याख्या – शत्रुजना ये मयि वैरबुद्धियुक्ताः प्राणिनस्तेऽपि । मत्सरमपहाय विरोधमानसं

धियं च विहाय । समे समभावे प्राप्ताः सन्तः सुखिनः सन्तु । अमी शत्रुजना अपि । शिवसौख्यगृहाय मोक्षसुखभावसदनप्राप्त्ये गन्तुं यातुं समातुराः मनसोऽभिलाषिणः सन्तु भवन्त्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

सकृदपि यदि समतालवं हृदयेन लिहन्ति ।

विदितरसास्तत इह रतिं स्वत एव वहन्ति, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या - यदि यदा संसारिणः सत्त्वाः कथमपि सकृदपि एकशोऽप्यास्तामनेकवारं । समतालवं समतारसस्य लवं लेशं बिन्दुमात्रमिति यावत् । हृदयेन मनोभावेन । लिहन्ति रसास्वादं लभन्ते । तत एकदास्वादनतो विदितरसा विज्ञातसमतासुखरसास्वादाः सन्तः । इह समतारसे । स्वत एव परप्रेरणानिरपेक्षस्वस्वभावतः स्वयमेव रतिं प्रीतिं वहन्ति प्राप्नुवन्तीत्यर्थः ॥ ६ ॥

किमुत कुमतमदमूर्च्छिता दुरितेषु पतन्ति ।

जिनवचनानि कथं हहा न रसादुपयन्ति, वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या - उत वितर्के विचारयेऽहं । किमिति किनामकं तत्कारणं भविष्यति यदुद्दिश्यैते जनाः कुमतमदमूर्च्छिता दुरितेषु पतन्ति कुमतानि कुत्सितानि पापहेतुकान्यज्ञानादिमयत्वेन निन्दनीयानीति यावत्, मतान्यविचारितया संमतिभूतस्वस्वदर्शनपक्षाः तत्प्राप्तेर्मदो वयमेव धर्मज्ञा इत्यादिरूपो जातोऽभिमानः । तेन मूर्च्छिता मोहिताः सन्तः । दुरितेषु पापकर्मबन्धेषु तत्फलभूतेषु बहुलसंसारित्वनरकादिषु च । पतन्ति हीनत्वाधोगत्यादिषु समुत्तरन्ति । हहा महाकष्टं । कथं केनोद्देशेनेति । जिनवचनानि जिनागमोपदेशान् । रसात् प्रीत्याः प्रेमभरादिति यावत् । नोपयन्ति न प्राप्नुवन्तीत्यत एते वराका भवे कथं भविष्यन्ति ? तत्कारणमेषां मिथ्यात्वोदयमेव मन्य इत्यर्थः ॥ ७ ॥

उपसंहारमाह-

परमात्मनि विमलात्मनां परिणम्य वसन्तु ।

विनय समामृतपानतो जनता विलसन्तु, वि० ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये मैत्रीभावनाविभावनो नाम त्रयोदशः प्रकाशः ॥ १३ ॥

व्याख्या - हे विनीतात्मन् त्वं चिन्तय विमलात्मनां सज्ज्ञानदृष्टिमज्जनानां चेतांसीत्यध्याहृत्य संबन्धनीयं, चेतांसि परमात्मनि शुद्धनिरञ्जनपूर्णब्रह्मस्वस्वरूपे परिणम्य परिपक्वनिर्भेदरूपतां प्राप्य वसन्तु निवासं कुर्वन्तु । हे सुविनीतात्मन् त्वमिति भावय इमाः जनताः सर्वजीव-समूहाः । समामृतपानतो विलसन्तु समतामृतपानाद्विलसन्तु रमणं कुर्वन्त्वित्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीतपागच्छीयसंविग्नशाखीयपरममुनि

श्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थतिलकमुनिश्रीवृद्धिविजयचरणयुगसेविना
पंडितगंभीरविजयगणिना विरचितायां श्रीशान्तसुधारसटीकायां मैत्रीभावना विभावनो नाम

त्रयोदशः प्रकाशः समजनि ॥

પોતાના પેટાળમાં રહેલા રત્નખજાના બદલ ફૂલીને ફાળકો બની ગયેલો મહાસાગર એક દિવસ ગર્વિષ્ઠ બનીને ઉછળવા માંડ્યો. આવી ઉન્મત્તતાના યોગે એને ખ્યાલ જ ન રહ્યો કે, કેટલાય રત્નો-મણિઓ પોતે ગુમાવી રહ્યો છે. ઉન્મત્તતા શમી જતા શાંત-ચિત્તે સાગરે જ્યારે કિનારા પર નજર સ્થિર કરી, ત્યારે ત્યાં ભરતીમાં ખેંચાઈને આવેલા અગણિત રત્નો જોયા બાદ જ એને ખ્યાલ આવ્યો કે, અભિમાનના યોગે એ નવું કશું જ પામી શક્યો ન હતો, જ્યારે એણે જે રત્નરાશિ ગુમાવી હતી, એનું મૂલ્ય લાખો રૂપિયાથી પણ વધુ હતું. દૂધ ઉભરાય છે, ત્યારે મૂળમાંથી જ એમાં ઘટાડો થતો હોય છે. સાગર ભરતીમાં ભાન ભૂલે છે, ત્યારે એ ઘણું ઘણું ગુમાવે છે. આજ રીતે અભિમાનની આંધી માણસનું ઘણું ઘણું લૂંટી જતી હોય છે.

પૂ. આ. શ્રી પૂર્ણચન્દ્રસૂ. મહારાજ

સત્ય શું છે ? એ પહેલાં નક્કી કરવું જોઈએ. આ પછી જ એ સત્યના પ્રકાશક પ્રરૂપકની શોધ ચલાવવી જોઈએ. તો જ સાચી રીતે સત્યની પ્રાપ્તિ થઈ શકે. ઘણીવાર સત્ય કરતા સત્યના ઝંડાધારીને વધુ મહત્ત્વ આપવામાં આવતું હોવાથી એ ઝંડાધારીનો તો જયજયકાર ગાજતો થઈ જતો. હોય છે, પણ સત્યને કેટલો ટેકો મળતો હશે, એ સવાલ થઈ પડે છે. માટે સૌ પ્રથમ સત્ય શું છે, એ જાણી લીધા પછી એ સત્યને પ્રકાશનાર કોણ છે ? એ જાણી લેવાથી સત્ય અને સત્યવક્તા: આ બંનેનો સાચો જયજયકાર કરી શકીશું.

પૂ. આ. શ્રી પૂર્ણચન્દ્રસૂ. મહારાજ

મોટાને પોષણ આપવું અને છોટાનું શોષણ કરવું. આનું નામ જ સંસાર ! ભઠ્ઠીઓ, દાવાનળો અને ચૂલાઓને મોટી હસ્તી સમજીને પ્રચંડ પવન પણ એમનો દાસ બનીને પોષણ પુરું પાડતો હોય છે, જ્યારે નાનકડા દીવાને તુચ્છનાચીજ સમજીને હવાની એકાદ ફૂંક પણ એનું શોષણ કરવાપૂર્વક એને બુઝાવી નાંખવા સમર્થ બની જતી હોય છે. મોટાની પગચાળી કરવી અને નાનાને પગ નીચે કચડી નાંખવા, આ જાતના સંસારના સ્વભાવની જ આ લીલા ગણવી રહીને ?

પૂ. આ. શ્રી પૂર્ણચન્દ્રસૂ. મહારાજ

॥ चतुर्दशः प्रकाशः ॥

उक्तस्त्रयोदशः प्रकाशः । अतः चतुर्दशः प्रोच्यते । तस्य चायं संबन्धः- त्रयोदशे प्रकाशे मैत्री कथिता, मैत्रीभावितात्मागुणवान् भवति । गुणवांस्तु परगुणान् स्तुवन् प्रमुदितो भवतीत्यनेन संबन्धेनायातां प्रमोदभावनां विभावयन्नाह । तस्याश्चायमादिमः श्लोकः :-

(स्त्रग्धरावृत्तम्)

धन्यास्ते वीतरागाः क्षपकपथगतिक्षीणकर्मोपरागा ।

त्रैलोक्ये गन्धनागाः सहजसमुदितज्ञानजाग्रद्विरागाः ॥

अध्यारूढ्यात्मशुद्ध्या सकलशशिकला निर्मलध्यानधारा ।

मारान्मुक्तेः प्रपन्नाः कृतसुकृतशतोपार्जिताहन्त्यलक्ष्मीम् ॥ १ ॥

व्याख्या - हे चेतन ये क्षपकपथगतिक्षीणकर्मोपरागा ये सुकृतिनः क्षपकपथगतिः क्षपकाः समूलकाषकषणविनाशेन विनाशकाः तेषां पन्था मोहनीयकर्मतरुकन्दनिष्कासनरूपमार्गः तस्मिन् या गतिः क्षपकश्रेण्याध्वरोहणरूपा प्राप्तिस्तया क्षीणो निःसत्ताकीकृतः कर्मोपरागो जीवेन्दोः कर्मराहुग्रासमालिन्यं येषां ते तथाविधाः । वीतरागाः वीतो नष्टो रागः समग्राभिलाषो येषां ते वीतरागाः सर्वथेच्छरहिता इति यावत् ते धन्याः कृतपुण्याः । एवं सर्वत्र धन्यशब्दसंबन्धः कार्यः । त्रैलोक्ये गन्धनागाः ये एव त्रैलोक्ये त्रिभुवनजनसमूहे गन्धनागा विहारपवनगन्धप्रसर-मात्रप्रभावादेव प्रशमितरोगोपद्रवमारीततिरूपक्षुद्रगजेषु गन्धहस्तिनस्ते धन्याः । सहजसमुदित-ज्ञानजाग्रद्विरागाः सहजं पूर्वजन्मान्तरात्सार्धमागतमनादितः स्वभावभूतमरोपदिष्टं ज्ञानं मतिश्रुतावधिनिविधं परोक्षप्रत्यक्षविषयबोधस्तेन जाग्रत् गर्भावतारसमयादारभ्य जागरायमानो विरागो भवनिवासाद्विरक्तता येषां ते धन्याः । तथा ये आत्मशुद्ध्या आत्मनो जीवस्य शुद्धिः सद्विवेकात्प्रवर्धमानोज्ज्वलक्षमार्जवादिनिर्मलपरिणतिस्तया । सकलशशिकलानिर्मलध्यान-धारामध्यारूढ्या कृतसुकृतशतोपार्जिताहन्त्यलक्ष्मीं मुक्तेरारात्प्रपन्नाः सकलः परिपूर्णमंडलपूर्णमा-सत्कः शशी चन्द्रस्तस्य याः कलाः समग्रकान्तिभरयुक्तरश्मयस्तासामिव या निर्मला चलनादिसर्वदोषवर्जितविमला ध्यानयोर्धर्म्यशुक्लयोर्धाराऽ-न्यान्यान्तर्मुहूर्तपरिमाणरूपाणां ध्यानानामखंडा सन्ततिः तां अध्यारूढ्या आधिक्येन प्रवर्धमानगुणप्रकर्षत्वेनारूढा समारोहणं कृत्वा सुकृतानां शतानि सुकृतशतानि कृतानि निष्पादितानि सुकृतशतानि तैरुपार्जिता स्वहस्तप्राप्तकृता आहन्त्यलक्ष्मीं अर्हतां लक्ष्मीः सर्वपूज्यत्वप्रातिहार्यातिशयसमन्वित्वादिरूपा विभूतिः सा आहन्त्यलक्ष्मीस्तां प्राप्य ये मुक्तेर्मोक्षस्य आरान् आरा भवसमुद्रान्निर्गच्छतां निरपायनिर्गममार्गाः क्षायिकगुणरत्नत्रयादिलाभरूपास्तीर-प्रदेशास्तान् प्रपन्नाः संप्राप्तास्ते धन्याः

सफलीकृता वरा इत्यर्थः ॥ १ ॥

तेषां कर्मक्षयोत्थैरतनुगुणगणैर्निर्मलात्मस्वभावैः ।

गायं गायं पुनीमः स्तवनपरिणतैरष्टवर्णास्पदानि ।

धन्यां मन्ये रसज्ञां जगति भगवतस्तोत्रवाणीरसज्ञा ।

मज्ञां मन्ये तदन्यां वितथजनकथां कार्यमौख्यमग्नम् ॥ २ ॥

व्याख्या – तेषां मुक्तेस्तीरप्रपन्नानां कर्मक्षयोत्थैः कर्माणि ज्ञानदर्शनावरणमोहनीया-
न्तरायप्रभृतीनि तेषां यः क्षयो विनाशस्तस्मादुत्थैः समुद्भूतैः । अतनुगुणगणैः न तनवोऽनल्पा
अलघवो ये गुणगणाः प्रभूता गुणराशयस्तैः । निर्मलात्मस्वभावैः निर्मलाः कर्मलेपदोषमलवर्जिता
आत्मस्वभावा आत्मनश्चिद्धनजीवस्य ये स्वभावाः पूर्णज्ञानदर्शनानन्दावर्णरसस्पर्शमय-
त्वादिनिजसहजस्वरूपास्तैः स्तवनपरिणतैः स्तूयन्ते एभिस्तानि स्तवनानि स्तुतयस्ताभिः परिणताः
स्वकल्याणेच्छया प्रोक्तगुणगणान् गृहीत्वा सत्कविः समुद्गीय समुद्गीय । अष्टवर्णास्पदानि
दन्तोष्ठतालुकंठजिह्वेरोमूर्धनासिकारूपस्थानानि । पुनीमः पावनीकुर्मः । जगति विश्वे भगवतः
स्तोत्रवाणीरसज्ञा या भगवतोऽर्हदादिगुणसंपूर्णस्य महापुंसः स्तोत्रवाणी स्तुतिस्तवनादिकर्तव्यता-
रूपवाग्व्यापारपरा रसज्ञा जिह्वा वर्तते तां । रसज्ञां रसज्ञानवतीं रसनां । धन्यां गुणज्ञां कृतार्थां च
मन्ये जानामि । तदन्यां प्रोक्तगुणरसनातो भिन्नां । वितथजनकथां धर्मविमुखविपरीतबुद्धिजनास्तेषां
या कथा वितथजनकथा तां । कार्यमौख्यमग्नं तत्कर्त्री या मौख्यं मुखरता वाचालता तस्यां
मग्ना लीना तां । अज्ञां अरसज्ञां मन्ये जानामीत्यर्थः ॥ २ ॥

निर्ग्रन्थास्तेऽपि धन्या गिरिगहनगुहागह्वरान्तर्निविष्टा ।

धर्मध्यानावधानाः समरससुहिताः पक्षमासोपवासाः ॥

येऽन्येऽपि ज्ञानवन्तः श्रुतविततधियो दत्तधर्मोपदेशाः ।

शान्ता दान्ता जिताक्षा जगति जिनपतेः शासनं भासयन्ति ॥ ३ ॥

व्याख्या – ये निर्ग्रन्था मुनय गिरिगहनगुहागह्वरान्तर्निविष्टाः गिरौ पर्वतशिखरे गहने
साधारणजनदुष्प्रवेशे वनदेशे गुहायां सिंहादिश्वपदाकीर्णे वननिकुञ्जे गह्वरे गिरिगते द्वन्द्वे कृते
एतेषामन्तर्मध्ये निविष्टाः समासीनाः । ये च धर्मध्यानावधाना धर्मध्याने दत्तोपयोगाः । ये च
समरससुहिताः स्वात्मरूपे तृप्ताः । ये च पक्षमासोपवासाः पक्षतपो मासतपः इत्यादितपः कृत्ये
तत्पराः । येऽन्येऽपि पूर्वोक्तेभ्यो व्यतिरिक्ताः । ज्ञानवन्तोऽवध्यादिज्ञानं प्राप्ताः । श्रुतविततधियः
श्रुतेन द्वादशांगचतुर्दशपूर्वादिना वितता विशाला धीर्बुद्धिर्येषां ते । तथा ये च शान्ता जितकषायाः,
दान्ता दमितान्तःकरणाः, जिताक्षा जितेन्द्रियगणाः, प्रोक्तगुणभाजः सन्तः । जगति

भूमंडले । जिनपतेर्जिनेश्वरस्य । शासनं तीर्थ । भासयन्ति प्रभावाढ्यत्वेन दीपयन्ति तेऽपि सर्वे धन्या इत्यर्थः ॥ ३ ॥

दानं शीलं तपो ये विदधति गृहिणो भावनां भावयन्ति ।

धर्मं धन्याश्चतुर्धा श्रुतसमुपचितश्रद्धयाराधयन्ति ॥

साध्व्यः श्राद्धश्च धन्याः श्रुतविशदधिया शीलमुद्भावयन्त्य ।

स्तान्सर्वान्मुक्तगर्वाः प्रतिदिनमसकृद्भाग्यभाजः स्तुवन्ति ॥ ४ ॥

व्याख्या - ये वक्ष्यमाणगुणभाजः दानमभयसुपात्रादिपञ्चविधं । शीलं देशतः सर्वतो वा ब्रह्मचर्यं । तपोऽनशनादि द्वादशविधं । विदधति कुर्वन्ति । भावनामनित्यादिकां तीर्थोद्धरणदीनोद्धरणादिशुभमनोरथरूपां भावनां भावयन्ति चेतसा चिन्तयन्ति । तथा श्रुतसमुपचितश्रद्धया आगमानुसारिण्या पुष्टिनिश्चलश्रद्धया । चतुर्धा धर्मं चतुर्विधं धर्मं प्रोक्तरूपं आराधयन्ति शुद्धविधिना पालयन्ति । ते गृहिणः श्राद्धा धन्याः । तथा साध्व्यो ब्रतिन्यः श्राद्धश्च देशतो ब्रतिन्यो नार्योऽपि । याः श्रुतविशदधिय आगमोपदेशेन कृतशुद्धया श्रद्धा । शीलं समग्रधर्माचरणं ब्रह्मव्रतं च । उद्भावयन्त्यो । निर्दोषपालनया शोभयन्त्यस्ता धन्या भाग्यवत्यः । ये च तान् पूर्वोदितान् सर्वान् जिनादिश्राविकापर्यन्तान् । मुक्तगर्वाः त्यक्ता-भिमानाः । भाग्यभाजः पुण्यशालिनः । प्रतिदिनं दिने दिने । असकृदनेकवारं स्तुवन्ति सद्गुणख्यापनेन वर्णयन्ति तेऽपि जना धन्या इत्यर्थः ॥ ४ ॥

(उपजातिवृत्तम्)

मिथ्यादृशामप्युकारसारं संतोषसत्यादिगुणप्रसारम् ।

वदान्यता वैनयिकप्रकारं मार्गानुसारीत्यनुमोदयामः ॥ ५ ॥

व्याख्या - उपकारसारं उपकारोऽन्येषामपि हितसुखादिसंपादनस्वभावः स सारः प्रधानो यस्य स तथा तं । संतोषसत्यादिगुणप्रसारं संतोषो येन तेन यथा तथा न्यूनपूर्णादिना संतुष्टिभवनस्वभावः, सत्यं हितमितयाथार्थ्यादिवचनं, आदिपदात् क्षमार्जवमार्दवनिःस्पृहत्वादयो ग्राह्याः, त एव गुणाः स्वपरहितफलजीवधर्माः तेषां यः प्रसारो विस्तारस्तं । तथा वदान्यं दातृत्वं वैनयिकप्रकारं विनयो नम्रवृत्तिः स एव वैनयिकस्तत्प्रकारप्राप्तं गुणं । मार्गानुसारी अहोऽस्य मिथ्यादृशोऽपि मोक्षमार्गस्यानुकूलता वर्तते इति कृत्वाऽनुमोदयामः ज्ञात्वा हृदयेन सानन्दा भवाम इत्यर्थः ॥ ५ ॥

(स्त्रग्धरावृत्तम्)

जिह्वे प्रह्वीभव त्वं सुकृतिसुचरितोच्चारणे सुप्रसन्ना ।

भूयास्तामन्यकीर्तिश्रुतिरसिकतया मेऽद्य कर्णौ सुकर्णौ ॥

वीक्ष्यान्यप्रौढलक्ष्मीं द्रुतमुपचिनुतं लोचने रोचनत्वं ।

संसारेऽस्मिन्नसारे फलमिति भवता जन्मनो मुख्यमेव ॥ ६ ॥

व्याख्या - हे जिह्वे हे रसने त्वं स्वसौभाग्यवृद्धयै सुप्रसन्ना कस्यचिदप्यपवादाद्युच्चरणदोषमलवर्जितसंतुष्टा सती । सुकृतिचरितोच्चारणे सुष्ठु शोभना कृतिः पवित्रधर्मः पुण्याचरणं सानन्दजल्पनं तस्मिन्होनिशकरणे प्रह्वीभव नद्या आसक्ता सज्जा सदोद्यमवतीति यावत् भव प्रवृत्तिमती तिष्ठ । अद्य सांप्रतजन्मनि मे मम कर्णौ श्रवणद्वयं अन्यकीर्तिश्रुतिरसिकतया अन्यकीर्तिः अन्येषां आत्मव्यतिरिक्तानां या कीर्तिर्निर्मलगुणजन्ययशःख्यातिः तस्या या श्रुतिः परजनैः क्रियमाणायाः समाकर्णनं तस्यां या रसिकता प्रेमपरता तया कृत्वा सुकर्णौ श्रवणसावधाननिर्माणसाफल्ययुक्तौ भूयास्तां भवेतां । अन्य प्रौढलक्ष्मीं वीक्ष्य अन्येषां स्वस्माद्भिन्नानां शत्रुमित्राणां प्रौढां महाविशालां लक्ष्मीं धनकुटुंबपूजामहिमरूपारोग्यादिसंपदं प्रेक्ष्य । लोचने मम नेत्रयुग्मं । द्रुतं शीघ्रं । रोचनत्वमुत्तमरुचिजननत्वं । उपचिनुतं प्रवृद्धिं प्रापयतां । अस्मिन् दृश्यमाने असारे तृप्तिरूपसारवर्जिते संसारे भवे भवतां रसनाश्रवणचक्षुषां जन्मनो रचनोद्भवस्य मुख्यं प्रधानं । फलं कार्यमेतदेवेत्यर्थः ॥ ६ ॥

(उपजातिवृत्तम्)

प्रमोदमासाद्य गुणैः परेषां येषां मतिः सज्जति साम्यसिन्धौ ।

देदीप्यते तेषु मनःप्रसादे गुणास्तथैते विशदीभवन्ति ॥ ७ ॥

व्याख्या - येषां सुज्ञपुरुषाणां मतिर्बुद्धिः । परेषां स्वस्मादन्यगुणिजनानां । गुणैः प्रोक्तरूपैः । प्रमोदं हर्षोल्लासं । आसाद्य प्राप्य । साम्यसिन्धौ समताभावरूपे संतोषसमुद्रे । मज्जति मग्नतां प्राप्ता भवति । तेषु परगुणज्ञजनेषु विषये । मनःप्रसादो मनसः शुद्धिः । देदीप्यते अतिशयेन समुज्ज्वलतां प्राप्तः सन् शोभते । तथा एते गुणा अनुमोदिता गुणाः प्रोक्तस्वरूपाः । विशदीभवन्ति पूर्वं मलिना अपि निर्मलशुद्धरूपा भवन्तीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन प्रमोदभावनां विभावयन्नाह-

विनय विभावय गुणपरितोषं निजसुकृताप्तवरेषु परेषु ।

परिहर दूरं मत्सर दोषं विनय विभावय गुणपरितोषम् ॥ १ ॥

व्याख्या - हे विनय हे विनीत मुमुक्षो त्वं । गुणपरितोषं परेषां सुखित्वादिगुणेषु परितोषं

परि सर्वतः तोषं संतुष्टचित्तत्वं । विभावय पुनः पुनश्चिन्तय धारय कुरुष्वेति यावत् । केन साधनेनेत्याह-निजसुकृताप्तवरेषु निजानि स्वयं निष्पादितानि पूर्वाधुनिकजन्मभिः सुकृतानि सदाचारासेवनानि तैराप्तं प्राप्तं वरत्वं पुण्यादिना प्रधानत्वं यैस्ते तथा तेषु । परेषु स्वभिन्नप्रकृष्टपुण्यवत्प्राणिषु । मत्सरदोषं मत्सरः परेषां सुखध्यादिष्वसहनस्वभावता । दूरमत्यन्तं । परिहर स्वात्मन्यभावं कुर्वित्यर्थः ॥ १ ॥

दिष्ट्यायं वितरति बहुदानं वरमयमिह लभते बहुमानम् ।

किमिति न विमृशसि परपरभागं यद्विभजसि तत्सुकृतविभागम्, वि० ॥ २ ॥

व्याख्या - अयं देवदत्तादिः दिष्ट्या भाग्यबलिष्ठतया बहुदानं बहु सुप्रचरं दानमभयसुपात्रादिकं वितरति ददातीत्यतः धन्योऽयं । अयं यज्ञदत्तादिः । इह मनुष्यलोके धर्मि-न्यायि-सदाचारि-पुण्यवत्त्वादिना बहुमानसत्कारपूजाप्रतिष्ठादिकं लभते प्राप्नोति । तद्वरं श्रेष्ठं मन्येऽस्य योग्यत्वात् । किमिति हे जीव त्वं । इति प्रोक्तप्रकारं किं कस्मान्न विमृशसि न चिन्तन विषये प्रणिदधासि नांगीकरोषि यावत् । तत्किमित्याह - परपरभागं परस्य सुकृतिनो देवदत्तादेः परभागं परं प्रकृष्टमुत्तमोत्तमं भागं सेवाभक्तिदातृत्वबहुमानादिहेतुप्रकर्षपुण्यकर्मोदयं । तत्स्वहृदयेऽनुमोदय यद्विभजसि यद्यस्मात्परसुकृतानुमोदनात् तत्सुकृतविभागं विभजसि तत्तस्य पुण्यकार्यकर्तुर्यत्सुकृतं शुभकृत्यसेवनफलं तस्य विभागं विशिष्टो भागोऽनुमोदनपरिणामहेतोः तुल्यफलं फलार्थं फलत्रिभागादिस्वोपार्जनं विभजसि लभसे इत्यर्थः ॥ १ ॥

येषां मन इह विगतविकारं ये विदधति भुवि जगदुपकारम् ।

तेषां वयमुचिताचरितानां नाम जपामो वारंवारम्, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या - इह मनुष्यलोके येषां मुमुक्षूणां । मनश्चित्तं विगतविकारं विगतो विनष्टो विकारो रागद्वेषादिपरिणामो यस्य तत्तथा । तथा ये बहुश्रुतादयो भुवि विश्वे । जगदुपकारं सर्वजनस्यो-पकारं । विदधति कुर्वन्ति । तेषां प्रोक्तगुणभाजां । उचिताचरितानां उचितं स्वस्यानुरूपं योग्यं आचरितं कर्तव्यमस्ति येषां ते तथा तेषां प्रोक्तरूपाणां नाम अभिधानाक्षराणि वयं वारंवारं बहुशो जपामो भजाम इत्यर्थः ॥ ३ ॥

अहह तितिक्षागुणमसमानं पश्यत भगवति मुक्तिनिदानम् ।

येन रुषा सह लसदभिमानं झटिति विघटते कर्म वितानम्, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या - अहह महाचमत्कारकारणं यूयं पर्यालोचयत । किं तदित्याह-भगवति जिनेश्वरे । मुक्तिनिदानं मुक्तेर्मोक्षस्य निदानं शुक्लध्यानालंबनत्वेन मुख्यसाधनं ।

तितिक्षागुणमसमानं तितिक्षा क्रोधाभावेन परकृतापमानोपसर्गादिप्राणवियोगफलकशीतोष्ण-
क्षुत्तृट्दंशादिद्वन्द्वसहनशीलता क्षमा सेवा गुणो हितप्राप्तिप्रकारस्तं असमानं कीदृशं ? अतुलं
अनन्यसदृशं समताभावं तं पश्यत हृदयदृशा विलोकयत । येन तितिक्षागुणेन लसदभिमानं
लसन् वृद्धिं गच्छन् वर्धमान इत्यर्थः अभिमानः अभिनवकर्मणां ज्ञानावरणीयाद्यष्टानां निदानं
निश्चितसंततमुख्यबन्धहेत्वनादियोग्यत्वजीवस्वभावस्तदपि रूषा सह क्रोधक्षयेण सार्धमेव झटिति
शीघ्रमेकहेलया विघटतेऽन्यप्रयत्नं विनैव क्षमामात्रादेव स्वतो विनश्यतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अदधुः केचन शीलमुदारं गृहिणोऽपि परिहृतपरदारम् ।

यश इह संप्रत्यपि शुचि तेषां विलसति फलिताफलसहकारम्, वि० ॥ ५ ॥

व्याख्या - केचन कियन्तः गृहिणोऽपि गृहस्थश्राद्धा अपि परिहृतपरदारं परिहृता वर्जिताः
परदाराः परपरिगृहीताः स्त्रियो यस्मिस्तत्तथाविधं । उदारं निरतिचारत्वेन श्रेष्ठ । शीलं देशतः
सर्वतश्च ब्रह्मचर्यं । अदधुधृतवन्तः धारयन्ति च । तेषां गृहिणामपि सुदर्शनसुभद्रादीनां । इह
मनुष्यलोके । शुचि पवित्रं । फलिताफलसहकारं फलितं फलसमृद्धिसंप्राप्तं अफलं पुष्पितं
सहकारमाप्नोतुरुसदृशं । यशः कीर्तिः संप्रत्यपि वर्तमानसमयेऽपि विलसति विशेषेण दीप्तं सत्
शोभते इत्यर्थः ॥ ५ ॥

या वनिता अपि यशसा साकं कुलयुगलं विदधति सुपताकम् ।

तासां सुचरितसञ्चितराकं दर्शनमपि कृतसुकृतविपाकम्, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या - याः काञ्चन वनिताः स्त्रियोऽपि यशसा साकं यशसा सुशीलसदाचार-
गांभीर्यक्षमाविनयादिस्वगुणजन्यकीर्तिप्रसरेण साकं सार्धमेव । कुलयुगलं कुलयोः पितृवंशश्च-
शुरवंशयोर्यद्युगलं युगमं तत्तथाभूतं । सुपताकं शोभनाः पताका जननयनहृदयानन्दजनकशोभावर्धक-
ध्वजश्रेणयस्ताभिर्मण्डितं सदनमिव शोभितं यस्मिस्तत्तथा-भूतं । विदधति कुर्वन्ति । तासां
प्रोक्तागुणशालिनीनां सुचरितसञ्चितराकं सुष्ठु सुन्दराणि चरितानि व्रतदानाद्याचरणानि तान्येव
सञ्चितराकं संगृहीतं राशीकृतं राकं काञ्चनं तत्तथाभूतं । दर्शनमपि तासां कर्तव्यमुखदेहोपकरणादीनां
विलोकनमपि । कृतसुकृतविपाकं संप्राप्तिपुण्यफलं मन्य इत्यर्थः ॥ ६ ॥

तात्त्विकसात्त्विकसुजनवतंसाः केचन युक्तिविवेचनहंसाः ।

अलमकृषत किल भुवनाभोगं स्मरणममीषां कृतशुभयोगम्, वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या - ये केचन ये केऽपि नरमुकुटमणयः पुरुषाः । तात्त्विकसात्त्विकसुजनवतंसा
याथार्थानारोपितवस्तुस्वरूपं तत्त्वं स्वयं तत्त्वं विदन्ति परेभ्य उपदिशन्ति ये ते तात्त्विकाः,
सात्त्विका धर्मादिवस्तुनिर्धारणे संपादने च सद्ब्रह्मवसायो विद्यते येषां ते सात्त्विकाः, सुजनाः

ન્યાયધર્મજ્ઞાનાદિસમૃદ્ધા યે જનાઃ પ્રાણિનસ્તે તથા તેષુ યેઽવતંસા મૂર્ધન્યાસ્તેષાં । તથા યે યુક્તિવિવેચનહંસાઃ યુક્તયઃ સ્વશાસ્ત્રેતરશાસ્ત્રવચનાનાં યુક્તાયુક્તત્વપરીક્ષણે વસ્તુસ્વરૂપેણ સહ ઘટનાઃ તાસાં વિવેચનં યથાર્થાયથાર્થયોર્નિર્ધારણં પૃથક્કરણં તસ્મિન્ હંસાઃ ક્ષીરનીરયોરસંયુક્તત્વકારકમરાલચન્દ્રધર્મધિયસ્તેષાં । કિલ ભુવનાભોગમલમકૃષત । કિલ સકલજનપ્રસિદ્ધં ભુવનાભોગં ભુવાનાનાં જગત્રયાણાં આભોગઃ પરિપૂર્ણહૃદયભાવસ્તં પ્રોક્તગુણૈઃ અલમત્યર્થં અકૃષત આકર્ષિતવન્ત આકર્ષન્તિ આકર્ષયિષ્યન્તિ । તેષામમીષાં પ્રૌઢપુણ્યલભ્યાનાં દૂરાસન્નવર્તિનાં સ્મરણં ચિન્તનમપ્યસ્માકં કૃતશુભયોગં દત્તપુણ્યબન્ધમસ્તીત્યર્થઃ ॥ ૭ ॥

અથોપસંહારમાહ-

इति परगुणपरिभावनसारं सफल्य सततं निजमवतारम् ।

कुरु सुविहितगुणनिधिगुणगानं विरचय शान्तसुधारसपानम्, वि० ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये प्रमोदभावनाविभावनो नाम चतुर्दशः प्रकाशः ॥ १४ ॥

વ્યાખ્યા - ઇતિ પ્રોક્તપ્રકારેણ પરગુણપરિભાવનસારં પરેઽન્યે સ્વસ્માદ્વિન્ના જનાઃ તેષાં યે ગુણાઃ પરોપકારપ્રાધાન્યાદયઃ તેષાં યત્પરિભાવનં સ્વમનસિ તૈઃ રમણરતિભજનં તદેવ સારં સફલત્વકારણં યસ્ય સ તથા તં । નિજં સ્વકીયં અવતારં જન્મ । સતતં નિરન્તરં પરિભાવયન્ સફલત્વ સાર્થકં કુરુ । સુવિહિતગુણનિધિગુણગાનં કુરુ તથા સુવિહિતં ચાવશ્યકાદિસર્વકૃત્યં યેષાં તે તથા ત એવ ગુણનિધયો ગુણનિધાનાનિ તેષાં ગુણગાનં સદુણોત્કીર્તનં કુરુ વિધેહિ । શાન્તસુધારસપાનં વિરચય રાગાદિવિકારવિરહિતો ભૂત્વા શાન્તસ્વભાવે વિવિધપ્રેમભરેણ વિનોદં ભજેત્યર્થઃ ॥ ૮ ॥

॥ इति श्रीतपागच्छ्रीयसंविग्नशाखीयपरममुनि

श्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थ्यतिलकमुने श्रीवृद्धिविजयचरण-युगसेविना

पंडितगंभीरविजयगणिना विरचितायां श्रीशान्तसुधारसटीकायां

प्रमोदभावनाविभावनो नाम चतुर्दशः प्रकाशः समजनि ॥

જેની શક્તિ શાસન સંઘ અને સમુદાયને કામ લાગે તેની શક્તિ સફળ અને શાસન સંઘ અને સમુદાયને કામ ન લાગે તે નિષ્ફળ.

પરમશ્રદ્ધેય પૂ.આ.ભ. શ્રી હેમભૂષણ સૂ. મહારાજા

॥ पञ्चदशः प्रकाशः ॥

उक्तश्चतुर्दशः प्रकाशः । अथ पञ्चदशः प्रोच्यते । तस्य चायमभिसंबन्धः । चतुर्दशे प्रमोदभावना प्रोक्ता । तां च भावयन् करुणाश्रितहृदयो भवति । स च कारुण्यं भावयतीत्यतः कारुण्यभावनां विभावयन्नाह । तस्याश्चायमादिमः श्लोकः

(मालिनीवृत्तम्)

प्रथममशनपानप्राप्तिवाञ्छाविहस्तास्तदनु वसनवेशमालंकृतिव्यग्रचित्ताः ।

परिणयनमपत्यावाप्तिमिष्टेन्द्रियार्थान् सततमभिलषन्तः स्वस्थतां क्वाशुवीरन् ॥ १ ॥

व्याख्या - तावच्चित्तस्वास्थ्ये दुर्लभं दर्शयति । येऽप्राप्तकारुण्यास्ते दुःखिनः सन्तः प्रथमं प्रभूतनिर्धनतायामादौ अशनपानप्राप्तिवाञ्छाविहस्ता अशनमोदनादि पानं स्वादुशीतलजलदुग्धसिताद्राक्षापानीयमदिरासवादि तयोरप्राप्तयोः प्राप्तिस्तस्या वाञ्छाऽभिलाषस्तेन विहस्ताः समातुरत्वेन व्याकुला भवन्ति । तदनु वसनवेशमालंकृतिव्यग्रचित्ताः तदनु कथञ्चिज्जाताशनपानप्राप्तेः पश्चात् वसनानि चीनांशुककंबलादीनि वेशमानि । धवलगृहाट्टालकापणादीनि अलंकृतयः कटककुण्डलनूपुरादयः तासां प्राप्तये व्यग्रचित्ताः विविधान्यग्राणि स्त्री-पुत्र-दुहितृ-स्नुषादिचिन्तनीयवस्तूनि येषां चितेषुतेव्यग्रचित्ता व्याकुला भवन्ति । तथा कथंविच्छस्त्रादि प्राप्तौ सत्यां परिणयनमपत्यावाप्तिमिष्टेन्द्रियार्थान् परिणयनं स्वपरविवाहमिच्छन्तः अपत्यावाप्तिं सन्तानप्राप्तिमिच्छन्तः इष्टेन्द्रियार्थान् इष्टान् स्वस्य प्रियान् इन्द्रियार्थान् शब्दरूपगन्धरसस्पर्शान् पञ्चेन्द्रियविषयभोगानिच्छन्तः । सततमभिलषन्तो निरन्तरं पूर्वोक्तसर्ववस्तुप्राप्तिचिन्ताव्याकुलाः सन्तः आशुशीघ्रं स्वस्थतां मनःस्थैर्यं क्व अशुवीरन् क्व प्राप्नुवन् लभेरन् ? न क्वपि । अप्राप्तस्थैर्ये मनसि कीदृशी करुणेत्यर्थः ॥ १ ॥

(शिखरिणीवृत्तम्)

उपायानां लक्षैः कथमपि समासाद्य विभवं

भवाभ्यासात्तत्र ध्रुवमिति निबध्नातिहृदयम् ।

अथाकस्मादस्मिन् विकिरति रजः क्रूरहृदयो

रिपुर्वा रोगो वा भयमुत जरा मृत्युरथवा ॥ २ ॥

व्याख्या - कथमपि महता कष्टप्रबन्धेन उपायानां लक्षैः उपायाः धनादिप्राप्तेः साधका वाणिज्यविदेशगमनखनिखननादयस्तेषां यानि लक्षाणि सुतरामतिप्रभूतानि तैः कृत्वा । विभवं पुण्यसंबन्धानुसारेण प्रचुरलक्ष्मीं । समासाद्य प्राप्य । भवाभ्यासात् अनादितोऽनन्तभवधनप्रेम-परिचयात् । तत्र धनोपरि ध्रुवमिति क्षणविनश्वरमप्येतद्धनं ध्रुवं मे सदास्थायि कथं भवेदित्येवं

हृदयं मानसं निबध्नाति संधाय यावत्तिष्ठति तावत्तस्य कथा जीवनवार्ता प्रबन्धे । तथाऽस्मिन् धनसंग्रहे । अकस्मात् अचिन्तितमेकपदे । क्रूरहृदयः दुष्टचित्तः । रिपुः शत्रुः । वाऽथवा । रोग आशु-विनाशकशूलादिव्याधिर्वा । उत भयं परचक्राद्यापतनं । जरा वयोवर्धक्यं । अथवा मृत्युर्मरणं रजो धूलीं विकिरति विक्षिपति सर्वं विनाशं नयति तदा तस्य कारुण्यं क्व संभवतीत्यर्थः ॥ २ ॥

(स्रग्धरावृत्तम्)

स्पर्धन्ते केऽपि केचिद्दधति हृदि मिथो मत्सरं क्रोधदग्धा ।

युध्यन्ते केऽप्यरुद्धा धनयुवतिपशुक्षेत्रपद्रादिहेतोः ॥

केचिल्लोभाल्लभते विपदमनुपदं दूरदेशानटन्तः ।

किं कुर्मः किं वदामो भृशमरतिशतैर्व्याकुलं विश्वमेतत् ॥ ३ ॥

व्याख्या - अस्मिन् जगति कारुण्यवर्जिता जीवाः केऽपि कियन्तः मिथः परस्परं स्पर्धन्ते स्वस्मिन् संहर्षिताः सन्तः परेभ्यः समधिका भवितुमिच्छन्ति परेषां पराभवकामनाभृतश्च वर्तन्ते । केचिच्च क्रोधदग्धाः कोपाग्निना भस्मीकृतविवेकजीवानां मिथो मत्सरं परेषां सुखादिवृद्धयसहनस्वभावतां हृदि चित्ते दधति मनसा निर्धारयन्तस्तिष्ठन्ति । तथा केऽपि प्रोक्तेभ्योऽन्ये धनयुवतिपशुक्षेत्रपद्रादिहेतोः धनं काञ्चनादि, युवतिः कुमारी स्वपरविवाहिता वा स्त्री, पशुर्गजवाजिवृषभादिः, क्षेत्राणि सस्योत्पत्तिभूमयः, पद्राणि ग्रामनगरादीनि, आदिना राज्यमंडलादयो ग्राह्याः, द्वन्द्वे कृते एतेषां हेतोः संहरणविनाशादिकारणतः । अरुद्धा अनिवार्यक्रोधग्रस्ताः । युध्यन्ते पांडवकौरवादिवत्संग्रामयन्ति । तथा केचित्प्रोक्तेभ्योऽपरे लोभाद्धनाशावशात् दूरदेशानटन्तो दूरे जलधिमहारण्यं समुल्लंघ्य स्थिता ये देशा जनपदास्तान् अटन्तः परिभ्रमणं कुर्वन्तः । अनुपदं स्थाने स्थाने विपदं महापतिं लभन्ते प्राप्नुवन्ति । तथाभूते जगति करुणोत्पादाय वयं किं कुर्मः किं नामकं समर्थोपायमाश्रयामः ? किं वदामः किं नामकं जगद्धितमुपदेशं दद्वः ? तन्न जानीमः । एतत्प्रत्यक्ष दृश्यमानं विश्वं भुवनत्रयं । अरतिशतैः पीडोद्वेगदुःखानां शतशः समूहैः भृशमत्यर्थं व्याकुलं करुणास्पदविह्वलं वर्तते इत्यर्थः ॥ ३ ॥

(उपजातिवृत्तत्रयम्)

स्वयं खनन्तः स्वकरेण गर्ता मध्ये स्वयं तत्र तथा पतन्ति ।

तथा ततो निष्क्रमणं तु दूरेऽधोऽधः प्रपाताद्विरमन्ति नैव ॥ ४ ॥

व्याख्या - भो भव्या अयं विश्वजनः तथा तेन प्रकारेण । स्वकरेण निजहस्तेन आत्मनैवेति यावत् । गर्ता महाखातिकां । स्वयं स्वकीयेनारंभप्रवृत्तिस्वभावेन नेश्वरादिप्रेरणया खनन्तोऽलब्धा-

धस्तनतलप्रदेशं विदारयन्तः । यथा येन तलप्राप्त्यभावेन । ततो गर्तामध्यभागात् निष्क्रमणं तु निर्गमस्तु दूरेऽस्तु परं तु अधोऽधःप्रपातादपि नैव विरमन्ति नीचैर्नीचैर्गच्छन् नैव विरमन्ति नीचैर्गमनस्यापि अवसानं नैव प्राप्नुवन्ति सुतरामनन्तसंसारत्वं ब्रजन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

प्रकल्पयन्नास्तिकतादिवादमेवं प्रमादं परिशीलयन्तः ।

मग्ना निगोदादिषु दोषदग्धा दुरन्तदुःखानि हहा सहन्ते ॥ ५ ॥

व्याख्या – हहा महाकष्टं अज्ञाः सद्बोधविकला मिथ्यादृष्टयो व्याकरणतर्कसाहित्यादिभिर्लब्धवादशक्तयो यथार्थवस्तुस्वरूपसारज्ञा नवर्जिता वाचाला इति यावत् । नास्तिकतादिवादं प्रकल्पयन् नास्तिकता पञ्च वा भूतचतुष्टयं विहायान्यः कश्चिदात्माख्यः पदार्थो नास्तित्वेवं वदन्नास्तिकस्तद्भावस्तत्ता सादिर्यस्य स तथा आदिपदादात्मा कर्ता न भवति, भोगी तु भवति, सर्वज्ञो नास्ति, वेदवाक्यैर्धर्मनोदना मोक्षो न ज्ञानात्मकज्ञानं प्रकृतिधर्मः, सा तु जडात्मिकेत्यादयो बोध्याः इत्यादि वदनं वादस्तं प्रकल्पयन् स्वस्वेष्टशास्त्रादिरूपेण रचयन् । एवं प्रोक्तवादादिना प्रमादं मिथ्यात्वरगद्वेषादिप्रमत्ततां । परिशीलयन्तः समाचरन्तः दोषदग्धाः पूर्वोक्तदोषकृशानुना प्रज्वलितसद्विचारदेहाः । निगोदादिषु निगोदः साधारणशरीरवनस्पतिरादिना प्रत्येकवनपृथिव्यादिनरकादयो ग्राह्याः तेषु । दुरन्तदुःखानि दुःखेनान्तोऽवसानं येषां तानि दुरन्तानि दुःखानि जन्ममरणदिकष्टानि सहन्ते वेदयन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

शृण्वन्ति ये नैव हितोपदेशं न धर्मलेशं मनसा स्पृशन्ति ।

रुजः कथंकारमथापनेयास्तेषामुपायस्त्वयमेक एव ॥ ६ ॥

व्याख्या – येऽनिर्दिष्टनामधेयाः । हितोपदेशं धर्ममयहितशिक्षां । नैव शृण्वन्ति अयमेवात्मनः कल्याणप्राप्तेरुपायोऽस्तीति हितधिया नैवाकर्णयन्ति । तथा ये धर्मलेशं मनसा न स्पृशन्ति धर्मस्य दानादिचतुर्विधस्य लेशमेकादिभेदं देशतोऽपि मनसा धर्म एव सकलकल्याणदोऽस्तीति श्रद्धयापि न स्पृशन्ति न स्वीकुर्वन्ति । अथैवं स्थिते तेषां प्रोक्तस्वरूपाणां । रुजो जन्मजरामरणकर्मविकारादिरोगाः । कथंकारं केनौषधोपायालंबनेन कृत्वा । अपनेया निवार्याः ? नान्येन केनापि निवार्याः सन्ति । कुत एवं ? यतस्तेषां निवारणे उपायस्तु निवृत्तिसाधनं तु । एकोऽद्वितीयोऽयमेव अयमनन्तरनिर्दिष्टो हितश्रवणधर्मस्वीकार एव । स तु सुतरां परिहृत इत्यर्थः ॥ ६ ॥

(अनुष्टुपवृत्तम्)

उक्तोपदेशं प्रकृते नियोज्य फलितार्थं दर्शयति-

परदुःखप्रतीकारमेवं ध्यायन्ति ये हृदि ।

लभन्ते निर्विकारं ते सुखमायतिसुन्दरम् ॥ ७ ॥

व्याख्या - ये कृतिनः । परदुःखप्रतीकारं परेषां दुःखानां निवारणं । हृदि स्वमनसि । एवं पूर्वोक्तप्रकारेण । ध्यायन्ति चिन्तयन्ति । ते सज्जनमूर्धन्याः । आयतिसुन्दरं आगामिनि काले कल्याणावहं । निर्विकारं अविनश्वरं । सुखं परमानन्दं । लभन्ते इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन करुणाभावनां विभावयन्नाह-

सुजना भजत मुदा भगवन्तं सुजना भजत मुदा भगवन्तम् ।

शरणागतजनमिह निष्कारणकरुणावन्तमवन्तं रे, सुज० ॥ १ ॥

व्याख्या - हे सुजनाः सुतरां गुणसमृद्धा ये जनाः पुरुषास्ते सुजनास्तेषां संबोधनं हे सुपुरुषा यूयं । मुदा सानन्दया भक्त्या । भगवन्तं सर्वदर्शिनं जिनेश्वरं । भजत सेवध्वं । किंविशिष्टं ? इह सर्वजीवराशौ । निष्कारणकरुणावन्तं निष्कारणं प्रत्युपकारजनकं पुत्रादिसंबन्धमनपेक्ष्यैव कृपास्वभावादेव पालयन्तं । तथा शरणागतजनं प्रपन्नशरणमुपदेशार्हभव्यजनसमूहं । अवन्तं सन्मार्गदर्शनेन दुर्गतिदुःखेभ्यो रक्षां कुर्वन्तं इत्यर्थः ॥ १ ॥

क्षणमुपधाय मनः स्थिरतायां पिबत जिनागमसारम् ।

कापथघटनाविकृत विचारं त्यजत कृतान्तमसारं रे, सु० ॥ २ ॥

व्याख्या - मनश्चित्तं । क्षणं स्वल्पकालमपि । स्थिरतायां निश्चलैकाग्रताभावे उपधाय निवेश्य संस्थाप्येति यावत् । आगमसारं जिनसिद्धान्तानां सारं परमार्थज्ञानामृतं पिबत समास्वादनं कुरुत । कापथघटना तथा कापथा मोक्षमार्गे विघ्नकारिणः कुमार्गाः तेषां घटना युक्तयो रचना इति यावत् ताभिः विकृतविचारं विकृताः सर्वथा नित्यत्वानित्यत्वादिभिर्विपरीता विचारा वस्तुपर्यालोचनप्रकारा यत्र स तथा तं । असारं परमार्थवर्जितं । कृतान्तं प्रोक्तरूपं शास्त्रं तत् त्यजत परिहरतेत्यर्थः ॥ २ ॥

परिहरणीयो गुरुरविवेकी भ्रमयति यो मतिमन्दम् ।

सुगुरुवचः सकृदपि परिपीतं प्रथयति परमानन्दं रे, सु० ॥ ३ ॥

व्याख्या - यो विपरीतधर्मोपदेशा अविवेकी स्वपरहिताहितसत्यासत्यादीनामविशेषज्ञो गुरुः प्रव्रजितोऽप्रव्रजितो वा शास्त्रवक्ता परिहरणीयः परिवर्जनीयः तन्मुखाद्धर्मशास्त्रं न श्रोतव्यं । कुतो यतो हेतोः यो वक्ता मतिमन्दं मत्या बुद्ध्या मन्दोऽशीघ्रग्राही परमार्थवेदनेऽनिपुणस्तं

भ्रमयति वस्तुस्वरूपान्यथाप्रतिपादनेनाधर्मेऽपि धर्मधीसंपादनाद्भ्रान्तिं जनयति । ततः स च भ्रान्तश्च द्वावपि भवावर्ते भ्रमतः, तस्मात्परिहरणीयः सुगुरुवचः सद्गुरोरुपदेशस्तु । सकृदपि परिपीतं सकृदेकदापि परि समस्तश्रवणसामग्र्या पीतं कर्णाञ्जलिभिः पानीकृतं । परमानन्दं मोक्षसुखोल्लासं प्रथयति विस्तारयति येन संसारान्निस्तरतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

कुमततमोभरमीलितनयनं किमु पृच्छत पन्थानम् ।

दधिबुद्ध्या नर जलमन्थन्यां किमु निदधत मन्थानं रे, सु० ॥ ४ ॥

व्याख्या - भो भव्याः कुमततमोभरमीलितनयनं कुत्सितं मिथ्यात्वाज्ञानहिंसादिभिर्दूषित-
त्वादसारभूतं मतमभिप्रेतदर्शनं शास्त्रज्ञानं च यत्तत्कुमतं तदेव तद्रूपं वा यस्तमोभरोऽन्धकारराशिस्तेन
मीलिते पटलद्वयसंपुटीकृते वर्तते नयने नेत्रे यस्य गुरोः स तथाभूतस्तं । पन्थानं मोक्षमार्गं । किमु
पृच्छत किमु कया विचारणया संभावनया वा पृच्छत अस्यादर्शनस्य मुखान्मोक्षमार्गं
ज्ञातुमिच्छत । हे नर हे विद्वज्जन । जलमन्थन्यां जलभृतायां मन्थन्यां मथनिक्रयां विशालमुखोदरायां
बृहत्कुम्भ्यां गोलीती लोके । किमु वितर्के वितर्कयत यूयं किं दधिबुद्ध्या एतदधीति धिया
विलोडनाय मन्थानं तुन्दं रवैयमिति लोके निदधत निक्षिपत इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अनिरुद्धं मन एव जनानां जनयति विविधातंकम् ।

सपदि सुखानि तदेव विधत्ते आत्माराममशंकं रे, सु० ॥ ५ ॥

व्याख्या - हे चेतन त्वमाश्रवप्रवृत्तं मानसं रोधय । किमर्थमित्याह- यतो जनानां
प्राणिनां । अनिरुद्धं पञ्चविषयप्रवृत्तेरनिषिद्धं । मनश्चित्तमेव न त्वन्यत् । विविधातंकं
विविधमनेकभेदभिन्नं आतंकं रोगसंतापसंदेहभयादिकं जनयत्युत्पादयति । तदेव मन एव यदि
आत्मारामं चेतनस्वरूपमेवारामं रमणवाटिकां भजेत्तदा अशंकं सन्देहरहितं यथा स्यात्तथा ।
सपदि भवनसमकालमेव । सुखानि सर्वशर्माणि विधत्ते कुर्यादित्यर्थः ॥ ५ ॥

परिहरताश्रवविकथागौरवमदनमनादिवयस्यम् ।

क्रियतां सांवरसाप्तपदीनं ध्रुवमिदमेव रहस्यं रे, सु० ॥ ६ ॥

व्याख्या - भो भव्याः अनादिवयस्यं अनादिमित्रं सहचारि । आश्रवविकथागौरवं आश्रवाः
प्रोक्तरूपाः, विकथा देशकथादिकोक्तरूपाः, गौरवम् समृद्ध्यादिबहुमानरूपं, मदनः कामः,
समाहारद्वन्द्वे कृते । तत् परिहरत वर्जयत । तथा सांवरसाप्तपदीनं संवरो मनइन्द्रियकषाययोगानां
निरोधस्तस्येदं सांवरं एव साप्तपदीनं मित्रं क्रियतां विधीयतां । ध्रुवं निश्चितं । इदं प्रोक्तरूपमेव
रहस्यं । धर्मस्य जन्मनः शास्त्रस्य च सारमित्यर्थः ॥ ६ ॥

સહ્યત ઇહ કિં ભવકાન્તારે ગદનિકુરંબમપારમ્ ।

અનુસરતાહિતજગદુપકારં જિનપતિમગદંકારં રે, સુ૦ ॥ ૭ ॥

વ્યાખ્યા - ભો ભદ્રા યૂયં ઇહ દૃશ્યમાનેઽનેકદુઃખપૂર્ણે ભવકાન્તારે સંસારરૂપમહારણ્યે । અપારમનન્તં । ગદનિકુરંબં રોગસમૂહઃ । કિમિતિ કથં । સહ્યતે તત્પીડાં સહમાના દુઃખિનઃ કિં તિષ્ઠથ । આહિતજગદુપકારં આહિતઃ સંપાદિતઃ જગતો ભુવનસ્યોપકારઃ દ્રવ્યભાવરોગરહરણરૂપઃ યેન સ તં । જિનપતિં જિનેશ્વરં । અગદંકારં આરોગ્યકારિણં । અનુસરત સમાશ્રયધ્વમિત્યર્થઃ ॥ ૭ ॥

ઉપસંહારમાહ-

શૃણુતૈકં વિનયોદિતવચનં નિયતાયતિહિતરચનમ્ ।

રચયત સુકૃતસુખશતસન્ધાનં શાન્તસુધારસપાનં રે, સુ૦ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીશાન્તસુધારસગેયકાવ્યે કારુણ્યભાવનાવિભાવનો નામ પદ્મદશઃ પ્રકાશઃ ॥

વ્યાખ્યા - ભો ભવ્યા નિયતાયતિહિતરચનં નિયતં નિશ્ચિતં અવશ્યંભાવેનેતિ યાવત્ આયત્યામાગામિનિ કાલે ફલપ્રાપ્તિયે હિતરચનં હિતમાત્મનઃ કલ્યાણં તસ્ય રચના નિષ્પાદનં યસ્મિન્સ્તત્તથાભૂતં । એકમદ્વિતીયં । વિનયોદિતં વિનયેન નિભૂતવાદિનાઽચલવચનવક્ત્રાઽર્હતા ઋદિતં પ્રોક્તં યદ્વચનં ઉપદેશસ્તત્ શૃણુત । સુકૃતસુખશતસન્ધાનં સુકૃતાનિ પુણ્યાનિ સદાચરણાનિ ચ સુખાનિ નરામરમોક્ષશર્માણિ તેષાં શતાનિ સુપ્રભૂતરસંખ્યાભિઃ સંખ્યેયાનિ તેષાં યત્સન્ધાનં આત્મનિ સંયોજનં તત્તથાભૂતગુણં । શાન્તસુધારસપાનં શાન્તો રાગાદ્યભાવભવવિરક્તિમોક્ષાભિલાષા-દિમાન્ જીવસ્વભાવઃ સ એવાજરામરકારિસુધારસસ્તસ્ય પાનં પ્રેમભરેણાસ્વાદનં તત્ રચયત કુરુતેત્યર્થઃ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીતપાગચ્છ્રીયસંવિગ્નશાખીયપરમમુનિશ્રીબુદ્ધિવિજયમુખ્યશિષ્ય

શ્રીમુક્તિવિજય સતીર્થ્યતિલકમુનિશ્રીવૃદ્ધિવિજયચરણયુગસેવિના

પંડિતગંભીરવિજયગણિના વિરચિતાયાં

શ્રીશાન્તસુધારસટીકાયાં કરુણાભાવનાવિભાવનો નામ પદ્મદશઃ પ્રકાશઃ ॥

ગુરુ પ્રત્યે ઉત્કૃષ્ટ અહોભાવ રાખવો જોઈએ ગુરૂની વૈયાવચ્ચમાં પરમ આનંદનો અનુભવ થવો જોઈએ.

ગચ્છાધિપતિ પ.પૂ.આ.ભ. શ્રી હેમભૂષણ સૂ. મહારાજા

॥ अथ षोडशः प्रकाशः ॥

व्याख्या - पञ्चदशः प्रकाशः । अथ षोडशो व्याख्यायते । तस्य चायमभिसंबन्धः - पञ्चदशे करुणाभावना भाविता, तां च भावयन् सर्वेषु करुणायुक्तत्वेन सदृशपरिणामी भवति यः सर्वत्र समपरिणामि रागादिपक्षपातविरहितत्वाद्यथार्थतत्त्वग्राहित्वाच्च स मध्यस्थो भवतीत्यतः षोडशे माध्यस्थ्यभावनां विभावयन्नाह । तस्याश्चायमादिमः श्लोकः-

(पञ्चापि शालिनीवृत्तानि)

श्रान्ता यस्मिन् विश्रमं संश्रयन्ते रुग्णाः प्रीतिं यत्समासाद्य सद्यः ।

लभ्यं रागद्वेषविद्वेषिरोधादौदासीन्यं सर्वदा तत्प्रियं नः ॥ १ ॥

व्याख्या - भो भव्या यूयं तन्माध्यस्थ्यप्रीता भवत । किं तदित्याह-यस्मिन् माध्यस्थ्ये प्राप्ते सति अस्मिन् जगति श्रान्ताः रागद्वेषमोहादिजन्यसंतापभरैः परिक्षीणा अपि जना विश्रमं पूर्वोक्तसंतापभरविरमणेन खेदाभावं संश्रयन्तेऽतिशयेन प्राप्नुवन्ति । तथा रुग्णाः रौगैः समन्वितत्वेन रूक्प्रपीडितास्तेऽपि यस्मिन् प्रीतिं देहरागरोगद्वेषशमनात्प्रेमरसमास्वादयन्ति । भुग्नोऽपि रुग्णवद्व्याख्येयो रुग्णस्य द्व्यर्थत्वात् । तथा यन्माध्यस्थ्यं रागद्वेषविद्वेषिरोधात् रागद्वेषौ प्रसिद्धौ तावेव विद्वेषिणौ हितविनाशकशत्रू तयो रोधोऽनुद्भवो निराकरणं च तस्माज्जीवाः । समासाद्य प्राप्य । सद्यः शीघ्रं । औदासीन्यं रागद्वेषपक्षपातविरहभावं । लभन्ते समास्वादयन्ति । तन्माध्यस्थ्यं नोऽस्माकं सर्वदा निरन्तरं सर्वकालं प्रियमिष्टं भवत्वित्यर्थः ॥ १ ॥

मध्यस्थानां खेदकारणमेव नास्तीत्याह-

लोके लोका भिन्नभिन्नस्वरूपा भिन्नैर्भिन्नैः कर्मभिर्मर्मभिर्द्धिः ।

रम्यारम्यैश्चेष्टितैः कस्य कस्य तद्विद्वद्धिः स्तूयते रुच्यते वा ॥ २ ॥

व्याख्या - विद्वांसो मध्यस्थाः स्वहृदये वक्ष्यमाणप्रकारं भावयन्ति । किमित्याह-लोके भुवनत्रये लोकाः प्राणिनः मर्मभिर्द्धिः भिन्नैर्भिन्नैः कर्मभिः मर्मभिर्द्धिः मर्माणि जीवस्थानानि संधिमिलापहितप्राप्त्यादिस्थानानि तानि भिन्दन्ति विदारयन्ति विनाशयन्तीति यावत् यानि तानि तथा तैर्मर्मभिर्द्धिः । भिन्नैर्भिन्नैः कर्कश-कर्कशतर-कर्कशतमभेदप्राप्तैः । कर्मभिर्ज्ञानावरणी-यादिभिः शुभाशुभैः कृताः भिन्नभिन्नस्वरूपा भिन्नं भिन्नं विरूपविरूपतरवि-रूपतमत्वेन सुरूपसुरूपतरसुरूपतमत्वेन क्रूरशान्तदुःखिसुखिसधननिर्धन दुर्मतिसुमत्यादित्वेना-न्यत्वमन्यत्वं । प्राप्तं स्वरूपं आकारस्वभावः येषां ते तथाविधाः सन्तीत्यतः रम्यारम्यैश्चेष्टितैः रम्याणि सुन्दराणि दानादिरूपाणि अरम्याण्यसुन्दराणि वधादिरूपाणि यानि चेष्टितानि क्रियाप्रवृत्तयस्तर्हिद्विद्विस्तत्त्वविद्विर्मध्यस्थैः कस्य कस्य रम्यक्रियाकारिणः स्तूयते प्रशस्यते ।

वाऽथवा कस्य कस्यारम्यकर्तव्यविधायिनो रुष्यते कोपनिन्दादि क्रियते स्वेष्टसाधनव्याघात-
हेतुभूते द्वे ज्ञात्वा न कस्यापि स्तुतिर्वा निन्दा वा कार्या विद्वद्भिरित्यर्थः ॥ २ ॥

अथोदाहरणेन माध्यस्थ्यं द्रढयन्नाह-

मिथ्या शंसन्वीरतीर्थेश्वरेण रोद्धुं शेके न स्वशिष्यो जमालिः ।

अन्यः को वा रोत्स्यते केन पापात्तस्मादौदासीन्यमेवात्मनीनम् ॥ ३ ॥

व्याख्या - भो भव्या स्वश्रेयोऽर्थिभिर्भवद्भिर्मध्यस्थैरेव स्थेयं । यतो भगवता स्वशिष्यः
स्वहस्तदीक्षितः । जमालिः कुलिनोऽपि मिथ्यात्वोदयेन मिथ्या शंसन् स्वस्य
भवनिपातकारणमसत्यं प्ररूपयन् । वीरतीर्थेश्वरेण श्रीवर्धमानतीर्थपतिना सर्वबोधनप्रकारज्ञेनापि
रोद्धुं निवारयितुं न शेके न शक्यते स्म, अनिवर्त्यकदाग्रहप्राप्तं ज्ञात्वोपेक्षितः,
तर्हीतरेषामनिवर्त्यकदाग्रहनिषेधे का शक्तिः ? न कापि । अतो माध्यस्थ्ये स्थेयं ।
तस्मादुक्तहेतोः । अन्यः सामान्यज्ञाता । कः कस्कः । वाऽथवा केन साधनविशेषेण ।
पापात्कदाग्रहाघराशेः । रोत्स्यते निषेत्स्यते । तत औदासीन्यमेव प्रोक्तरूपमाध्यस्थ्यमेव ।
आत्मनीनं आत्मसर्वहितकरं आत्मबुद्ध्या समाचरणीयमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अर्हन्तोऽपि प्राज्यशक्तिस्पृशः किं धर्मोद्योगं कारयेयुः प्रसह्य ।

दद्युः शुद्धं किन्तु धर्मोपदेशं यत्कुर्वाणा दुस्तरं निस्तरन्ति ॥ ४ ॥

व्याख्या - प्राज्यशक्तिस्पृशः महाशक्तिसमन्विताः अर्हन्तो जगत्त्रयविजयकरणसमर्था
जिनेश्वरा अपि । किं प्रसह्य किं क्वप्रसह्य बलाद्देहादिसामर्थ्यात् । कस्यचिद्धर्मोद्योगं धर्मोद्यमं
कारयेयुः अप्रवर्तमानं प्रवर्तयेरन्न प्रवर्तयेयुर्जनानिति शेषः । किं तु किं तर्हि कुर्युरित्याह-शुद्धं
यथार्थस्वरूपं यथायोग्यं यथाहितप्रापकं निर्दोषं भवति तथारूपं उपदेशं विधिनिषेधोभयात्मकं
धर्ममार्गकथनं दद्युः जिनेश्वरः कुर्युः । यत्कुर्वाणाः यदर्हदुपदिष्टं कुर्वाणा विदधाना भव्यजना
दुस्तरं दुःखेन तरणीयं भवसागरं निस्तरन्ति नितरां सुखेन पारं गच्छन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

तस्मादौदासीन्यपीयूषसारं वारं वारं हन्त सन्तो लिहन्तु ।

आनन्दानामुत्तरङ्गत्तरङ्गैर्जीवद्भिर्यद्भुज्यते मुक्तिसौख्यम् ॥ ५ ॥

व्याख्या - हन्तेत्यामंत्रणे हे सन्तो भो भोः सुज्ञसज्जनाः । तस्मादुक्तहेतुतः ।
औदासीन्यपीयूषसारं औदासीन्यं प्रोक्तस्वरूपं माध्यस्थ्यं तदेव पीयूषमजरामरारोग्यविधायिनी
सुधा तस्य यत्सारं तत्त्वपरीक्षणे ग्रहणादरे चातिवर्षं दाढ्यं स्थैर्यं चेति यावत् तत् । वारं वारं भूयो
भूयो लिहन्तु समास्वादन्तां । कुत एवमुपदिशतीत्याह-यद्यस्मादौदासीन्यसारसमास्वादानाज्जीवाः
जीवद्भिरायुरादिप्राणान् धारयद्भिर्वर्तमानभवेऽप्यास्तां मोक्षप्राप्तावित्यपरर्थः ।

आनन्दानामाह्लादिविशेषाणां । उत्तरंगत्तरंगैः उदधिकाधिकोपर्युपरिसमुच्छलद्भिः तरंगैः
सुखोल्लासलहरीभिः । मुक्तिसौख्यं मोक्षसुखस्वभावं । भुज्यते समास्वाद्यते प्राप्यते तर्हि तेन
माध्यस्थ्यमेव सेवनीयमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन माध्यरथ्यभावनां विभावयन्नाह-

अनुभव विनय सदा सुखमनुभव औदासीन्यमुदारं रे ।

कुशलसमागममागमसारं कामितफलमन्दारं रे, अनु० ॥ १ ॥

व्याख्या - हे विनय हे गुणानुयायिचेतन । उदारमितरसर्वसुखेभ्यः प्रधानं । औदासीन्यं
सुखं सदाऽनुभव उदासीने मध्यस्थस्वभावे भवं संपन्नं यत्तदौदासीन्यं सुखमानन्दस्वभावं त्वं
सदा निरन्तरं सर्वकालमनुभवस्वरूपेण प्रीतिरसोत्पादनेन च वेदय । कीदृक् तदित्याह-
कुशलसमागमं कुशलः सर्वाकल्याणवर्जितो मोक्षस्तस्य समागमः संगतिः रागद्वेषपक्षाभावमुक्ता-
त्मतुल्यस्वभावत्वात् यस्मिन् स तं । आगमसारं आगमस्याध्ययनश्रवणमननरूपस्य सारं
निष्पक्षपातेन तत्त्वस्य परीक्षणग्रहणादरस्वभावत्वान्मन्त्रक्षणतुल्यं । कामितफलमन्दारं
स्वाभिष्टकार्यसिद्धेमन्दारं कल्पवृक्षभूतं समुद्दिष्टकार्यं तेषामवश्यमेव निष्पद्यतेऽतो माध्यस्थ्यं
भजेत्यर्थः ॥ १ ॥

परिहर परचिन्तापरिवारं चिन्तय निजमविकारं रे ।

वदति कोऽपि चिनोति करीरं चिनुतेऽन्यः सहकारं रे, अनु० ॥ २ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् त्वं परचिन्तापरिवारं परेषामात्मनो भिन्नशरीरधनस्वजनादीनां
चिन्तापरिवारं रक्षणार्जनपालनादिकृते समुद्भवद्विकल्पजालं । परिहर वर्जय मा कुरु । अविकारं
समुद्भवविसम्पदुद्भवे ममादिविकाररहितं । निजमविनश्वरमात्मस्वरूपं । चिन्तय ध्यायस्व ।
कोऽपि कश्चिदज्ञो वदति ममास्मिन् । पक्षपातो नास्ति यथास्थितमेव मयोक्तं इति जल्पति, न
तु पक्षपातं मुञ्चति, स करीरं चिनोति दुःखकंटकाकीर्णमविश्रामपदं पापराशिकरीरतरुं चिनोति
समुपार्जयति । अन्योऽमायावी मध्यस्थोऽपक्षपातित्वेन । सहकारं सुखसंपादकसच्छ्रयमधुरफलिनं
पुण्यमाकन्दं चिनुते समुत्पादयन् वर्ततेऽतो यद्रोचते तत्कुर्वित्यर्थः ॥ २ ॥

योऽपि न सहते हितमुपदेशं तदुपरि मा कुरु कोपं रे ।

निष्फलया किं परजनतप्त्या कुरुषे निजसुखलोपं रे, अनु० ॥ ३ ॥

व्याख्या - हे आत्मन् त्वं योऽपि कश्चित्कदाग्रही हितोपदेशं यथार्थवस्तुस्वरूपमयजिनाद्य-
वहितधर्मोपदेशं न सहते सत्यत्वेन न श्रद्धधात्यपि, तदनुष्ठानं तु दूरेऽस्तु, सत्येन रोचयत्यपि न ।
तदुपरि कोपं मा कुरु तस्योपरि रुष्ट मा भव । कुतोऽयं निषेधः ? यतो निष्फलया

स्वपरोपकारसिद्धिरहितया परजनतप्त्या अन्यजनानां चिन्तया संतापेन च । निजसुखलोपं स्वात्मनः सुखविनाशं । किं निरर्थकं कुरुषे विदधासीत्यर्थः ॥ ३ ॥

सूत्रमपास्य जडा भाषन्ते केचन मतमुत्सूत्रं रे ।

किं कुर्मस्ते परिहृतपयसो यदि पीयन्ते (पिबन्ति) मूत्रं रे, अनु० ॥ ४ ॥

व्याख्या - केचन कियन्तो जडा मूर्खशिरोमणयः । सूत्रं सुशास्त्राधारं । अपास्य परिहृत्य । भाषन्ते स्वेच्छयैव यद्वा तद्वा जल्पन्ति । तथा केचन उत्सूत्रं शास्त्रविरुद्धमिदमिति जानन्तोऽपि मतं स्वाभिप्रेतमेव प्ररूपयन्ति । तत्र वयं किं कुर्म ? यत्तेऽज्ञाः परिहृतपयसः परिहृतं त्यक्तं पयो मधुरदुग्धं यैस्ते तथा भूत्वा यदि मूत्रं प्रस्रवणं सरुच्या पीयन्ते तर्हि पिबन्तु, का नो हानिरित्यर्थः ॥ ४ ॥

पश्यसि किं न मनःपरिणामं निजनिजगत्यनुसारं रे ।

येन जनेन यथा भवितव्यं तद्भवता दुर्वारं रे, अनु० ॥ ५ ॥

व्याख्या - हे चेतन त्वं निजनिजगत्यनुसारं भाविनी या स्वकीया गतिर्जन्मान्तरप्राप्तिः तस्या अनुसारं सदृशं वर्तमानं । जनानां मनःपरिणामं हृदयाकूतं । किं न पश्यसि केन कारणेन न विलोकयसि ? स्वचेतसा तद्विलोक्य माध्यस्थ्यं भज । कोऽत्र परमार्थ इत्याद-येन हेतुना येन जनेन यथा भवितव्यं-येन केनचिदनिर्दिष्टनामधेयेन जनेन अवश्यं विपाकेन वेदितव्यनिकाचित-कर्मवता प्राणिना यथा येन सुखित्वदुःखित्वसुरनरनैरयिकत्वादिना च प्रकारेण भवितव्यं नियमेन भविष्यत्येव तस्य तथा भवनं । तन्नियतभाविभवनं भवता त्वयोपायोऽपिना दुर्वारं दुष्करनिवार्यमिति माध्यस्थ्यमेव भजनीयमित्यर्थः ॥ ५ ॥

रमय हृदा हृदयंगमसमतां संवृणु मायाजालं रे ।

वृथा वहसि पुद्गलपरवशतामायुः परिमितकालं रे, अनु० ॥ ६ ॥

व्याख्या - हे चेतन त्वं मायाजालं जीवमत्स्यबन्धन विधायिनी माया छलवृत्तिरूपकपट-चिन्तनभाषणसमाचरणं सैव जालं जन्तुग्राहकपाशः तत् संवृणु संक्षिप्तं निरोधयेति यावत् । हृदयंगमसमतां हृदयंगमा मनोहरा युक्तियुक्तेति यावत् तादृशी या समता सर्वत्र तुल्यपरिणामिता तां हृदा हृत्कजेन सह रमय क्रीडय । पुद्गलपरवशतां पुद्गलाः रागद्वेषमनोवाक्कायदयस्त एवात्मनो विजातीयत्वेन परेऽन्ये तेषां यः वशता नियंत्रणा तदधीनवर्तना तां । वृथा वहसि स्वार्थं विनैव प्राप्नोषि । कुत एवं ? यतस्तवायुर्जीवितं । परिमितकालं पञ्चाशत्षष्टिवर्षं यावन्मितकालं विद्यते परवशेन स्वार्थं संपादयितुं न शक्नोषीत्यर्थः ॥ ६ ॥

અનુપમતીર્થમિદં સ્મર ચેતનમન્તઃ સ્થિરમભિરામં રે ।

ચિરં જીવ વિશદપરિણામં લભસે સુખમવિરામં રે, અનુ૦ ॥ ૭ ॥

વ્યાખ્યા - હે ચેતન હે પ્રાણિન્ ત્વં । ઇદમૌદાસીન્યં । અભિરામમતિશયેન રમણીયં । અનુપમમન્યૈરુપમાતુમશક્યં । અન્તઃસ્થિતં સ્વાસન્નતરમાત્મનિ પ્રતિષ્ઠિતં । તીર્થ ભવસિન્ધોર્નિરપાયનિગમનતટં । વિશદપરિણામં શુદ્ધનિર્મલસ્વહિતફલદં । સ્મર ધ્યાયસ્વ । તેન ધ્યાનેન ત્વં હે જીવ હે આત્મન્ ચિરં ચિરકાલપર્યન્તં અવિરામં નિરન્તરં નિરવસાનં સુખમાનન્દં લભસે પ્રાપ્નોષીત્યર્થઃ ॥ ૭ ॥

પરબ્રહ્મપરિણામનિદાનં સ્ફુટકેવલવિજ્ઞાનં રે ।

વિરચય વિનયવિવેચિતજ્ઞાનં શાન્તસુધારસપાનં રે, અનુ૦ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીશાન્તસુધારસગેયકાવ્યે માધ્યસ્થ્યભાવનાવિભાવનો નામ ષોડશઃ પ્રકાશઃ ॥

વ્યાખ્યા - હે વિનય હે વિનીતાત્મન્ પૂર્વોક્તમૌદાસીન્યં પરબ્રહ્મપરિણામનિદાનં પરં પ્રકૃષ્ટં બ્રહ્મ નિર્વિકારં નિરજ્ઞનં શુદ્ધચૈતન્યં તદ્રૂપઃ યઃ પરિણામશ્ચેતનસ્ય તેન રૂપેણ પરિણમનભવનં તસ્ય નિદાનં પરમસાધનં વર્તતે । તથેદમેવ સ્ફુટં સ્પષ્ટં કેવલં રાગાદિપરિણતિમિશ્રતારહિતં વિજ્ઞાનં વિશિષ્ટજ્ઞાનમેવ વર્તતે તથેદમેવ વિવેચિતજ્ઞાનં વિવેચિતં યથાર્થાયથાર્થશુદ્ધાશુદ્ધાદિતયા નિર્ધાર્ય પૃથક્કૃતં યેન જ્ઞાનં શાસ્ત્રોચિતરૂપં જનહૃદિ પરિણતં ભાષિતરૂપં ચ તથાભૂતં વર્તતે । તથેદમેવ ષોડશપ્રકાશૈર્દર્શિતજ્ઞાનપરિણતિરૂપં શાન્તસુધારસપાનં ભવતિ તદ્વિરચય નિરન્તરં વિધેહીત્યર્થઃ ॥ ૮ ॥

॥ ઇતિ શ્રીતપાગચ્છ્રીયસંવિગ્નશાખીયપરમુનિ

શ્રીબુદ્ધિવિજયમુખ્યશિષ્યશ્રીમુક્તિવિજયગણિ

સતીર્થતિલકમુનિશ્રીવૃદ્ધિવિજયચરણયુગસેવિના પંડિતગંભીરવિજયગણિના

વિરચિતાયાં શ્રીશાન્તસુધારસટીકાયાં માધ્યસ્થ્યભાવનાવિભાવનો

નામ ષોડશઃ પ્રકાશઃ સમજનિ ॥

મહત્વકાંક્ષા રાખવાથી સાધના કમજોર બને છે.

નિર્લેપભાવ રાખવાથી સાધના બળવાન બને છે.

પરમશ્રદ્ધેય સુવિશાળગચ્છાધિપતિ

પ.પૂ.આ.ભ. શ્રીમદ્ વિજય હેમભૂષણ સૂ. મહારાજા

। अथ प्रशस्तिः ।

(स्रग्धरावृत्तद्वयम्)

एवं सद्भावनाभिः सुरभितहृदयाः संशयातीतगीतो

नीतस्फीतात्मतत्त्वास्त्वरितमपसरन्मोहनिद्राममत्वाः ।

गत्वा सत्त्वाममत्वातिशयमनुपमां चक्रिशक्राधिकानां

सौख्यानां मंक्षु लक्ष्मीं परिचितविनयाः स्फारकीर्तिं श्रयन्ते ॥ १ ॥

व्याख्या - एवं षोडशभिः प्रकाशैः प्रोक्तप्रकारेण । सद्भावनाभिः सत्यः समीचीनाः समुज्ज्वलपरिणामोत्पादनप्रवणाः भावना वस्तुतत्त्वपर्यालोचनात्मका आत्मनश्चिन्ताध्यवसायास्ताभिः । सुरभितहृदयाः सुरभितान्यधिवासितानि हृदयानि मनांसि येषां ते तथाविधाः सन्तः । संशयातीतगीतो नीतस्फीतात्मतत्त्वाः संशया नानाजातीयसंदेहास्तैरतीतं सुनिश्चितकृतत्वाद्रहितं गीतं समुत्कीर्तितं उन्नीतं ज्ञानिभिर्यादृशं महत्त्वं प्रोक्तं तादृशं स्फीतं गुणसमृद्धं व्याप्तमात्मतत्त्वं येषां ते तथाविधाः सन्तः । त्वरितं शीघ्रं । अपसरन्मोहनिद्राममत्वाः अपसरन्ती सुदूरमपुनर्भावितया सत्तातो विनश्यन्ती मोहनिद्राममत्वे मोहोऽज्ञानादिरूपस्तदात्मिका निद्रा सुषुप्त्यादिरूपा ममत्वं पौद्गलिकचेतनरूपस्वभिन्नदेहगेहवनितापुत्रादिपदार्थेषु मदीयत्वबुद्धिर्येषां ते तथाविधाः । सत्त्वाः भावनाभावितमतिप्राणिनः । अममत्वातिशयं गत्वा निर्ममत्वस्वभावप्र-कर्षाधिक्यं प्राप्य । परिचितविनयाः प्रचुरतरसमर्जितविनीतभावाः । चक्रिशक्राधिकानां चक्रिणाः षट्खंडभरतक्षेत्राधिपतयः, शक्राः सौधर्मेन्द्रादयो देवेश्वराः, अधिका अहमिन्द्रा ग्रैवेयकानुत्तरसुरास्तेषां । सौख्यानां सुखान्यानन्दविशेषास्तेषां भावा उपभोगतया प्राप्तयस्तद्रूपाणां । अनुपमां उपमातुमशक्यामनन्यसदृशीमिति यावत् तां लक्ष्मीमानन्दसंपदं । मंक्षु सत्वरं श्रयन्ते प्राप्नुवन्ति । तथा स्फारकीर्तिं स्फारामतिशयत उदारां विशालामिति यावत् । कीर्तिं सुयशोराशिं श्रयन्त इत्यर्थः ॥ १ ॥

दुर्ध्यानप्रेतपीडा प्रभवति न मनाक्काचिदद्वन्द्वसौख्य

स्फातिः प्रीणाति चित्तं प्रसरति परितः सौख्यसौहित्य सिन्धुः ।

क्षीयन्ते रागरोषप्रभृतिरिपुभटाः सिद्धिसाम्राज्यलक्ष्मीः

स्याद्वश्या यन्महिम्ना विनयशुचिधियो भावनास्ताः श्रयध्वम् ॥ २ ॥

व्याख्या - भो भव्या यन्महिम्ना यासां सुभावितसद्भावनानां महिमा प्रभावः स तथा तेन महिम्ना हेतुना । दुर्ध्यानप्रेतपीडा मनाक् न प्रभवति दुष्टे ध्याने आर्तरौद्ररूपे दुर्ध्याने ते एव प्रेतौ

पिशाचौ ताभ्यां समुत्पादिता या पीडा कष्टविशेषः सा मनाक् लेशमात्रापि न प्रभवति न पराभवं कर्तुं शक्नोति । तथा काचिद्वन्द्वसौख्यस्फूर्तिश्चित्तं प्रीणाति काचिदनिर्वचनीया अद्वन्द्वसौख्यस्फूर्तिः अद्वितीयसुखभाववृद्धिः चित्तं मानसं प्रीणाति पोषयति । तथा सौख्यसौहित्यसिन्धुः परितः प्रसरति सुखभाववृत्तिसमुद्रः सर्वतोदिक्षु विदिक्षु प्रसरति विस्तरति । तथा रागरोषप्रभृतिरिपुभटाः क्षीयन्ते रागद्वेषक्रमहर्षलोभमायामोहा-दिरूपकर्मशत्रुसैन्यं नाशं यान्ति । सिद्धिसाम्राज्यलक्ष्मीर्वश्या स्यात् एकच्छत्रमोक्षराज्यरूपात्मर्द्धिः स्वाधीना स्यात् । ताः प्रोक्तप्रभावा भावना अनित्यताद्याः पूर्वप्रदर्शिताः । विनयशुचिधियो विनिततापरिणामप्रक्षालितबुद्धयः सन्त । श्रयध्वं यूयं भजतेत्यर्थः ॥ २ ॥

(पथ्यावृत्तम्)

श्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्यौ सोदरावभूतां द्वौ ।

श्रीसोमविजयवाचकवाचकवरकीर्तिविजयाख्यौ ॥ ३ ॥

व्याख्या - श्रीहीरविजयसूरीश्वरस्य शिष्यौ विनेयौ श्रीसोमविजयवाचकश्रीकीर्तिविजय-वाचकाख्यौ द्वौ तौ द्वौ पाठको सोदरौ समानोदरजातौ गृहित्वेऽपि भ्रातरौ । अभूतामजायेतामित्यर्थः ॥ ३ ॥

(गीतिद्वयम्)

तत्र च कीर्तिविजयवाचक शिष्योपाध्यायविनयविजयेन ।

शान्तसुधारसनामा संदर्ष्टो भावनाप्रबन्धोऽयम् ॥ ४ ॥

व्याख्या - चः पादपूरणे । तत्र तयोर्मध्ये श्रीकीर्तिविजयवाचकशिष्येण उपाध्यायविनय-विजयाख्येन । अयमनन्तरप्रोक्तः । शान्तसुधारसनामा शान्तसुधारसाभिधानः । भावनाप्रबन्धो भावनानामर्थरचनामयो ग्रन्थः संदर्ष्टो विलोकितः कथित इत्यर्थः ॥ ४ ॥

शिखिनयन सिन्धुशशिमितवर्षे हर्षेण गन्धुरनगरे ।

श्री विजयप्रभसूरिप्रसादतो यत्न एष सफलोऽभूत् ॥ ५ ॥

व्याख्या - एष प्रोक्तग्रन्थरचनात्मकः यत्न उद्यमः । शिखि ३ नयन २ सिन्धु ७ शशि १ मितवर्षे सप्तदशशते त्रयोविंशे वर्षे गन्धपुरनगरे गन्धारबन्दरे श्रीविजयप्रभसूरिप्रसादतः तेषां प्रतप्यमाने समये हर्षेण सानन्देन सफलोऽभूत् फलवत्तां प्राप्त इत्यर्थः ॥ ५ ॥

(उपजातिवृत्तम्)

यथा विधुः षोडशभिः कलाभिः संपूर्णतामेत्य जगत्पुनीते ।

ग्रन्थस्तथाषोडशभिः प्रकाशैरयं समग्रैः शिवमातनोतु ॥ ६ ॥

વ્યાખ્યા - યથા યેન ન્યાયેન વિધુશ્ચન્દ્રઃ ષોડશભિઃ કલાભિઃ ષોડશસંખ્યાપ્રમિતાભિઃ કલાભિઃ સ્વવિમાનવિભાગૈઃ સંપૂર્ણતામેત્ય રાહોરાવરણતાં વિહાય સ્વવિમાનસ્ય સકલાં પ્રભાં પ્રાપ્ય જગત્ પુનીતે નિખિલભૂમંડલમાનન્દયતિ પ્રકાશયતિ । તથા તેનૈવ ન્યાયેનાયં ગ્રન્થઃ શાન્તસુધારસશાસ્ત્ર ભવ્યાનાં સમગ્રૈઃ સમસ્તૈઃ ષોડશભિઃ પ્રકાશૈઃ પૂર્વોક્તૈ શિવં મોક્ષં કલ્યાણપરંપરાં ચ આતનોતુ વિસ્તારયત્વિત્યર્થઃ ॥ ૬ ॥

(ઇન્દ્રવજ્રાવૃત્તમ્)

યાવજ્જગત્યેષ સહસ્રભાનુઃ પીયૂષભાનુશ્ચ સદોદયેતે ।

તાવત્સતામેતદપિ પ્રમોદં જ્યોતિઃ સ્ફુરદ્વાઙ્ગમયમાતનોતુ ॥ ૭ ॥

વ્યાખ્યા - યાવત્કાલપર્યન્તં એષ દૃશ્યમાનો જગત્પ્રસિદ્ધઃ સહસ્રભાનુઃ સહસ્રકિરણઃ સૂર્યઃ, પીયૂષભાનુશ્ચ સુધારશ્મિશ્ચન્દ્રઃ જગતિ ભૂમંડલે સદા નિરન્તરં ઉદયેતે પ્રકાશં કુર્વતિ । તાવદેતદપિ વાઙ્મયં શાસ્ત્ર સ્ફુરજ્જ્યોતિઃ સદા-વિલસજ્ઞાનં સત્પુરુષાણાં પ્રમોદમાનન્દં આતનોતુ વિસ્તારયત્વિત્યર્થઃ ॥ ૭ ॥

શ્રીબુદ્ધિવિજયવિનેયૌ મુક્તિવૃદ્ધિવિજયયુતગણધુર્યૌ ।

મુનિપશ્રીવૃદ્ધિવિજયશિષ્યાણુના બુધગંભીરવિજયેન ॥

શાન્તસુધારસપાનશ્રદ્ધામુગ્ધેન દૃઢ્યેયં ટીકા ।

શાન્તસુધારસપાનશ્રદ્ધામિતવર્ષે નિજપરોપકૃતે ચ ભક્ત્યા ॥

॥ ઇતિ શ્રીતપાગચ્છ્રીયસંવિગ્નશાસ્ત્રીયપરમમુનિ

શ્રીબુદ્ધિવિજયમુખ્યશિષ્યશ્રીમુક્તિવિજયગણિત

સતીર્થ્યતિલકમુનિ શ્રીવૃદ્ધિવિજયચરણયુગસેવિના

પંડિતગંભીરવિજયગણિના વિરચિતા શાન્તસુધારસટીકા ॥

॥ શાન્તસુધારસઃ સમાપ્તઃ ॥

સત્ય - સિદ્ધાંત અને શાસન ખાતર લડવાનું જેનામાં કૌવત ન હોય તેનો સંપ
પણ તકવાદી અને તકલાદી જ હોય.. તેમાં નવાઈ પામવા જેવું શું છે ?

- રામવાણી -

પહેલી અનિત્ય ભાવનાની સજ્જાય

દોહા

પાસ જિનેસર પાય નમી, સદ્ગુરુને આધાર;	
ભવિયણ જનના હિત ભણી, ભણશું ભાવના બાર.	૧
પ્રથમ અનિત્ય અશરણપણું, એહ સંસાર વિચાર;	
એકલપણું અન્યત્વ તેમ, અશુચિ આશ્રવ સંભાર.	૨
સંવર નિજર્જર ભાવના, લોકસરુપ સુબોધિ;	
દુલ્લહ ભાવન જિનધરમ, એણી પરે કરે જીઉ સોધિ.	૩
રસકૂપી રસ ભાવિઓ, લોહ થકી હોય હેમ;	
જીઉ ઈણ ભાવન શુદ્ધ હુયે, પરમ રુપ લહે તેમ.	૪
ભાવ વિના દાનાદિકા, જાણે અલુણો ધાન;	
ભાવ રસાંગ મળ્યા પછી, ત્રુટે કરમ નિદાન.	૫

ઢાલ પહેલી (ભાવનાની દેશી)

પહેલી ભાવના એણી પરે ભાવીએજી, અનિત્યપણું સંસાર;	
ડાભઅણી જેહવો જલબિંદુઓજી, ઈંદ્રધનુષ અનુહાર.	સ. ૧
સહેજ સંવેગી સુંદર આતમાજી, ધર જિનધર્મ શું રંગ;	
ચંચળ ચપળાની પરે ચિંતવેજી, કૃત્રિમ સવિહુ સંગ.	સ. ૨
ઈંદ્રજાળ સુહણા શુભ અશુભશુંજી, કુડો તોષ ને રોષ;	
તિમ ભ્રમભૂલા અથિર પદારથેજી, શ્યો કીજે મન શોષ.	સ. ૩
ઠાર ત્રેહ પામરના નેહજયુંજી, એ યૌવન રંગરોલ	
ધન સંપદ પણ દીસે કારમીજી, જેહવા જલકલ્લોલ.	સ. ૪
મુંજ સરિખે માગી ભીખડીજી, રામ રહ્યા વનવાસ;	
એણે સંસારે એ સુખ સંપદાજી, જિમ સંધ્યારાગ વિલાસ.	સ. ૫
સુંદર એ તનુ શોભા કારમીજી, વિણસંતાં નહીં વાર;	
દેવતણે વચને પ્રતિબુઝીયોજી, ચકી સનતકુમાર.	સ. ૬

સૂરજ રાહુ ગ્રહણે સમજીઓજી, શ્રીકીર્તિધર રાય;
કરકંડુ પ્રતિબુઝયો દેખીનેજી, વૃષભ જરાકુલ કાય.

સ. ૭

કિહાં લગે ધુઆં ધવલહરા રહેજી, જલ પરપોટો જોય;
આઉખું અથિર તિમ મનુષ્યનુંજી, ગર્વ મ કરશો કોય.
જે ક્ષણમાં ખેરુ હોય.

સ. ૮

અતુલબલ સુરવર જિનવર જિસ્યાજી, ચક્રિ હરિબલ જોડી;
ન રહ્યા એણે જુગ કોઈ થિર થઈ જી, સુરનર ભુપતિ કોડી.

સ. ૯

બીજી અશરણ ભાવનાની સજ્જાય

દુહા

પલ પલ છીજે આઉખું, અંજલી જલજયું એહ;
ચલતે સાથે સંબલો, લેઈ સકે તો લેહ.

૧.

લે અચિંત્ય ગણશું ગ્રહી, સમય સીંચાણો આવિ;
શરણ નહીં જિનવયણ વિણ, તેણે હવે અશરણ ભાવિ.

૨.

ટાલ બીજી

(રાગ : સામેરી, રામ ભણે હરિ ઉઠીએ-દેશી)

બીજી અશરણ ભાવના, ભાવો હૃદય મઝાર રે;
ધરમ વિના પરભવ જતાં, પાપે ન લહીશ પાર રે,
જાઈશ નરક દુવાર રે, તિહાં તુજ કવણ આધાર રે, લા. ૧
લાલ સુરંગા રે પ્રાણીઆ, મૂકને મોહ જંજાળ રે;
મિથ્યા મતિ સવિ ટાળ રે, માયા આળપંપાળરે. લા. ૨
માત પિતા સુત કામની, ભાઈ ભગિણિ સહાય રે;
મેં મેં કરતાં રે અજ પરે, કર્મે ગ્રહ્યો જીઉ જાય રે,
તિહાં આડો કો નવી થાય રે, દુઃખ ન લીયે વહેંચાય રે. લા. ૩
નંદની સોવન ડુંગરી, આખર નાવી કો કાજરે;
ચક્રી સુભૂમ તે જલધિમાં, હાર્યો ષટખંડ રાજરે,
બુઝ્યો ચરમ જહાજ રે, દેવગયા સવિ ભાજરે,

લોભે ગઈ તસ લાજ રે.

લા. ૪

દ્વીપાયન દહી દ્વારિકા, બલવંત ગોવિંદ રામરે;

રાખી ન શક્યા રે રાજવી, માત પિતા સુત ધામરે,

તિહાં રાખ્યાં જિન નામ રે, શરણ કીઓ નેમિ સ્વામરે,

વ્રત લેઈ અભિરામ રે, પોહોતા શિવપુર ઠામ રે.

લા. ૫

નિત્યમિત્ર સમ દેહડી, સયણાં પર્વ સહાયરે;

જિનવર ધર્મ ઉગારશે, જિમ તે વંદનીક ભાય રે

રાખે મંત્રી ઉપાયરે, સંતોખ્યો વળી રાયરે; ટાળ્યા તેહના અપાયરે. લા. ૬

જન્મ જરા મરણાદિકા, વયરી લાગ્યા છે કેડ રે;

અરિહંત શરણ તું આદરી, ભવબ્રમણ દુઃખ ફેડ રે;

શિવસુંદરી ઘર તેડ રે, નેહ નવલ રસ રેડ રે; સીંચ સુકૃત સુરપેડ રે. લા. ૭

ત્રીજી સંસાર ભાવનાની સજ્જાય

દોહા

થાવચ્ચાસુત થરહર્યો, જોર દેખી જમધાડ;

સંયમ શરણું સંગ્રહું, ધણ કણ કંચણ છાંડ.

૧

ઈણે શરણે સુખીયા થયા, શ્રી અનાથી અણગાર;

શરણ લઘ્યા વિણ જીવડા, ઈણીપરે રુલે સંસાર.

૨

ટાલ ત્રીજી (રાગ : મારુ)

ત્રીજી ભાવના ઈણીપરે ભાવીએરે, એ સ્વરૂપ સંસાર;

કર્મવશે જીવ નાચે નવનવ રંગણું રે, એ એ વિવિધ પ્રકાર.

ચે. ૧

ચેતન ચેતીએ રે, લહી માનવ અવતાર;

ભવનાટકથી જો હુઆ ઉભગારે, તો છાંડો વિષય વિકાર.

ચે. ૨

કબહી ભૂ જલ જલણાનિલ તરુમાં ભમ્યો રે, કબહી નરક નિગોદ;

બિતિ ચઉરિંદ્રિય માંહે કેઈ દિન વસ્યો રે, કબહીક દેવવિનોદ.

ચે. ૩

કીડી પતંગ હરિ માતંગપણું ભજે રે, કબહી સર્પ શિયાલ,

બ્રાહ્મણ ક્ષત્રીય વૈશ્ય કહાવતો રે, હોવે શુદ્ર ચંડાલ.

ચે. ૪

લખ ચોરાશી ચઉટે રમતો રંગશુ રે, કરી કરી નવ નવ વેશ;	
રુપ કુરુપ ધની નિર્દ્રવ્ય સોભાગીઓ રે, દુભાગી દરવેશ.	ચે. ૫
દ્રવ્ય ક્ષેત્ર સૂક્ષ્મ ને બાદર ભેદશું રે, કાળ ભાવ પણ તેમ;	
અનંતાનંત પુદ્ગલ પરાવર્તન કર્યા રે, કલ્પો પન્નવણ એમ.	ચે. ૬
ભાઈ બહિન નારી તાતપણું ભજે રે, માતપિતા હોયે પુત્ર;	
તેહિજ નારી વૈરી ને વળી વાલહો રે, એહ સંસારહ સૂત્ર.	ચે. ૭
ભુવનભાનુ જિન ભાખ્યાં ચરિત્ર સુણી ઘણારે, સમજયા ચતુરસુજાણ;	
કર્મવિવર વશ મૂકી મોહ વિટંબના રે, મળ્યા મુગતિ જિનભાણ.	ચે. ૮

ચોથી એકત્વ ભાવનાની સજ્જાય

દોહા

ઈમ ભવભવ જે દુઃખ સદ્ધાં, તે જાણે જગનાથ;	
ભયભંજણ ભાવઠહરણ, ન મળ્યો અવિહડ સાથ.	૧
તેણે કારણ જીવ એકલો, છોડી રાગ ગલપાસ;	
સવિ સંસારી જીવશું. ધર ચિત્ત ભાવ ઉદાસ.	૨

ટાલ ચોથી (રાગ : ગોડી)

ચોથી ભાવના ભવિયણ મન ધરો, ચેતન તું એકાકીરે;	
આવ્યો તિમ જાઈશ પરભવ વળી, ઈહાં મૂકી સવિ બાકીરે;	
મમ કર મમતા રે સમતા આદરો.	મમ. ૧
આણી ચિત્ત વિવેકો રે; સ્વારથીયાં સજજન સહુએ મળ્યા,	
સુખ દુખ સહેશે એકો રે.	મમ. ૨
વિત્ત વહેંચણ આવી સહુએ મળ્યાં, વિપત્તિ સમય જાય નાસી રે;	
દવ બળતો દેખી દશ દિશે પુલે, જેમ પંખી તરુવાસી રે.	મમ. ૩
ષટ ખંડ નવ નિધિ ચૌદ રચણ ધણી, ચૌષઠ સહસ સુનારી રે;	
છોડો છોડી રે ચાલ્યા એકલ્યા, હાર્યો જેમ જુગારી રે.	મમ. ૪
ત્રિભુવનકંટક બિરુદ ધરાવતો, કરતો ગર્વ ગુમાનો રે;	
ત્રાગા વિણ નાગા તે સહુ ચલ્યા, રાવણ સરિખા રાજાનોરે	મમ. ૫

માલ રહે ઘર સ્ત્રી વિશ્રામતા, પ્રેતવના લગે લોકો રે;
 ચયલગે કાયા રે આખર એકલો, પ્રાણી ચલે પરલોકો રે.
 નિત્ય કલહો બહુમેળે દેખીઓ, બહુપણે ખટપટ થાય રે;
 વળીયાની પરે વિહરીશ એકલો, ઈમ બુઝયો નમીરાય રે.

મમ. ૬

મમ. ૭

પાંચમી અન્યત્વ ભાવનાની સજ્જાય

દોહા

ભવસાયર બહુ દુઃખજળ, જનમ મરણ તરંગ;
 મમતાતંતુ તિણે ગ્રહ્યો, ચેતન ચતુર માતંગ.
 ચાહે જો છોડણ ભણી, તો ભજ ભગવંત મહંત;
 દૂર કરે પરબંધને, જિમ જળથી જળકંત.

૧.

૨.

ઢાલ પાંચમી

(રાગ : કેદારો ગોડી)

(કપૂર હુવે અતિ ઉજલોરે - એ દેશી)

પાંચમી ભાવના ભાવીએરે, જીવ અન્યત્વ વિચાર;
 આપસવારથી એ સહુ રે, મળીઓ તુજ પરિવાર.
 સંવેગી સુંદર બુઝ મા મુંઝ ગમાર;
 તારું કો નહીં ઈણ સંસાર, તું કેહનો નહીં નિરધાર.
 પંથશિરે પંથી મળ્યા રે, કીજે કિણહીશું પ્રેમ;
 રાત્રિ વસે પ્રહ ઉઠી ચલે રે, નેહ નિવાહે કેમ.
 જિમ મેળો તીરથે મળે રે, જન જન વણજની ચાહ;
 કે ત્રોટો કે ફાયદો રે, લેઈ લેઈ નિજ ઘર જાય.
 જિહાં કારજ જેહનાં સરે રે, તિહાં તે દાખે નેહ;
 સૂરિકાંતાની પરે રે, છટકી દેખાડે છેહ.
 ચુલણી અંગજ મારવા રે, કૂંડું કરે જતુગેહ;
 ભરત બાહુબળ જુઝીયારે, જો જો નિજનાં નેહ.
 શ્રેણિક પુત્રે બાંધીઓરે, લીધું વહેંચી રાજય;

સં. ૧

સં. ૨

સં. ૩

સં. ૪

સં. ૫

સં. ૬

દુઃખ દીધું બહુ તાતને રે, દેખો સુતનાં કાજ.
એ ભાવનાએ શિવપુર લહે રે, શ્રીમરુદેવી માય;
વીરશિષ્ય કેવળ લહ્યું રે, શ્રી ગૌતમ ગણરાય.

સં. ૭

સં. ૮

છઠ્ઠી અશુચિ ભાવનાની સજ્જાય

દુહા

મોહવશી મન મંત્રવી, ઈંદ્રિય મળ્યા કલાલ;
પ્રમાદ મદિરા પાયકે, બાંધ્યો જીવ ભૂપાલ.
કર્મ જંજીર જડી કરી, સુકૃત માલ સવિ લીધ;
અશુભ વિરસ દુર્ગંધમય, તનુ ગોતહરે દીધ.

૧

૨

ઢાલ છઠ્ઠી (રાગ : સિંધું સામેરી)

છઠ્ઠી ભાવના મન ધરો, જીઉં અશુચિ ભરી એ કાયા રે;
શી માયા રે, માંડે પિંડશું એ.
નગરખાળ પરે નિતુ વહે, કફ મળ મૂત્ર ભંડારો રે;
તિમ દ્વારો રે, નર નવ દ્વાદશ નારીના એ.
દેખી દુર્ગંધ દૂરથી, તું મુહ મચકોડે માણે રે;
નવી જાણે રે, તિણ પુદ્ગલ નિજ તનુ ભર્યું એ.
માંસ રુધિર મેદા રસે, અસ્થિ મજજા નર બીજે રે;
શું રીઝે રે, રુપ દેખી દેખી આપણું એ.
કૃમિવાળાદિક કોથળી, મોહરાયની ચેટી રે;
એ પેટી રે, ચર્મ જડી ઘણા રોગની એ.
ગર્ભવાસ નવ માસમાં, કૃમિ પરે મળમાં વસિયો રે;
તું રસીયો રે, ઉંધે માથે ઈમ રહ્યો એ.
કનકકુંડાંરી ભોજન ભરી, તિહાં દેખી દુર્ગંધ બુઝ્યા રે;
અતિ ઝુજ્યા રે, મલ્લીમિત્ર નિજ કર્મશું એ.

૧

૨

૩

૪

૫

૬

૭

સાતમી આશ્રવ ભાવનાની સજ્જાય

દુહા

- તન છિલ્લર ઈંદ્રિય મછા, વિષય કલણ જંબાલ;
પાપ કલુષ પાણી ભર્યું, આશ્રવ વહે ગરનાલ. ૧.
નિર્મળ પખ સહજે સુગતિ, નાણ વિનાણ રસાળ;
શું બગની પરે પંકજળ, ચુંથે ચતુર મરાળ. ૨.

ઢાલ સાતમી (રાગ : ધોરણી)

- આશ્રવ ભાવના સાતમી રે, સમજો સુગુરુ સમીપ;
ક્રોધાદિક કાંઈ કરો રે, પામી શ્રીજિન દીપોરે.
સુણ સુણ પ્રાણીયા ! પરિહર આશ્રવ પ્રપંચો રે;
દશમે અંગે કહ્યા, જેહનાં દુષ્ટ પ્રપંચો રે. સુ. ૧
હોંશે જે હિંસા કરે રે, તે લહે કટુક વિપાક;
પરિ હોશે ગોત્રાસની રે, જો જો અંગ વિપાકો રે. સુ. ૨
મિથ્યા વયણે વસુ નડ્યો રે, મંડિક પરધન લેઈ;
ઈણ અબ્રહ્મે રોળવ્યા રે, ઈંદ્રાદિક સુર કેઈ રે. સુ. ૩
મહા આરંભ પરિગ્રહે, બ્રહ્મદત્ત નરય પહુત;
સેવ્યાં શત્રુપણું ભજે રે, પાંચે દુરગતિ દૂતો રે. સુ. ૪
છિદ્ર સહિત નાવા જળે રે, બુડે નીર ભરાય;
તિમ હિંસાદિક આશ્રવે રે, પાપે પિંડ ભરાય રે. સુ. ૫
અવિરતિ લગે એકેન્દ્રિયા રે, પાપસ્થાન અઢાર;
લાગે પાંચેહી ક્રિયા રે, પંચમ અંગ વિચારો રે. સુ. ૬
કટુક ક્રિયા થાનક ફળ્યાં રે, બોલ્યા બીજે અંગ;
કહેતાં હીયડું કમકમે રે, વિરુઓ તાસ પ્રસંગો રે. સુ. ૭
મૃગ, પતંગ અલી માછલુ રે, કરી એક વિષય પ્રપંચ;
દુઃખીયા તે કિમ સુખ લહે રે. જસ પરવશ એહ પંચો રે સુ. ૮
હાસ્ય નિંદ વિકથા વશે રે, નરક નિગોદે રે જાત;

આઠમી સંવર ભાવનાની સજ્જા

દુહા

શુભ માનસ માનસ કરી, ધ્યાન અમૃત રસ રેલી;

નવદલ શ્રી નવકાર પદ, કરી કમલાસન કેલિ.

૧

પાતક પંખ પખાળીને, કરી સંવરની પાળ;

પરમહંસ પદવી ભજે, છોડી સકળ જંજળ.

૨

ટાલ આઠમી (ઉલ્લી દેશી.)

આઠમી સંવર ભાવનાજી, ધરી ચિત્તશું એક તાર;

સમિતિ ગુપ્તિ સુધી ધરોજી, આપોઆપ વિચાર.

સલૂણા ! શાંત સુધારસ ચાખ.

- એ આંકણી.

વિરસ વિષય ફળ ફુલડેજી, અટતો મન અલિ રાખ.

સ. ૧

લાભ અલાભે સુખ દુઃખેજી, જીવિત મરણ સમાન;

શત્રુ મિત્ર સમ ભાવતો જી, માન અને અપમાન.

સ. ૨

કદિ એ પરિગ્રહ છાંડશું જી, લેશું સંયમ ભાર;

શ્રાવક ચિંતે હું કદાજી, કરીશ સંથારો સાર.

સ. ૩

સાધુ આશંસા ઈમ કરે જી, સૂત્ર ભણીશ ગુરુ પાસ;

એકલમલ્લ પ્રતિમા રહી જી, કરીશ સંલેખણ ખાસ.

સ. ૪

સર્વ જીવ હિત ચિંતવો જી, વયર મ કર જગ મિત્ત;

સત્ય વચન મુખ ભાખીએ જી, પરિહર પરનું વિત્ત.

સ. ૫

કામકટક ભેદણ ભણી જી, ધર તું શીલ સનાહ;

નવવિધ પરિગ્રહ મૂકતાં જી, લહીએ સુખ અથાહ.

સ. ૬

દેવ મણુઅ ઉપસર્ગ શું જી, નિશ્ચલ હોય સધીર;

બાવીશ પરીસહ જીતીએ જી, જિમ જીત્યા શ્રીવીર.

સ. ૭

નવમી નિર્જરા ભાવનાની સજ્જાત

દુહા

દઢપ્રહારી દઢ ધ્યાન ધરી, ગુણનિધિ ગજસુકુમાર;
મેતારજ મદનબ્રમો, સુકોશલ સુકુમાલ. ૧

ઈમ અનેક મુનિવર તર્યા, ઉપશમ સંવર ભાવ;
કઠિન કર્મ સવિ નિર્જર્યા, તેણે નિર્જર પ્રસ્તાવ. ૨

ટાલ નવમી (રાગ : ગોડી-મન ભમરા રે - એ દેશી)

નવમી નિર્જર ભાવના, ચિત્ત ચેતો રે;
આદરો વ્રત પચ્ચખ્ખાણ, ચતુર ચિત્ત ચેતો રે,
પાપ આલોચો ગુરુ કન્હે, ચિં ધરિયે વિનય સુજાણ. ચ. ૧
વૈયાવચ્ચ બહુવિધ કરો, ચિં દુર્બળ બાળ ગિલાન;
આચારજ વાચક તણો, ચિં શિષ્ય સાધર્મિક જાણ. ચ. ૨
તપસી કુલ ગણ સંઘના, ચિં થિવિર પ્રવર્તક વૃદ્ધ;
ચૈત્ય ભક્તિ બહુ નિર્જરા, ચિં દશમે અંગ પ્રસિદ્ધ. ચ. ૩
ઉભય ટંક આવશ્યક કરો, ચિં સુંદર કરી સજ્જાય;
પોસહ સામાયિક કરો, ચિં નિત્ય પ્રત્યે નિયમ નભાય. ચ. ૪
કર્મસૂદન કનકાવળી, ચિં સિંહનિકીડિત દોય;
શ્રી ગુણરયણ સંવત્સરુ, ચિં સાધુ પડિમ દશદોય. ચ. ૫
શ્રુત આરાધન સાચવો, ચિં યોગ વહન ઉપધાન;
શુક્લધ્યાન સૂધું ધરો, ચિં શ્રી આંબિલવર્દમાન. ચ. ૬
ચૌદ સહસ્ર અણગારમાં, ચિં ધન ધન્નો અણગાર;
સ્વયંમુખ વીર પ્રશંસીઓ, ચિં ખંધક મેઘકુમાર. ચ. ૭

દશમી લોકસ્વરૂપ ભાવનાની સજ્જાત

દુહા

- મન દારુ તન નાલિ કરિ, ધ્યાનાનળ સળગાવ;
કર્મકટક ભેદણ ભણી, ગોળા જ્ઞાન ચલાવ. ૧.
મોહરાય મારી કરી, ઉંચો ચઢી અવલોય;
ત્રિભુવનમંડપ માંડણી, જિમ પરમાનંદ હોય. ૨.

ટાલ દશમી (રાગ : ગોડી-જંબૂદ્વીપ માઝર - એ દેશી)

- દશમી લોકસ્વરૂપ રે, ભાવના ભાવીએ; નિસુણી ગુરુ ઉપદેશથી એ. ૧
ઉર્ધ્વ પુરુષ આકાર રે, પગ પહુળા કરી; કર દોઉ કટી રાખીએ એ. ૨
એણે આકારે લોક રે, પુદ્ગલ પૂરીઓ; જિમ કાજળની કૂપલી એ. ૩
ધર્મ અધર્મ આકાશ રે, દેશ પ્રદેશ એ; જીવ અનંતે પૂરીઓ એ. ૪
સાત રાજ દેસૂણ રે, ઉર્ધ્વતિરિય મળી; અધોલોક સાત સાધિકું એ. ૫
ચૌદ રાજ ત્રસનાડી રે, ત્રસ જીવાલય; એક રજજી દીર્ઘ વિસ્તરુ એ. ૬
ઉર્ધ્વ સુરાલય સાર રે, નિરય ભુવન નીચે; નાત્મિ નર તિરિ દો સુરા એ. ૭
દ્વીપ સમુદ્ર અસંખ્ય રે, પ્રભુ મુખ સાંભળી; રાયઋષિ શિવ સમજીઓ એ. ૮
લાંબી પોહોળી પણ્યાલ રે, લખ જોયણ લહી; સિદ્ધશિલા શિર ઉજળીએ. ૯
ઉંચી ધનુ સય તીન રે, તેત્રીસ સાધિકે; સિદ્ધ યોજને છેહડે એ. ૧૦
અજર અમર નિકલંકરે, નાણ દંસણમય; તે જોવા મન ગહગહે એ. ૧૧

અગિયારમી બોધિદુર્લભ ભાવનાની સજ્જાત

દુહા

- વાર અનંતી ફરસીઓ, છાલીવાટક ન્યાય;
નાણ વિના નવિ સાંભરે, લોક ભ્રમણ ભડવાય. ૧.
રત્નત્રય ત્રિહું ભુવનમેં, દુલહાં જાણી દયાળ;
બોધિરયણ કાજે ચતુર, આગમખાણિ સંભાળ. ૨

ટાલ અગીયારમી (રાગ : ખંભાતી)

દશ દષ્ટાંતે દોહિલો, લાધે મણુઅ જંમારોરે;	
દુલ્લહો અંબરફુલ જયું રે, આરજ ઘર અવતારો રે,	
મોરા જીવન રે, બોધિ ભાવન ઈગ્યારમી રે, ભાવો હૃદય મઝારો રે.	મો. ૧
ઉત્તમ કુળ તિહાં દોહિલો, સદ્ગુરુ ધર્મ સંયોગો રે;	
પાંચે ઈંદ્રીય પરવડાં, દુલ્લહો દેહ નિરોગો રે.	મો. ૨
સાંભળવું સિદ્ધાંતનું રે, દોહિલું તસ ચિત્ત ધરવું રે;	
સુધી સદ્દશા ધરી, દુક્કર અંગે કરવું રે.	મો. ૩
સામગ્રી સઘળી લહી રે, મૂઢ મુધા મમ હારો રે;	
ચિંતામણિ દેવી દીઓ, હાર્યો જેમ ગમારો રે.	મો. ૪
લોહકીલકને કારણે, યાન જલધિમાં ફોડે રે;	
ગુણકારણ કોણ નવલખો, હાર હીયાનો ત્રોડે રે.	મો. ૫
બોધિરયણ ઉવેખીને, કોણ વિષયારથ દોડે રે;	
કાંકર મણિ સમોવડ કરે રે, ગજ વેચે ખર હોડે રે.	મો. ૬
ગીત સુણિ નટની કહી રે, શુલ્લક ચિત્ત વિચાર્યું રે;	
કુમારાદિક પણ સમજ્યા રે, બોધિરયણ સંભાર્યું રે.	મો. ૭

બારમી ધર્મદુર્લભ ભાવનાની સજાયા

દુહા

પરિહર હરિ હર દેવ સવિ, સેવ સદા અરિહંત;	
દોષ રહિત ગુરુ ગણધરા, સુવિહિત સાધુ મહંત.	૧.
કુમતિ કદાગ્રહ મૂક તું, શ્રુત ચારિત્ર વિચાર;	
ભવજળ તારણ પોતસમ, ધર્મ હિયામાં ધાર.	૨.

ટાલ બારમી (ડુંગરીયાની દેશી)

ધન ધન ધર્મ જગહિતકરુ, ભાખીઓ ભલો જિનદેવ રે;	
ઈહપરભવ સુખદાયકો, જીવડા જનમ લગે સેવ રે.	ભા. ૧
ભાવના સંરસ સુરવેલડી, રોપ તું હૃદય આરામ રે;	

સુકૃત તરુ લહિય બહુ પસરતી, સફળ ફળશે અભિરામ રે.	ભા. ૨
ખેત્રશુદ્ધિ કરીય કરુણા રસે, કાઢી મિથ્યાદિક સાલ રે;	
ગુપ્તિ ત્રિહુ ગુપ્તિ રુડી કરે, નીક તું સુમતિની વાળ રે.	ભા. ૩
સીંચજે સુગુરુ વચનામૃતે, કુમતિ કંથેર તજી સંગ રે;	
ક્રોધ માનાદિક સૂકરા, વાનરા વાર અનંગ રે.	ભા. ૪
સેવંતા એહને કેવલી, પન્નર સય તીન અણગાર રે;	
ગૌતમશિષ્ય શિવપુર ગયા, ભાવતાં દેવગુરુ સાર રે.	ભા. ૫
શુક પરિવ્રાજક સીધલો, અર્જુનમાળી શિવવાસ રે;	
રાય પરદેશી અપાવીઓ, કાપીઓ તાસ દુઃખ પાસ રે.	ભા. ૬
દુસમ સમય દુષ્પસહ લગે, અવિચળ શાસન એહ રે;	
ભાવશ્યું ભવિયણ જે ભજે, શુભમતિ ગુણગેહ રે.	ભા. ૭

દુહા

તપગચ્છતિ વિજયદેવગુરુ, વિજયસિંહ મુનિરાય;
શુદ્ધ ધર્મદાયક સદા, પ્રણમો એહના પાય.

ટાલ તેરમી (રાગ : ઘન્યાશ્રી)

તુમે ભાવો રે, ભવિ ઈણીપરે ભાવના ભાવો;	
તન મન વયણે ધર્મે લય લાવો, જિમ સુખ સંપદ પાવો રે.	ભ. ૧
લલનાલોચન મન ન ડોલાવો, ધન કારણ કાંઈ ધાવો;	
પ્રભુ શું તારોતાર મિલાવો, જો હોય શિવપુર જાવો રે;	
કાંઈ ગર્ભાવાસ ન આવો રે.	ભ. ૨
જંબુની પેરે જીવ જગાવો, વિષયથકી વિરમાવો;	
એ હિતશિખ અમારી માની, જગ જસપડહ વજાવો રે.	ભ. ૩
શ્રી જશસોમ વિબુધ વૈરાગી, જશ યશ ચિહ્નું ખંડ ચાવો;	
તાસ શિષ્ય કહે ભાવન ભણતાં, ઘર ઘર હોય વધાવો રે.	ભ. ૪
ભોજન નભ ગુણ વરસ શુચિ, સીત તેરસ કુજવાર;	
ભગતિ હેતુ ભાવન ભણી, જેસલમેર મઝાર.	ભ. ૧

ઈતિ શ્રી જયસોમજી શિષ્યકૃત દ્વાદશ ભાવના સંપૂર્ણ.

સોળ ભાવનાઓનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ

આ ભાવનાઓ મુખ્યપણે બાર પ્રકારની છે અને છેલ્લી ચાર ભાવનાઓ (મૈત્રી આદિ) તે ‘પૂરક ભાવનાઓ’ છે. બાર ભાવનાઓ આ પ્રમાણે છે,

હવે તો આ સુખની વાસનાને છોડે જ છુટકો ! સુખની વાસનાના વિકટ કાદવમાંથી બહાર નીકળવું છે ? તો જ્ઞાનીઓ કહે છે, ‘ભાવનાઓ દ્વારા મનને ભાવિત કરો.’ ભાવના એટલે સદ્ વિચારણા સારી રીતે મનને શુભભાવો દ્વારા પ્લાવિત કરવું અને દુર્ભાવોથી દૂર કરવું.

અનિત્યત્વાશરણતે ભવમેકત્વમન્યતામ્ । અશૌચમાશ્રવં ચાત્મન્ ! સંવરં પરિભાવય ॥
કર્મણો નિર્જરાં ધર્મ-સૂક્તતાં લોકપદ્ધતિમ્ । બોધિદુર્લભતામેતાં ભાવયન્મુચ્યસે ભવાત્ ॥

અર્થ : (૧) અનિત્યતા (૨) અશરણતા (૩) સંસાર (૪) એકત્વ (૫) અન્યત્વ (૬) અશૌચ (૭) આશ્રવ અને (૮) સંવરની હે આત્મન્ ! તું ભાવના કર (૯) કર્મ નિર્જરા (૧૦) ધર્મ ભાવના (૧૧) લોકસ્વરૂપ અને (૧૨) બોધિદુર્લભતા ભાવનાઓને ભાવવાથી હે આત્મન્ ! તું આ સંસારમાંથી મુક્ત બનીશ.

સદ્ધર્મધ્યાન સન્ધાન-હેતવઃ શ્રીજિનેશ્વરૈઃ । મૈત્રીપ્રભૃતયઃ પ્રોક્તા-શ્રુતસ્ત્રો ભાવનાઃ પરાઃ ॥
મૈત્રી પ્રમોદ કારુણ્ય-માધ્યસ્થાનિ નિયોજયેત્ । ધર્મધ્યાનમુપસ્કર્તુ તદ્ધિ તસ્ય રસાયનમ્ ॥

અર્થ : મૈત્રી વગેરે ચાર ઉત્કૃષ્ટ (ઉત્તમ) ભાવનાઓને ભગવાનશ્રી જિનેશ્વરદેવોએ સદ્ધર્મના ધ્યાન સાથેના અનુસંધાનના હેતુ (કારણ) રૂપે ઉપદેશી છે, જણાવેલ છે. (૧૩) મૈત્રી (૧૪) પ્રમોદ (૧૫) કારુણ્ય અને (૧૬) માધ્યસ્થ આ ચાર ભાવનાઓને ધર્મધ્યાનની તૈયારી કરવાને માટે યોજવી/જોડવી (મનમાં ભાવવી) કારણ આ ચારે ભાવનાઓ ધર્મ ધ્યાનનું રસાયણ મહાન ઔષધિ છે.

સોળ ભાવનાઓનું સંક્ષિપ્ત ટુંકું સ્વરૂપ

(૧) અનિત્ય ભાવના : સંસારના સર્વ સંયોગો અનિત્ય છે. સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, દૌલત, મકાન, પરિવાર, અરે.... ! આ તમારું શરીર સુદ્ધાં વિનાશી છે. અનિત્ય છે. આમાંનું કાંઈ જ તારી પાસે સદા કાળ માટે રહેવાનું નથી. આ પ્રકારની વિચારણા એટલે અનિત્ય ભાવના. (૨) અશરણ ભાવના : આ સંસારમાં તારું કોઈ શરણ નથી. સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, દૌલત, પરિવાર વગેરે કશું જ તારા માટે શરણરૂપ નથી. તને જ્યારે વ્યાધિ (દર્દ) થાય ત્યારે તેમાંથી કોઈ જ જરા સરખો પણ ભાગ પડાવી શકે તેમ નથી. તારા દુઃખોને તારે એકલાએ જ ભોગવવાના છે. આ પ્રકારની વિચારણા તે અશરણ ભાવના. (૩) સંસાર

ભાવના : ચાર ગતિમય આ સંસારના સ્વરુપનો વિચાર કરવો. સંસારમાં થઈ રહેલા આપણા પરિભ્રમણ વગેરેનો તથા મોહરાજા જીવને આ સંસારમાં કેવા કેવા નાટકો ખેલાવી રહ્યો છે તેનો વિચાર કરવો તે સંસાર ભાવના. (૪) એકત્વ ભાવના: આ સંસારમાં આત્મા એકલો જ છે. એનું કોઈ જ નથી. અને એ પણ કોઈનો નથી. આવા પ્રકારની વિચારણા તે એકત્વ ભાવના. (૫) અન્યત્વ ભાવના : આપણો આત્મા જેમ એકલો છે. તેમ બીજા સર્વ પદાર્થોની અને આત્માથી ભિન્ન છે-જુદા છે. કોઈ એનું સગું નથી. એ કોઈનો સગો નથી એનું શરીર પણ એનાથી ભિન્ન છે, આવી વિચારણા તે અન્યત્વ ભાવના. (૬) અશૌચ ભાવના : આ શરીર એટલે ગંદગીનો ગાડવો ! માંસ, લોહી, મેદ, હાડકાં, ચામડી વગેરે અશુચિભર્યા પદાર્થોથી બનેલું આ શરીર જરાય પવિત્ર નથી. તેથી જ તેના ઉપર મોહ કરવા જેવો નથી અને આ શરીરથી સધાય એટલો સદ્ધર્મ જ સાધી લેવો જોઈએ આ પ્રકારની વિચારણા તે અશૌચ ભાવના. (૭) આશ્રવ ભાવના: જીવ મિથ્યાત્વથી અવિરતિથી (વ્રત-પચ્ચખ્યાણ ન લેવાથી) કષાયોથી મન-વચન અને કાયાના યોગોથી અને પ્રમાદથી કર્મો બાંધે છે. ત્યારે દુઃખી થાય છે અને સંસારમાં રખડે છે વગેરે પ્રકારની વિચારણા એટલે આશ્રવ ભાવના. (૮) સંવર ભાવના : ક્ષમા વગેરે દસ પ્રકારના યતિધર્મો, આઠ પ્રકારની પ્રવચન માતા, બાર ભાવનાઓ, બાવીશ પરિષહો વગેરે દ્વારા આવતા/બંધાતા કર્મોને રોકી શકાય છે તેવી જે વિચારણા એટલે સંવર ભાવના. (૯) નિર્જરા ભાવના : છ બાહ્ય અને છ અભ્યંતર તપ દ્વારા જુના બંધાયેલા કર્મોની નિર્જરા કરવી; કર્મોનો અમુક અમુક અંશમાં ક્ષય કરવો તેનું નામ નિર્જરા. આવી નિર્જરાના કારણરુપ તપ, વિનય, સ્વાધ્યાય આદિને પણ નિર્જરા કહેવાય છે. આ પ્રકારની વિચારણા નિર્જરા ભાવના. (૧૦) ધર્મ-ભાવના : ‘અહો ! શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ આપણને કેવો ઉત્તમ ધર્મ બતાવ્યો ! આત્માનું સ્વરુપ ઓળખાવ્યું ! કર્મનું સ્વરુપ પણ સમજાવ્યું ! મોક્ષ અને મોક્ષનો માર્ગ બતાવ્યો ! તથા તેની અત્યંત અનિવાર્યતા વગેરે પણ સમજાવ્યું !’ આ પ્રકારની વિચારણા એટલે ધર્મ ભાવના. (૧૧) લોકસ્વરુપ ભાવના : ચૌદ રાજલોકનું સ્વરુપ, લોકાકાશમાં થતાં જીવના જન્મ-મરણાદિની સ્થિતિ અને તેની રખડપટ્ટી વગેરેના સ્થાનો ઈત્યાદિ વિચારણા એટલે લોકસ્વરુપ ભાવના. (૧૨) બોધિ દુર્લભ ભાવના : સંસારમાં અનાદિ કાળથી ભટકતાં-ભટકતાં જીવને બોધિરત્ન-સમ્યક્ત્વ રત્નની પ્રાપ્તિ અત્યંત મુશ્કેલ છે. ચૌદ રાજલોકના પ્રત્યેક ખૂણે-ખાંચરે જન્મેલા આ જીવને સમ્યક્ત્વ રત્નની પ્રાપ્તિ અને સંરક્ષણ ખૂબ કઠણ છે ઈત્યાદિ

વિચારણા એટલે બોધિ દુર્લભતા ભાવના. (૧૩) મૈત્રી ભાવના : જગતના સર્વ જીવો મારા મિત્ર છે એમ વિચારી તેમના પ્રત્યે હિત અને કલ્યાણ ભરેલી બુદ્ધિ રાખવી તે મૈત્રી ભાવના. (૧૪) પ્રમોદ ભાવના: ગુણવાન માણસોના ગુણો જોઈને તેના પ્રત્યે પ્રમોદ આનંદ કેળવવો તે પ્રમોદ ભાવના. (૧૫) કારુણ્ય ભાવના : દુઃખી જીવો પ્રત્યે કરુણા ભાવ કેળવીને તેના દુઃખોને દૂર કરવાની મનોવૃત્તિ તે કારુણ્ય ભાવના. (૧૬) માધ્યસ્થ ભાવના : પાપી જનોને સુધારવાની પ્રવૃત્તિ કરવા છતાં જો તેઓ ન સુધરે તો તેના પ્રત્યે તિરસ્કાર ન કેળવતાં સમભાવ ભરેલી મનોવૃત્તિ કેળવવી તે માધ્યસ્થ ભાવના.

મૈત્રી ભાવનું પવિત્ર ઝરણું

મૈત્રી ભાવનું પવિત્ર ઝરણું, મુજ હૈયામાં વહ્યાં કરે,
શુભ થાઓ આ સકળ વિશ્વનું, એવી ભાવના નિત્ય રહે.	૧
ગુણથી ભરેલા ગુણીજન દેખી, હૈયું મારું નૃત્ય કરે,
એ સંતોના ચરણકમળમાં, મુજ જીવનનું અર્ધ રહે.	૨
દીન, કૂર ને ધર્મવિહોણા, દેખી દિલમાં દર્દ રહે,
કરુણાભીની આંખોમાંથી, અશ્રુનો શુભ સ્રોત વહે.	૩
માર્ગ ભૂલેલા જીવન પથિકને, માર્ગ ચીંધવા ઊભો રહું,
કરે ઉપેક્ષા એ મારગની, તો યે સમતા ચિત્ત ધરું.	૪
‘ચંદ્રપ્રભ’ની ધર્મભાવના, હૈયે સહુ માનવ લાવે,
વેરઝેરના પાપ તજીને, મંગલ ગીતો એ ગાવે.	૫

પૂ. મુ. શ્રી ધુરંધર વિ. કૃત અનુવાદ

શ્રી શાન્ત સુધારસ ગાન

॥ મંગલ ॥

જામી મોહનિશા ઝરે, દશ દિશા, પંચાશ્રવોના ઘને.
છાયા કર્મલતાવનો, નિબિડ ત્યાં, સંસારના કાનને,
ભૂલેલા જનને પથે, લઈ જતી, કારુણ્યથી ઓપતા,
અહંતોની ગિરા સુધા, ટપકતી, રક્ષો તમોને સદા. ૧

॥ પીઠિકા ॥

બુધ તણાં મનમાં પણ ભાવના, વિણ સ્ફુરે નહિ શાંત સુધારસ;
નથી જ મોહ વિષાદ વિષે ઠસ, જગતમાં જરીયે સુખ તે વિના. ૨

મનહું જો ભવમાં ભમતાં થયું, વિલખું ને સુખ જો ધ્રુવ ઈચ્છતું
બુધ! સુણો તવ ભાવનના રસ, થકી ભર્યું મુજ શાંત સુધારસ. ૩

ઉર ધરો! સુજનો! શુભભાવના, શ્રવણ પાવન બાર અહીં યથા;
ગતિ રૂંધાઈ વિમોહથી જેહની, ઉગતી દિવ્યલતા સમતા તણી. ૪

આર્તરૌદ્ર પરિણામ અગ્નિથી, જ્યાં વિવેકપટ્ટતા બળી ગઈ,
ચિત્તમાં વિષયલોલુપો તણાં, કેમ અંકુર ફૂટે શમત્વ ના... ૫

॥ વસંતતિલકા ॥

જેના વિવેક અમીવૃષ્ટિ થકી સુરમ્ય,
સમ્યક્ શ્રુતે નિપુણ, આશ્રયને શ્રયે છે,
સદ્ભાવના સુરલતા, ન રહે કદીયે,
તેને અલૌકિક ફળો શમનાં અગમ્ય. ૬

॥ અનુષ્ટુપા ॥

અનિત્ય, અશરણતા, ભવ, એકત્વ, અન્યતા;
અશૌચ, આશ્રવ, આત્મનૂ!, ભાવ, સંવરભાવના ૭
નિર્જરા, ધર્મ ને લોકસ્વરૂપ, બોધિદુર્લભ,
ભાવતો ભાવના બાર, ભવથી તું મૂકાઈશ! ૮

૧ - અનિત્ય ભાવના

॥ પુષ્પિતાગ્રા ॥

ચલ જલદ વિલાસ જેમ એહ, અતિ અતિભંગુર છે મનુષ્યદેહ ;
ખિણ વિણસત યૌવન છક્યો તે, ક્યમ બનતો બુધને મહોદયાર્થે !

૧

॥ શાર્દૂલવિકીરિત ॥

આયુ વાયુતરંગ જેવું ચલ છે, સંપત્તિ છે આપદા,
સંધ્યારંગ સમા વિનાશી વિષયો છે, ઈંદ્રિયોના બધા ;
ને સ્વપ્નો વળી ઈન્દ્રજાળ સરખાં સંજોગ સૌ સ્નેહિના,
રે! આલંબન હર્ષનું સુજનને, સંસારમાં ક્યાંય ના.

૨

આહિં ભાઈ, પ્રભાતમાં જડ અને ચૈતન્યના ભાવ જે,
જોયા ઉજ્જવળ, સૌનું હૈયું ભરતા, હર્ષે સ્વયં રમ્ય તે -
પામે નાશ વિપાકથી વિરસ તે, દહાડે જ જોઉં છતાં,
રાયે પાપ હણાયું મારું મન હા!, સંસારના પ્રેમમાં. ૩

ગીત

મૂઠ, તું મુંઝ મા! મુઠ, તું મુંઝ મા!

ચિંતવી વિભવ - પરિવાર - ગેહ;

વાયુકંપિત તૃણે ઉદકબિંદુ જિસ્સું,

વિનય, તું જાણજે જીવિત એહ... મૂઠ !

તું ૧

પેખ, નશ્વર સદા, વિષયસુખ મિત્રતા,

જોતજોતાં જતી હાસ્ય સાથે,

એહ સંસાર છે ક્ષણિક જિમ એક પળ,

ઝળહળે વીજથી મેઘ માથે... મૂઠ!

તું ૨

દુષ્ટ યૌવન ખરે શ્વાન લાંગુલ પરે -
કુટિલ અતિ, તેય ઝટ નષ્ટ થાવે;
તેથી પરનારને વશ પડ્યા અધમ હા!
અહીં કયું કડવું ના કષ્ટ પાવે?... મૂઢ ! તું ૩

વિશ્વ દુર્જય જરા, પી જતી બળ ખરાં
દેહ આ લડથડી જાય સારો;
તોય જીવોનું નિર્લજ્જ દુર્બુદ્ધિ મન,
ના તજે ત્યાજ્ય મન્મથવિકારો... મૂઢ ! તું ૪

સુખ અનુત્તર સુધીનું અતિ શ્રેષ્ઠ જે,
કાળથી તેય પામે વિનાશ ;
તો પછી અન્ય, કઈ વસ્તુ સંસારની-,
સ્થિર થતી, તે તું મનમાં વિચાર !... મૂઢ ! તું ૫

જેની સાથે રમ્યા, જેમને બહુ નમ્યા,
જેની સાથે કર્યા ,પ્રીતિવાદ-,
તેમની દેખીએ ભસ્મ તોયે છીએ-,
સ્વસ્થ, હા! ધિક્ક અમારો પ્રમાદ... મૂઢ ! તું ૬

સિંધુની ઊર્મિ જ્યમ, વળી વળી લય ઉગમ,
સજીવ નિર્જીવ સહુ ભાવ પાવે,
ઈન્દ્રજાળની સમા સ્વજન ધન સંગમાં
રાયતા મૂઢ જન શાય ભાવે!... મૂઢ ! તું ૭

તૂમ ના થાય રે, ત્રસ અને સ્થાવરે
જગતને નિત્ય ગળતો કૃતાંત,
વક્ત્રગત જે ગળે તાસ હાથે ચડી
આપણે કેમ નહિ લેશું અંત?... મૂઢ ! તું ૮

એક શાશ્વત ચિદાનંદમય આત્મનું

ધ્યાવતો રૂપ સુખ અનુભવું હું,

પ્રશમરસ અમૃતના પાનઉત્સવ સદા-

હો, અહીં સજ્જનોને હું ચાહું... મૂઢ !

તું ૯

૨ - અશરણ ભાવના

॥ શાર્દૂલવિકીડિત ॥

જે જીતી ષટ્ર્ખંડભૂમિ બળથી, ચક્રીપણે રાજતા !

ને અત્યંત બલિષ્ઠ દેવગણ જે, આનંદથી ગાજતા !

રે, તેઓ પણ મૃત્યુના મુખ તણી, દાઢે દળાતા કરે -
દષ્ટિ હીન બની દશે દિશ મહીં, કોઈ બચાવે અરે! ૧

॥ સ્વાગતા ॥

ત્યાં સુધી જ મદમાં વિલસે છે! ત્યાં સુધી જ ગુણથી હલસે છે!

જ્યાં સુધી મનુજકીટ બિચારો, રક્તનેત્ર જમડે ન નિહાળ્યો ! ૨

॥ શિખરિણી ॥

થયું ઝાંખું તેજ, પ્રજળતું પ્રતાપે ય વિણસ્યો,

ગયા ઉઘોગો ને ધીરજ બળિયો દેહ કથળ્યો !

સગા ઝૂઝે તેનું ધન લઈ જવા ખૂબ ઝગડી,

મનુષ્યોને જ્યારે જમ નિજ કને જાય ઘસડી.

૩

ગીત

રાગ : માઝૂણી

સ્વજનો પણ જે બહુ હિતકારી, પ્રીતિરસે મનહારી!

તેને પણ ના કોઈ બચાવે, મરણદશા જબ આવે રે

વિનય, તું સાધજે રે, શ્રી જિનધર્મનું શરણું !

હૃદયે સાંધજે રે, શુભ સંયમનું શમણું !

૧

અશ્વાદિક સૈન્યે પરિવરિયા, નરપતિ જે બહુ બળિયા !

જમથી તેય હરાય બિચારા, મીન જિમ માછી દ્વારા... વિનય... તું.

૨

પેસે જો વજજરના ગૃહમાં, તૃણ લ્યે અથવા મુંહમાં! જમડો દુષ્ટ ન તોયે છોડે, નિર્દય નૃત્યની દોડે... વિનય...	તું.	૩
વિદ્યા-મંત્ર ઔષધિઓ સેવો, જેને વશ છે દેવો ; ખાવ, રસાયણ બળ બહુ દેતું, તોય ન મૃત્યુ રે' તું... વિનય...	તું.	૪
વપુમાં બહુદિન વાયુ રૂંધે! સાગરના જલ વીધે, ગીરિના શિખરે વેગે ચડતો, તો ય જરાથી જરતો... વિનય...	તું.	૫
કરતું જે કાળા વાંકડિયા, કેશના ધોળા પળીયા કોણ તે નીરસ કરતા નરને, રોકી શકે ઘડપણને?... વિનય...	તું	૬
ઉગ્રરોગથી તન ઘેરાતું, કોઈ ન ભેડૂ થાતું! ગ્રહણે વિધુ એકાકી થાવે, કોઈ ન ભાગ પડાવે!... વિનય...	તું	૭
શરણ એક ચતુરંગ ગ્રહીને! મમતા સંગ દહીને, વિનયે શિવના સુખને દેતું, શમનું અમૃત પી તું... વિનય...	તું.	૮

૩ - સંસાર ભાવના

॥ શિખરિણી ॥

અહીં સંતાપે છે, અખૂટ દવ શો, લાભ વધતો,
કહી જે લાભોના, જળથી જરીયે, નૈવ શમતો;
અહીં તૃષ્ણા પીડે, મૃગજળ સમી, વ્યર્થ સુખની,
નચિંતા શેં રે 'વું, બહુ ભયભર્યા, આ ભવવને,

૧

ટળે ચિંતા પ્હેલી, તુરત અધિકી, તેથી ઉપજે,
ત્રિયોગોની ઈચ્છા, વિકૃતિ-રતિ, રોષા દિક રજે,
થતું પીડાઓનું, શમન નવ કેમે, ડગ ડગે,
ફસાતા જીવોને, વિપદભમરીમાં, અહીં જગે.

૨

સહીને પીડાઓ, અશુચિ જનની, ના જઠરમાં,
પછી કષ્ટે પામી, જનમ સહતો, દુઃખ વસમાં,
સુખોના આભાસે, શમન કરતો, દુઃખ તણું જ્યાં,
ગ્રસી લેતી તેનું, યમસખિ જરા, રમ્ય તનુ ત્યાં. ૩

॥ ઉપજાતિ ॥

પ્રાણી તનુ પિંજરામાં રૂંધાયો, પક્ષી પરે ખૂબ ભમે મૂંઝાયો;
પ્રેર્યો અદષ્ટે, દઢ કર્મતંતુએ, બાંધ્યો સમીપે જસ મૃત્યુ મીંદડો. ૪

॥ અનુષ્ટુપ ॥

અનંતાનંત રૂપો લૈ, અનાદિ ભવસાગરે,
અનંતા પુદ્ગલાવર્તો, અનંતીવાર એ ફરે. ૫

ગીત

રાગ : કેદાર

જન્મ મરણાદિથી ત્રાસતો, સમજ! સંસાર અતિઘોર રે ;
જ્યાં સદા વિપદમાં પાડતો, ગ્રહી ગળે મોહરિપુ જોર રે. જન્મ ૧

સ્વજન પુત્રાદિના સ્નેહથી, મૂઢ તું વ્યર્થ મૂંઝાય રે;
પળપળે અવનવા અનુભવે, પરિભવે ખિન્ન અસહાય રે. જન્મ ૨

મદ કરે ક્યાંક ઉન્નતિ તણા, ક્યાંક પડતી થકી દીન રે ;
ભવભવે રૂપ તે જૂજવાં, તું ધરે કર્મ આધીન રે. જન્મ ૩

કવચિત થઈ બાળ પરવશ પડે, કવચિત યૌવન મદે મસ્ત રે;
કવચિત ઘડપણ થકી પાંગળો, કવચિત પકડાય યમ હસ્ત રે. જન્મ ૪

તાત પણ થાય છે પુત્ર ને, પુત્ર પણ થાય છે તાત રે;
ભાવતા વિકૃતિ ઈમ ભવ તણી, તજ તું તેને ભલા બ્રાત રે. જન્મ ૫

જીવ તુજને સદા જ્યાં દહે, દુઃખ ચિંતાદિની આગ રે;
રાયતો ત્યાં જ હા ! નિત છકી, મોહમદિરા તણે લાગ રે. જન્મ ૬

કૈંક સુખ લેશ દેખાડતો, તે જ લઈ લેત તતકાળ રે;
કાળબટુ આ અહિં જ લોકને, નિત ઠગે જેમ લઘુબાળ રે. જન્મ ૭

ભવ તણી ભીતિને જે હણે, તે જિનવચન મન ધાર રે;
પાન સમતાસુધાનું કરી, વિનય! તું પામ શિવ સાર રે. જન્મ ૮

૪. એકત્વ ભાવના

॥ સ્વાગતા ॥

એકલો જ નિત છે વિભુ આત્મા, જ્ઞાનદર્શન મહિં રમતો આ,
સર્વ અન્ય મનકલ્પિત રે! આ, વ્યર્થ વ્યાકુળ કરે મમતા હો! ૧

॥ પ્રબોધતા ॥

અબુઝો પરની જ લાલસા, રૂપ અજ્ઞાનદશામહીં ફસ્યા !
મમતા પરવસ્તુમાં કરે, વિષયોમાં થઈ લુબ્ધ હાય રે! ૨
બુધને પરનારમાં યથા, દયિતા બુદ્ધિથી થાય આપદા !
બહુલાં ભય-દુઃખ આપતી, મમતા તેમ પરાયી વસ્તુની! ૩
પડદો પરભાવતો મના! મુજ વીંટયો હમણાં હટાવને!
ફરસો, નિજભાવ ચંદન, દુમની વા'લહરી જરી મને ! ૪

॥ અનુષ્ટુપ ॥

જીવ, તું ભાવ! એકત્વ ભાવના સમતાભરી,
ને નમિરાજની જેમ, પરમાનંદ પામ રી! ૫

ગીત

રાગ: પરજયા

વિનય, ચિંતવ ! તત્ત્વ સાચું, કોણ કોનું છે અહીં ?
પાપ ક્યું તેને નડે જે, આવું સમજે મનમહીં? વિનય ૧
એકલો જીવ જન્મતો ને, એકલો જ મરી જતો ;
કર્મ બાંધે એકલો ને, એકલો ફળ ચાખતો ? વિનય ૨

જેમ બહુ ભારે ભરેલું, નાવ સાગરમાં બુડે ;
તેમ પરિગ્રહ મમત ભારે, ભર્યો જીવ નીચે પડે. વિનય ૩

મઘ પી નિજ ભાન ભૂલી, ભોંય ટળી આળોટતો;
પેખજો! પરભાવને વશ, કેવું કેવું વર્તતો ? વિનય ૪

જુઓ! કંચન મૃત્તિકામાં, મળી કેવું થઈ જતું!
શુદ્ધ કંચનનું સ્વરૂપ તો, છે તમોને જાણીતું ! વિનય ૫

એમ આત્મા કર્મને વશ, રૂપ બહુવિધ ધારતો,
તે જ કર્મથી મુક્ત થઈને, સ્વર્ણની સમ ભાસતો. વિનય ૬

જ્ઞાનદર્શન ને ચરણથી, પરિવર્યો પરમેશ્વર;
એકલો અનુભવસદનમાં, તે રમો અવિનશ્વર. વિનય ૭

મધુર સમતાસુધાને તું, હર્ષથી આસ્વાદજે !
પામજે સુખની રતિ તે, વિનય! વિષયાતીત જે! વિનય ૮

૫. અન્યત્વ ભાવના

॥ ઉપજાતિ ॥

પેઠો પરાયો કરાતો વિનાશ, લોકોક્તિ આ જુદી નથી જ સ્હેજે.
કર્મણુઓએ જીવમાં પ્રવેશ, કરી શું? શું? કષ્ટ ન દીધું એને? ૧

॥ સ્વાગતા ॥

પીડ લૈ, તું પરની શું સદાને, ખિન્ન થાય? વશ થૈ મમતાને;
કેમ ચેતન! કદીય તું તારા ,ચિંતવે ન ગુણરત્ન અંનેરા? ૨

॥ શાર્દૂલવિકીડિત ॥

જેને મેળવવા મથે, હરખતો જ્યાં, જેહથી તું ડરે,
જેને ચિંતવતો ઉરે તલખતો, જે પામી પ્રીતિ ધરે;
જ્યાં સાચી નિજનો સ્વભાવ વિમળો, ભૂલી નકામું બકે!

તે છે સર્વ પરાયું તારું ભગવન્ આત્મન્ ! નથી કાંઈ કે. ૩

બૂરી કષ્ટ કદર્થના કઈ ન તે સંસારમાં, તેં સહી,
નર્કોમાં - પશુયોનિમાં વળી વળી છેલ્લો જ ભેલો હણી ;
તોફાનો પરનાં બધાંય વિસરી તે ત્યાં જ તું રાચતો,
મુંઝાતો મૂઢ! તેમને જ ભજતો ના કેમ તું લાજતો? ૪

॥ અનુષ્ટુપ ॥

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-રૂપ તે ચેતના વિના;
પરાયું સર્વ જાણી સ્વ-હિતમાં ઉઘમી તું થા ! ૫

ગીત

રાગ : શ્રી

વિનય, નિહાળો નિજ ઘરને!

દેહ પુત્ર સગામાં તારું શું! જે રક્ષે દુર્ગતિથી તને! વિનય ૧

જેની સાથે મોહથી સાધે, હું આ એમ અભેદ ;
તે અતિચંચળ દેહલડી પણ, તજે તને આપી બહુ ખેદ, વિનય ૨

જન્મે-જન્મે વિવિધ પરિગ્રહ, ઘણાં કુટુંબ કરે તું ;
તેમાંથી પરભવ જાતાં તને, ફોતરું ય ના અનુસરતું. વિનય ૩

મમતા-ખેદનું કારણ પરના, સ્નેહવિકારો તજ તું !
નિઃસંગતાથી નિર્મળ મધુરા, અનુભવ-સુખરસને ભજ તું! વિનય ૪

કોણ વિવિધ પથના પથિકોને, ચાહે પંથે પંથે?
નિજનિજ કર્મોને વશ સ્વજનો-સાથે મમતા શું ગૂંથે? વિનય ૫

પ્રેમરહિત પર પ્રેમ ધરે તે, બહુ સંતાપને સહતો,
તુજ પર પ્રેમરહિત પુદ્ગલની, ફોગટ મમતા શું વહતો ? વિનય ૬

તજ, સંયોગ વિયોગ સ્વરૂપી, કર તું નિર્મલ ચિત્ત;
મૃગતૃષ્ણા જલ કેરા પાને, તરસ ન છીપે કેમે મિત્ત! વિનય ૭

દીનબંધુ જિનવરને ભજ! એ શિવનો સરળ ઉપાય ;
વમન હરતી રોગ શમંતી, શાંત સુધા પીઓ! નિરપાય.

વિનય ૮

૬. અશુચિ ભાવના

॥ શાર્દૂલવિકીડિત ॥

કાણો મઘવિલિપ્ત મઘઘડુલો, જ્યાં મઘબિંદુ ઝરે,
માંજયો શુદ્ધમટોડીથી, બહુ એને ધોયો જ ગંગાજળે,
ચોકખો થાય ન જેમ, તેમ નરથી કાયા થતી ના શુચિ,
ગંધાતા મળ-મૂત્ર-હાડ-ચરબી ને મેલની ખાણ શી. ૧

॥ મંદાકાન્તા ॥

ન્યાયા તોયે વળી વળી કરે સ્નાન ચોક્ખા જળેથી,
વારે વારે મલિન તનુને ચર્ચતા ચંદનેથી;
મૂઢાત્માઓ નિરમળ અમે પામતા પ્રીતિ એમ,
ના જાણે હા! તન-ઉકરડો શુદ્ધ આ થાય કેમ? ૨

॥ શાર્દૂલવિકીડિત ॥

સંસ્કાર્યું કપૂરાદિથી લસણ ના તોયે સુગંધિ બને,
પોષ્યો દુર્જન જન્મથી પણ છતાં પામે ન સૌજન્યને ;
મેલો દેહ મનુષ્યનો મલિનતા ન મૂકતો તેમ આ,
ચોળો તેલ, કરો સુપુષ્ટ સજ્જએ શૃંગારથી હોય હા ! ૩

॥ ઉપજાતિ ॥

સંસર્ગ જેનો લહીને તુરંત, ચોક્ખા પદાર્થોય બને અશુદ્ધ ;
તે મેલની ખાણ સમા શરીરમાં, ચોક્ખાઈનો મોહ અહો અપૂર્વ ૪

॥ સ્વાગતા ॥

એમ જાણી શુચિવાદ અતથ્ય, વિશ્વમાં ઈક પવિત્ર ને પથ્ય;
સર્વદોષ મળને હરનારા, ધર્મને જ હૃદયે ધર, ખ્યારા ! ૫

ગીત

રાગ : આશાવરી

ચિંતવ રે, તનુ આ અતિમેલું! ખોલ વિનય ! ઉરપન્ન બીડેલું,
વિભુ શિવ એક વિવેક નિધાન, પાવન આતમનું ધર ધ્યાન! ચિંતવ રે ૧

દંપતિ રજ વીરજ વિરચાઈ, સારી હોય શું આ મળખાઈ?
બહુ ઢાંક્યો તોય ગંદુ ઝરતા, આ મળકૂએ પ્રેમ શું ધરતા? ચિંતવ રે ૨

કર્પૂરવાસિત તાંબૂલ ચાવે, મુખને સુરભિત કરતા ભાવે;
પણ લાળે ગંદુ દુર્ગંધિ, મુખ રહે કેતો કાળ સુગંધિ? ચિંતવ રે ૩

ગંદો વાયુ અંદર ફરતો, ના રોકાતો જ્યાંથી સરતો;
તે તનુ સૂંધે વારે વારે, બુધજન હસતા તુજ આચારે. ચિંતવ રે ૪

બાર અને નવ છિદ્ર જ્યાં ઝમતા, બહુ અશુચિને નિત ન વિરમતા;
તે વપુને તું માને પવિત્ર, માનું તે તુજ નવલ ચરિત્ર! ચિંતવ રે ૫

ખાદ્યું સંસ્કૃત સ્વાદુ અન્ન, થાય જુગુપ્સિત જગમાં હન્ન !
પીધું પય પણ ગાયનું મીઠું, થાતું નિંદિત મૂત્ર અનીઠું. ચિંતવ રે ૬

કેવળ મળના ઢગલા ધરતા, શુચિ ભાજનને અશુચિ કરતા;
આ વપુમાં છે એક જ સાર, શિવસાધન સામર્થ્ય ઉદાર ! ચિંતવ રે ૭

પુણ્યલભ્ય આ જેણે દીપતું, તે ચેતન, ચાતુરી ચિંતવ તું!
સકલ આગમનો થઈને જાણ; કર, તું શાંત સુધારસ પાન! ચિંતવ રે ૮

૭. આશ્રવ ભાવના

॥ ભુજંગપ્રયાત ॥

બધી બાજુએથી પડંતા ઝરાઓ, થકી જેમ જલ્દી ભરાતાં તળાવો ;
ભાર્ય પાપથી આશ્રવે જીવ એમ, બને આકુળા ચંચળા મ્હાન તેમ... ૧

॥ શાર્દૂલવિકીડિત ॥

જ્યાં હું કાંઈક ભોગવી બળ થકી ખંખેરું કર્મો જરી,

ત્યાં તો આશ્રવશત્રુઓ પળ-પળે સિંચંત કર્મો વળી ;
હા! હા! આશ્રવશત્રુઓ ક્યમ કરી તે રોકવા શક્ય છે?...
શી રીતે અતિ ભીમ આ ભવ થકી ને મુક્તિ મારી થશે?... ૨

॥ પ્રહર્ષિણી ॥

૧. મિથ્યાત્વ ૨. અવિરતિ ૩. કષાય ૪. યોગ નામે,
એ ચારેય અશુભ આશ્રવો કહ્યા છે,
કર્મોને પ્રતિપળ એહથી ઉપાર્જી,
સંસારે ભ્રમવશ પ્રાણીઓ ભમે છે. .. ૩

॥ રથોદ્ધતા ॥

પાંચ ઈન્દ્રિય, કષાય ચાર ને, પાંચ અવ્રત, કુયોગ ને ત્રણે,
ને પચીશ અશુભક્રિયા મળ્યા, બાર-ત્રીશ પણ આશ્રવો કહ્યા. .. ૪

॥ ઈંદ્રવજ્રા ॥

એ આશ્રવો કેરું સ્વરૂપ જાણી, શાસ્ત્રો ભણી થૈ દઢ સત્ત્વશાળી,
જલ્દી કરો, તે સહુનો નિરોધ, જેથી શમે જીવ, બધા વિરોધ. .. ૫

ગીત

રાગ : ધનાશ્રી

ભવિજન, ભાવે રે આશ્રવ પરિહરો! સમતાગુણ ઉર આણિ,
કરતા એહ રે બહુ ઉછાંછળા આતમગુણની રે હાણિ. ભવિજન ૧

કુગુરુને યોગે રે કુમતિએ ખેંચીયા, મૂકી શિવપુર પંથ,
દોડે જાવા રે શિવથી વેગળા, દુષ્ટ ક્રિયા કરી હંત ! ભવિજન ૨

અવિરત જીવો રે વિષયને વશ બની, કર્મવિપાક તણાં,
ઈહ પરલોકે રે અતિ કષ્ટે ભર્યા, સહેતા દુઃખ ઘણાં. ભવિજન ૩

ગજ-મછ-ભમરા રે શલભ-મૃગાદિકા, વિષયરસે થઈ લીન,
તાસ વિપાકે રે વિવિધ પ્રકારની, પામે વેદન દીન. ભવિજન ૪
ઉગ્ર કષાયી રે વિષયને વશ પડ્યા, ધોર નરક માંહિં જાય,
વાર અનંતી રે જન્મ-જરાદિના, ચક્કરમાં કચરાય. ભવિજન ૫

મન-વચ-કાયે રે ચંચળ, ચીકણી પાપરજે લેપાય,
તેથી પહેલાં રે આશ્રવ જીતવા, યત્ન કરો સઘળાય. ભવિજન ૬

ચોક્ષા યોગો રે જો કે શ્રમણને, બંધાવે શુભ કર્મ,
તો પણ જાણે રે બેડી હેમની, તે હણતા શિવશર્મ. ભવિજન ૭

આનંદો! એમ પાપાશ્રવ તણા, રોધમહીં મતિવંત,
શાંત સુધારસ કેરા પાનને, વિનય તું નિત્ય કરંત. ભવિજન ૮

૮. સંવર ભાવના

॥ સ્વાગત ॥

જેહ જેહ કરતા સદુપાય, રોધ આશ્રવ તણો ઝટ થાય,
આદરો, વિનયમાં મન ધારી, તેહ તેહ ઉરમાંહી વિચારી! ૧
સંયમે અવિરતિ-વિષયોને, દર્શનેથી અસદાગ્રહિતાને,
ધ્યાન આર્ત વળી રૌદ્ર તું રોજ, ચિત્તને સ્થિર કરી ઝટ રોક. ૨

॥ શાલિની ॥

મારો ગુસ્સો-માન ને તેમ માયા, શસ્ત્રે ક્ષાંતિ નમ્રતા ઋજુતાના !
સિંધુ જેવો રૌદ્ર તે લોભ રૂંધ, બાંધીઝિંચો ખૂબ સંતોષ-બંધ ! ૩

॥ સ્વાગતા ॥

ગુપ્તિથી ત્રણથી તેમ અજેય, જીતતો અશુભયોગ ત્રણેય
શુદ્ધ સંવરપથે ચડ ભવ્ય! પામશો, હિત અકલ્પિત દિવ્ય. ૪

॥ મંદાકિંતા ॥

રૂંધી દૈને વિમલ હૃદયે આશ્રવોરૂપ નાળાં,
શ્રદ્ધા કેરા ધવલ સઢને સુપ્રતિષ્ઠાનવાળા,
સદ્ગુણોના પ્રબળ પવને પ્રેરિયા જીવપોત,
હોંચે મુક્તિપુર ઝટ તરી તે ભવામ્બોધિ સ્રોત ! ૫

ગીત

રાગ : નટ

- શિવસુખનાં સાધન સાંભળ તું,
સાંભળ તું રે ! સાંભળ તું રે.. શિવસુખનાં સાધન સાંભળ તું,
જ્ઞાનાદિક રત્નત્રયીનું કર, આરાધન અતિ સુંદર તું... શિવ ૧
- વિષય વિકારો દૂર કરીને ક્રોધ-માનને પરિહર તું,
જીતી માયા-લોભ રમતમાં, અકષાયી સંયમ વર તું. શિવ ૨
- ઘૂંટ હૃદયમાં ઉપશમરસ જે, રોષ-અગનમાં જલધર તું,
લાવી લાવી વિનય હૃદયમાં, પરમ વિરાગદશા ધર તું. શિવ ૩
- આર્ત રૌદ્રને વાળીઝૂડી વિકલ્પજાળે કર બળતું,
તત્ત્વવેદીનો મારગ જાણી, મન મારગને સંવર તું. શિવ ૪
- સંયમ યોગે શુદ્ધ કરી મન, કાયાનું કર મંગળ તું,
વિવિધ મતોથી ગીય જગતમાં, શુદ્ધ સરલ પથ આદર તું. શિવ ૫
- ગુણના વૃંદ ધરંતાં નિર્મળ, બ્રહ્મવ્રતને આચર તું,
ગુરુમુખથી ખરતાં વચનોને શુચિરત્નો જિમ સંધર તું. શિવ ૬
- સંયમશાસ્ત્ર કુસુમ રસ ગંધે, અધ્યવસાયોને ભર તું,
જ્ઞાન-ચરણ ગુણમય લક્ષણથી, ચેતનથી ઓળખ કર તું. શિવ ૭
- જિનચરિતો ગાવાથી પાવન, જીભે મુખને અલંકર તું,
વિનયે શાંત સુધારસ પીને, આનંદે રહેજે ચિર તું. શિવ ૮

૯. નિર્જરા ભાવના

॥ ઈંદ્રવજ્રા ॥

જે નિર્જરાને કહીં બાર ભેદે છે બાર ભેદે તપ ધર્મ તેણે,
ભેદો પડ્યા કારણ ભેદથી એ, તે મૂળ તો એક જ ભેદની છે! ૧

॥ અનુષ્ટુપ ॥

કાજ-પાષાણ ઈત્યાદિ પ્રભેદોથી નિદાનના,

એકરૂપ છતાં વહ્નિ, સ્વરૂપો ધારતો ઘણાં ! ૨
તપના ભેદથી તેમ, નિર્જરા ભેદ બાર છે,
કર્મક્ષય સ્વરૂપે તે, વસ્તુતઃ એકરૂપ છે. ૩

॥ ઉપજાતિ ॥

ભવો ભવોના અતિચીકણા ને, પહાડ શા દુર્ધર કર્મપુંજ,
જે વજની જેમ તુરંત ભેદે, અપૂર્વ તે હું તપને નમું છું. ૪
અધોરકર્મી બહુ પાપિયાએ, જેણે હણી પાતિક મુક્તિ પામે,
દઢપ્રહારી જયમ શીઘ્ર થાય, પ્રભાવ તે આ તપના કહાય? ૫
સુવર્ણનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જેમ, ખુલ્લું કરે અગ્નિ જવલંત તેમ,
દૂરે કરી આત્મની કર્મધૂળ, જ્યોતિ ઉઘાડે તપ આ અમૂલ. ૬

॥ સ્તવધરા ॥

બાહ્યાંતર બેય ભેદે વિપુલ સુદઢ થૈ ભાવના જોશથી જે,
જીતાડે સર્વ વૈરી ભરત નૃપ પરે બાહ્યા ને માંદાલા તે,
જેનાથી ઋદ્ધિવંતી સવિ પ્રગટ થતી લબ્ધિ ને સિદ્ધિ સધ
ને મુક્તિ સ્વર્ગ દેતો ઝટ નિત તપ તે વંદુ હું વિશ્વવંધ. ૭

ગીત

રાગ : સારંગ

વિનય, તું તપનો મહિમા જાણ!
ભવ ભવ સંચિત પાપો જેણે, પામે જલ્દી હાણ... વિનય ૧
ગાઢાં વાદળ પણ જયમ ઝંઝાવાતે ઝટ વિખરાય;
તેમ દુરિતની શ્રેણિ તપથી, ક્ષણમાં નાશી જાય... વિનય ૨
આઘેથી પણ ઈચ્છિત આણે, રિપુને કરે વરસ્ય,
તપ તે આદર નિર્મળ ભાવે, જે આગમનું રહસ્ય... વિનય ૩
અણસણ-ઉણોદરી ને વૃત્તિ હ્યસ ને રસપરિહાર,
સંલીનતાને કાય કલેશ એ, તપ છે બાહ્યા ઉદાર... વિનય ૪

પ્રાયશ્ચિત ને વૈયાવચ્ચ વળી, વિનય તેમ સ્વાધ્યાય, કાઉસસગ્ગ ને શુદ્ધ ધ્યાન એ, આભ્યંતર તપ ભાય...	વિનય ૫
તાપ શમાવે પાપ ગમાવે, માનસ હંસ રમાવે,; ગાઢો મોહ હરે તપ કરતાં; નિરાશંસ શુભસાવે...	વિનય ૬
સંયમ લક્ષ્મીનું કામણ, ઉજ્જ વળ-શિવસુખ કેરો કોલ!; વળી વળી એ તપ આરાધો જે, ચિંતામણી જયું અમોલ !...	વિનય ૭
કર્મરોગના ઔષધ તપનું, જિને કહ્યુ અનુપાન, સુખનું નિધિસમ શાંતસુધારસ, તેનું કર તું પાન!...	વિનય ૮

૧૦. ધર્મ ભાવના

॥ ઉપજાતિ ॥

- જે ધર્મ દાનાદિક ચાર ભેદે, કહ્યો જગદ્બંધુ જિનેશ્વરોએ, !
રે વિશ્વ કેરા ઉપકાર માટે, રમો અમારા મનમાં સદા તે! ૧
- સત્ય-ક્ષમા-માર્દવ-શૌચ-મુક્તિ નિઃસંગતા-આર્જવ-બ્રહ્મશુદ્ધિ,
ને સંયમ કિંચનતાથી યુક્ત, દશ પ્રકારે યતિધર્મ ઉક્ત. ૨
- જેના પ્રભાવે શશિ-સૂર ઊગે, સદા અહીં વિશ્વ ભલાઈ કાજે,
આવી વળી વાદળવૃંદ કાળે, ઠારે તપેલી ધરતી ઉનાળે. ૩
- અત્યંત ઊંચા જળના ઉછાળે, જે પૃથ્વીને સાગર ના ડૂબાડે,
ને વ્યાઘ્ર-દાવાદિ કરે ન નાશ, છે ધર્મનો એ સઘળો વિલાસ! ૪

॥ શાર્દૂલવિકીરિત ॥

જ્યારે માતપિતા-સુતાદિક સગા કલ્યાણકારી મટે,

સેના દીન બને, ધનુષ ચપળ, આ શક્તિ ભૂજની ઘટે,
તેવા એ કઠિણાઈના સમયમાં અંગો સજી બપ્પરે,
ઉભો સજ્જ ન ધર્મસર્વજગની રક્ષા મહીં સજજ રે! ૫

જેની દિવ્ય કૃપા થકી જગ કરે કલ્લોલ સૌ જીવનું,
જે આહીં પરલોકમાં હિત વહે વાંછા બધી પૂરતો;
પીઠા સર્વ અનર્થની નિજ મહા સામ્યથી ચૂરતો,
જે તે વિશ્વકૃપાળુ ધર્મવિભુને હું ભક્તિભાવે નમું ! ૬

॥ મંદાકાંતા ॥

મોટાં રાજ્યો, સુભગ દયિતા, પુત્રને ઘેર પુત્ર,
સારી બુદ્ધિ, ગુણિયલપણું, રમ્ય ને સ્વસ્થ ગાત્ર,
ઘેરો મીઠો સ્વર, સુજનતા, કાવ્યચાતુર્ય પાકે,
કેવાં? કેવાં? ફળઅજબ રે ધર્મકલ્પદ્રુશાખે । ૭

ગીત

રાગ : વસંત

પાળ તું પાળતું રે, પાળ મને જિનધર્મ!
મંગળ કમળાના કીડા ઘર કરૂણાસાગર ધીર!
શિખસુખકારણ! ભવભયવારણ! જગદાધાર ગંભીર ! પાળ ૧

મેઘમાળ ભૂતળને સીંચે, જે અમૃતમય જળથી,
સૂરજ-ચંદ્ર સદા ઊગે જે, તે તુજ મહિમા બળથી. પાળ ૨

નિરાધાર વસુધા વણટેકે, સ્થિર છે જાસ પ્રભાવે,
વિશ્વસ્થિતિના મૂળથંભ હે! ભજું તને નતભાવે...પાળ ૩

દાન-શીલ-શુભભાવ-તપાદિથી કરતો વિશ્વ કૃતાર્થ,
ભીતિ-શોક હરે જે નિજનું, શરણ સ્મરે ભવિસાર્થ. પાળ ૪

ક્ષમા-સત્ય-સંતોષ-દયાદિક, જાસ સુભગ પરિવાર,
દેવ અસુર નર પૂજે જેનું, શાસન ભવભયહાર... પાળ ૫

નિઃસહાયનો સહાયક તું નિત, બંધુ રહિતનો ભાઈ,
 તુજ સમ બંધુ તજી ભવવનમાં, ભમતા સહુ જીવ ધાઈ... પાળ તુ ૬
 અટવી ગૃહસમ-જલસમ અગ્નિ, જલપિ સ્થલસમ થાય,
 તુજ કૃપાથી સવિ કામિતસિદ્ધિ, બહુ પરથી શું પમાય? પાળ તુ ૭
 અહીં આપે સુખ દશવિધ પરભવ, ઈંદ્રાદિક પદ દેતો,
 કમશઃ નિઃશ્રેયસ સુખદાયક, જ્ઞાનાદિક અર્પતો! પાળ તુ ૮
 સર્વ શાસ્ત્રના સાર! સનાતન! સિદ્ધિસદન સોપાન?
 જય! જય! તું વિનયીને દેતો, શાંત સુધારસપાન ! પાળ તુ ૯

૧૧. લોકસ્વરૂપ ભાવના

॥ શાલિની ॥

નીચે નીચે સાત રત્નપ્રભાદી, જે છે નર્કો છત્ર આકારધારી,
 તેણે પૂર્યો આ અધોલોક જેના, પાદો બે છે સાત રજ્જુ પહોળા. ૧
 પ્હોળો તિર્છોલોક ને એક રાજ, જ્યાં છે દ્વીપો અબ્ધિવીંટ્યા અસંખ્ય,
 વીંટી જ્યોતિશ્ચક્રની કાંચિ રમ્ય, જેનો સોહે પાતળો કેડ ભાગ. ૨
 ઊર્ધ્વે લોકો જેહનો બ્રહ્મસ્વર્ગ, પ્હોળો રજ્જુ પાંચ છે કોણિ ભાગ,
 પ્હોળો રજ્જુ એક લોકાંત જાસ, મૌલી સિદ્ધોરૂપ જ્યોતે લસંત. ૩
 જે વૈશાખ સ્થાનકે પાદ રાખી, કેડે મૂકી હાથ બન્ને અનાદિ-
 કાળેથી ઊભો છે ટટાર નિત્ય, થાક્યો લાગે તોય મુદ્રા અખિન્ન. ૪
 તે આ જાણો લોક નામે પુરુષ, ષટ્દ્રવ્યાત્મા શાશ્વતો ને અનાદિ-
 અનંતો ને ધર્મ આકાશ આદિ, દ્રવ્યે પૂર્યા જેહના સર્વદેશ. ૫
 રંગસ્થાન પુદ્ગલોનું અને જે, નાના રૂપે નાયતા જીવનું છે,
 કાલોઘોગાધિકના ભાવે કર્મ, વાજિંત્રોથી નિયતિએ નચાવ્યાં, ૬

આવો લોક ચિંતવાતો વિવેકે, આપે ડાહ્યાને મનઃસ્થૈર્ય સ્હેજે,
સ્થૈર્ય આવ્યે ચિત્તમાં તુર્ત થાતી આત્મા કેરા દિવ્ય સૌખ્યોની પ્રાપ્તિ. ૭

ગીત

રાગ : કાફી

વિનય, તું ચિંતવ ચિત્તમાં, શાશ્વત લોકાશ,
સકલ ચરાચર વસ્તુને, આપે જે અવકાશ. વિનય ૧

દીપ્ત અલોકથી વીટ્યું જે, જેનું માન અમાપ,
ધર્માદિક દ્રવ્યે રચી, જેની સીમા આપ. વિનય ૨

સમુદ્ઘાત સમયે જિને, જેને નિજથી પૂર્યું,
જીવ અણુની વિવિધ ક્રિયા, ના ગૌરવે ઘેર્યું. વિનય ૩

એક છતાં પુદ્ગલ વડે રૂપો બહુવિધ કરતું,
ક્યાંક ઊંચા મેરુ ક્યહીં, ઊંડી ગર્તા ધરતું. વિનય ૪

ક્યાંક અમર મણિ ગેહના, તેજે દીપે જેહ,
ક્યાંક વિરૂપ નરકાદિના, ધોર તિમિરનું ગેહ. વિનય ૫

ક્યાંક ઉત્સવમય ઊજળું ગાજે ભયનાદે,
ક્યાંક મહા હાહારવે ભર્યું શોક વિષાદે. વિનય ૬

મમતા કરીને મૂકતા, જન્મ-મરણે ફરતા,
વાર અનંતી જીવ સહુ, જસ પરિચય કરતા. વિનય ૭

પ્રણામો જિનને જો તમે, થાક્યા અહીં ફરતાં,
જેહ શમામૃત પાનથી, વિનયીને ઉદ્ધરતા. વિનય ૮

૧૨. બોધિદુર્લભ ભાવના

॥ મંદાકાન્તા ॥

જેણે સૌને ચકિત કરતા સ્વર્ગના ભોગ રંગ
ઊંચા ભોગી કુળ મહીં વળી જન્મ ઉલ્લાસ સંગ,
ને આપે જે પદવી પરમબ્રહ્મની તે અનન્ય,
સેવો નિત્યે પરમદુલહું બોધિનું રત્ન ધન્ય !

૧

॥ ભુજંગપ્રયાત ॥

અનાદિ નિગોદાંધ કૂપે પડેલા, સદા જન્મ ને મૃત્યુ દુઃખે પીડેલા,
જીવો ક્યાંથી તેવી પરિણામ શુદ્ધિ લહે? જેથી પામે હાહા ત્યાંથી મુક્તિ ? ૨
લહે નીકળી ત્યાંજ જો સ્થાવરત્વ, વળી દુલ્લહું તે જીવોને ત્રસત્વ ;
ત્રસત્વેય દુર્લભ્ય છે માનવત્વ, સ્થિરાયુષ્ય પંચેન્દ્રિયાદિથી યુક્ત. ૩

મનુષ્યત્વ તેવું લહીનેય ઘેલો, મહામોહ-મિથ્યાત્વ-માયાથી મેલો;
ભ્રમંતો બૂડી ઘોર સંસાર ખાડે, ફરી પામશે બોધિનું રત્ન ક્યાં રે !

૪

॥ શિખરિણી ॥

ઘણેરા પંથો, ને ડગ-ડગ ફરે કેંક કુમતિ,
કુતર્કો વિસ્તારી નિજ-નિજ મતોને નિરૂપતા,
ન આવે દેવો હયાં, અતિશય નથી કોઈય જછતાં,
રહે આવા કાળે દઢ ધરમમાં, તે જ સુકૃતિ !

૫

॥ શાર્દૂલવિકીડિત ॥

કાયા રોગ થકી મથાય અથવા ઝૂકે જરાથી જરી,
ને આ ઇન્દ્રિયવૃંદ નિર્બળ બને, આયુષ્ય ખૂટે વળી;
પે પ્હેલાં થઈ સજ્જ આત્મહિતમાં સૌ સજ્જનો લાગજો !
ફૂટી જાય તળાવ વારિવહતું ત્યારે શું પાળી રયો !

૬

॥ અનુષ્ટુપ ॥

ઉપદ્રવે ભર્યો દેહ, આયુને ક્ષણમાં તૂટે ;
કયું ધૈર્ય ધરી મૂઢો, નિજના હિતથી હટે?

૭

ગીત

રાગ : ધનાશ્રી

જાણજો ! જાણજો ! બોધિ દુર્લભ અતિ
જેમ સુરમણિ જલધિમાં પડેલો ।
સાયું આરાધજો ! સ્વહિત અહીં સાધજો !
નિજ બળે નીચગતિ દૂર ઠેલો !

જાણજો ...૧

ચક્રિભોજન પરે મનુજભવ નહિ મળે,
ઘોર સંસારવનમાંહિં ભમતાં,
જે નિગોદાદિની સ્થિતિરૂપે વિસ્તર્યું
લાખ મોહાદિ જ્યાં ચોર રમતા.

જાણજો ...૨

મ્લેચ્છદેશોમહીં મનુજભવ પામિયો,
થાય તે તો અહો અહિતકારી;
જીવહિંસાદિનાં ઘોર પાપો થકી,
નરકના પથમહીં થાય ચારી.

જાણજો ...૩

આર્યદેશે મળે સુકુલમાં જન્મ પણ,
ધર્મ જિજ્ઞાસુપણું હોય દૂરે,
ચાર સંજ્ઞા તણી પીડથી જગત હા !
દુર્દશામાં ડુબી દીન ઝૂરે.

જાણજો ...૪

હોય જિજ્ઞાસુ પણ શ્રવણ દુર્લભ અતિ,
ધર્મશાસ્ત્રો તણું સુગુરુ પાસે,
વ્યર્થ વિકથાદિને રસ રમ્યું ચિત્ત જ્યાં,
વિવિધ વિક્ષેપથી મલિન ભાસે !

જાણજો ...૫

ધર્મને સાંભળી સમજી જ્યાં આદરે,
માંદાલા રિપુ મળી સર્વ ભેળા,

રાગને રોષ વળી થાક નિદ્રાદિ ત્યાં,
રોકતા ચૂકવી સુકૃતવેળા !

જાણજો ...૬

લાખ ચોરાશીની યોનિમાં તેં અહો !
સાંભળી ધર્મની વાત ક્યાંયે ?

ઋદ્ધિ-રસ-શાતના ગૌરવે મસ્ત થૈ
જગતમાં પ્રાયઃ ઝગડે બધાયે...

જાણજો ...૭

એમ દુર્લભ થકી અતિ જ દુર્લભ-લહી,
બોધિમણિ સકલ ગુણથી ભરેલો,

ગુરુ તણી વિપુલ સેવા થકી મેળવી
શાંતરસનું સરસ અમૃત પી લો !

જાણજો ...૮

૧૩. મૈત્રી ભાવના

॥ પીઠિકા ॥

॥ અનુષ્ટુપ્ ॥

સમ્યગ્ ધર્મતણું ધ્યાન, જોડતી ચિત્ત પાવના,
વીતરાગે કહી શ્રેષ્ઠ, મૈત્ર્યાદિ ચાર ભાવના.

૧

વળી કહ્યું છે કે -

મૈત્રી-પ્રમોદ-કારુણ્ય-માધ્યસ્થ્ય ભાવ જોડીએ,
પોષવા ધર્મનું ધ્યાન, છે રસાયણ દિવ્ય એ.

૨

॥ ઉપજાતિ ॥

‘મૈત્રી’ બીજાની હિતચિંતના તે, ‘પ્રમોદ’ હોવે ગુણ પક્ષપાતે,
‘કારુણ્ય’ વિશ્વાર્તિ હણ્યાની ઈચ્છા, ‘માધ્યસ્થ્ય’ પાપીજનની ઉપેક્ષા. ૩

॥ ઉપજાતિ ॥

સૌ જીવમાં ચિંતવ જીવ! મૈત્રી, આ વિશ્વમાં કોઈ નથી જ વૈરી;
થોડાક દીની અહીં જિંદગીમાં, શું વેર બાંધી સળગો નકામાં? ૧

બધાય આ બંધુ થયા હશે આ, ભવાબ્ધિમાં વાર હજાર તારા;
તેથી જ આત્મા સઘળાય અહીં, છે બાંધવો શત્રુ ન કોઈ ભાઈ ! ૨

માતા પિતા ભાઈ બહેન પુત્રી, પુત્રાદિરૂપ સઘળાય જીવો;
મળ્યા અહીં વાર અનંત તેથી, છે સૌ કુટુંબી જ ન કો પરાયો. ૩

એકેન્દ્રિયાદિ પણ જીવ પામી, પંચેન્દ્રિયાદિપણું સાચું સાધી,
સમ્યક્ત્વ ક્યારે ભવસિંધુ કેરો, મીટાવશે ‘નાદિ અનંત ફેરો. ૪

લોકોની રાગાદિક જે પીડાઓ; યોગો ત્રણે પીડતી શાંત થાઓ!
બધાય ચાખો સમતાસુધાને, સર્વત્ર સર્વે સુખિ હો સદાને! ૫

ગીત

રાગ : દેશાખ

જાણ, વિનય જગના સહુ જીવગણને મિત્ર,
જેઓ બહુ ભવમાં ભમે, કરી કર્મ વિચિત્ર. જાણ ૧

પ્રિય બાંધવ છે તે બધા, નથી રિપુ અહીં કોઈ;
મનને શું રોષે ભરો, નિજ સુકૃતને ખોઈ. જાણ ૨

કોપ કરે જો પારકો, નિજ પાપને જોરે,
પણ તેથી તું શું? ભલા, હૈયે રોષને વ્હોરે. જાણ ૩

કલહ સુજનને ત્યાજ્ય છે, તજ શમરસ મીન!
પામ વિવેકની ચાતુરી, ગુણસંગમાં લીન. જાણ ૪

શત્રુજનો સુખિ હો! સહુ મત્સરને છોડી,
એ પણ ઉત્સુક હો! જવા, શિવમંદિર દોડી.

જાણ ૫

જરી પણ સમતાબિંદુને, મનથી જો ચાખો!
તો તો રસ જાણી સ્પૃહા, અહીં પોતે રાખો !

જાણ ૬

કુમત મદે મૂર્છિત બની, શું પાપમાં સરતા?
જિનવચનોને કેમ હા ! રસથી ના ધરતા ?

જાણ ૭

પરમાત્મામાં પરણમી, વિમળા સહુ વસજો!
વિનય શમામૃતપાનથી, જનતા ઉલ્લસજો!

જાણ ૮

૧૪. પ્રમોદ ભાવના

॥ સ્તગધરા ॥

જેણે કર્મો હટાવ્યાં ક્ષપક પથ ચડી ધન્ય તે વીતરાગ!,
ત્રૈલોક્યે ગંધહસ્તી સહજ ઉદિત જ્ઞાને ધરે જે વિરાગ,
આરોહી આત્મશુદ્ધે શરદ શશી સમી નિર્મલી ધ્યાન ધારે,
પામી આર્હત્યલક્ષ્મી સુકૃત શત વડે જે ગયા મુક્તિ આરે!

૧

તેઓના કર્મનાશે ઉદિત ગુણગણો નિર્મળા સ્તોત્રપાઠે
ગૂંથેલા, ગાઈ ગાઈ શુચિતર કરીએ વર્ણના સ્થાન આઠે!
જીઠા તે ધન્ય માનું, જગમહીં પ્રભુના સ્તોત્રની જે રસજા,
બીજી તે અજ જાણું, વ્યરથ જગતની વાતમાં જેહ મગ્ના !

૨

નિર્ઋથો ધન્ય છે તે ગિરિ, ગહન ગુહા-ગહ્વરોમાં નિવાસી,
ધર્મધ્યાને રમંતા શમરસ ભરિયા પક્ષ-માસોપવાસી;
ને બીજા જ્ઞાનીઓ જે શ્રુતવિપુલમતિ ધર્મનો મર્મ દેતા,
દીપાવે વિશ્વમાં જે જિન ધરમ શમી, દાંત ઇન્દ્રિયજેતા.

૩

ભાવે જે દાન-શીલાદિક નિત કરતાં ધર્મ ચારે અનન્ય,
 આરાધે, ધર્મશ્રદ્ધા શ્રુતથી દઢ કરી તે ગૃહસ્થોય ધન્ય!
 સાધ્વી-શ્રાદ્ધીય ધન્ય શ્રુતથી મતિ કરી શુદ્ધ જે શીલ પાળી,
 સોહંતી નમ્ર થૈને નિશદિન નમતા તેમને ભાગ્યશાળી! ૪

॥ ઉપજ્ઞતિ ॥

મિથ્યાત્વિઓના ય પરોપકાર, સંતોષ સત્યાદિ ગુણો ઉદાર;
 વિનમ્રતા દાનીપણું વગેરે, માર્ગાનુસારી સમજી પ્રશંસું! ૫

॥ સ્તવધરા ॥

જિહ્વા તું મસ્ત થૈને કર સુકૃતિ તણાં સચ્ચરિત્રોનું ગાન!
 અન્યોની કીર્તિના થૈ શ્રવણ રસિક હો શ્રેષ્ઠ આ ભેય કાન !
 બીજાની પ્રૌઢ લક્ષ્મી નિરખી તુરત હે નેત્ર થાઓ પ્રસન્ન !
 આ સંસારે તમારા જનમનું ફળ તો આ જ છે નૈવ અન્ય. ૬

॥ ઉપજ્ઞતિ ॥

પ્રમોદ પામી પરના ગુણોથી શમાબ્ધિમાં ડૂબતી જાસ બુદ્ધિ,
 દીપી ઊઠે તેમની ચિત્તતુષ્ટિ, અને ગુણો ઉજ્જ્વલ વળ થાય તેથી. ૭

ગીત

રાગ : ટોડી

વિનય, વહો, ગુણનો પરિતોષ! વિનય વહો.
 નિજ પુણ્ય જેણે પાઈ વડાઈ, દૂર તજે તસ મત્સર રોષ! વિનય ૧

આપે અહો! આ દાને ઘણેરું, પામે એ અહીં માન ભલેરું!
 એમ શું ના અનુમોદી ભાવે, તાસ સુકૃતમાં ભાગ તું પાવે? વિનય ૨

જેનું મન અહીં છે અવિકાર, જે કરતા જગમાં ઉપકાર;
 પાળે વળી જે ઉચિત આચાર, નામ જપું તસ વારંવાર. વિનય ૩

અહહ! તિતિક્ષાગુણ પ્રભુ કેરો, પેખો! મુક્તિનિદાન અનેરો!
 અભિમાની અધવૃંદ તુરંત, જેણે નાસે રોષ કુરંત! વિનય ૪

પાળે કેઈક શીલ ઉદારા, ગૃહિજન પણ તજતા પરદારા,
આજે પણ અહીં યશ શુચિ તેહનો, વિલસે ફલિત અફલ સહકારા!

વિનય ૫

સતીઓ પણ બંને કુળમાં જે, બાંધી કીર્તિધજ્જશીલ સાજે,
સચ્ચરિતે પૂનમ જિમ રાજે, દર્શન પણ તસ સુકૃત નવાજે.

વિનય ૬

તાત્ત્વિક-સાત્ત્વિક-સુજનવતંસા, કેઈક યુક્તિવિવેકે હંસા;
જેઓ ત્રિજગત સકલ શોભાવે, સ્મરણ તાલ શુભયોગ કરાવે! વિનય ૭

એમ પરાયા ગુણ નિત ભાવો! નિજ અવતારનું સત્કળ પાવો!
સુવિહિત-ગુણનિધિના ગુણ ગાવો! શાંત સુધારસ પાન રચાવો! વિનય ૮

૧૫. કરુણા ભાવના

॥ માલિની ॥

પ્રથમ અશન પાને વ્યાકુળ, ત્યારબાદ,
સરસ ઘર-ઘરેણાં વસ્રમાં વ્યગ્રચિત્ત,
પછી રમણી-સુપુત્રો ભોગ હૈયે પસંદ,
સતત અભિલષંતા સ્વસ્થતા ક્યાં લહંત?

૧

॥ શિખરિણી ॥

ઉપાર્જીને કેમે ધનવિભવ લાખ્ખો જતનથી,
ભવાભ્યાસે માને ધ્રુવ બધુંય આ એમ મનથી,
અને ઓચિંતા ત્યાં કૂર હૃદય કો ભીતિ વયરી,
જરા કે રોગો કે મરણ અહ! નાંખે રજ ભરી!

૨

॥ સ્નગ્ધરા ॥

કોધે અન્યોન્ય ઈર્ષ્યા હૃદય ધરત કેં, કોઈ હોડે ચડ્યા છે,
સ્વચ્છંદે કોઈ જૂઝે ધન-પશુ લલના ખેતરાં સીમ માટે;
ને લોભે કેઈ પામે ડગ-ડગ વિપદા દોડતા દૂર દેશે,
શું કહેયે? શું કરીએ? શતશત દુખડે વિશ્વ આ તફીડે છે!

૩

॥ ઉપજાતિ ॥

ખાડા ખણંતા નિજ હાથ પોતે, એવા સ્વયં ત્યાં સરકી પડે છે!
ત્યાંથી રહ્યું નીકળવું ય દૂરે, નીચે પડંતા નવ ક્યાંય થંભે. ૪

રચી નવા નાસ્તિકતાદિ વાદ, એણી પરે એ આચરતા પ્રમાદ,
ડૂબી નિગોદાદિકમાં અરે! તે, દોષે બળ્યા દુઃખ દુરંત વેદે! ૫

ન સાંભળે જેહ હિતોપદેશ, હૈયે ધરે ના વળી ધર્મલેશ ;
શેં તેમના રોગ દૂરે કરાય? તેનો અહો એક જ એ ઉપાય. ૬

॥ અનુષ્ટુપ ॥

એમ જે પરનાં દુઃખ, હરવા ચિંતવે ઉરે;
ભાવિમાં હિતકારી તે, અવિકારી સુખો વરે ! ૭

ગીત

રાગ: રામકુલિ

ભવિજન, ભજીએ પ્રભુને ભાવે !
શરણાગતને જે નિષ્કારણ કરુણાવંત બચાવે... ભવિજન. ૧

પળભર અંતર થિર કરી પીઓ, સાર જિનાગમ કેરો!
છોડ કુશાસ્ત્ર જે વિકૃત વિચારે, ચીધે ખોટો કેડો! ભવિજન. ૨

ગુરુ અવિવેકી પરિહરવો જે, ભોળાને ભરમાવે,
સુગુરુ વચન એકાદું ચાખ્યું, પરમાનંદ અપાવે. ભવિજન. ૩

પંથ શું પૂછો ? કુમતિ-તિમિરથી, નયનો મીંચ્યાં તેને !
જળના ઘટમાં કેમ વલોણું, કરીએ કહીં સમજીને? ભવિજન. ૪

ચંચળ મનડું એ જ જગતમાં, પીડ બધી ઉપજાવે,
નિજમાં રમતું તે જ અશંકિત, સુખડાં તુરત અપાવે. ભવિજન. ૫

સ્મર-આશ્રવ વિકથાને ગૌરવ, આદિ અનાદિ વયસ્યો;
પરિહર, કર સંવરની મૈત્રી, શાશ્વત એ જ રહસ્યો. ભવિજન. ૬

કેમ અહીં ભવરણમાં ભાઈ, રોગ અપાર સહંતા?
સેવો, જગ ઉપકારે ઉદ્યત, જિનવર વૈદ્ય મહંતા.

ભવિજન. ૭

નિશ્ચિત ભાવિ હિતને કર તું, વિનય વચન સાંભળ તું,
શત શત સુખડાં આણી દેતું, શાંત સુધારસ પી તું!

ભવિજન. ૮

૧૬. માધ્યસ્થ્ય ભાવના

॥ શાલિની ॥

થાકેલાને જ્યાં વિસામો મળે છે, માંદા પામે પ્રીતિ જે મેળવીને;
રોક્યે રાગ દ્વેષ વૈરી મળે જે, નિત્યે તે માધ્યસ્થ્ય વ્હાલું અમોને!

૧

જુદા જુદા કર્મથી ભિન્ન મર્મે, સૌ આ વિશ્વમાં ભિન્ન ધર્મે!
સારા માઠા ચેષ્ટિતે સુજ ત્યારે, કોના કોના રોષ કે તોષ ધારે?

૨

વીરસ્વામીથીય કહેતો અસત્ય, ન્હોતો રોકાયો જમાલિ સ્વશિષ્ય,
બીજાને તો પાપથી કોણ વારે? તેથી કલ્યાણી ઉદાસી જ તારે.

૩

અહંતો યે શું મહાશક્તિવંતા, ધર્મે જોડે કોઈને યે દમંતા?
આપે સાચો ધર્મનો માર્ગ કિંતુ, જેણે પામો પાર સંસારસિંધુ !

૪

પીઓ ઔદાસીન્ય પીયુષ તેણે, સંતો! વારંવાર પામો જ જેણે-,
આનંદોના ઉલ્લસંતા તરંગખેલી જીવન્મુક્તિના સૌખ્યરંગે !

૫

ગીત

રાગ : પ્રભાતિ

ઔદાસીન્ય તણું સુખ અનુભવ વિનય, તું નિત્ય ઉદાર રે,
કુશલ મિલાવત લાવત વાંછિત સૂત્રે જ કહ્યું સાર રે.

ઔદાસીન્ય. ૧

પરની ચિંતા જાળ તજીને, ચિંતવ શુદ્ધ સ્વરૂપ રે,
તારે શું? કોઈ વીણે કેર રે, કેરી કોઈ અનૂપ રે.

ઔદાસીન્ય. ૨

હિત-ઉપદેશો પણ જે ન સહે, તેના પર શું? કોપે રે.

નિષ્ફલ એવી પરચિંતાથી નિજ સુખને શું? લોપે રે.

ઔદાસીન્ય. ૩

સૂત્ર તજીને જડજન કોઈ, ભાખે મત્ત ઉત્સૂત્ર રે,

શું કરીએ? પાયસ છંડી જો, તેઓ પીએ મૂત્ર રે.

ઔદાસીન્ય. ૪

કેમ ન જૂઓ ? મનની પરિણતિ, નિજ નિજ ગતિ અનુસાર રે,

જેનું જેવું હોય થવાનું, તે તુજથી દુર્વાર રે.

ઔદાસીન્ય. ૫

હૈયે ધર ! મનહર સમતાને, માયાજાળ તું મેલ રે,

પુદ્ગલની પરવશતા પરિહર ! ટૂંકી આયુષ વેળ રે.

ઔદાસીન્ય. ૬

ચેતનરૂપ અનોપમ તીરથ, અંતરનું અભિરામ રે,

વિરતિભાવે નિરમળ સમરો, મળશે સુખ અવિરામ રે.

ઔદાસીન્ય. ૭

પરબ્રહ્મનું મૂળ જે કારણ, ખોલતું કેવળજ્ઞાન રે,

વિનયે ગાયેલું કર ભાવે શાંત સુધારસ પાન રે.

ઔદાસીન્ય. ૮

॥ ઉપસંહાર ॥

॥ અગ્ધરા ॥

આ રીતે ભાવનાથી ઉર સુરભિ કરી સંશયાતીત એવો-

આત્મા ઊંચો ઉઠાવ્યો દૂર કરી મમતા મોહની નિંદ જેણે,

પામીએ સત્ત્વસીમા અમમ થઈ લહે ચક્રિ ને શક્રથી ચે-

ઝાઝેરી, કીર્તિવંતી નિરૂપમ સુખની લક્ષ્મી તે નમ્ર જીવો !

૧

દુર્ધ્યાન પ્રેત પીડે નવ જરી, સુખની સ્ફાતિ રે કો અપૂર્વ -

હૈયાને ઉલ્લસાવે, ચિહ્નંગમ પ્રસરે શ્રેયને પ્રેય સર્વ ?

નાશંતા રાગરોષાદિક રિપુ, વશમાં સિદ્ધિ સામ્રાજ્ય આવે,

સેવો, તે ભાવનાઓ મતિ કરી વિનયે શુદ્ધ જેના પ્રભાવે !

૨

પ્રશસ્તિ

॥ પથ્યા ॥

શ્રી હીર વિજયસૂરીશ્વર કેરા શિષ્ય સોદર હતા બે,
શ્રી સોમવિજય વાયક - વાયકવર કીર્તિવિજય અને ૧

॥ ગીતિ ॥

તેમાં શ્રીકીર્તિવિજય વાયક-શિષ્ય ઉપાધ્યાય વિનયવિજયજીએ;
શાંતસુધારસ નામે વિરચ્યો આ ભાવના પ્રબંધ ખરે! ૨

શિષિ નયન સિંધુ શશિમિત વર્ષે ગંધારમાં પ્રમોદભર્યો,
શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ પ્રસાદથી યત્ન એહ સફળ થયો. ૩

॥ ઉપજ્ઞતિ ॥

રે ! ચંદ્રમા સોળ કળાથી જેમ, સંપૂર્ણ થૈને જગને ઉજ્જળે!
વિસ્તારજો મંગળ, ગ્રંથ તેમ, સંપૂર્ણ આ સોળ પ્રકાશમાળે ! ૪

જિહાં લગે સૂરજ તેમ ચંદ્ર, આ વિશ્વમાં નિત્ય ઊગે અતંદ્ર;
તિહાં લગે ગ્રંથ પ્રકાશવંતો, આ ઘો તમોને નિત હર્ષ સંતો ! ૫

શાંત સુધારસ અનુવાદ પ્રશસ્તિ

॥ હરિગીત ॥

જે ચમકતા તપગચ્છકેરા ગગનમાં રવિની પરે,
જેની નજરનું તેજ ભવિની મોહનિદ્રાને હરે,
તે પ્રેમસૂરીશ્વર પરમ, ગુરૂદેવનું વર્તી રહ્યું,
સામ્રાજ્ય આજે સંઘમાં, સહુ વિશ્વનું મંગલકરું... ૧

તસ પદ પર શોભી રહ્યા છે, રામચંદ્રસૂરીશ્વરા,
પન્યાસ ભદ્રંકર વિજયજી, તાસ શિષ્ય સુહંકરા,
શ્રીમદ્ મહાયશવિજયજી તસ શિષ્ય સોહે સુંદરા,
તસ શિષ્યરેણુ ધુરંધર, વિજયે રચ્યો અનુવાદ આ... ૨

યુગ ૨ નયન-૨ નભ ૦ યુગ ૨ સંમિતે વિક્રમતણા સંવત્સરે,
શ્રી જામનગરે પૂર્ણ થયું શુદ્ધ ચૈત્રના બુધવાસરે,
શુભ ભાવનાના અમૃત રસથી ભર્યું શાંતસુધારસ,
ટાળો પઠનથી મોહતૃષ્ણા ઝરી શાંત સુધારસ...

૩

અનુવાદ કર્તા -
વિધ્વદ્વર્ય પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી
ધુરંધર વિજયજી મહારાજ...

પ.પૂ. આ. ભ. શ્રી મોક્ષરતિસૂરિકૃત

શ્રી શાન્ત સુધારસ પ્રભુ પૂજા

પૂજાની પહેલાં ૧૬ સ્વસ્તિક, ૧૬ ફળ-નૈવેદ્ય તૈયાર રાખવાં
પ્રત્યેક પૂજાને અંતે અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવી.

ભૂમિકા

હરિગીત છંદ

દુધ્યાનના મહાઅગ્નિથી ભડ ભડ સળગતા જગતને
શુભ ભાવ શાન્તસુધારસે પ્રભુ! ભીંજવી દીધું તમે!
સમતા મહાસાગર છલોછલ ઊછળે તુજ નયનમાં
આ પ્રાર્થનાની શુભ પળે તે અવતરો મુજ હૃદયમાં

☆☆☆

જીવનમાં સમતાના, રંગો રેલાવી દે, ભાવના
અંતરમાં સદ્ગુણની, સૌરભ ફેલાવી દે, ભાવના

તનમનમાં શીતલતા, શાંતિ વરસાવી દે, ભાવના
ધમધ્યાન શુકલધ્યાન, જ્યોતિ પ્રગટાવી દે, ભાવના

તૂટેલા ભાંગેલા, હૈયાને સાંધી દે, ભાવના
થાકેલા હારેલા, મુખને મલકાવી દે, ભાવના

પરમેશ્વર સંગાથે, પ્રીતલડી બાંધી દે, ભાવના
આનંદના અમૃતથી, ઊરને છલકાવી દે, ભાવના

સૃષ્ટિના કણ-કણમાં, મૈત્રી મહેંકાવી દે, ભાવના
આત્મામાં શાશ્વતનાં, સૂરો રણકાવી દે, ભાવના

૧. અનિત્ય ભાવના

સામગ્રી ક્ષણિક છે, શરીર અનિત્ય છે, સંબંધો અસ્થિર છે, લક્ષ્મી ચંચલ છે, અહીં બધું જ ટેમ્પરરી છે, પરમેનન્ટ છે એકમાત્ર આત્મા. એટલે જ હવે હું શરીર-સુખને નહીં, આત્મ-સુખને ઝંખું છું !

હરિગીત છંદ

સ્વજનો શરીર સમૃદ્ધિ સાધન, સ્થિર નથી, કંઈ પણ અહીં
અસ્થિર સકલ સંસાર આ, સ્થિરતા અહીં ક્યાંયે નહીં
સંસાર સુખ તજવા હવે, શિવસુખ હવે લાગે સહી
બસ એટલે હે પ્રભુ! હવે, તુજ શરણમાં રહેવું અહીં

તર્જ : જિંદગી કા સફર... । રાગ : જંજોટી

આ સમૃદ્ધિ સ્વજન, રૂપ આ તન બદન, ... (૨)
છે વિનાશી બધું, એક આત્મા અમર ... (૨)
નાથ! તારાં વચન, ખોલી દે છે નયન,
છે વિનાશી બધું, એક આત્મા અમર

ઘાસના પાંદડે શોભે ઝાકળ સરસ
કેવી આકાશમાં વીજળીની ચમક
રંગ સંધ્યા સમય ખૂબસૂરત ખીલે
કિંતુ વિખરાય બધું તુકે જ્યાં પલક!
આવું છે આ જીવન, શું કરું હું જતન... છે વિનાશી...

રસ્તે રઝળ્યા કરે, આમથી તેમ તે
જે મહાત્મા હતા મહેલમાં કોક દી
જે સવારે મળ્યા સાંજના તેમની
ઊડતી રાખ જોઈ હવામાં કદી
બાંધી માથે કફન, જીવે એકેક જણ... છે વિનાશી...

દેવલોકે અસંખ્યાત વર્ષો સુધી
સુખ મળે છે નિરંતર પરમ હર્ષભર

એક દિન કિંતુ આયુષ્ય પૂરું થતાં

અંત એનોય આવે મહાદુઃખકર

બસ હવે એક મન, પામુ મુક્ત મિલન... છે વિનાશી...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય અનિત્ય ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૨. અશરણ ભાવના

શ્રીમંત હોય કે બુદ્ધિમાન, સત્તાધીશ હોય કે શક્તિમાન, સાધુ હોય કે સંસારી,
દેવદેવી હોય કે જંતુ-જનાવર, જે જન્મે છે તેણે મરવું પડે છે... મારે હવે જનમવું નથી!
હવે હું એવું જીવન જીવીશ કે મારે વધુ વાર જનમવું ન પડે.

હો રાય કે હો રંક યમ આગળ બધા લાચાર છે
ના શરણ કોઈ મરણ-સમયે ધર્મ શરણાધાર છે
આ જન્મ-મરણ પરંપરા તોડીશ હું નિર્ધાર છે
બળ આપજો મુજને પ્રભુ! વિનતી હજારોવાર છે

તર્જ : મેરે નૈના સાવન ભાદો... । રાગ : શિવરંજની

ઓ... ઓ... મૃત્યુ સમયે... શરણ ન કોઈ... ... (૨)

ધર્મ જ એક શરણ રે... ધર્મ... ... (૨)

સુખથી જીવવાને, કદી નહીં મરવાને
લાખ ઉપાયો, કરતો રહું છું, તમને શું કહું સ્વામી !

ઓ મુજ અંતર્યામી!

આજે છે બસ, એક વિનંતી.

શુદ્ધ કરો મુજ મન રે... ધર્મ... (૨)

કેં કેટલાને હું, મરતાં દેખું છું
તો પણ હું પર-લોક વિશે છું બેદરકાર સરાસર
કરુણા કરો ઓ જિનવર!

સ્વામી! કાંઈ, એવું સુણાવો,
સુધરે મુજ આચરણ રે... ધર્મ...

સુખનો મહાસાગર, જીવન અજરામર
મુક્તિ પામ્યા નાથ! તમે તો, અંતરથી અભિનંદન
ભગવન્! તમને વંદન
સત્ત્વ તમારું મુજને આપો,
તોડું જન્મ-મરણ, રે... ધર્મ...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય અશરણ ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૩. સંસાર ભાવના

જે મરે છે તેણે જનમવું પડે છે. આ સંસારમાં મારો જીવો અનંતાનંત જન્મમરણ કરતો આવ્યો છે. હવે મારે મરવું નથી, મુક્ત થવું છે. જન્મમરણની આ દુઃખમય પરંપરાથી મારે હવે મુક્ત થવું છે. સંસાર એટલે પરાધીન જન્મ, પરાધીન જીવન, પરાધીન મૃત્યુ ! મોક્ષ એટલે સ્વાધીન અને સ્વતંત્ર શાશ્વતજીવન!

જ્યાં જન્મ, જીવન ને મરણ બધું જ કર્માધીન છે
સંસારમાં તો પણ અહીં જીવો ક્ષણિક સુખલીન છે
હું મોક્ષ ઝંખું જ્યાં સદા સર્વોચ્ચ સુખ સ્વાધીન છે
મુજ ઝંખના સંગીન છે, તારી કૃપા અક્ષીણ છે!

તર્જ : ઘુંઘરું કી તરહ... । રાગ : જંજોટી

દુઃખ સંસારનાં, હું તો સહીને હવે થાક્યો (૨)

હવે ક્યાં જઈ રહું, પગે કોને પડું?

તને કહીને હવે થાક્યો... દુઃખ...

જાનવર હું બન્યો, ભાગતો હું ફર્યો (૨)

ચાબુકે પથ્થરે, ભૂખે તરસે મર્યો (૨)

છુરી ચાકૂ વડે, જંગલી દાંતો તળે,

જાન દઈને હવે થાક્યો... દુઃખ...

કદી જઈને પડ્યો, નરકની આગમાં, (૨)

અબજો વરસો સહી, કારમી યાતના (૨)

જુલમ એવાં પડે, પળ ન રડવા મળે,
આંસુ પીને હવે થાક્યો... દુઃખ...

માનવીનો જનમ, હજુ પામ્યો અરે! (૨)
મોતનાં ડાકલાં, સંભળાયાં કરે (૨)
ચડીને કાંધ પર, રહીને આગ પર,
રાખ થઈને હવે થાક્યો... દુઃખ...

ક્યાંય શાંતિ નહીં, ક્યાંય સ્થિરતા નહીં (૨)
મેળવ્યું શું અહીં, મેં ભટકતા રહી (૨)
મારી ઈચ્છા વગર, નિરંતર દુઃખભર,
જનમ લઈને હવે થાક્યો... દુઃખ...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય સંસાર ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા

૪. એકત્વ ભાવના

હું અહીં એકલો આવ્યો છું અને અહીંથી હું એકલો જવાનો છું... સ્વજન-
સ્નેહી-મિત્ર બધા જ માત્ર આ જન્મના સંબંધી છે. મોટે ભાગે સૌ સ્વાર્થી છે. કોને પોતાના
માનું? કોને ખાતર પાપ કરું?

આવ્યો અહીં હું એક ને અહીં થી જઈશ પણ એક હું
સંબંધી સૌ આ જન્મના છે, સ્વાર્થી છે, પ્રભુ! શું કહું
તું એક છે મારો પ્રભુ!, તારો થઈને હું રહું
તું જે કહે, જેવું કહે, એવું જીવન જીવીશ હું

તર્જ : નીલા આસમૌ સો ગયા.. । રાગ : પહાડી

આવ્યા એકલા એકલા

જીવું એકલા એકલા

સ્વજન બદલાયા કરે છે હાય જનમ જનમ (૨)
કોણ છે કોનું રે! કોને કાજે બાંધું કરમ
ન મારું કોઈ છે અહીંયાં,

ન હું છું કોઈનો અહીંયા... આવ્યા...

ધર્મશાળામાં મળે છે લોક અરસ પરસ (૨)

કિંતુ સમય થતાં બધા નીકળી પડે ધસમસ

અહીં સૌ આ રીતે મળતા,

હું રાખું કોની પર મમતા... આવ્યા...

હો સુંવાળા આ ભલે પણ સાવ તકલાદી (૨)

આ સંબંધો લાગે સારા કિંતુ તકલાદી

સ્વજન તું શ્રેષ્ઠ ઓ સ્વામી!

છું આનંદિત તને પામી.. આવ્યા...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય એકત્વ ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૫. અન્યત્વ ભાવના

હું અહીં ખાલી હાથે આવ્યો છું! અહીંથી હું ખાલી હાથે જવાનો છું! ઘર, વૈભવ,
દોલત, ઈજ્જત: બધું જ માત્ર આ જન્મ પૂરતું જ છે. આ બધા પર અધિકાર કર્મસત્તાનો
છે! ના, મારું અહીં કંઈ નથી... ના, મારું અહીં કોઈ નથી...

આવ્યો અહીં હું ખાલી હાથે ખાલી હાથે જઈશ હું
અહીંયાં મળ્યા, અહીં રહી જશે યશ વૈભવો સ્વજનો સહુ

મારું અહીં કાંઈ નથી, તારે ભરોસે હું રહું
તારે સહારે હે પ્રભુ! મુજ આત્મગુણ પામીશ હું

તર્જ : યે દુનિયા યે મહેફિલ... । રાગ : મિશ્ર ભૈરવી

ધન-સાધન, તન-પ્રિયજન,

રહી જશે અહીં બધું... રહી... (૪)

ધન પામવા કરી રહ્યો પાપો અપાર હું

ધનવાન થઈ જવા રહું છું બેકાર હું

જાણું છું ધન નહીં સાથે આવે છતાં

માનવ જીવન કરું છું પ્રભુ! કેમ ખુવાર હું... ધન...

સાધન વસાવું છું હું ને ઘર સજાવું છું
“જીવન સફલ થયું” - એમ મન મનાવું છું
આ, મોહ પારધીએ, પાથરી જાળ ત્યાં
ખુદને અજાણતાંમાં, રે! રે! ફસાવું છું... ધન...

ઝંખું છું જેને હું, શમણામાં નિરખું રોજ હું
ચારે તરફ ભટકું, કરવાને જેની ખોજ હું
જેને પામીને મન નાચતું, જેના સંગે આ તન રાચતું
આ દુખદાઈ છે પારકું, પ્રભુ! સમજાવી દે આજ તું... ધન...

એક દિન ઝુરાપો ને, આંસુ વિયોગે જ્યાં વહે
એવા સંયોગોને, કોઈ સુખદાઈ ના કહે
આ તો છે કેવળ ઝાંઝવા, હવે આત્મગુણો વિકસાવવા
બળ દેજો મુજને ઓ પ્રભુ! કરું પુરુષાર્થો હું આગવા... ધન...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય અન્યત્વ ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૬. અશુચિ ભાવના

માણી લીધાં સંસાર સુખો. જોઈ લીધું જગત. ખરેખર, જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે તેમ,
સંસાર અસાર છે! સ્વજન સ્વાર્થો છે. સંપત્તિ અસ્થિર છે. શરીર અશુચિભરેલું છે.
સુખનાં તમામ સાધનોનો ભૂતકાળ-ભવિષ્યકાળ અશુચિભરેલો છે. આમાંનું કંઈ હવે
મારે ના જોઈએ! ક્યારેય નહીં...

જે પુદ્ગલો આજે સુગંધી સ્વાદુ શીતલ સરસ છે
કાલે હતા ઝાંઝા, સડેલા આવતી કાલે હશે
કાયા, ચમકતી ચામડી પાછળ અશુચિગ્રસ્ત છે
આ દેહથી ક્યારે હવે હે નાશ! છુટકારો થશે

તર્જ : વક્ત ને ક્રિયા ક્યા હંસી સિતમ... । રાગ : જંજોટી

ગંદું ગોબરું બદબૂદાર તન

ચોકબું ચમકતું આતમા રતન

ચમક છે જરા, ચામડી ઉપર (૨)

ચામડી નીચે, ગંદગી ગટર (૨)

બસ, જરા ભીતર, જાય જો નજર,

પ્યાર જાગે ના, થાય રે! વમન... ગંદું...

લસણ જો કદી, સુગંધ થઈ શકે (૨)

તો શરીર આ, શુદ્ધ થઈ શકે (૨)

ગંદું ગંધાતું, થઈ જશે તરત,

થાય એટલું, છો કરો જતન... ગંદું...

દેહ સાચવ્યો, વેડફ્યું જીવન (૨)

આજે આ પળે, થાય એવું મન (૨)

ઘોર તપ કરું, ઉગ્ર વ્રત ધરું,

બસ કરી લઉં, દેહનું દમન... ગંદું...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય અશુચિ ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૭. આશ્રવ ભાવના

મારા આત્માને દુઃખી કરે છે, કર્મો! કર્મો, કર્મો અને માત્ર કર્મો! આ કર્મો મારા
આત્મામાં પ્રવેશ કરે છે : આ ચાર દ્વારમાંથી - મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય,
મનવચનકાયા! હવે હું આ દ્વાર બંધ કરવા માંગું છું. ના, મારે દુઃખી નથી થવું

મિથ્યાત્વ અવિરતિ મનવચન કાયા કષાય પ્રમાદવશ

થઈ જાઉં ત્યારે કર્મ આત્મામાં પ્રવેશે એકરસ

કર્મો કરી નાખે પ્રભુ! મારું સ્વરૂપ તહસનહસ

આ કર્મને પ્રભુ! રોકી લો, છે પ્રાર્થના આ એક બસ

તર્જ : ખિલોના જાનકર તુમ તો... । રાગ : ભૈરવી

ઉકરડો મેં બનાવ્યો રે! અજાણ્યે આતમા મારો

કરમનો કૂડો કચરો જોઈ ખૂબ જ થાય મુંઝારો...

તમે જ્યારે જણાવ્યું કે જરા તું જોઈ લે ભીતર
ખબર ત્યારે પડી કે કેટલો ગંદવાડ છે અંદર
કર્ચા સ્વામી! ખરેખર આપશ્રીએ ખૂબ ઉપકારો... ઉકરડો...

પસીનો પાડીને થોડી કરી મેં સાફસૂફી જ્યાં
જરા પાછું વળી જોયું તો આવી ગંદગી ફરી ત્યાં
થશે કેવી રીતે આ ગંદગીથી, નાથ! છુટકારો... ઉકરડો...

વિષય સુખ-રસરુચિ ને કદાગ્રહે, આત્મા બાગાડ્યો મેં
કષાયો હિંસાદિક પાપો, ગંદવાડો, ઠઠાડ્યો મેં
તમે આવો હવે અહીંયાં, મૂકી દો બળતો અંગારો... ઉકરડો...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય આશ્રવ ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૮. સંવરભાવના

મારે સમ્યક્ત્વમાં દૃઢ રહેવું છે. મારે સંયમમાં સ્થિર થવું છે. મારે ક્ષમા-નમ્રતા-સરલતા-સંતોષ-સમતા આદિ સદ્ગુણોમાં લીન રહેવું છે. મારે સ્વાધ્યાયમાં મગ્ન રહેવું છે. મારે સાધનામાં વ્યસ્ત રહેવું છે. મારે ધર્મધ્યાનથી ભાવિત થવું છે. મારે ભાવનાઓથી આર્દ્ર રહેવું છે.

સૌ કર્મને અટકાવવા સમ્યક્ત્વ અપનાવીશ હું
સંયમ ક્ષમા સંતોષ સમતા સરલતા પામીશ હું
સ્વાધ્યાય સુકૃતો ધર્મધ્યાને જીવન અજવાળીશ હું
વરસાવતાં રહજો કૃપા, મસ્તક સદા ઢાળીશ હું.

તર્જ : અખિયોં કે ઝરોખોં સે... । રાગ : કાફી

હું તો સમરું છું પલ પલ, નહીં વીસરું એક પલ
ઉપકાર તમારે રે, પ્રભુ! પ્યાર તમારો રે
મહાપાપી અભાગી હું, દુનિયાના નાથ! તમે
ઝાલ્યો હાથ મારો રે, ઝાલ્યો હાથ મારો રે...

તમે સમજાવ્યું કે જીવનમાં, દુખ કર્મો લાવે છે. (૨)

ને આ કરમ કેવી રીતે આત્મામાં આવે છે. (૨)

તમે એ પણ સમજાવ્યું કર્મ કેવી રીતે રોકવા (૨)

તુજ વચન અનુસારે, કરું બંધ દારો એ... હું તો...

મિથ્યાત્વ પહેલા દ્વાર પર, દઉં સમકિતનું તાળું (૨)

તુજ વચનશ્રદ્ધા-જ્યોતથી, મનમંદિર અજવાળું (૨)

સંસારરતિ ટાળું, નિર્વાણરતિ કેળવું (૨)

વિકસાવું કરુણા ક્ષમા, સદ્ગુણ હજારો રે... હું તો...

સંતોષ સંયમ સરલતા વિનયગુણ પ્રગટાવું (૨)

અવિરતિ કષાયે આવતાં કર્મોને અટકાવું (૨)

મનગુપ્તિ વચનગુપ્તિ કાયગુપ્તિને આદરું (૨)

નાવનું છેલ્લું કાણું પૂરી, પામું ભવજલ કિનારો રે... હું તો...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય સંવર ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૯. નિર્જરા ભાવના

અનાદિકાળથી કર્મરજથી મલિન બનેલા મારા આત્મ-સુવર્ણને હવે હું તપશ્ચર્યાની અગ્નિ જવાલાઓમાં નાખીને શુદ્ધ કરીશ. અનંત જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે તેમ, બાર પ્રકારની તપશ્ચર્યા કર્મક્ષયનો રામબાણ ઈલાજ છે. હું શક્તિ અનુસાર અનશન, ઊણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, વિગઈત્યાગ, કાયાકલેશ, સંલીનતા, પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વેયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધર્મધ્યાન અને કાયોત્સર્ગમાં મારાં મન-વચન-કાયાને નિરંતર પરોવી રાખીશ.

કર્મો અનંતાનંત આત્મામાં ભર્યા, તેને હવે
નાખીશ તપની આગમાં ડરવું હવે નહીં પાલવે
હે નાથ! તારી સાધના મુજ નજર સામે તરવરે
બધ્ધું અસંભવ સંભવે, જો તું હવે કરુણા કરે!

તર્જ : મેરે મિતવા, મેરે મીત રે... આ જા... । રાગ : મિશ્ર કીરવાણી

કરું તપસ્યા, બનું શૂર રે...

હવે કર્મો ખપાવું ભરપૂર રે... બનું શૂર રે...

કર્મો બાંધ્યાં જાણે અજાણે, કેવું વીતશે ભોગવવા ટાણે
ઉદયે આવે એ પહેલાં જે એને, કરી નાખું ચક્ર્યૂર રે... હવે...

પાપો કરતાં પાણું ન જોવું, ફળ ભોગવતાં ચિલ્લાવું રોવું
ચાલ્યો આવે છે એક આ તો, દુનિયાનો દસ્તૂર રે... હવે...

શરીર-મોહે કર્મો બંધાયાં, હવે ન રાખું કાયાની માયા
મારે પણ હવે કર્મોની જેમ જ, બનવું પડશે ફૂર રે... હવે...

ગૌ બ્રાહ્મણ અરે! બ્રૂણ ને નારી, હત્યાઓ કરી, દંઢપ્રહારી
જય જય તપસ્યા! એજ જનમમાં, કર્મો કાઢ્યાં દૂર રે... હવે...

માનવભવ ને ધર્મ મનોહર, કર્મક્ષયનો દુર્લભ આ અવસર
એળે જાય ના સ્વામી! પળ, પળ મનમાં ભરજો નૂર રે... હવે...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય નિર્જરા ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૧૦. ધર્મ મહત્ત્વ ભાવના

ક્ષમા-સત્ય-સંતોષ-સરલતા આદિ ધર્મ જ આ જગતને જીવવા જેવું રાખે છે!
ધર્મના પ્રભાવથી જ - વાદળ વરસે છે, ધરતી ફળે છે, સૂરજચંદ્રા ચમકે છે, સૃષ્ટિ ધબકે
છે, ઋતુઓ આવે જાય છે, સુખશાંતિ ફેલાય છે! સદ્ભાવના જાગે છે!

ઋતુઓ સમયસર છલકતી-આ ધર્મનો જ પ્રભાવ રે!
સૃષ્ટિ રહે છે મલકતી-આ ધર્મનો જ પ્રભાવ રે!
સદ્ભાવનાઓ ધબકતી-આ ધર્મનો જ પ્રભાવ રે!
જે ધર્મનો આદર કરે, તે સહજ સર્વસુખો વરે

તર્જ : સોલા બરસકી... । રાગ : અહીર ભૈરવ
(સાખી) સૂરજ ચંદા ઊગે છે, રિમઝિમ વરસે મુખડાં મલકે
આ છે પ્રભાવ સદ્ધર્મનો, શુભભાવો હૈયે છલકે
(ગીત) કેવલજ્ઞાની વીતરાગ દેવ આ મહાન
કરુણાભર્યો જિનવર ધર્મ આ મહાન

અંધારે ભમતાં જીવોને સાચો પથ મળે
સંસારે રમતાં જીવોને સાચું સુખ મળે
એ માટે ધોર દુઃખો જેમણે સહન કર્યા
જગમાં જલાવી જ્યોત જગતનાથ આ મહાન... કરુણા...

જિનવર વચન હૃદયમાં, જીવનમાં રાખે જે (૨)
સાધુઓ શ્રાવકો શ્રીસંઘ આ મહાન
શાશ્વત સુખોની મંઝિલ (૨) સુધી લઈ જાય જે
જે અનાદિ, કાળથી, વહે પંથ, આ મહાન... કરુણા...

તનમનના તાપ પળમાં, શમન જે કરી દે
સર્વ ઈચ્છાઓ પૂરે, કલ્પવૃક્ષ આ મહાન
શોક સંકટ હરે જે, સર્વ સંપત્તિ દે
રત્ન ચિંતામણી તે, એક માત્ર આ મહાન
દોસ્ત દુશ્મન બને ને, થાય શત્રુ સ્વજન
સાથ દે જે હમેશાં, સર્વમિત્ર આ મહાન
ઔષધિ મંત્ર વૈભવ, સૈન્ય સત્તા સ્વજન
હારે, ઉગારે ત્યારે ચમત્કાર આ મહાન
ડૂબાડે અધવચાળે (૨) સાધન બીજાં બધાં
તારે જરૂર સૌને, એવી નાવ આ મહાન... કરુણા...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય ધર્મ મહત્ત્વ ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૧૧. લોક સ્વરૂપ ભાવના

સર્વજ્ઞ ભગવંતે આ જગતને ચૌદ રાજલોકમય બતાવ્યું છે. કેવું વિશાળ છે આ જગત! કેટકેટલી ગતિઓ! કેટકેટલી યોનિઓ! કેવા કેવા જીવો! કેવાં કેવાં સુખ-દુઃખ! કેટકેટલાં દ્રવ્યો! કેવાં કેવાં રંગરૂપ! કેવાં કેવાં કર્મો! કેવા કેવા વિપાકો!

આ ચૌદ રજજૂલોક વિશ્વ વિશાળ છે કેવું અરે!
જીવો અનંતા આમ તેમ ભવે ભવે ભટક્યા કરે
કેવાં કરમ! કેવાં જનમ! કેવાં વિવિધ રૂપો ધરે
જ્યાં આપશ્રી જઈને વસ્યા, મારું હૃદય બસ ત્યાં ઠરે

તર્જ : ભોર ભયે પંછી... । રાગ : જોગ કૌંસ

જયોતિ તમે પ્રભુ! જગત અંધારું
જયોતિમાં પળે પળે, નયન હું ઢાળું...

અનંત અલોક, રાજલોક, ચૌદ કેવા રે! (ર)...
અતિશય વિશાળ, વિશ્વ આ, વિસ્મયો ભારે (ર)...
વિશ્વ તમારી, આંખે આજે, હું નિહાળું (ર)...
જયોતિ તમે...

સંગીત ગીત, નૃત્ય ને, ક્યાંક છે ઉત્સવ (ર)...
આંસુભર્યો, ક્યાંક તો, તરફડે પાલવ (ર)...
ક્યાંક જીવન, પ્યારું પ્યારું, ક્યાંક ખારું (ર)...
જયોતિ તમે...

ખૂણે ખૂણે, હું અહીં, જઈને આવ્યો રે! (ર)...
પીડા અને, દુખ વિના, કંઈ ન પામ્યો રે (ર)...
શાશ્વત એ સુખડાં, સ્થાન સ્થિર એ, સ્વપ્ન મારું (ર)...
જયોતિ તમે...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય લોક સ્વરૂપ ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૧૨. બોધિ દુર્લભ ભાવના

જીવ એકેન્દ્રિય અવસ્થામાં અનંતકાળ અને વિકલેન્દ્રિય અવસ્થામાં સંખ્યાતકાળ
વધુમાં વધુ રહે છે... આ દરમિયાન ધર્મ-શ્રવણ પણ અશક્ય છે! નરક-તિર્યંચમાં ધર્મ
અત્યંત દુર્લભ છે. દેવગતિમાં ધર્મશ્રવણ મળે, આચરણ નહીં. મનુષ્યગતિમાં પણ ધર્મ
આર્યદેશમાં જ મળે! હું કેવો ભાગ્યશાળી!

એકેન્દ્રિયે વિકલેન્દ્રિયે બુદ્ધિ જરા પણ ના રહી
નરકેય હું ક્યારેય ધર્મશ્રવણ પણ પામ્યો નહીં
ધર્મશ્રવણ ધર્માચરણ સંયોગ હું પામ્યો અહીં
સંયોગ આ સાર્થક કરું, હે નાથ! તુજ શરણે રહી

તર્જ : ચિદ્ધી આઈ હૈ...

શરણું પામ્યો રે, પામ્યો રે, શરણું પામ્યો રે
શરણું પામ્યો રે, પ્રભુનું શરણું પામ્યો રે
જનમ જનમની પ્યાસ, મટવાની જાગી આશ (૨)
અમીનું ઝરણું પામ્યો રે

એકેન્દ્રિયમાં સૂક્ષ્મ ને બાદર, જનમ અનંતા કેવા દુખભર
કીડી મકોડા માખી મચ્છર, જીવન જાણે દુખનો સાગર
એકે મળ્યું ના શુભ આલંબન, જનમજનમ બસ ત્રાસ વિડંબન
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અવસ્થા, ખૂલ્યા ત્યાંથી નરકના રસ્તા
માર ખાઈને ચીસો પાડીને, વરસો વિતાવ્યાં આંસુ સારીને... શરણું...

સ્વર્ગે સુખનાં મૃગજળ પાછળ, કાળ અસંખ્ય ગુમાવ્યો નિષ્ફળ
ક્યાંક અનાર્ય દેશમાં માનવ, થઈને હિંસક ભટક્યો ભવભવ
ધર્મશ્રવણ ના ક્યાંય મળ્યું રે, કેવળ દુર્ગતિ ભ્રમણ થયું રે
કાળ અનંત દુખમય રઝળીને, થોડું થોડું પુણ્ય રળીને
પુણ્ય અનંતું લઈને આવ્યો, ઉત્તમ ધરમ જનમથી પામ્યો
ભટકી જઈ ના જોજો સ્વામી! પાછો ભવમાં તમને પામી... શરણું...

ભૂલ ભૂલામણી ભવમાં ભારે, સંયોગ આવા મળશે ક્યારે!
 સ્વામી! કરજો એવી કરુણા, ભૂલ હવે હું એકે કરું ના
 ધનવૈભવની ઝાકઝમાળે, અંજાઈ જઉં ના હું કોઈ કાળે
 શેષ જીવનની એકેક પળને, સફળ કરી લઉં ધર્માચરણે
 મનમાં ન રહે પાપવિચારો, જીવનમાં નહીં પાપાચારો
 સુકૃતો શ્વાસોશ્વાસ બને રે, સદ્ગુણ મારા પ્રાણ બને રે
 તન ધન જીવન બધું બરાબર, જ્યાં સુધી છે કરી લઉં કેં હિતકર (૨)
 આવ્યો છું હું શરણે તમારા, પકડી રાખજો હાથ આ મારા... શરણું...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય બોધિ દુર્લભ ભાવના
 દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૧૩. મૈત્રી ભાવના

હું અંતરથી ભાવના ભાવું છું કે જગતના સર્વજીવોને જૈન ધર્મ મળે... જગતના
 સર્વજીવોને મોક્ષમાર્ગ મળે... જગતના સર્વજીવો પાપમુક્ત બને... જગતના સર્વજીવો
 પરસ્પર હિતકારી બને... જગતના સર્વજીવો દુઃખમુક્ત બને... જગતના સર્વજીવોને
 શાશ્વત સુખ મળે...

ના વૈર હો મુજ હૃદયમાં, કિન્તુ રહો શુભકામના!
 ના કોઈ સાથે શત્રુતા, ના ક્યાંય હો દુર્ભાવિના!
 “કલ્યાણ હો સૌ જીવનું” આ ભાવ હો મુજ હૃદયમાં!
 હે દેવ! મૈત્રીભાવની સુરભિ વહો મુજ હૃદયમાં!

સૌનાં સકલ દુખડાં ટળો, સૌને અમર સુખડાં મળો
 ના પાપ કોઈ આચરો, સૌ ધર્મ નિશદિન આદરો
 સૌ જીવ મૈત્રીમય બનો-આ ભાવ હો મુજ હૃદયમાં
 હે દેવ! મૈત્રીભાવની સુરભિ વહો મુજ હૃદયમાં!

તર્જ : જો વાદા ક્રિયા વો નિભાના પડેગા... । રાગ : પહાડી

હવે કોઈ મુજને, ન લાગે પરાયા
 સૌ આતમામાં સ્વામી! તમને જ દેખું,

સૌમાં તમારી જ છાયા...

સંબંધ બાંધ્યા, સૌ જીવ સાથે, જનમોજનમ જીવ્યા, સૌ સંગાથે
શત્રુ નહીં, કોઈ અહીં, રંક કે રાયા,
સૌમાં તમારી જ છાયા... હવે...

હવે તો તમારી એવી લાગી માયા
આત્મા જ આત્મા દેખું, દેખું ન કાયા,
સૌમાં તમારી જ છાયા...

દુખ કોઈ આપે, મને જ્યારે જ્યારે,
હું માનું કે મારાં, કર્મો છે ભારે
શત્રુરૂપે સ્વામી! મને કર્મો દેખાયા, સૌમાં...

પાપોને ત્યાગે સૌ, દુખ ક્યાંય ના હો
અંતરથી ઝંખું છું, સૌ મોક્ષમાં હો
પામ્યો હું જે, સૌને મળે, ભાવો છલકાયા, સૌમાં...

હૈયે પધાર્યા, તમે જાગ્યાં સ્પંદન
વિનંતી છે રહેજો, પળે પળ આ ભગવન્!
ગાતો રહું, મૈત્રી ભર્યાં ગીતો જે ગાયાં, સૌમાં...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય મૈત્રી ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૧૪. પ્રમોદ ભાવના

કોઈને સમૃદ્ધિ મળી છે, તો કોઈને સુંદરતા, કોઈને સત્તા મળી છે, તો કોઈને
સુખશાતા, કોઈને સુપુત્રો મળ્યા છે, તો કોઈને સન્માન! સૌને પૂર્વજન્મનાં પુણ્ય ફળ્યાં
છે! કોઈ સદ્ગુણી છે, કોઈ મહાન છે! સૌએ કેવો સરસ પુરુષાર્થ કર્યો છે. સૌ પર
પરમાત્માની કેવી અસીમ કૃપા છે!

સુખ કોઈનું દેખી પ્રભુ! મુજ હૃદયમાં ઈર્ષ્યા ન હો!
ને કોઈના અવગુણ નિરખવાની મને ઈચ્છા ન હો!

ગુણને નિહાળે, એવી હો ગુણદૃષ્ટિ મારા હૃદયમાં!
હે દેવ! મુદિતા ભાવની હો વૃષ્ટિ મારા હૃદયમાં!

ગુણ દેખું ને આનંદનાં ઝરણાં વહો મુજ હૃદયમાં!
ગુણ દેખું ને ગુણપ્રાપ્તિની કાંક્ષા રહો મુજ હૃદયમાં!
સુંદર ગુણાનુરાગી હો સૃષ્ટિ મારા હૃદયમાં!
હે દેવ! મુદિતાભાવની હો વૃષ્ટિ મારા હૃદયમાં!

તર્જ : ચાંદી જેવા રંગ હૈ... । રાગ : પછાડી

“ગુણ અનુરાગે ગુણ પ્રગટે છે” જિનવાણી ઉલ્લાસ
ગુણીજનના ગુણ ગાઉં આજે, ગુણનો છે અભિલાષ

- ★ શબ્દકોશમાં શબ્દ હજારો, કેવા ન્યારા ન્યારા (૨)
“તીર્થંકર અરિહંત જિનેશ્વર” શબ્દો સૌથી પ્યારા
તમે ઉલેચ્યાં સ્વામી! આખી દુનિયાનાં અંધારાં
યાદ કરું તમને ને મહેકે (૨) મારા શ્વાસોશ્વાસ... ગુણી...
- ★ ધન્ય ખરેખર નિર્ઘ્રંથો તે, સમતાવંત વિરાગી (૨)
તમને મળવાની જેઓને, રગ રગ લગની લાગી
સર્વ સુખોનો ત્યાગ કરીને, કષ્ટ કસોટી માગી
થાય સફલ અવતાર મળે જો (૨) શ્રમણોનો સહવાસ... ગુણી...
- ★ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે કોઈ, કોઈ છે મહાદાની (૨)
કોઈ ત્યાગી કોઈ તપસ્વી, કોઈ છે શ્રુતજ્ઞાની
પ્રભુપૂજા ગુરુસેવા સાધર્મિક ભક્તિ કરે છાની
ધન્ય શ્રાવિકા શ્રાવક જેને (૨) જિનવચને વિશ્વાસ... ગુણી...
- ★ દોષ બહુલ આ પંચમ કાળે, દર્શન દુર્લભ ગુણના (૨)
ધન્ય તે ય જે નિરખી હરખે, સુગુણ કોઈ પણ જણના
મોક્ષમાર્ગ અનુસારી ગુણીજન, કલ્પતરુ કલિયુગનાં!
સદ્ગુણરંગે ઝળહળ હોજો (૨) મુજ જીવનઆકાશ... ગુણી...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય પ્રમોદ ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૧૫. કુરુણા ભાવના

જગતમાં કોઈ દુઃખી હોય, કોઈ ભૂખ્યો સૂએ, કોઈ તરસ્યો મરે, કોઈ ભટકતો ફરે, કોઈ બીમારીમાં સબડે, મને નથી ગમતું! પ્રભુ! મને એવી શક્તિ આપો કે, સૌનું દુઃખ દૂર કરી શકું... સૌને સુખી કરી શકું... હું ભલે દુઃખી થાઉં!

દઉં અન્ન ભૂખ્યાને અને દઉં નીર તરસ્યાને અને-
દીનહીનને દઉં આશરો, સન્માર્ગ દઉં સૌ જીવને!
બસ, અન્ય કાજે સર્વદા મુજ શક્તિનો ઉપયોગ હો!
હે દેવ! કુરુણા ઝરણ મારા હૃદયમાં વહેતું રહો!

દુખ કોઈનું જીરવી શકે ના, એવું હો અંતઃકરણ
દુખ કોઈનું, જોઈ વહો, મુજ નયનમાં અશ્રુઝરણ
મુજ દુઃખ ભૂલી અન્યનું દુખ ટાળવા મુજ ભાવ હો
હે દેવ! કુરુણાઝરણ મારા હૃદયમાં વહેતું રહો!

તર્જ : અય મેરે વતન કે લોગોં... । રાગ : જંજોટી

(સાખી) ભય સંકટ દુખ કષ્ટોમાં, હું જ્યારે જ્યારે પડ્યો છું
મારાં તનમનમાં દુખ પર, હું વારંવાર રડ્યો છું
પણ જેઓ કણકણ કાજે દિવસોના દિવસો તરસે
તે દુખિયારાને જોઈ (૨) ક્યારેક તો આંખો વરસે (૨)

(ગીત) અંતરથી ઝંખું આજે, હે કુરુણામય! તુજ સાખે
મુજ હૈયે રહેજો કુરુણા, ને આંસુ વહેજો આંખે
ના પૂરી થાય જરૂરત, કોઈ અભાવથી પીડાતા
બોજ બને સૌને માથે, કોઈ સ્વભાવથી પીડાતા
તકદીરે તો તરછોડ્યા, હવે પાસે કોઈ ના રાખે... મુજ...
કોઈ ઉકરડે દાણા વીણે, કોઈ ટીપાં માટે વલખે
દુનિયામાં કોઈ ના એનું, બસ એકલવાયા ભટકે
સાક્ષાત હાડપિંજર આ, જીવે મરવાને વાંકે... મુજ...

કોઈ નાસ્તિક છે તો કોઈ, દેવદેવી પાછળ દોડે
કરે કષાય પ્રમાદવશ થઈ, દુર્લભ શુભ અવસર છોડે
ક્યારેક સર્વજીવો આ, સમતા અમૃત રસ ચાખે... મુજ...

કોઈ નરકે કોઈ નિગોદે, દારુણ દુખમાં સબડે છે
ચાર ગતિ લાખ ચોરાશી, યોનિઓમાં રખડે છે
“દુખ સૌના દૂર કરી દઉં” (૨) આ ભાવના આપે ભાવી
શાશ્વત સુખ સૌને દેવા (૨) દુઃખોમાં મોજ મનાવી (૨)

પ્રભુ! હું પણ ત્યાં દોડી જઉં, જ્યાં કોઈ નજર ના નાખે... મુજ...
કરુણા... કરુણા મુજ મનમાં, કરુણા... કરુણા જન-મનમાં,
કરુણા... કરુણા કણ-કણમાં, કરુણા... કરુણા... કરુણા...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય કરુણા ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

૧૬. ઉપેક્ષા ભાવના

પ્રેમથી, વાત્સલ્યથી, મમતાથી હિત સમજાવવા છતાં કોઈ ન સમજે, તો હું શું
કરી શકું? ના, મારું મન બગાડવું નથી, સૌ કર્મવશ છે! કર્મવશ જીવોએ તીર્થકરોનેય
ગણકાર્યા નથી, તો હું કોણ? ના, મને કોઈના પ્રત્યે દ્વેષ નથી!

જે પંથ ભૂલ્યા જિંદગીનો, ગ્રન્થને જે અવગણે!
હિતકર વચન ના સાંભળે, કોધાન્ધ થઈને ધણધણે!
તે જીવ પ્રત્યે પણ હૃદયમાં પ્રગટજો દુર્ભાવ ના!
હે દેવ! મારા હૃદયમાં પ્રગટો ઉપેક્ષા ભાવના!

નિઃશંક થઈ પાપો કરે, નિર્દય બની હિંસા કરે!
જે દેવ-ગુરુની પણ સદા બેફામ બની નિંદા કરે!
એવા જીવો પર મુજ હૃદયમાં દ્વેષ ના હો રાગ ના!
હે દેવ! મારા હૃદયમાં પ્રગટો ઉપેક્ષા ભાવના!

તર્જ : ફિર કહીં કોઈ ફૂલ ખિલા... । રાગ : દેશ

ન માને કોઈ મારું તો, મૌન રહેવું હવે મારે
બીજું તો શું કરી શકું, શાંત રહેવું હવે મારે...

તીર્થંકર સુસમર્થ છતાં, માત્ર માર્ગદર્શન કરતા (૨)
કેવલ કર્તવ્ય બજાવી, સ્વસ્થ રહેવું હવે મારે... ન માને...

જિનવરને જે દેખાણું, તે તો થઈને રહેવાનું (૨)
કોશિશ લાખ કરીને પણ, દ્રષ્ટા રહેવું હવે મારે... ન માને...

ભિન્ન ભિન્ન કર્મોવશ રે, સૌ નિજ નિજ પથ પર વિચરે (૨)
હું મારા રસ્તે ચાલું, મસ્ત રહેવું હવે મારે... ન માને...

ૐ હ્રીં શ્રીં પરમ પુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મ જરા મૃત્યુ નિવારણાય ઉપેક્ષા ભાવના
દેશકાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય જલં ચંદનં પુષ્પં ધૂપં દીપં અક્ષતં નૈવેદ્યં ફલં યજ્ઞમહે સ્વાહા ॥

॥ કલશ ॥

આજ મન પાવન પાવન લાગે...
શાંત સુધારસ રિમઝિમ ધારા, વરસાવી વીતરાગે
પ્રસન્નતાનાં ખીલ્યાં મધમધ, ફૂલો મનને બાગે
અન્ય સર્વ રસ કડવા લાગે, શાંત સુધારસ આગે
બે હજાર અડસઠ સંવત્સર, સોળ ભાવના જાગે
વિજય રામચન્દ્ર સૂરીશ્વર, મોક્ષ મોક્ષરતિ માગે...

(આરતી, મંગળ દીવો, શાંતિકળશ, ચૈત્યવંદન)

૧. ચાલો જીવન શુદ્ધિ કરીએ....
૨. શ્રી ભદ્રંકર જિન-ગુણ સ્તવન મંજૂષા
૩. ભક્તિ કરતાં છૂટે મારા પ્રાણ
૪. ઘરઘરનું ઘરેણું
૫. આરાધો નવપદ, પામો પરમપદ
૬. મહોત્સવનું સંભારણું
૭. સમાધિ સરિતામાં સ્નાન કરો
૮. ખ્યારા મારા પારસનાથ
૯. શ્રીમેરૂવિજય ગણિ રચિત ચતુર્વિંશતિ-
જિનાનન્દ-સ્તુતયઃ સ્વોપજીવિવરણયુતાઃ
૧૦. સર્વજિનસ્તુતયશ્ચ લઘુચૈત્યવંદનચતુર્વિંશતિકા
૧૧. શ્રી સમ્યક્ દેવતત્વ
૧૨. શ્રી સમ્યક્ ગુરુતત્વ
૧૩. શ્રી સમ્યક્ ધર્મતત્વ
૧૪. આચારોપદેશગ્રંથ
૧૫. નવસ્મરણાદિ ભાગ - ૧
૧૬. શ્રમણ ક્રિયાના સૂત્રો ભાગ-૨
૧૭. દશવૈકાલિક-ચતિશિક્ષા અધિકાર આદિ
ભાગ-૩
૧૮. ૪ પ્રકરણ ૩ ભાષ્ય - ૬ કર્મગ્રંથ ભાગ-૪
૧૯. તત્ત્વાર્થ-જ્ઞાનસાર-યોગસાર ભાગ-૫
૨૦. શાન્તસુધારસ-યોગશાસ્ત્ર ભાગ-૬
૨૧. વીતરાગસ્તોત્ર-વૈરાગ્યશતક-ઈન્દ્રિય-પરાજય-
શતક-સંબોધસત્તરી-સિંદૂરપ્રકર ભાગ-૭
૨૨. બૃહત્ સંગ્રહણી-લઘુક્ષેત્રસમાસ-પ્રશમરતિ
ભાગ-૮
૨૩. ૧૨૫-૧૫૦-૩૫૦ ગાથાના સ્તવનો
ભાગ-૯
૨૪. સમકિતની-આઠ દૃષ્ટિની-અઢાર પાપ-
સ્થાનકની સજાઓ નિશ્ચય વ્યવહાર ગર્ભિત
સ્તવનો ભાગ-૧૦

૨૫. શ્રી ગચ્છાચાર પયન્ના (મૂળશ્લોક - સં. છાયા
+ શ્લોકાર્થ)
૨૬. પૌષધ કરીએ પાપ પરિહરીએ
૨૭. શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર અધ્યયન ૧ થી ૧૩
(મૂળશ્લોક + સં. છાયા) ભાગ-૧
૨૮. શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર અધ્યયન ૧૪ થી ૨૨
(મૂળશ્લોક + સં. છાયા) ભાગ-૨
૨૯. શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર અધ્યયન ૨૩ થી ૩૧
(મૂળશ્લોક + સં. છાયા) ભાગ-૩
૩૦. શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર અધ્યયન ૩૨ થી ૩૬
(મૂળશ્લોક + સં. છાયા) ભાગ-૪
૩૧. શ્રી સ્થૂલભદ્રચરિત્ર (પૂ. જયાનંદસૂ. મ. સા.)
૩૨. શ્રી ગચ્છાકાર પ્રકીર્ણકમ્ (શ્રી વાનરર્ષિ ટીકા)
૩૩. શ્રી ગચ્છાકાર પ્રકીર્ણકમ્ (શ્રી વિજયવિમલ
ગણિ ટીકા)
૩૪. શ્રી કલ્પસૂત્ર
- જૈનત્વ સંસ્કાર જાગરણ નિયમાવલી
(પાઠશાળા માટે)
૩૫. બાંધી તુજ શું પ્રીત (ગુજ.)
૩૬. શ્રેયસ્કરી જિન સ્તુતિ ચતુર્વિંશી (તત્ત્વપ્રભા
વિવરણોપેતા) (સં.)
૩૭. શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્ર (મૂળશ્લોક + સં. છાયા)
૩૮. શ્રી શીલદૂતમ્ કાવ્ય (ટીકા સાથે)
૩૯. આરાધો શત્રુંજયગિરિ પામો સિદ્ધિપુરિ
૪૦. શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્રમ્ (ટીકાત્રિક્યુતમ્)
૪૧. શ્રી અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ ટીકાદ્વિક્યુતમ્)
૪૨. નવલુ નજરાણુ પંચ પ્રતિકમણ
૪૩. મૌન એકાદશી આરાધો, મૌનધરી
૪૪. સંવર્ષિત નવલુ નજરાણુ પંચપ્રતિકમણ
૪૫. શ્રી શાન્ત સુધારસ પં. ગંભીર વિ. ગણિ ટીકા
સાથે

પૂ. આ. શ્રી જિનપ્રભસૂરિ - ગ્રંથમાલાનું સંપાદિત સાહિત્ય

આગામી પ્રકાશનો

નં. ૪૬ થી ૫૮ → ૪ પ્રકરણ ૩ ભાષ્ય ૬ કર્મગ્રંથ	}	મૂળગાથા સં. છાયા. શબ્દાર્થ - ભાવાર્થ અને મૂળગાથાઓ સાથે (પ્રેસમાં)
---	---	---

-
- પ્રકરણ ભાષ્ય - ૬ કર્મગ્રંથના પુસ્તકો વેઈટલેસ પેપરમાં આખો સેટ આકર્ષક રીતે તૈયાર થયેલ છે. સાધુ - સાધ્વીજી ભગવંત તથા જ્ઞાનભંડારોને ભેટ મળશે. પ્રાપ્તિ સ્થાનથી મેળવી શકાશે.

નોંધ :- ગ્રંથનું વાંચન કરતાં અશુદ્ધિ જણાય તો આ શુદ્ધિ પત્રકમાં લખવી

શુદ્ધિ પત્રક

[illegible]

विशेष नोंध

: પ્રકાશક :

પ.પૂ. આ.ભ. શ્રી જિનપ્રભસૂરિ ગ્રંથમાળા

C/o. જિનય ઓટોમોબાઈલ્સ ચાંદખેડા BRTS બસ સ્ટેન્ડ
સામે હાઈવે રોડ, ચાંદખેડા, અમદાવાદ - ૩૮૨૪૨૪
કૌશિકભાઈ : મો.: ૯૨૨૭૨ ૦૦૦૭૩, ૯૨૨૮૪૨૯૬૬૬

૪૫